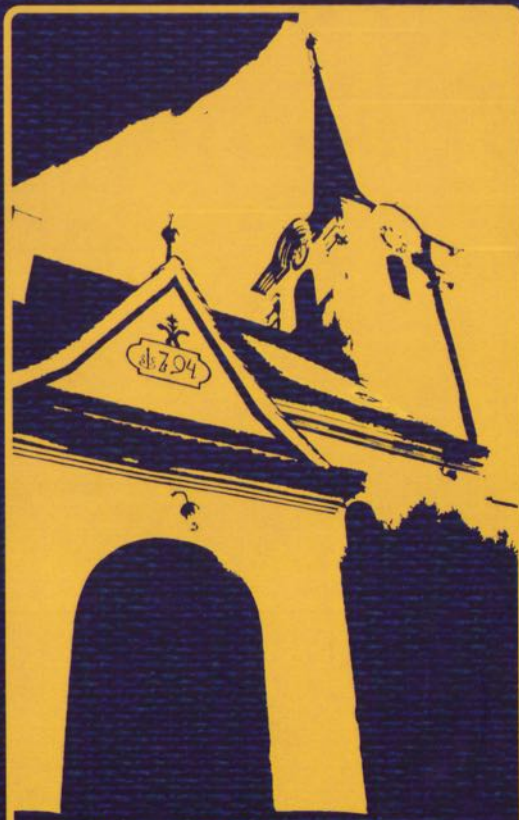

SZÉKELYFÖLD
TELEPÜLÉSEI

BODOS

• Egyed Ákos •

Háromszék Vármegye Kiadó

Egyed Ákos

BODOS
Egy székely szabad falu
története

Egyed Ákos

BODOS

Egy székely szabad falu
története

Háromszék Vármegye Kiadó
Sepsiszentgyörgy, 2013

Tortoma Könyvkiadó
Barót, 2013

A könyv megjelenését támogatta:
Kovászna Megye Tanácsa

Sorozatszerkesztők: Nagy Balázs és Tóth Szabolcs
Szakmai lektor: Zsigmond Győző

Borítóterv: Kopacz Attila
Műszaki szerkesztő: Horváth Zita

Fotók: Bortnyik György, Magyarai Hunor, Oláh Zoltán, Sándor István, Sófalvi András,
Szántó Tünde

A Háromszék Vármegye Kiadó és a Tortoma Kiadó közös kiadása

Copyright © 2013, Egyed Ákos
Copyright © 2013, Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy
Copyright © 2013, Tortoma Könyvkiadó, Barót

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Székelyföld települései / Sorozatszerkesztők: Nagy Balázs
és Tóth Szabolcs. - Sfântu Gheorghe : Háromszék Vármegye, 2012
vol.
ISBN 978-606-93290-3-0

3. Kötet : Bodos / ed.: Egyed Ákos. - , 2013. - ISBN 978-606-93366-5-6

1. Egyed, Ákos (ed.)

323.1(=511.141 Secui)(498)

Nyomdai munkálatok: ARTprinter Studio | 2013

TARTALOM

Az Olvasóhoz, 9

BODOS LÉTREJÖTTE ÉS ELSŐ ÉVSZÁZADAI, 13

Régészeti terepbejárás, 17

A régmúlt emlékei. Várak, mondák, 18

Az alapítás hagyományától az első biztos adatig: 1459, 19

Lakosok, nemzetségek, családok a 16–18. században, 23

A FALU ÉS SZERVEZŐDÉSE, 33

A katonailag szervezett falu, 33

Az egyházközség. Hogyan lett a katolikus Bodosból református falu?, 39

A templomok története, 42

Új templom építése. Parókiák, egyházi élet, 46

Mit tudunk a bodosi egyházközség papjairól?, 51

Klenódiumok, 53

Az egyházközség földjei, 56

Iskolák, tanítók, tanítás, 57

A faluközség szervezete és működése, 60

A földtulajdon. A székely örökség, 61

A közbirtok, 64

Bodos falutörvénye. Az erdő és mező védelme, 66

A faluhatár, 75

A falukép. Házak, templomok, iskolák, 79

A temető, 83

A gazdálkodás. A családi gazdaság rendszere. Foglalkozások, 86

A földművelés és állattenyésztés, 86

A vándorközművesség, 98

A megtartó életmód, 100

Hozománylevelek, 101

A család ételeiről, 106

Szemét és zaj nélkül, 108

Ünnepek, ünneplés, hagyományok, 108

Zöldág a lányos ház kapuján, 109

Segítségnyújtás, kedveskedések, 110

A falu önvédelme, 111

HATALMI- ÉS RENDSZERVÁLTOZÁSOK SODRÁSÁBAN, 113

A Habsburg-hatalom időszaka, 113

- A Székely Határőrség felállítása, 114
Bodos és a bodosiak az 1848-as magyar forradalomban és szabadságharcban, 116
Az osztrák önkényuralom szorításában 1849–1867 között, 119
Ausztria–Magyarország idején, 122
- 22 ÉV ROMÁNIÁBAN, 127
Küzdelem a református felekezeti iskoláért, 128
Új parókia építése és felavatása, 131
Derűre – ború. „Templomháború” Bodosban, 134
Az építkező falu, 138
Bodos első kultúrháza, 138
Új iskolaépület, 140
- KIS MAGYAR VILÁG – 1940–1944, 143
A falu vezetősége és tevékenysége, 144
A II. világháború. A székely határőrség újjászervezése és kivonulása a frontra, 148
- BODOS TÖRTÉNETE 1944-TŐL NAPJAINKIG, 153
A népi öngazgatás néhány hónapja. A szocialista-kommunista rendszer közvetlen előzményei, 153
Az egyéni gazdálkodás átalakítása kollektív gazdálkodássá, 154
Az 1989-es fordulat hatása, 157
Sándor István: Bodosi változások az utóbbi két évtizedben, 158
Születések, 163
Házasságok, 164
Temetések, 164
Hagyományok, hagyományápolás, 164
A 200 éves templom ünneplése, 164
Az iskola névadó ünnepe. Ki volt Budai József?, 166
Akiről megfeledkeztünk: Lukáts István költő, 173
A művelődési otthon névadó ünnepe. Vitéz Egyed Géza emléke, 175
Bodos hírneve, 180
„Úgy talál, mint a bodosi lakodalom”, 181
- EMLÉKTÖREDÉKEK, TÖRTÉNETEK A SZÜLŐFALURÓL, 183
A gyermekkorból, 183
Az óvoda és iskola, 183
A keringés, 184
„Rosszul ereszt a kömény”. A gyermekek hasznos munkájáról, 185
Pásztor is voltam, 187
Hogyan sportoltunk?, 188
Ismerkedés a gőzgéppel s a cséplőgéppel, 189
Egy szelet kenyér, 189
Én is voltam „gazdaember”, 191

A szomszédságok, 191

Édesanyám libája, 198

A bambuc, 199

Édesanyám és a kolozsvári orvosok, 199

„Kutyaharapást szőrivel”. A mágikus gondolkodás maradványai, babonák, 200

„Tűz van, tűz van”, 202

Bodos humorából, 203

Miért nevezték Bodost kakukkfalvának?, 203

„Aki így jár ... mind így jár...”, 204

A bodosi gazda esete Nagybaconban, 204

A sepsiszentgyörgyi agitátor és a sarjút kaszáló bodosi legény, 205

3 b (bé) pont a szocializmus idején, 205

A cukorrépa „visszametszése” – kapálás helyett, 206

BODOS MAI SZEMMEL. GONDOK ÉS BIZTATÓ JELEK, 207

KÖVETKEZTETÉS, 217

Felhasznált irodalom, 223

Függelék, 225

1. Benkő József erdővidéki esperes tudósítása a Magyar Hírmondóban a bodosi földcsuszamlásról, 225

2. Benkő József levele az egyházi Főtanácshoz Bodos temploma ügyében, 225

3. Benkő József esperes újabb levele az egyházi Főtanácshoz, 226

4. Népesedési adatok a Bodosi Református Egyház Családkönyve alapján 1901–2013, 227

5. Bodosi családok 2013-ban, 230

Bodos falu határnevei, 237

Rezumat, 239

Summary, 240

AZ OLVASÓHOZ

Bodos, Kovászna megyei székely falu, történetéről szól ez a könyv. A település nevének első írásbeli említése 1459-ből való, amikor más erdővidéki falvakkal együtt Miklósvárszék megalakítását kérte. Még abban az évben létre is jött az új közigazgatási egység. A falu múltja mélyen beleágyazódott Erdővidék történetébe, de mégis sajátosságokkal tele, egyedi története van, amely figyelmet érdemel. Meggyőződésem, hogy a falu múltjának, hagyományainak ismerete segítheti az eligazodást a jelenben, s hozzájárulhat jövőjének kigondolásához, megtervezéséhez. Ezzel a kis könyvvel szeretném kifejezni hálámat is a szülőfalum iránt, amelyhez annyi emlék fűz.

Kihez, kinek szól?

Elsősorban Bodos lakóihoz, az onnan elszármazottakhoz, s természetesen minden érdeklődőhöz. De nemcsak a jelennek, a jövőnek is szól szülőfalum története. Hadd ismerjék meg a mai fiatalok, sőt azok is, akik később látják meg a napvilágot, hogy milyen volt ők, elődeik élete egy kis székely falu közösségében. Ezért a kötet olyan dolgokat is be fog mutatni, amelyeket a falu mai lakói jól ismernek, például a családi gazdaságot, a háztartás eszközeit, amelyek nagyrészt eltűntek a szem elől, s átadták helyüket az újabb termékeknek. Hangsúlyozni szeretném, hogy a kötet alapvetően azokra a forrásokra épül,

amelyeket különböző levéltárakból és könyvtárakból sikerült összegyűjtenem. Ne maradjon említés nélkül az a fontos tény sem, hogy ritka kézirat jutott hozzám a falu történetéről, nevezetesen az 1790-es évektől 1848-ig vezetett számadáskönyv, amelyet néhai Borbáth Zoltán mentett meg a bodosi község háza iratai közül, s tett fel háza padlására, ahol aztán Zoltán bátyám megtalálta, s átadta nekem. Felhasználtam a bodosi családkönyv és anyakönyv adatait, amelyek a családi viszonyok bonyolult szövevényébe engedtek betekintést s némi eligazodást. Nemrég vehettem kézhez az erdőbirtokossági jegyzőkönyvet, amely 1941–1946 között készült. Szeretném előrebocsátani, hogy sokszor fogok hivatkozni saját tapasztalataimra s emlékeimre is, amelyeket gyermekkoromban és felnőttként gyűjtöttem Bodosban. Az általam megélt történelem természetesen csak az 1930-as évek közepétől keltezhető, s azért szőttem bele a falutörténetbe, hogy az emlékezet által a múlt jobban értelmezhető s a jelenhez közelíthető legyen. Azért kerestem fel és kérdeztem meg emlékeikről számos bodosi idős és kevésbé idős falusfelemet is, hogy hiteles tanúk által szólaltathassam meg Bodos történeteit. Felhasználtam írásos emlékeit édesapámnak, Egyed Gézának, Fábián Adorján Béla bodosi lelkésznek, valamint bátyámnak,

Egyed Csabának. Azt szeretném, hogy a mai Bodos lakói, családjai a kötet lapjain saját elődeikre ismerjenek, még ha azok több évszázaddal korábban is éltek. Mert minden faluközösség fennállását a nemzedékek egymásba fonódó láncának folyamatossága biztosítja, ha ez a lánc valami miatt megszakadt, csak kihalt faluról beszélhet a történetíró. Milyen jó, hogy esetünkben ez nem áll fenn: Bodos él és élni akar.

Bár Bodost úgy ismerik, mint félreeső, a hegyek-dombok közti szűk völgyben meghúzódó kis falut, történelme a tanú rá, hogy milyen sok szállal kötődött Erdővidék mindenkori életéhez, Háromszékhez, a Székelyföldhöz, Erdélyhez, Magyarországhoz, miközben mindig a maga életét élte még azután is, hogy román fennhatóság alá került. A saját belső sokszázados élete természetesen nagy változásokon ment át a falualapító ősektől napjainkig, mert a külső körülmények is átalakultak. Több évszázadon át a magyar királyok, aztán Erdély fejedelmek hívták hadba a férfiakat, később az osztrák császárra, 1920 után a román uralkodóra kellett esküt tenniük a tisztviselőknél és a katonáknál, a bevonuló ifjaknak. Ezzel csak jelezni szerettem volna, hogy az államkeret változása nem maradt hatás nélkül a falusi kisközösségeken, így Bodos életére sem. Valami azonban változatlan maradt: a székely-magyar gondolkodása, ízes magyar nyelve és az ehhez kapcsolódó szokásvilága. Az utóbbit szeretnénk részletesebben feleleveníteni, különösen a hétköznapi szintjén, de az ünnepek történetének bemutatása által is.

A történelem sok, megszámlálhatatlan történetből áll, ezek teszik érdekessé, sajátossá minden falu múltját. Ezért nem hagyhatjuk ki falunk történetéből sem azokat az apró eseményeket, amelyek csak itt történtek meg, még ha olykor anekdoták formáját öltötték is fel. De mégsem fér bele minden az írott történelembe. Válogatni kell a történetek, események közül főleg olyanokat, melyek az egész közösségre vagy legalább egy részére voltak jellemzőek. Ezek kiegészíthetők, ki-ki hozzáfűzheti ezekhez a maga emlékeit, tovább gondolhatja az olvasottakat. Így lehet gyümölcsöző ez a könyv, amelyet most adunk át a tisztelt olvasónak.

Minden közösség addig marad fenn, ameddig a népessége fenntartja. Az utóbbi évtizedek népesedési kérdéseit Sándor István református lelkész ismeri a legjobban, ezért kértem fel arra, hogy ő írja meg ennek alakulását a bodosi szolgálata idejére. Itt köszönöm meg, hogy eleget tett felkérésemnek.

Köszönetet mondok minden adatközlőnek, és azoknak is, akik fényképekkel, írásokkal, s más megőrzött tárgyakkal segítettek ennek a munkának a megszületését. Elsősorban feleségemnek, Fábián Emesének köszönöm a segítségét, akivel munka közben, sokszor emlékeztünk a Bodosban eltöltött szép évekre.

Az 1970-es években rendre elbeszélgettem több idős ismerőssel: id. Dávid Árpáddal, Egyed Lajosné Dávid Irmával, Rebeka Mártonnal, Fábián R. Rudolfal, id. Józsa Gézával, Gálicza Józseffel, Molnár Józseffel, id. Bogdán

Miklóssal, Veres Jánossal, újabban Dávid Istvánnal, Józsa Endrével, Józsa Józseffel, Bogdán Mariskával; sok fontos információt jegyeztem le életük tapasztalataiból. Továbbá Dombi Réka-Hilda, Egyed Etelka, ifj. Egyed Csaba, Gáspár Julianna és mások segítettek az adatgyűjtésben, illetve Józsa Attila és Oláh Zoltán a képanyag összeállításában. Bodos terepbejárását Sófalvi András régésznek köszönöm. Köszönet ille-

ti Kovács Esztert azért, hogy segített e könyv számítógépes szövegének elkészítésében, s hogy az előzetes szerkesztői munkát is elvégezte. Bodos családjait Datki Mária járta végig egy kérdőívvel, köszönet érte. Végül köszönetet mondok a kötet kiadásának támogatásáért Kovászna Megye Tanácsának.

Szeretném remélni, hogy ez a kötet összekötő kapocs szerepét tölti be a múlt, jelen és a jövő között.

Bodos létrejötte és első évszázadai

A helytörténet szorosan összefügg az országos történelemmel. Következésképpen a székely falutörténet sem tárgyalható elszigetelten olyan jelentős kérdéstől, mint a székelység megtelepedése a Székelyföldön. Ez ugyanis időben és térben keretet szabott a faluhálózat kialakulásának. A székelység megtelepedése a 11. században kezdődött s a 12. században befejeződött. A későbbi Udvarhelyszék, Csík-, Kászon- és Gyergyószék, valamint Marosszék területén a telegdi székelyek telepedtek meg, a háromszéki részeken a sepsi, kézdi és orbai székelyek. Erdővidék déli részén a Sepsi, északi felében a Telegdi nemzetség alakította ki településeit. Az új szállásterület birtokbavétele sikeres volt, minden bizonnyal annak köszönhetően, hogy az egyes nemzetségek és nemzeti ágak területének határait pontosan kijelölték, hogy az ilyenkor lehetséges összeütközéseket elkerüljék. A megtelepedés után nyomban elkezdődött az életfeltételek megteremtése. Ez azért is sietős volt, mert a székelységnek teljesítenie kellett a határvédelmi feladatokat, sőt részt kellett vennie a magyar királyok keleti hadműveleteiben is. A végleges letelepedés szervezettséget kívánt. Meg kellett szervezni az egyházat, az igazgatást, a hadrendszert, s mindenütt ki kellett építeni az állandó falvakat. Ek-

kor Magyarország határai már elérték a Kárpátok vonulatát.

A magyar állam külön közigazgatási egységként kezelte a Székelyföldet. Élén a királyság képviselője, az ispán (*comes sicularum*) állt. A 13. században a közigazgatási és a hadi szervezet kerete már a szék volt. 1224-ben elsőként Sepsiszék neve bukkant fel az írásbeliségben. Aztán Kézdi s Orbai szék neve tűnik fel, amelyek egyesüléséből jött létre Háromszék a 17. század első felében. Udvarhelyszék a telegdi székelyek szállásterületén jött létre, akárcsak Marosszék és Csíkszék. A hetedik széket Aranyosszék néven a kézdi székelyek alapították 1260–1272 között. A kisebb székek és fiúszékek későbbi képződmények: Erdővidéken Miklósvárszék Sepsiszékből vált ki 1459-ben, s jóval később, 1635-ben alakult meg Bardoc fiúszék Udvarhelyszék falvaiból. A székek két fő vezetője a hadnagy és a székbíró volt.

A magyar állam a székelységnek, akárcsak a szászoknak, önigazgatási jogokat biztosított. Ennek legfőbb szerve a székely nemzetgyűlés volt, amely törvényalkotási jogokkal is rendelkezett. 1555-ben a székelyudvarhelyi nemzetgyűlésen összeírták a székely törvénykezés szabályait, amelynek több paragrafusa a székely szabadságjogokra, illetve az azokat megsértőkre vonatkozik.¹

Helységnévtábla

Bodos közigazgatásilag kezdetben Sepsiszekhez, majd 1459-től Miklósvár-szekhez tartozott. Mint minden székely települést, Bodost is a különálló székely hadrendszerbe osztották be, s a lakosság katonai szolgálattal róttá le kötelezettségét az állammal szemben. Ezért adómentességet élvezett. Mátyás király 1473-ban összeíratta a székely férfinépet, és ettől kezdve gyakran vették számba a székely hadakat, amelyek meghatározott módon vettek részt a királyok által vezetett hadakozásokban, illetve a határok védelmében. Bodos hadinépe bizonyosan nem hiányzott az ország védelmében vívott harcokból s a háborúkból. Nagy változásokat okozott a székelyek helyzetében a középkori

Magyarország három részre szakadása, miután Buda várát a török 1541-ben elfoglalta, s a keleti országrészen a század második felében kialakult az Erdélyi Fejedelemség. Ezzel a korszakkal egy későbbi fejezet foglalkozik. Most lássuk Bodos alapításának és első évszázadainak történetét.

Bodos története legközvetlenebbül Erdővidékhez kötődik. Ez a kis-táj a Baróti-hegység, a Dél-Hargita és a Persányi-hegység között terül el, a Baróti-medencét tölti ki. A székelyek megtelepedése idején és még nagyon sokáig területe legnagyobb részét erdők borították; nyilvánvalóan innen származott a neve. Története az egész székely történelem szempontjából fontos és tanulságos. A medence közepén átfolyó Bacon és ennek folytatása, a Barót-patak választóvonalat, gyeput képezett a sepsi, illetve telegdi székelység között. E tér kedvező létfeltételeit kihasználva a székelyek már az 1200-as években megtelepedtek itt s falvakat alkottak. Több állandó falu nevét ismerjük. A 13. századból: 1211-ben Miklósvár (indagines Nicolai), 1224-ben Barót (Boralt) nevét jegyezték fel a királyi oklevelek, majd ezek mellett az 1332–1334-es pápai összeírásban Bacon, Bardoc, Bibarcfalva, Bölön, Olasztelek, Száldobos, Nagyajta és Vargyas nevét is megtaláljuk. E településeknek templomuk, önálló egyházuk, papjuk volt. Bodos nem szerepelt az említett összeírásban, de – amint később látni fogjuk – ez nem jelenti azt, hogy nem is létezett. Erdővidéknek a sepsi székelyek által lakott részén alakult meg mindössze tíz faluból 1459-

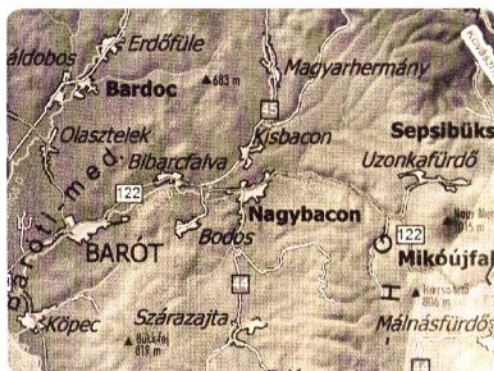

Bodos madártávlatból

ben Miklósvárszék, s Bodos a szék megalakítását kérvényező falvak között volt. A medence telegdi székelyek által megszállt felében Bardoc fiúszék 1635-ben kapott végleges formát. Vagyis Erdővidék 19 települése nem egyesült egy közigazgatási egységben, hanem ragaszkodott a nemzetségi szállásterület eredeti megosztásához.

Bár a megosztottság két közigazgatási egységet, széket hozott létre, már a megtelepedés kezdeteitől Erdővidék falvai közt szoros kapcsolat jött létre. Az egyik ilyen együttműködési terület az egyházi élet volt. Ugyanis Szent István (1000–1038) törvényei szerint több falunak lehetett egy temploma és papja, s az ezekkel nem rendelkező kisközségek egyházi tekintetben a nagyobb falvakhoz tartoztak. Kapcsolatokat ma-

guk a különböző falvak családjai is létesíthettek, és bizonyosan létesítettek is házasságkötések által. A közös, osztatlan erdők és legelők használata is megkövetelte az együttműködést, hasonlóképpen az egyes falvakban előállított eszközök, állatok cseréje is, ami később árucserre formáját öltötte.

Bodos és a környező erdővidéki települések

*Székelyföld Miklósvárszékkal
és Bardóc fiúszékkal*

Bármely falu létrejöttének voltak és vannak alapvető feltételei: szabad és alkalmas terület, elegendő víz, tüzelésre és építkezésre hasznosítható erdő, megfelelő éghajlat. Annak idején Bodos alapítói megtalálták ezeket a feltételeket a Baróti-hegység délkeleti nyúlványának egyik hegyes-dombos kistérségében, a 617 méter magas Várbükk és az átellenben elterülő, 698 méteres Cseretető közti kies völgyben. Ezért telepedhettek itt meg az első családok s láttak hozzá lakóhelyek, kezdetleges házak építésé-

hez. Hogy mikor történt az első megtelepedés, és kik voltak az alapítók, s honnan származik a falu neve tudományos pontossággal nem állapítható meg.

Éltek-e a székely elődeink előtt emberek Bodos helyén? Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Sófalvi András régészre hivatkozunk, aki 2012. évi terepbejárása során olyan tűzhelyeket és cseréptörödékeket figyelt meg, amelyek szerint a kis völgykatlanban már jóval korábban megtelepedhetett néhány rézkori-bronzkori embercsoport. A székelyek előtt besenyők is élhettek itt kis számban, amire az olyan későbbi határnevekből lehet következtetni, mint Besenyő, Besenyőpataka, Beserét, Besenyőkútja. A mi szempontunkból mégis a legfontosabb megállapítása Sófalvinak az, hogy Bodos éppúgy az Árpád-házi királyok korában keletkezett, mint az 1330-as években készült egyházi összeírásban szereplő többi, már említett erdővidéki falu. Tehát Bodos 1301 előtti székely település, ősfalu, bár nem a legrégebbi székely település Erdővidéken. Az alábbiakban közöljük Sófalvi András régész feljegyzéseit a 2012. évi terepjárásokról.

RÉGÉSZETI TEREPEJÁRÁS

A mai falvak belterületén és azok környezetében végzett régészeti terepejárások során felderíthetők a mai települések kialakulásának kezdetei, térbeli kiterjedésük, illetve azok változása adott időperiódusokban. Mindez a beltelkek kertjeinek szántóin gyűjtött leletek, főként cseréptöredékek alapján végezhető el és mutatható ki, melyek az egykori települési objektumok (lakóházak, gödörök, árkok, kemencék stb.)

földbe ásott gödreiből kerülnek a földművelés során felszínre. A terepejárásokat elő is kell készíteni, hatékonyságuk és eredményességük érdekében a régi térképek és a dűlőnevek hasznosíthatók, a hagyományok ismerete is számos esetben nyomra vezethet (elpusztult faluhely, elbontott templom, kúria, malom).

Érdemes megemlíteni, hogy a Bodos-patak völgyének megtelepedésre kedvező földrajzi tulajdonságait és klimatikus tényezőit már az őskorban felismerték. A falu kertjeiben, főként a patak északi oldalán néhány szántón rézkori-bronzkori edények töredékeit gyűjtöttük össze.

A földcsuszamlások miatt az erőteljesen bolygatott felszínen a leletgyűjtés hatékonysága elég korlátozott, ennek ellenére a középkori templom

Bodos légifelvételről

közelében, a Bodos-patak északi oldalán sikerült megtalálni a mai település kezdeteit jelző legkorábbi régészeti leleteket: barnásszürke, vörösesbarna, apró kavicssal soványított, lassú korongolt fazekak oldal- és peremtöredékeit, melyek profilképzésük (egyszerű kihajló, lekerekített perem) és díszítésük alapján (bekarcolt vonal- és hullámvonal) az Árpád-korra keltezhetők. A patak déli oldalán szintén találtunk szórványos 13. századi edénytöredékeket. A leletek a középkori település Árpád-kori létrejöttének egyértelmű tárgyi maradványai.

A késő középkori kerámialeletek (15–16. század) felszíni szóródása arra utal, hogy a falu ekkorra többnyire elérte mai kiterjedését. A kántorlak közelében egy kertben késő középkori

települési objektum foltja (lakóház) is kirajzolódott intenzív vörös és szürke színű, homokkal soványított, gyorskorongolt fazekak alj-, oldal- és peremtöredékeivel, illetve egy négyzetes tál alakú kályhaszem darabjával, ami azt jelzi, hogy a háznak csempés tüzelője volt.

Bodosban az I. katonai felmérés – Erdély, Bánát (1766–1773) – és a helybeliek emlékezete jól megőrizte a középkori templom helyét, még a mai település szerkezetében is kiválóan látható (lásd a mellékelt légifelvételt) ennek egykori térbeli elhelyezkedése (ovális utcagyűrű a falu északi oldalán, mely az egykori templom körül alakult ki). A földcsuszamlás következtében összeomlott régi templom egyértelmű helye ma már nem határozható meg, ugyanis annak területén ezelőtt néhány évtizeddel ház és csűr állott, így a modern kori építéstörmeléktől nehezen választható el a középkori templom épületének anyaga, viszont néhány emberi csont – a templom körül lévő középkori temető megannyi relikuma – alátámasztja a hagyományt és a térképi forrás hitelességét. A középkori templom építésének idejét – éspedig, hogy a középkori Bodos lakói mikor építettek maguknak saját egyházat –, építési periódusait, térbeli kiterjedését, alaprajzát csak régészeti ásatással lehetne kimutatni – fejezi be régészünk véleményét, észrevételeit Bodos keletkezésének egyes kérdéseiről.

A RÉGMÚLT EMLÉKEI. VÁRAK, MONDÁK

Bodos határában, pontosabban közvetlenül határa mellett, két vár romjait találták meg a kutatók. Az egyik a Bibarcfalvához tartozó Tiborc vára (többen írták Tiburc várának), amely a 617 m magas Vártetőn, a Barót vize mellett terül el.

A vár romjait Orbán Balázs (1829–1890) megvizsgálta, falainak egyes részeit is megtalálta. Erről a következőképpen számolt be: *„E hegy tetőormát koronázta Tiburczvára, melynek még ma is észlelhető nyomaira akadhatunk, mert a Baconvize, Várpatoka-, és Fehérföldpatakától körülfolyt önálló hegy tetőormán csakhamar ráakadhatunk egy 2–3 öl magas, 3–4 öl széles gátonyra [gát, töltés], mely a hegy fennlapját hosszúka idomban úgy futja körül, hogy észak-nyugati és észak-keleti részén hegyes csúcsba jön egybe.”* Kerülete 1000 lépés, hossza 400, szélessége 240 lépés volt. A romokból Orbán Balázs arra a következtetésre jutott, hogy legalább 5 század telt el amióta a vár összeomlott, azonban nem talált olyan tárgyat, amely a koráról és múltjáról valamit elárulhatott volna. De amit a hagyomány megőrzött, azért is érdekes, mert kapcsolatba hozható a hasonló nagyságú Bálványosvárhoz fűződő hagyománnyal.²

A várnál Székely Zoltán régész, a Székely Nemzeti Múzeum egykori igazgatója is felszíni kutatást végzett 1948-ban. Előzetes közlései alapján Tiborc

vára a késő vaskorban épült; területén urnás temetkezéseket tártak fel. Néhány középkori kerámiadarabot is találtak. Bordi Zsigmond régész nem tartja kizártnak a vár kora középkori eredetét.

Talán nem felesleges kérdés, hogy Tiburcvárnak van-e valami köze Bibarcfalva falu nevéhez, illetve Stibor erdélyi vajdához (1395–1399). Benkő József (1740–1814) történetíró szerint Bibarcfalva neve Tiburból eredt, idővel szóromlás következtében Tiburból Bibarc lett. Ez a kérdés azért is felvetődik, mert Stibor erdélyi vajda Zsigmond király (1387–1437) rendeletéből jogot adott Miklósvár helységnek, hogy a többi szék módjára törvényt tarthasson, ez volt Miklósvárszék eredete. Tehát Stibor vajda tevékenysége konkrétan kötődik Erdővidék történetéhez, s talán az a hipotézis is felállítható, hogy Stibor vajda birtokolta Tiburc várát.

A másik bodosi vár Kelemen vára, amely átellenben feküdt Tiburc várával a Deckás-oldal nevű dűlő végében. A hagyomány szerint itt valamikor harangtorony volt, ami azért épült, hogy idejében közöljék a lakossággal a török-tatár had feltűnését. Ennek is lehet valami igazságmagva. Egy másik monda szerint régen egy gazdag ember kincset ácsott ott el egy nagy harangban, pontosan oda, ahova a felkelő nap sugarai estek. Közben az erdőt levágták, s így az elrejtett harang s a kincs helye örökre titok maradt.³ A 19. században fenyőerdőt telepítettek ide, amelynek örököse egy Petrás nevű ember lett, ezért a bodosiak azt a helyet ma is Petrás fenyőségnek nevezik.⁴

AZ ALAPÍTÁS HAGYOMÁNYÁTÓL AZ ELSŐ BIZTOS ADATIG: 1459

A letelepedés korában a székelység vérrokonságon alapuló nemzetségi szervezetekben élt, s ágak szerint foglalta el az új szálláshelyét. A családok ágazatokra bomlottak, egy ághoz néhány vagy ennél több család is tartozhatott. Hogy az erdővidéki falvakat mely székely nemzetségi ágazat családjai alapították, mai ismereteink szerint nem tudjuk meghatározni, csak a szájhagyományt ismerjük későbbi feljegyzésekből vagy még élő hagyományként. Bodosról mindkét módon ránk maradt az alapítás hagyománya, amelyről újabban Magyar Zoltán néprajzkutató gyűjtött össze néhány érdekes emlékeztést.⁵ Sokat emlegették régebben azt a mondát, hogy a megtelepedésre alkalmas helyet a Miklósvárról ide bujdosott Jósza nevű méhész fedezte fel, s Dávid és Fábián nevű fiaival alapították meg a falut.⁶ Egy másik változat szerint három család: a Balog, Dávid és Fábián családok az ellenség betörése idején ide menekültek, itt bujdosnak, és meg is telepedtek.⁷ Ezt a bujdosás-hagyományt Erdővidék jeles történetírója, középpajtai Benkő József is megörökítette: „A magyaroknak Erdélybe való származásukkor felette sok helyen volt rengeteg erdő, az hol ma mezős és lakó helyek vagynak, ilyen lehetett az is, az hol most Bodos vagyon, és nem lehetetlen, hogy valaki elbujdosván és azon völgyben magát megvonván lakásra, annak bujdosásáról Bujdosnak vagy Bodosnak is neveztetett.”⁸ Ezt aztán

1459. máj. 15. Szászkezd.

Vingárti Geréb János erdélyi főkapitány megparancsolja a Miklósvára széki falvak lakosainak, hogy a szent királyok rendelete szerint ezentúl Miklósvára szék törvényes székétől hallgassanak.

Eredetije papíron, alján kopott zöld viaszpecséttel, Török Bertalan hagyatékából az Erd. Múzeum-Egyesület lt.

Nos Johannes Gereb de Wyngarth supremus capitaneus regie maiestatis in partibus Transsilvanis constitutus. Vobis universis populis et inhabitatoribus Mikloswara, Baroith, Kepecz, Bozos,¹⁾ Bachon, Zarazaytha, Wzonka, Kezepaytha, Nagaytha et Belen commorantibus et existentibus in persona et auctoritate regie maiestatis firmissime precipientes mandamus, aliudque omnino habere nolentes, quatenus statim visis presentibus, quemadmodum prius a divis regibus sit, et modo ad sedem vestram iudiciariam Mikloswara spectari ac iudicio eorundem obedire et obtemperare modis omnibus debeatis et teneamini. Si vero id facere recusaveritis, commisimus et presentium serie firmissime committimus castellanis castrorum Therez et Helthen, ut ipsi vos non sine magnis vestris gravaminibus et dampnis ac detentionibus personarum ad premissa artius compellant et astringant, auctoritate nostra presentibus ipsis in hac parte attributa et iustitia mediante. Et secus in premissis sub pena premissa non facturi. Presentes post lecturam reddi iubemus presentanti.²⁾ Datum in oppido Zakkezy, tertio die festi Penthecostes.

1459. anno Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo
máj.
15. nono.

Bodos első írásos említése (Székely Oklevéltár, VIII. kötet)

többen átvették, így Orbán Balázs is, aki az 1860-as években adatgyűjtő útjában „a csinos falucskát”, Bodost is felkereste; de a Bujdos nevet kissé erőltetettnek tartotta.⁹ Szerinte valószínűbb, hogy egy Bodos nevű őstől kapta a falu a nevét. Legújabbán Murádin László nyelvész, a településnevek kitűnő kutatója és szakértője, az Orbán Balázséhoz közeli véleményt fogalmazott meg, nevezetesen azt, hogy „Bodos településnév személyi előzménye Bud, Bod”, tehát ezekből származhatott a Bodos falunév. Erre a következtetésre jutott Kiss Lajos is a *Magyar Nyelvőr*-ben közölt írásában: „Bodos a magyar Bod személynév képzős származéka.”

Vajon lehet-e mégis valós magva a hagyomány által fenntartott, s Benkő József által mintegy megerősített névadásnak?

Induljunk ki abból, hogy a korábbi évszázadokban azt a személyt, aki falujából valami miatt elköltözött, sokszor nevezték bujdosónak, „budósó”-nak. Erre a régi katonai összeírásokban számos példát találunk: Gáll Márton nevű bodosi hadköteles nem lehetett jelen az 1614-es szemlén, mert „elbudósott” [!], Szép Péter „budósó” volt, és ugyanezt jegyezték fel sok más baróti, köpeci, szárazajtai lakos neve mellé.¹⁰ Meg kell gondolni, hogy a Budosból [!] hangváltozással lehetett-e Bodos a falu neve.

És ha ebben van valami igazságmag, akkor, úgy vélem, nem zárja ki egymást Benkő József és Orbán Balázs véleménye. Maradjunk mégis inkább Murádin László már említett személynévi származtatásánál: Bodos neve a Bod vagy Bud személynévből eredhetett. Említettük, hogy Bodos neve nem szerepel az 1332–1337-es egyházi összeírásban, de ebből nem következik, hogy ne lett volna akkor már település, mindössze azért, mert nem volt templomos falu. Alapításának évét nem ismerjük, de léteről, régészeti adatok mellett, egy egészen biztos évszámunk tanúskodik: 1459. Ez Miklósvárszék megalakulásának dátuma.

Mátyás király (1458–1490) parancsára 1459-ben a Medgyesen tartott erdélyi országgyűlés megtárgyalta a tíz erdővidéki falu kérésére benyújtott javaslatot arról, hogy ez a falucsoport alakíthasson külön törvényhatóságot. Nos, a falvak közül nem hiányzott Bodos (tévesen Bozosnak írva) neve. A kérvényező falvak (az okmány sorrendjében) a következők: Miklósvár, Barót, Köpec, Bodos, Bacon, Szárazajta, Uzonka, Középajta, Nagyajta és Bölön.¹¹ Az országgyűlés jóváhagyta a kérést, következésképpen a megnevezett falucsoport elvált Sepsiszéktől s Miklósvárszék néven új törvényhatóságot hozott létre: a falvak közügyeit ezután Miklósváron, Baróton vagy Nagyajtán intézték, attól függően, hol volt akkor a szék első tisztségviselőjének, az alkirálybírónak a székhelye; a törvényszék és ennek alintézményei mely településen működtek. Hogy Bodost jóval korábban alapították, arra

biztosan következtethetünk a régészeti leletek mellett abból a tényből, hogy *1459-ben saját névvel rendelkező, állandó település volt, mert csak ilyenként vehetett részt az önálló szék megalakításáért folytatott mozgalomban.*¹²

Az sem lehet vitás, hogy az első családok letelepedésétől hosszú időnek kellett eltelnie addig, amíg néhány házból falu született. Bodos létrehozói és lakosai a Sepszi székely nemzetséghez tartoztak, s a Székelyföldön való megletelepedéstől 1459-ig közigazgatásilag Sepsiszekhez tartoztak, következésképpen Sepsiszentgyörgyön intézhették peres és más ügyeiket. Az ügyintézés a nagy távolság és a nagy kiterjedésű erdők miatt (a Hatod, Tekse) sok nehézséget okozott az akkori közlekedési viszonyok közt, ezért volt szükséges helyi öngazgatási központ megalakítására. De Sepsiszéktől, a későbbi Háromszéktől Miklósvárszék mégsem vált teljesen el, amit az bizonyít, hogy élén nem főkirálybíró állt, hanem alkirálybíró, aki bizonyos mértékig alá volt rendelve Sepsiszek (később Háromszék) vezető tisztségviselőjének.

Itt kell kitérnünk arra a kérdésre, hogy miként határozza meg a történettudomány a falut és a szerepét, hogy aztán tisztán láthassuk: Bodos mennyiben felelt meg ezeknek a kritériumoknak? Kiindulópontként Szabó István, az európai középkori falu kiváló kutatója megállapításából indulunk ki, amely szerint a falu *„települési forma, gazdasági szervezet, társadalmi képlet és jogi közösség volt”*¹³, és teljes *életközösségként* működött. A gyakorlatban a település csírája jött lét-

re először, s fokozatosan alakult ki gazdasága és társadalma, amely bizonyos szabályok szerint élte életét. Egyszerűen az történt, hogy a megtelepülő családok művelhetővé tettek egy bizonyos földterületet, s azon elkezdtek állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozni, aztán megszületett a földhasználat szabályait rögzítő szokásjog – a családok békés együttélése érdekében.

A székelység megtelepedése idején a népesség aránylag kevés s a rendelkezésre álló föld sok volt, elvileg minden család akkora földet használhatott, amekkorát az erdőtől el tudott hódítani, s meg tudott művelni. Ez az állapot azonban csak átmeneti lehetett és az is volt. A népszaporulat ugyanis korlátokat emelt a szabad földhasználat elé, aminek következtében a falvak között megjelentek a szigorú határok és az egyes falvakban a családok között a földtulajdon mennyisége szerinti megosztottság. Hogy milyen életbevágó jelentősége volt a földbirtoklásnak, azt a falvak közti gyakori perek, valamint a falvakban az egyes családok közötti birtokhatárok miatt kitörő veszekedések, viták hűen tükrözik. Szerencsére a Székelyföldön a magánbirtok mellett fennmaradt a közös földbirtoklás rendszere, ami a faluközösség életképességét erősítette.

Bodos – bizonyosan földrajzi fekvése és az adott természeti viszonyok miatt, amelyek korlátozták fejlődését – Erdővidék legkisebb települése volt. A lakosság számáról az alapítás első századaiból nem maradtak ránk számszerű adatok. Évszázadok múlva azonban sokszor le-

jegyezték a családok számát. Az első pontosabb adatunk 1567-ből származik, ekkor Bodosban a házak száma 22 volt, a lakosság pedig mintegy 110 lehetett. De kicsinysége ellenére Bodosban is kialakult az a belső szerveződés, amely teljesen megfelelt a székely falurendszer fennebb felvázolt alapvető jellegzetességeinek. Meghatározó jelentőségű volt minden középkori falu számára a lakosság társadalmi megoszlása, az, hogy szabadrendűek, jobbágyok, bányászok vagy más társadalmi kategóriák laktak-e. Alapításától 1562-ig Bodos tiszta szabadfalu volt, s ekkor is csak rövid időre került lakóinak egy része az egész szabad székelységgel együtt fejedelmi alávetettségbe, de rövidesen ők is visszaszerzték szabadságukat. Így Bodos fennállása alatt végig megőrizte társadalmi szabadságát, ami csak kevés székely falunak sikerült. Ez szülőfalunk történelmének meghatározó jellegzetessége, amire büszke lehet a mai falu közössége is. Meg kell jegyeznünk, hogy a Magyar Királyság és Erdélyi Fejedelemség idején minden székely felnőtt férfi a hadszervezet nyilvántartott katonája is volt. Ezért Bodos társadalmi szempontból így határozhatjuk meg: megalapításától kezdve szabadszékelyek által lakott, katonailag szervezett falu volt.

A székely katonai rendeket Mátyás király (1458–1490) 1473-ban összeíratta, megkülönböztetve a lovasokat (lófők), illetve a gyalogrendűeket. Joggal feltételezhető, hogy Bodos katonanépe nem hiányzott Hunyadi János (1446–1452) és Mátyás király seregéből, hadakozásaiból.

LAKOSOK, NEMZETSÉGEK, CSA- LÁDOK A 16–18. SZÁZADBAN

A történelmi Magyarország három részre szakadása után (1541) Erdély önálló állammá szerveződött, amelyben a székelység helyzete számos vonatkozásban megváltozott. Mindenekelőtt abban, hogy adóztatni kezdték, ami azelőtt ismeretlen volt, hiszen a székelység katonai szolgálattal rótt le az ország iránti kötelességét. Csak bizonyos számú ökröt kellett beadnia, amikor fiúörökös született a királyi családban. Ez volt az „ököradó” („ökörsütés”). Az adózás bevezetése ellen a székely köznép (főleg a gyalogrend) 1562-ben fellázadt, de a megmozdulást a fejedelmi haderő leverte, s a hatalom megbosszulta a felkelést: fejedelmi jobbágyságra vetették a székely köznépet, és sok családot el is adományoztak az előkelőknek (primoroknak), a kialakulóban levő nemességnek. A székelyudvarhelyi vár ekkor kapta a „Székely támadt” nevet, illetve a háromszéki Várhegyen felépítették a „Székely bánja” várat, ahol bizonyosan sokan ra-

boskodtak a következő évtizedekben. A fejedelemség idején sérült ugyan a székely autonómia, de a székekben megmaradt az addigi öngazgatási rendszer egészen a Habsburg-uralom kezdetéig. A változások természetesen Bodost is érintették, amit később bővebben tárgyalunk. Előbb azonban lássuk a falu fejlődését: a lakosság, a nemzeti és családi viszonyok alakulását.

A falusi élet a családok között többféle kapcsolatot alakított ki: vérségi-nemzeti, rokonsági, szomszédsági, társadalmi, együttműködési kapcsolatokat. Ezek rendszerszerűen működtek. Látnunk kell, hogy a régi falu nem egyszerűen a területi együttes települési formája volt, hanem – amint erre már utaltunk – gazdasági szervezet, társadalmi képlet és jogi közösség is egyszerre. De az említett ismérvek nem jelentettek teljes azonosságot a lakók között. Ezért a falu népességét többféle szempontból kell megvizsgálnunk, hogy a közösség életét a maga sokszínűségében láthassuk és láttathassuk.

Először is vegyük számba a lakosság számát.

Bodos lakossága 1567–1775 között

Év	A családok száma	A lakosság becsült száma ¹⁴
1567	22	110
1602	30	150
1614	42	210
1635	46	230
1722	39	195
1775	73	365

Amint a fenti statisztikából látható, az első adat 1567-ből való, amely 22 házat tüntetett fel. A következő összeírás 30 családfőt említ, az 1614-es 42, a következő pedig 46 családot. Az 1722. évi adat visszaesésről tájékoztat, amennyiben 46-ról 39-re csökkent a családszám, de ezt a csökkenést gyors növekedés követte: az 1775-ös egyházi kimutatás szerint a faluban 73 család élt. Szeretnénk megjegyezni, hogy a különböző időpontokban végrehajtott összeírások nem mindig azonos szempontokat követtek; például nem mindegyik vette figyelembe az özvegyasszonyokat mint családfenntartókat. Ezért az adatok összehasonlításakor óvatosan kell eljárunk. Ennek ellenére a felsorolt számok, összességükben és a hosszú időben, jól mutatják a népességi helyzet alakulását.

Először is kiderül, hogy Bodos kis település volt, 1567-ben 110 lakója lehetett. Feltűnő, hogy miközben 1567-től 1635-ig számottevő volt a fejlődés, ettől kezdve 1722-ig csökkenést látunk, amit a háborús viszonyok idézhettek elő. Jelentős lehetett a II. Rákóczi György (1648–1660) fejedelem által vezetett lengyelországi hadjáratban, illetve a tatárok fogságában elpusztult férfiak száma. Az összlakosság számát a szokásos ötös szorzó alkalmazásával számítottuk ki, eszerint a népesség az 1567. évi 110-ről 1635-ig 230-ra nőtt, majd 1722-ig mintegy 195-re esett vissza, hogy 1775-re elérje a 365 főt. Ettől kezdve folyamatosan emelkedett a falu lakosságának száma s 1941-ben elérte a 621 főt.

Milyen nemzetségek és családok voltak Bodos lakói a különböző korokban?

Közismert, hogy a személynevektől a családnevek kialakulásáig és használatuk megszilárdulásáig két-három évszázadnak is el kellett telnie, ezért ezeket csak későbbi korokból ismerjük, de a családnevekből mégis visszapillanthatunk az őslakosságra, a nemzetségi láncokra, az újonnan beköltözőkre s az eltűnőkre. Előrebocsátjuk, hogy nemzetség alatt a férfiágú leszármazáson alapuló, azonos nevű családokat és a rokonságot értjük. Az idő múlásával a korábbi vérszerinti rokon családok pusztán névrokonokká válhattak. Viszont az mégsem lehet kérdéses, hogy egy olyan kis közösségben, mint Bodos, az azonos családnevűek nagy többsége eredetileg közös őstől származó közeli vérrokon volt.

A családnevekről az első teljes kimutatás 1614-ből származik, a Bethlen Gábor (1613–1629) fejedelem által elrendelt összeírás tartalmazza. Ebben a következő 19 családnév szerepel (zárójelben a családok számát közöljük): Basa (1), Benkő (3), Bodai (1), Bodosi (4), Dávid (5), Elekes (3), Farkas (1), Fábián (2), Gál (1), Imecs (1) Incze (1), Jósa (6), Kádár (1), Kovács (4), Laczó (1), Nagy (1), Pál (1), Szép (3), Ungvári (1), Varga (1). Jól látható a fentiekben, hogy a családok száma szerint mennyire megoszott a falu lakossága. A legnépesebb volt a Józsák nemzetsége 6 családdal, aztán a Dávidok következtek 5 családdal, majd négy családdal a Bodosiak és Kovácsok, hárommal a Benkők, Elekesek és Szépek, valamint 2 családdal a Fábiánok. A többiek egy-egy családdal szerepeltek 1614-ben Bodos lakói között.¹⁵ Emlékeztetjük az olvasót, hogy a hagyomány szerint

Jósa (Józsa) volt a falualapító ős neve. Ezt a hagyományt az emlékezet őrizte meg, de azt már tényként állapíthatjuk meg, hogy a Józsaák nemzetsége Bodos sokszázados történetében mindig a legnépesebbek egyike volt, bizonyos korokban pedig éppen a legnépesebb. Az 1614-es összeírásban a Józsa (Josa) nemzetség rokonsági körébe hat család tartozott, közülük Józsa (Josa) Gergelyt nemes személyként jegyezték le. Ezt a nemzetségi ágat nevezték ezután nemes Józsaáknak. A Józsa ős eredeti neve József lehetett, melynek bibliai-egyházi eredete nem igényel magyarázatot. A Józsa nemzetség fiai az elmúlt s a következő századokban a leggyakrabban a Dávid, a Bodosi, Székely és a Hegedüs nemzetségek családjából házasodtak. Íme néhány példa a bodosi református egyház családkönyvéből, melyet 1790-től vezettek a lelkészek. 1793-ban jegyezték be a házasságot kötők között Józsa Sámuel, aki Hegedüs Máriával, 1799-ben pedig Józsa Imrét, aki Dávid Julissal lépett házasságra. Érdekes esküvőről találunk feljegyzést az anyakönyvben 1857-ből, amikor „bodosi iskola mester Józsa Izsák” és Budai Anikó tartotta esküvőjét a „Tekintetes Budai háznál”; az ifjú párt Jákó György bodosi pap adta össze. Ennek az esküvőnek az érdekessége egyrészt abban állt, hogy nem a templomban, hanem a lány édesapja házában tartották, másrészt az, hogy a vőlegény kisbirtokos, a menyasszony pedig helyi viszonylatban nagybirtokosnak számító család sarja volt.

És itt legyen szabad megjegyezni, hogy neveket azért is fontosnak tartok

a következőkben is közölni, mivel ezzel a múltat közelebb tudom hozni a magunk korához. A menyasszonyok nevének feltüntetése azért is kíváncsi lehet, mert így jobban megismerhetjük a falu akkori névadási szokásait, sőt a nemzetségek női ágait is. Utóbbira azért is ki kell térnünk, mert a székely történetírás a nők szerepével vajmi keveset foglalkozott. Ezzel a módszerrel képet kapunk a nemzetségek keveredéséről is, amelyről bő adatforrással rendelkezünk az anyakönyvben ilyen címszók alatt: „megpárosodtak”, „páros életre léptek”, „házasságra szánták magukat”. Adataink szerint a házasságokat általában az illető fiatalok kezdeményezték kölcsönös szerelemből. Érdekes bejegyzést olvashatunk erről a bodosi anyakönyvben. Eszerint Józsa Izsák és Budai Anikó 24 évesek, mindketten szabadok, a kikérdezőknek azt felelték, hogy „őket senki se készítette egybekelésre, csupán egymáshoz hajlamból kívánnak összeházasodni”.¹⁶ Ilyen és hasonló feljegyzések szép számmal találhatók a korabeli anyakönyvekben. Természetesen a házasságkötés rendszerint mindkét részről a szülők beleegyezésével történt, de olyan házasságok is többször jöttek létre, amikor a szülők ellenezték a frigykötést. Ilyen esetekben a döntő szót rendszerint a lány mondta ki.

A Dávid nemzetséghez 1614-ben öt család tartozott. A név ugyancsak bibliai eredetű. A Dávid, a Józsa után, a falu legnépesebb nemzetsége volt, több időszakban a legnépesebbek közt tartották számon. A nemzetség egyik ágának kiemelkedése 1655-ben azzal kezdődött,

hogy az egyik havasalföldi hadjáratban vitézségükért Dávid Györgyöt, Dávid Pált és Dávid Pétert II. Rákóczi György fejedelem a stroești-i táborban a gyalogok közül lófői rangra emelte.¹⁷ A lófői cím a székely társadalomban nemesi rangnak számított. A Dávid családok fiai az idők folyamán a Bodai, Bodosi, Egyed, Fábián, Hegedüs, Kovács, Szabó, Székely, Toroczkai s bizonyosan más nemzetségi családokkal létesítettek házassági kapcsolatot. Az előbb említett anyakönyvbe elsőként Dávid Ferenc vőlegényt és Bodosi Judit menyasszonyt jegyezték be, 1793-ban pedig Dávid György Kovács Annát vette el. A nemzetségből több pap, tanító s katonatiszt került ki, de legtöbben gazdaemberek, ritkábban iparosok maradtak szülőfalujukban.

A Dávidokhoz s Józsaéhoz hasonlóan a Fábián nemzetséget is őslakosnak tartja a hagyomány, de 1614-ben nem volt éppen annyira népes, mint az előbb említettek; ekkor két ilyen nevű családot tartottak nyilván. Közülük való volt az első általunk ismert falusbíró, Fábián Illés¹⁸, aki 1635-ben állt a falu élén. Katonai vonalon tűnt ki Fábián Péter, aki kiérdemelte II. Rákóczi György fejedelemtől a lófői címet. A Fábián név is egyházi-bibliai eredetű. A Dávid, Fábián, Józsa és más hasonló bibliai eredetű nevek bizonyítják – amennyiben igazságmagja van a hagyománynak –, hogy a falualapító székelység a megtelepedés idején már keresztény volt, s természetesen római katolikus. A Fábián nemzetség a Dávid, Józsa, Nagy, Budai, Egyed s más családokkal épített ki ro-

koni szálakat. Fábián Sámuel 1795-ben Dávid Borbálával, ifj. Fábián János 1815-ben Nagy Annával, Fábián József pedig a más helyről származó Rosnyai Annával kötött házasságot. Közismert leszarmazottja volt ennek a nemzetségnek Fábián László ügyvéd és szenátor, valamint Fábián Adorján Béla, aki 1939–1973 között e falu református papja.

A Bodosi nemzetség nevével kapcsolatban több kérdés merül fel. Az nyilvánvaló, hogy a nemzetséget alapító őslakhelye Bodos volt, hiszen ezért kapta ezt a nevet. Azonban még tisztázatlan, hogy ilyen esetekben miért és hol neveztek el valakit arról a településről, ahol élt. Elképzelhető, hogy az első Bodosi nevet az egyik őslakos valamely szomszéd faluban kapta, egyik leszarmazottja aztán visszatért Bodosba, és ott alapított nemzetséget. 1614-ben négy család viselte ezt a nevet. Fontos tudnunk, hogy ebből a faluból származott Bodosi Bálint református pap, aki 1639-ben Sepsiszentgyörgyön szolgált.¹⁹ A Bodosi nemzetség fiai különböző időkben a Bardocz, Dávid, Egyed, Fábián, Hegedüs, Józsa, Nagy, Szász és Veres családokból választottak feleséget. 1792-ben Bodosi Sámuel Nagy Máriát, Bodosi Balázs pedig Szász Jolánt vette el. A nemzetség két katonatagja: Bodosi Keresztély és Bodosi Péter II. Rákóczi György fejedemtől 1655-ben lófői címet nyert.

Jóval egyszerűbb a Kovács nemzetség nevének eredetét meghatározni, mert az őse bizonyosan kovács volt. A 17. században négy család viselte ezt a nevet, de ekkor ezek férfi tagjai már földművesek és katonák voltak. Kovács Jó-

zsef lovas katona 1792-ben Nagy Annát, Kovács Dániel 1793-ban Bodai [Budai] Annát²⁰ vette feleségül.

A Nagy, valamint a Szép nemzetség alapítói bizonyosan a testi jellegzetességről nyerték a jelzős nevüket. A Nagy nemzetség kiterbélyesedett s a következő századok során Bodos jelentős lakói között tartották számon. Ennek egyik ágából származott Nagy Áron, a falu egyik földbirtokosa. A Nagy nevének rokoni kapcsolatai házasságok által a Bodosi, Budai, Dávid, Fábián, Incze, Hegedüs családokkal jöttek létre különböző időkben. A Benkő és Elekes családnév személynevből eredt. Ezek a családok is elszaporodtak, de nem annyira, mint a már említettek, s a 19. század végén, a 20. század elején ki is haltak Bodosban.

Érdekes a Bodai családnév, amely a későbbiek során is sokszor szerepelt az összeírásokban, de a 19. század közepén hirtelen eltűnt s Budai néven élt tovább. Erről a névváltásról még szólni fogunk a továbbiakban. Új betelepülőként szerepel az 1614-es összeírásban Ungvári Ferenc és Kádár Mihály, de hamar elköltöztek Bodosból. A családnevek mind magyar eredetűek, de egyik név megtévesztő lehet, ugyanis Farkas Miklós neve után az összeíró megjegyezte: „Moldvai fi oláh”; alighanem ő volt az első román betelepülő a faluban.

A 17. század elején Erdély és a Székelyföld hatalmas háborúskodások, hatalmi harcok, társadalmi villongások színtere volt, ami nem maradt hatás nélkül a falvak életére sem, hiszen a székelyeket mindegyik fél hadakozásra szólította fel, s a maga oldalára kívánta

állítani. A székely hadak valóban részt vettek a Báthory fejedelmek által viselt háborúkban, de Mihai havasalföldi vajda hadaiban is, amikor az erdélyi fejedelmi hatalom megszerzéséért indított küzdelmet. Ő felkelésre hívta a székelyeket, akik abban a reményben csatlakoztak hozzá, hogy visszakapják az 1562-ben elvesztett szabadságjogaikat. Basta, a Habsburg-hatalom képviselője hajdúival kíméletlenül pusztította Erdélyt, akárcsak Radu vajda. Utóbbi feldúlta Háromszéket és Udvarhelyszéket, mert a székelyek támogatták Székely Mózeszt (1603), az egyetlen székely fejedelmet, aki szembeszállt a császári hatalommal. A hadakozás tovább tartott Bocskai István (1605–1606) idején, majd Báthori Gábor (1608–1613) fejedelem korában is. Mindezek elszegényedést okoztak, amit tetézhettek különböző természeti csapások is. Ilyen okoknak tudható be, hogy a Bodosban az 1614-ben számba vett negyven férfi közül Bodosi András, Elekes Bálint, Imecs Dávid, Gál Márton és Szép Péter neve után a megbízott szükségesnek tartotta feljegyezni: „budosó” [így], vagy szegénység miatt „elbudosott” [így!].²¹ Valóban nagy bajt jelezhetett az említett bejegyzés, hiszen a szegénység miatt bujdosó hat családfő az összes családok mintegy 14 százalékát tette ki. Egyébként úgy véljük, hogy ők az összeírás idején kenyérkereső úton voltak (ami bodosi emberekre a későbbiek során is jellemző volt).

A történetírás már régen rámutatott arra, hogy Bethlen Gábor és I. Rákóczi György (1630–1648) fejedelmek idején Erdély, s benne Székelyföld helyzete

Bethlen Gábor fejedelem

jobbra fordult. Ezt az 1635-ös újabb székelyföldi összeírásokban is tetten érhetjük: ebben már ritkábban találkozunk a bujdosó kifejezéssel, s az is meggyőző lehet a helyzet javulását illetően, hogy a családok száma némi növekedést mutatott.²² A lakosság gyarapodását hosszú távon nem csökkentette az sem, hogy a II. Rákóczi Ferenc (1703–1711) által vezetett szabadságharc leverése után Erdélyt a Habsburg Birodalomhoz csatolták.

Hogyan alakult a nemzetségek aránya, s milyen új családok költöztek be újabban Bodosba, és lettek ott hosszú ideig vagy véglegesen a falu lakói?

Erről a legtöbbet abból az 1713-ban készült lajstromból tudunk meg, amely az osztrák császár iránti hűségeskötetvők nevét tartalmazza. Ez már a Habsburg-kor kezdete, amikor nem a magyar fejedelmet kellett katonailag szolgálni,

hanem a hódító hatalom császárára, tehát idegen uralkodóra kellett felesküdniük a tisztségviselőknek. Vizsgáljuk meg a nemzetségek számának alakulását az 1713-as kimutatás alapján. Eszerint a Dávid nemzetségnek 18 férfi tagja, a Bodosi nemzetség 11, a Józsaák 10, Nagyok 8, Fábiánok 7, Hermányok 5 tagja tett esküt. Továbbá az Incze és Székely család 3–3 tagja, a Bodai nemzetség két tagja és a Budai, Egyed, Elekes, Hegedüs, Kobori, Kovács, Szép, Szöcs családok egy-egy tagja szerepelt az eskütevők között.²³ Ami számunkra most fontos: új családnevek tűntek fel Bodos lakói között: Budai, Egyed, Hegedüs, Hermány, Kobori, Székely és Szöcs. Szóljunk ezekről is (mint tettük azt más nemzetségekről az 1614-es lajstrom alapján).

A Budai családnevét először 1660 körül, aztán az 1713-as kimutatásban bukkant fel; ekkor Budai György lovas katonaként tette le az esküt. Ettől kezdve a Budai család a falu kiemelkedő nemzetsége volt, majd földbirtokosként a legkiemelkedőbb lett. De – amint már korábban is említettük – nagyon hasonló nevű nemzetség, a Bodai szerepelt az 1614-es névjegyzéken, s tegyük most hozzá: az 1635-ös és az 1680-as lajstromokon is. Nem könnyíti meg a tisztánlátást az sem, hogy 1713-ban előfordult a Bodai és a Budai név is. Vajon két külön családról van szó, vagy ugyanarról, és csak névváltás történhetett? Véleményünk szerint a Bodai, valamint a Budai név ugyanazt a családot jelentette. A nemzetség több tagja középiskolát végzett Székelyudvarhelyt. Következésképpen Bodosban vezető helyet foglaltak el

Bodosi utca

mind az egyház, mind az iskola életében. Erre utaló adatok: hogy 1787-ben Bodai István helyettes papként írta a nevét, Bodai Imre 1800-ban a bodosi református egyházközség megyebírója volt, Bodai József pedig „procator”, azaz ügyvéd, aki egy 1837-ben készült okiratban „nemes személy”-ként szerepelt. Még jobban alátámasztja azt a feltételezést, hogy ugyanazon nemzetségről van szó, a bodosi anyakönyv 1804. évi következő bejegyzése: a bibarcfalvi iskolamester, a „bodosi oskolamesternek Bodai István uramnak leányát, Judith-ot” vette feleségül.²⁴ Bodai István tanítót Budai Istvánként is írták. A névváltás az ügyvéd idejétől kezdve vált teljessé. Nagy kérdés, hogy a bodosi családkönyvben miért csak a Budai név fordul elő, a Bodai

pedig egyáltalán nem. Ez a családtörténeti kérdés még további kutatást igényel. A Budai család legkiemelkedőbb leszármazottja Budai József országos hírnévű pomológus volt, akivel majd részletesen foglalkozunk, valamint a család meghurcolásának szomorú történetéről sem feledkezzünk meg.

Az Egyed nemzetség neve először az 1713-as kimutatásban szerepelt, ekkor Egyed György Bodosban tette le a kötelező esküt a császárra. A név egyházi eredetű. A bodosi Egyedek valószínű Barótról települtek át, ahol 1635-ben nem kevesebb, mint hat ilyen nevű családot tartottak számon. Azonban Bodosban hamar gyökeret eresztett a nemzetség, amire abból is következtethetünk, hogy 1795–1796-ban Egyed János falusbíró

volt; később bíróságot viselt Egyed Dániel és Egyed Béla is. Egyed Géza hosszú ideig tanító, iskolaigazgató és kántor volt a faluban. Ő nagy szerepet vállalt az új iskola építésében (1928), valamint az új művelődési ház létrehozásában 1959–1960-ban, amely most az ő nevét viseli. Egyed András kőművesmester nevéhez a papilak építése fűződik.

A Hegedüs nemzetséget Bodosban mai tudásunk szerint először Hegedüs György lovas katona képviselte 1713-ban, de hamarosan a falu nagyon népes nemzetsége lett. 1790-ben Hegedüs Sámuel Benedek Máriával kötött házasságot, 1792-ben egy másik Hegedüs Sámuel Bodosi Annát kérte feleségül.

A századok során számos más család költözött Bodosba házasságkötés, hivatalviselés, mesterség és több más lehetséges ok és körülmény folytán. Ilyen (eddig nem említett) nemzetségek, családok: Barabás, Bardocz, Bedő, Bitai, Bogdán, Borbáth, Cserei, Dimény, Dombi, Gálicza, Gáll, Gáspár, Jákó, Karácsony, Keresztes, Molnár, Németh, Rebeka, Szász, Szabó, Toroczka, Trefán és Veres. Az új családokat gyorsan befogadta a faluközösség, vagy azért, mert régi családokkal kerültek rokoni viszonyba, vagy azért, mert nélkülözhetetlenek voltak a falu életében – mint papok, tanítók, mesteremberek, pásztorok.

Borbáth Márton lelkészként költözött Bodosba 1871-ben, és még abban az évben feleségül vette a helybeli Nagy Vilmát, akitől több gyermeke is született. Jákó Györgyöt 1841-ben választották bodosi pappá, és 1848-ban Háromszék önvédelmi harcában tüntette ki

magát, Bardocz Attila nagybaconi származású tanító Gáspár Karolinával alapított családot 1912-ben. Gáspár Albert szárdobosi származású tanító Nagy Áron lányát, Idát kérte meg, s ezzel a családdal született meg a bodosi Gáspár nemzetség.

Azokról, akik házasság révén váltak bodosiakká, az anyakönyv szintén eligazító forrásunk, igaz, csak 1790-től. Eszerint a Budi cigány nemzetség a 19. század elején telepedett meg a faluban, s a Karácsony családdal állt rokonságban. A leszármazottak egy része állandó lakossá vált, a többi vándor volt. A jellegzetesen nagybaconi Bardocz családnak élt egy korábbi ága Bodosban: Bardocz Lajos, aki Barabás Annával alapított családot 1876-ban. A Bedők egyik képviselője, Bedő János Dávid Bertát vette el, ennek halála után Gál Melinda lett a felesége. A két feleségtől 16 gyermek született. A Bogdánok (az első feljegyzések szerint Bogdány) a 18. században települtek le Bodosba; Bogdány Györgyöt az 1755-ös úrbéri összeírás jobbgáyként említi, a család leszármazottai az 1848-as forradalom után kizsákmányként voltak ismertek. A Bogdán nemzetségi családok többsége idővel református lett, néhányuk megmaradt ortodoxnak. Ennek különösen az 1918-as hatalomváltás után lesznek jelentős következményei, amire még vissza fogunk térni. A Bodosba telepedő első Bitait nem ismerjük, a leszármazottakat igen: Bitai Béla 1895-ben Józsa Vilmával, majd Kovács Szilviával kötött házasságot. Cserei Sándor Gyárfás Annát kérte meg. Dimény Áron felesége Gecse

Rákhel volt. A Dombi család Köpecről származott át Bodosba, ahol Dombi Ede a falu lakosának számított, leánya Dombi Réka-Hilda Barót város jegyzője. Édesanyja Egyed Etelka.

A Gálicza nemzetség megalapítóját nem ismerjük, az első Gálicza a 18. század második felében telepedhetett le, aztán számos család alakult ilyen néven. Mivel a fiak a Fábián, Józsa, Molnár, Egyed, Toroczka és más nemzetségek lányágából kerestek maguknak feleséget, rövid idő alatt a falusi közösség teljes jogú tagjai lettek. Gálicza János 1851-ben feleségül vette Dávid Máriát, Gálicza József pedig 1856-ban Fábián Sálóval [!] alapított családot. A Keresztes család valószínűleg Nagybaconból származott át Bodosba, akárcsak a Molnár nemzetség. Molnár János 1893-ban Székely Bertát vette feleségül, leszármazottja volt Molnár István. Németh Albert Rebeka Annát vette el. A Rebekák első képviselője, Rebeka János Nagybaconból jött Bodosba,²⁵ leszármazottja fiúágon Márton és József. Rebeka Márton Kisbaconból nősült, Putnoki Annával 1937-ben házasodott össze. A Rebeka név keresztnévi eredetű. A bodosi családkönyvben férfiágon feltűnő Szabó nemzetség baróti és szárazajtai eredetű, Bodosban a Fábián, Józsa, Incze, Gál, Egyed, Bogdán, Rebeka családokkal alakított ki házasság útján rokoni viszonyt. A Nagybaconból származó Szász nemzetség is későn tűnik fel Bodosban. Szász Sámuel Pető Rebekát vette el, feltehetőleg Magyarhermányból.

A fentiekben láthattuk, hogy a falu nemzetségei mennyire összekevered-

tek, de betartották az egyházi szabályokat, s közeli rokonok nem házasodtak össze. A bodosi anyakönyvbe egy olyan esetet jegyeztek be, amikor másod-, illetve harmadfokú rokonok kértek engedélyt az egybekelésre. Viszonylag sokan nősültek a szomszéd falvak valamelyikéből, illetve sok bodosi menyasszonyt vittek el a környező falvakba. Arra is rámutattunk, hogy jelentős számban férfiak jöttek Bodosba családot alapítani. Érdekes odafigyelné a család tagjainak megnevezésére: a férfit az asszony urának tartotta, „uram”-nak mondta, az asszonyt a férfi „feleség”-nek nevezte. A magyar nyelv csodálatos módon kifejezte a két fél viszonyát: a családfő az első személy, az asszony az ő fele része. Az apa „édesapám”, az anya „édesanyám” volt a gyermekek számára. A gyermekek a nagyanyát „nannyó”-nak, a nagyapát „papó”-nak szólították, de ettől eltérő megnevezéseket is feljegyeztek (például „émam” – édes mamámból.)

A családok a 20. századig a gyermekáldást nem korlátozták; sok gyermek született, de nagy volt a gyermekhalandóság is. Az anyáknak és apáknak bizonyosan sok szomorúságot okozott a gyakori gyermekhalál és temetés, de elég erő és lélek volt bennük, hogy ezeket átvészeljék, s vállalják az újabb és újabb gyermeket, ami viszont vigasztalódást is jelentett a korábbi veszteségekért. A nemzetségi rokon családok ilyenkor sokat segítettek a bajba jutottak nehézségeinek, szomorúságainak átvészelésében, aminthogy a gyermek születésekor is segítették egymást, házimunkával vagy étellel. Ez vonat-

Bodos látképe déli irányból

kozik a szomszédos családokra is, még ha nem is állt fenn közöttük rokonsági viszony. A nemzetségek, családok a település keretében közösséggé szerveződtek. A székelység mint katonanép tűnt fel a magyar történelemben, de alapfoglalkozása a földművelés és ál-

lattenyésztés volt, ezért a régi székely faluban többféle szervezettséget, közösséget figyelhetünk meg, ezek természetesen egymásba fonódtak, de mégis sajátos szerepük volt. A továbbiakban ezzel foglalkozunk.

A falu és szerveződése

A székely falvakban a megtelepedés után hármasszerű szervezet alakult ki: katonai, egyházi és faluközösségi. Mind-egyiknek jól meghatározott szerepe volt a falu életében, de nem szigetelődtek el egymástól, hiszen minden család mindhárom szervezethez hozzátartozott: a katonacsalád egyháztag is volt, s földművelőként a faluközösség tagja. Azonban ez a szervezethez ilyen tiszta formájában csak az 1562-es nagy székely felkelésig volt érvényben, mert ebben az évben országgyűlési törvénnyel meghonosították Székelyföldön is a feudális rendszert, a nemességet és a jobbágyságot, holott ilyenek eddig csak sórványosan voltak a székelyek között. A következőkben az előbb érintett kérdésekről bővebben szólnunk. Elsőként a katonailag szervezett faluval foglalkozunk, mivel Bodos története is csak akkor értelmezhető helyesen, ha nem feledkezünk meg arról, hogy 1562-ig – s nagyrészt azután is – minden család a székely katonai rendszerhez tartozott.

A KATONAILAG SZERVEZETT FALU

A faluhálózat kialakulása után a székely hadszervezet a korábbi nemzetségi hadrendszer helyett a falvak szerveze-

tébe épült be. A falvakat tízes részekre osztották, ezek katonanépe alkotta a tizedet, amelyek falucsoportok szerint századokká alakultak; ezt az alakulatot legkorábban „székely száz”-nak nevezték. Egy-egy századot a hadnagy (eredetileg a had nagyja) vezetett. A hadnagy a szék első számú vezetője volt, és ez mindennél jobban bizonyítja, hogy a székely társadalom alapján véve katonai szervezethez tartozott még békeidőben is. Zsigmond király (1387–1437) 1429. évi szabályzata meghatározta a székely had szerepét, amit Mátyás király tovább pontosított, majd II. Ulászló (1490–1516) hadiszabályzatban rögzített.

A történeti források szerint a Magyarország nyugati határai mentén élő székelyek először 1116-ban és 1146-ban harcoltak különálló katonai egységként nevezetesen a csehek, illetve az osztrákok elleni csatákban. De 1211-ben már arról van adatunk, hogy erdélyi székelyek is hadra keltek Boril bolgár cár segítségére, majd részt vettek különböző hadakozásokban. Katonai szolgálatának köszönhetően a magyar királyi hatalom nem avatkozott be Székelyföld belső ügyeibe s társadalmi szervezésébe, így alakulhatott ki önigazgatási rendszere, autonómiája. Ezért lehetett Székelyföldnek önálló hadszervezete is, amely természetesen része volt a királyi haderőnek. A katonai alakulatokat

időnként megszemlélték, s falvanként összeírták a férfiakat és a fiúgyermeket. Az első összeírást – amint már említettük – Mátyás király rendelte el 1473-ban: külön lajstromba vették a lovasokat (primipili), akiket lófőknek neveztek, és külön a gyalogos katonákat (pedites). A katonai rendekbe felvett családok maguk gondoskodtak a ruházatról, felszerelésről, a lóról, amit a faluközösség a megfelelő nyílosztással segített: a lófő kétszer akkora földet kapott, mint a gyalog, a vezető primor réteghez tartozó pedig még nagyobb. Mátyás király rendelkezéséből az is kiderül, hogy a rendekre való tagozódás már rég megtörtént, *vagyis a székelyek a letelepedés óta katonailag szervezett közösségekben éltek*. Előrebocsátjuk, hogy a katonai rendszer bizonyos változtatásokkal 1711-ig fennállt. Ekkor az Erdélyt elfoglaló osztrák hatalom rövid időre megszüntette, de 1764-ben a Székely Határőrség megszervezésével újra bevezette Háromszéken, Csík-, Gyergyó- és Kászonszék, valamint Bardóc fűszékben az állandó katonáskodást. Ez aztán 1848-ig fennmaradt, s 1851-ben hivatalosan is megszüntették.

Feltételezhető, hogy Bodos a falualapítás idején Sepsiszek, majd 1459 után Miklósvárszek katonai alakulatához tartozott. Sajnos a szemlékről kevés adat maradt fenn, az első részletes összeírás 1614-ből való, egy még részletesebb pedig 1635-ből.

A fentiekben láttuk, hogy a katonai rendszerben milyen kötelességei voltak a székelyeknek, de nem feledkezhetünk meg azokról az előnyökről, amelyek a

katonáskodásból származtak. Ugyanis a katonai szolgálat a székely szabadság jogforrása volt. Ezek a jogok a következő előnyöket biztosították a katonáskodás terhére viselő szabadszékelyeknek:

- adómentességet;
- személyi szabadságot;
- saját földtulajdont;
- önálló családi gazdaság vitelét;
- személyes részvételt a közösségi ügyek intézésében;
- saját katonai vezetőket;
- költözködési-helyváltoztatási lehetőséget.

E szabadságjogok jelentősége akkor válik teljesen világossá, ha összevetjük a jobbágyfalvak népének helyzetével. Közismert, hogy a jobbágy adót kellett fizessen az államnak, robotot kellett teljesítenie a földesúrnak, nem lehetett tulajdonosa az általa megművelt földnek, ezért a gazdasága sem volt független a földesúri hatalomtól. Végül korlátozott volt a helyváltoztatási lehetősége is különösen 1514 után.

Mivel Bodos a székely hadrendszerben szabad székelyek által lakott katonafalu volt, az előbb felsorolt szabadságjogokban részesedett. Jobbágytartó földesúr nem élt a faluban, de ez mégsem jelentette azt, hogy lakói között nem alakultak ki társadalmi jellegű különbségek.

Hogyan oszlott meg a falu lakossága társadalmi rendek, rétegek szerint?

Induljunk ki abból, hogy a Székelyföld társadalma sajátosan alakult, különösen 1562-ig. Itt nem jött létre olyan megoszlás, mint Magyarország más részein a középkorban, ahol a kiváltságos

B O D O S:*Septem Turci Batis*

Jablon	Illia felasi bati.
Jablon	Simon.
Thomas	Simon.
Eleks	Simon.
Josze	Jakab.
Josze	György.
Daniel	Simon.

Prinzipali:

Josze	Alak m. b.	Josze	Marka.
Josze	Andras		Illia.
			— Gy. .

Vid.

Josze	Davidai	Josze	David
		Josze	David
		Josze	David

Bodos vezetősége 1635-ben

nemesség és alávetett jobbágyparasztság képezte a két nagy társadalmi kategóriát. A székelység hadi szolgálata által róttá le a Magyar Királysággal szembeni kötelességét, ezért olyan jogokkal rendelkezett, amelyek megvédték az eljobbágysodástól. Székelyföldön a társadalom nagy többségét a katonai szolgálatra kötelezett szabad székelység alkotta. Ennek szabadságjogait a királyi hatalom elismerte s tiszteletben tartotta. A székely társadalom a katonai besorolás szerint oszlott három rendre: az előkelők, vagyis a primorok, a lovasok, vagyis a lófők és a közemberek, vagyis a gyalogkatonák rendjére. Az utóbbiakat szabad székelyeknek is nevezték. Ez a katonai jellegű tagolódás volt a székely történelem egyik legjellemzőbb sajátossága. A rendek fegyverrel felszerelt, hadra kész férfiak voltak, akik a király vagy

fejedelem hívására mindenkor kötelesek voltak katonai táborba vonulni, és a harcokban részt venni. Már említettük, hogy a székelység különleges szabadsága és sajátos társadalmi szerkezete az 1562-es nagy felkelésig állt fenn, utána itt is kialakultak az egész magyar társadalomra jellemző rendek és rétegek: nemesek, jobbágyságok és zsellérek, de – ezt szeretnénk hangsúlyozni – a katonáskodásra kötelezettek többsége megőrizte régi rendi helyzetét: primorok, lófők és gyalogrendűek egészen az 1848-as nagy rendszerváltásig sajátos helyet foglaltak el a székely társadalomban.

Bodos lakói a megtelepedés utáni századokban bizonyosan a lovas és a gyalog rendűek voltak, azonban az 1562-es nagy felkelés után már az ő helyzetükben is jelentős változásokat figyelhetünk meg. Erről jól értékelhető adatokkal rendelkezünk. Miről is van szó? Arról, hogy a nagy felkelésben a bodosiak is részt vettek, de azt a szervezett fejedelmi haderő leverte, és megtorlásul fejedelmi hatalom alatt álló jobbágyságra vetették az egész szabad székelységet. Rövidesen megkezdődött Székelyföldön is a szabadok eladományozása jobbágysággal földesuraknak, primoroknak, vezető személyeknek. Ez történt Bodosban is, amennyiben Báthory Gábor fejedelem nagyjait Henter Benedeknek és utódainak részbirtokot s jobbágyságot adományozott. A Danieleknek pedig Vargyason, Bardocon, Erdőfűlében, Olaszteleken, Bibarcfalván, Magyarhermányban, Telegdibaconban. Bölönben, Ürmösön és Ágostonfalván. II. Rákóczi György fejedelem ajándékozott birtokot nagyjait Cserey Miklós-

nak.²⁶ A székelyek nem nyugodtak bele a jogvesztésbe, s igyekeztek szabadságjogaikat visszaszerezni főként azzal, hogy önkéntesen részt vettek a fejedelmek török elleni vagy éppen a bécsi Habsburg-hatalom elleni háborúiban. A bodosiak is ott voltak a Báthori Zsigmond (1559–1598) fejedelem által vezetett havasalföldi hadjáratban, majd Bocskai István (1605–1606), Báthori Gábor (1608–

1613) és Bethlen Gábor hadakozásaiban is, és ezért fokozatosan megszabadultak a jobbágyságtól s visszakerültek a fejedelmi hadrendekbe.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést valamilyen részletesebben a Bethlen Gábor-féle 1614-es összeírás tükrében. Erről az előzőekben már írtunk, de csak katonai szempontok szerint, most pedig első sorban a társadalmi megoszlás érdekel.

Társadalmi kategóriák az 1614-es összeírásban

<i>Nemes</i>	<i>Lófő</i>	<i>Gyalogpuskás</i>	<i>Szabados</i>	<i>Jobbágy</i>	<i>Zsellér</i>
1	1	15	15	6	1

Összesen 39 családot írtak össze, egy nemest, egy lófőt, 15 gyalogpuskást, 15 szabados, hat jobbágyot és egy zsellért. A lakosság több mint 78 százaléka szabadrendű székely volt, s 21 százaléka tartozott a jobbágy-zsellér kategóriába. A különböző helyzetű családok között jogi szempontból nagy különbség alakult ki. A nemes és a lófő rendű közel állt egymáshoz a ranglétrán, amint a gyalogpuskás és szabados is. Ezek a faluban önálló gazdálkodók voltak, saját tulajdonban levő földjüket művelték. A gazdaság fő célja a család ellátása élelemmel és ruházattal, valamint a katonai felszerelés előteremtése. A jobbágyok viszont függő helyzetben voltak uraiktól, akiknek földjét használták, akiknek földbért fizettek, vagy robotot teljesítettek.

Az egyetlen nemes 1614-ben Józsa (Josának írva) Gergely volt, akinek az apja nemeslevelet kapott 1611-ben, a

„fejedelemnek és elődjének tett szolgálataíért”. Az ilyen megnevezéssel nem járt birtokadomány, sem jobbágyadomány. Ezeket nevezték egyházi nemeseknek (egy házzal rendelkezőknek), népiesen „hétszilvafás” nemeseknek, ezzel is utalva az illetők vagyoni állapotára. A nemeslevél mégis rangot jelentett a falu társadalmában, s az utódoknak némi kiemelkedési lehetőséget az értelmiségi pályán. Józsa Máté nemeslevele pontosította, hogy a nemesség a fiát, Gergelyt és utódjaikat is megilleti. Háza Bodosban Dávid Antal, illetve Elekes Imre szomszédságában állt, Bibarcfalván pedig Osváth Bertalan és Bertalan Lőrinc háza mellett. Tehát a megnevezett családnak volt egy bibarcfalvi ága is. A fejedelem címet is adományozott, amelynek nemcsak megfestett rajzát ismerjük, hanem pontos leírását is. Ez egy katonai pajzs, amelyen viruló zöld ágon fehér galamb

A Josa (Józsa) család címere és az adománylevel

látható kiterjesztett szárnyakkal. Fölül egy korona áll gyöngyökkel körülvéve.

Lőfő is csak egy volt Bodosban, Imecs Dávid, aki szintén hadi érdemekért kapta ez a cím, de annyira elszegényedett, hogy fiai már kénytelenek voltak más-hoz szolgának szegődni; a címet azonban megtartották. Korábban többen kaptak lőfő címet hadi érdemeikért, de ők vagy utódaik rövidesen visszakerültek a gyalogpuskás rendűek közé.

Milyen társadalmi képződmény volt a gyalogpuskás rend?

Tulajdonképpen a régi gyalogrendű székelységről van szó, amelyet azonban a haditechnika fejlődésének megfelelően lőfegyverrel szereltek fel, ezért nevezték gyalogpuskásoknak a tagjait. Jogaik ugyanolyanok voltak, mint korábban: adómentesség, szabad földtulajdon bí-

rása, a közföldek használata, személyi szabadság. Bodosban a gyalogpuskás rendhez a következő férfiak (és családjaik) tartoztak: Bodosi András, Bodosi Keresztes, Bodosi Mátyás, Bodosi Sándor, Dávid Balázs, Dávid György, Dávid Lőrinc, Dávid Simon, Elekes Simon, Fábián Simon, Incze Balázs, Józsa János, Józsa Péter, Szép Jakab és Varga István. Tehát 15 családot sorolt az összeírás ebbe a kategóriába.

A szabadosok között szintén 15 családot találunk. Ők még nem nyerték vissza a korábbi katonai helyzetüket, de a fejlődési köztétstől már megszabadultak: szabad székelyeknek nevezték őket is, s csak idő kérdése volt, hogy visszakerüljenek a katonai rendek közé. Ezeknek a szabadosoknak a nevét is ismerjük: Basa Bálint, Bodai Péter, Dávid Benedek,

Elekes Bálint, Incze Jakab, Gáll Márton, Józsa Jakab, Józsa János, Kovács Balázs, Kovács Ferenc, Kovács Orbán, Nagy Tamás, Pál Mihály. Róluk valóban nem feledkezett meg a székelymentő fejedelmi politika: az 1635-ös összeírásban már őket vagy fiaikat a katonarendűek közé sorolták. *Ezzel Bodos majdnem teljesen katonai rendek által lakott falu lett, annak minden következményével, jogaival és kötelességeivel együtt.*

Mivel I. Rákóczi György folytatta Bethlen Gábor politikáját, a 17. század közepére a székely társadalom új szerkezete megerősödött, ami a nemesi, lófői s a gyalogpuskás rend létszámának növekedésében és anyagi helyzetének javulásában is megmutatkozott. Bodos is Bethlen Gábor és I. Rákóczi György székelymentő politikájának köszönhetette szabad jellegének helyreállítását, mint annyi más székely falu. De itt sem állt teljesen vissza a falu társadalmának korábbi egysége (ez azt jelentette, hogy csak szabad székelyek lakták), mert 1562 után megjelent néhány jobbágycsalád, amelyek csak töredékét alkották ugyan a lakosságnak, de mégis számolni kellett velük is a faluközösségben. Bodos jellegzetességeként említhető, hogy nem volt helyi földesura, még székely primor sem, csak néhány „bebíró”, más- hol élő nemes, akik kisebb részbirtokot szereztek átmenetileg a faluban. Nekik: kőröspataki Kálnoky Bálintnak, nagyajtai Henter Benedeknek és a baróti Baróti nemes családnak ajándékozott Báthori Zsigmond fejedelem néhány jobbágyot, főként máshonnan. 1614-ben Baróti Miklósné jobbágya volt Bodosban Ben-

I. Rákóczi György fejedelem

kő Mihály, Benkő István, Fábián Lőrinc, Kádár Mihály, Szép Péter, Szép István és Ungvári Ferenc. Másik két jobbágy nevét jegyezték fel az említett évben: Lackó Balázsnét és Benkő Eleknét. A jobbágyok ugyanúgy gazdaemberek voltak, mint a katonarendűek s a faluközösség teljes jogú tagjai is, de személy szerint nem lehettek szabadok.

Bodosban a jobbágyrendszer nem tudott elterjedni, holott Erdővidék legtöbb települése 1562 után félig vagy még ennél is nagyobb mértékben eljobbágyosodott. Igaz, ez a 18. századra volt főként jellemző, amikor Bodosba is beköltözött néhány jobbágy-, illetve zsellércsalád. Miután bemutattuk a katonailag szervezett Bodos társadalmát, vizsgáljuk meg a falu belső szervezetében az egyház helyzetét.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG. HOGYAN LETT A KATOLIKUS BODOSBÓL REFORMÁTUS FALU?

A székelység a magyarokkal egy időben vette fel a kereszténységet, s a megtelepülésük idején gyorsan létrehozták egyházi szervezeteiket. Mint ismeretes, Szent István elrendelte, hogy minden tíz település építsen egy templomot. A törvény előírása szerint a templomnak olyan helyen kellett állnia, amelytől a hozzá tartozó falvak egyike se legyen távolabb egy napi járóföldnél. Valószínű, hogy a megtelepüléskor a székelyek szállásterületén is épültek ilyen közös templomok egyes falucsoportok számára. A hagyomány szerint a Bodos és Bibarcfalva közötti hegygerincen épült egy közös templom²⁷, amelyhez a letelepedés idején talán Sepsibacon és Telegdibacon is tartozott. Idővel a megerősödő települések igyekeztek saját templomot építeni, amiről az 1330–1337 között készült pápai összeírás tájékoztat. Ekkor már mind Bibarcfalva, mind Bacon a templomos falvak között szerepelt. Az erdővidéki egyházak történetét kutató Benkő József megállapítása szerint Bodos egyházzilag Bibarcfalvához tartozott, mert népesége olyan kicsi volt, hogy külön papot nem tudott eltartani. Ezt elfogadva látnunk kell, hogy a bibarcfalvi templomot és papot hosszú ideig a bodosi egyháztagok is magukénak tarthatták és érezhették, mert Bodosnak és Bibarcfalvának közös temploma és papja volt.

Bibarcfalva (Bybough 1332-ben, Byborch 1333-ban) papját 1332-ben Ba-

lázsnak hívták, s már akkor állhatott az a templom vagy kápolna, amelynek egy falrésze máig megmaradt. Ezen a Szent László-legenda részletei láthatók, köztük a cserhalmi ütközet, amelyet a király a kunok ellen vívott.²⁸ Ebbe a templomba jártak misére a bodosiak is, akik bizonyosan sokszor megcsodálták a falon látható leányrabló kunt üldöző harcosokat és a királyt, aki nagyon népszerű volt a székelyek között, amint erről számos székelyföldi templom falfestménye tanúskodik. Ebből talán arra is következtetni lehet, hogy a székelység megtelepedése éppen Szent László király idején, az ő rendelkezése nyomán történhetett meg. Bodos katolikus korszaka az 1550-es évekig tartott, amikor a reformáció hatására Erdővidék falvaival együtt elhagyta a régi vallást s áttért, kezdetben valószínű a lutheránus, s rövidesen a református (kálvinista) vallásra. A 19 erdővidéki település közül csak Baróton és Miklósváron maradt fenn a katolicizmus.

Mikor alakult meg Bodosban az egyházközség, s mikor vált önálló anyaegyházzá, mikor épültek a templomai?

Ezek a nem könnyen megválaszolható kérdések mind lényeges fejezeteit képezik a falu történetének. Amint az lenni szokott, a kérdések újabb kérdéseket szülnek. Vajon az, hogy Bodos hosszú ideig Bibarcfalva fiókegyháza volt, azt jelenti-e, hogy abban az időben a faluban nem alakult meg az egyházi szervezet, egy kisebb egyházközség, és hogy nem volt kápolnája, majd református temploma, ahol a bibarcfalvi pap esketett és időnként misét, majd a reformáció után istentiszteletet tarthatott?

A bibarcfalvi református templom belseje a középkori falrészszel

Az utóbbi kérdéssel kapcsolatban elfogadhatjuk azt a feltételezést, mert ez tűnik logikusnak, hogy a falualapítás idején az egyházi szervezet is létrejött, csak éppen nem volt önálló. Nem lehet vitás, hogy egyes vallási szertartások elvégzése érdekében a bibarcfalvi papnak, akinek eltartásához a bodosi hívek is hozzájárultak,²⁹ időnként át kellett járnia Bodosba, például esketni, keresztelni, temetni vagy súlyos beteghez gyóntatni. Feltételezhető az is, hogy meghatározott időben Bodosban „templomozás” is volt. A „templomozás” szavunk napjainkban is él, főleg akkor használják, ha valami miatt nem biztos az istentisztelet megtartása. Ilyen esetben kérdezzetik egymástól

a hívek: „Lesz-e templomozás?” Túl a logikán és a szertartásrendből következő érveken, Bodosnak olyan klebódiumai voltak és vannak, amelyek a 15. századból, tehát valószínűleg a katolikus korból valók.³⁰ Az 1814-es (és a mostani) leltár szerint ezek: 1. Egy ezüsből készült, aranyfüstös pohár és 2. egy aranyfüstös ezüst tányér. Ezek tehát valószínűleg még a római katolikus időkből kerültek át a református egyház kegyzserei közé. Az sem kizárt, hogy egy 17. századi „régí talpas fapohár” is, amely közben eltűnt, ugyancsak a katolikus vallás idejéből származott. Az előbb említett tárgyak kormeghatározását Köpeczi Sebestyén József kiváló heraldikus végezte el.

Meg kell cáfolnunk azt a sok helyen megjelent állítást is, miszerint Bodosnak csak 1705-től van önálló egyháza. Ugyanis az erdővidéki református egyházmegye levéltárában őrzött *Registrum visitationis* című kötet felsorolta az 1656–1660-ban talált egyházközségeket, s abban Bodost is, de nem fiókegyházként.³¹ Ebből arra következtethetünk, hogy Bodosnak akkor már önálló egyháza volt, amit később a templomépítések történetével is bizonyítani fogunk. Ezért nem állja meg a helyét, tehát nem fogadható el az az állítás, mely szerint Bibarcfalvától csak 1705-ben szakadt volna el.³² Hangsúlyozzuk, hogy az önálló egyházzal szóló adat teljesen megbízható forrásból származik. Ekkor 35 család élt a faluban, de 1775-ben már 71 családot tartottak nyilván, mintegy 256 lélekkel. Az egyházközség tekintélyes voltát kell látnunk abban is, hogy 86 évig a baróti reformátusok lelki gondozását is bodosi lelkész végezte. Bodos fiókegyháza anyaegyház lett! Erről Benkő József a következőket írta: *„Bár az előző századokban ez az egyházközség a bibarcfalvival egyazon lelkészi hivatalhoz tartozott, most arra a kevés lélekre, aki Baróton él, a katolikusok között, a bodosi lelkész felügyel, és vasárnapokon, amikor ráér, Baróton szentbeszédet tart nekik egy magánházban”*.³³ Tehát a baróti református egyház Bodos fiókegyháza volt, de templommal még nem

rendelkezett, ezért a bodosi pap magánházban tartott istentiszteletet.

Barót reformátusainak önállósodási törekvéseit Cserei József birtokos, Miklósvárszék alkirálybírója 1783-ban indította el, éppen akkor, mikor Bodos a régi temploma helyett az új építéséhez kezdett, s papját nagyon elfoglalták a helyi ügyek. 1783-ban Cserei József egy kis templomot épített a baróti reformátusok számára.³⁴ Kezdeményezését a következőképpen indokolta: *„Nem célom az énnékem, hogy én ezen baróti kis filiátskával az bodosi Mater Ecclesiától elszakadgyak, de mivel az odavaló tiszteletes pap csak minden harmadik vasárnap szokott ide által jőni, és hétközi napokon egyszer sem, és mivel az Ur Isten meg engedte érnem azt a lelki örömet, hogy készen áll az Isten tiszteletire való ház, el végeztem magamban azt, hogy a mindennapi isteni szolgálatot fel állítanám...”*

Cserei József az Erdélyi Református Egyházkerületről engedélyt kért arra, hogy papot hívhasson a nagyenyedi kollégiumtól. S abban reménykedett, hogy a „baróti reform[átus] filiális Ecclesia” már 1784-ben megalakulhat. Ez pedig arra mutat, hogy akkor már a baróti református templom felépült. Az elszakadás mégsem történt meg akkor, és ezért a baróti református egyházközség még hosszú ideig Bodos leányegyháza maradt.

A TEMPLOMOK TÖRTÉNETE

A Bodosról szóló írásokban sok a találgatás arról, hogy mikortól volt a falunak református temploma, de pontos évet senki se tudott megjelölni. Azonban nemrég sikerült felkutatnom több olyan hiteles okmányt, amelyekből erre a kérdésre fény derül. Nem lehet érdektelen, hogy milyen körülmények között keletkezett az említett irat, ezért röviden szólunk erről is. Történt, hogy 1784 tavasza rendkívül bőséges csapadékot hozott, emiatt Bibarcfalván és Bodosban földcsuszamlások keletkeztek. Erről a természeti csapásról először Benkő József erdővidéki református esperes levélben számolt be a *Magyar Hírmondó* című lapnak. Eszerint 1784 márciusában Bibarcfalván házak dőltek össze, Bodosban pedig a templom és a torony annyira megrongálódott, hogy összedőléssel fenyegetett.³⁵ Ezt akkor még csak hírből tudta az esperes, de a hír valósnak bizonyult. Igaz, hogy három évnek kellett eltelnie, amíg a szomorú esetről megszülettek a hivatalos okmányok is; valószínű Bodos kívárt, esetleg a templom kijavítására gondolt, de végül a gyülekezet új templom építését határozta el. A bodosi egyházközség vezetősége 1787. március 23-án levelet intézett az Erdélyi Református Egyházkerülethez a falut ért csapásról és engedélyt, valamint segítséget kért az új templom építéséhez. A bodosiak kérését az esperes terjesztette fel Kolozsvárra az egyházkerülethez.

Ezt az alapvető forrást teljes egészében közöljük, mivel elsősorban önma-

gáért fontos, de azért is, mert megerősíti a már közölt évszámot: *1636-ban Bodos önálló egyházközség volt. Márpedig önálló egyház nehezen képzelhető el templom és pap nélkül. Ezek után lássuk a bodosi egyházközség beadványát.*³⁶

A Bodosi Reforátus Ecclesiának igen alázatosan jelenthető információja a szent épületeknek romlásáról az erdélyországi méltóságos Református Super Consistoriumhoz

1mo A Bodosi Református Ecclesiának elromlott temploma kezdett vala építtetni 1783-ban 1-mo Máji, és folyt vala az építés felesszámú köműveseknek munkájok alatt az egész nyári napokon Novemberig, míglen veres cserép alá vétetett egészen ablakokkal együtt a templomnak ki pallérozásán kívül; mely kőből épült Templomnak hosszúsága 10 német öl, szélessége 4 német öl. Amely Szent épület a következő 1784-dik esztendőben 20-dik martij a földnek, vagy templom felett való hegyoldalnak 40 ölnyi megszakadása miatt mind özveromlott, mely templomnak nap nyugat felől való végénél, a földnek süllyedezett hasadásain mindenkor feles víz láttatik lefolyni.

2do Kilenc öl magasságú kőből való tornyunk építetett volt 1636-ba, jöllehet ezután 1744-ben fedéllel és egyebekkel renováltatott, ezen Szent épület is hasonlóképpen 1784-ben 20-dik Marty földnek süllyedése miatt a földre leomlott, úgyannyira, hogy toronyunk minden kövei a föld színén széljel vagynak

3-tio A papi parochialis ház építetett fából 1780-ba, két tüzelő szobák-

Ezen a helyen állt a régi templom

kal, és egyéb részekkel együtt cserfából készített sendellyel bēfedve, és minden ajtókkal, zárokkal elkészítve, amely papi ház egész curiájával és vetemēnyező helyével ugyan feljebb említett 1784-dik esztendőben a föld süllyedés miatt úgy öszveromlott, hogy mai napig pusztán áll.

A Stephanus Bodai³⁷ Substitus parochus Samuel Dávid Ecclesie Curator Johannes Egyed mp juratus

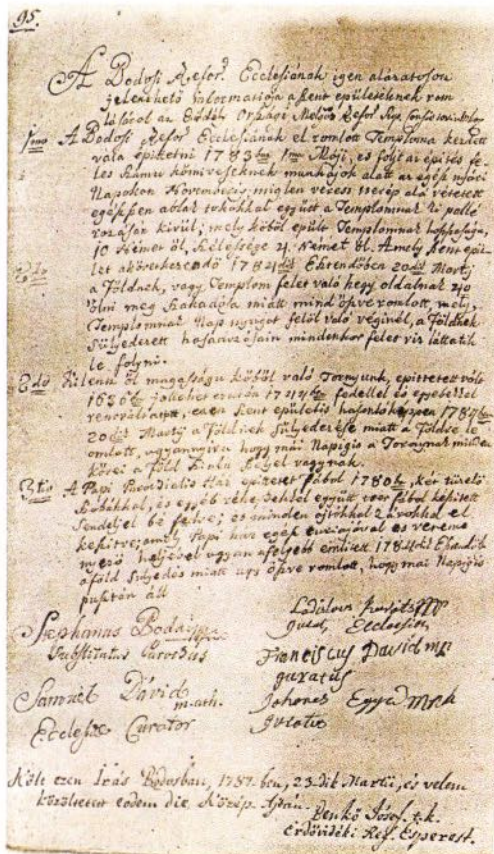
Költ ezen írás Bodosban, 1787-ben, 23-dik martii, és velem közöltetett eadem die, Közép-Ajtán

Benkő József t.k Erdővidéki Ref. esprest [!]³⁸

A bodosi református egyházközség előbbi beadványából a következő tényeket, információkat szűrhetjük le.

1. A bodosi református egyház 1636-ban kilenc öl, tehát mintegy 17 méter magas kőtornyot épített, amelyet 1744-ben felújítottak. Mivel tornyot templom mellé szoktak építeni, joggal feltételezhetjük, hogy 1636-ban már létező templomhoz emeltek tornyot. Ezt 1744-ben felújították, de ez a „szent épület” 1784. március 20-án földcsuszamlás következtében összedőlt, a kövei szerteszét heverték.

2. A bodosi református egyház 1783-ban új templom építéséhez kezdett, amely novemberre el is készült. A templom

*A bodosi református egyház vezetőségének
jelentése 1787-ből a templom és a parókia
összeomlásáról*

kőből volt, vörös cseréppel fedték be, hossza 10, szélessége 4 német öl volt. A templom belső része még nem volt teljesen rendben. A templom 1784. március 20-án földcsuszás miatt összeomlott. A földcsuszamlás 40 ölnyi széles volt.

3. Nevezett egyház 1780-ban kétszobás papi lakást épített fából, amelyhez más részek is tartoztak, ezt cserefa zsindelemmel fedték be. A papilakot veteményes kert vette körül. Azonban ez az épület is összeomlott 1784. március 20-án.

4. A beadványt Bodai István helyettes pap, Dávid Sámuel kurátor, valamint Kováts László, Dávid Ferenc és Egyed János esküdtek írták alá.

5. A bodosiak a fent ismertetett értesítést 1787. március 23-án írták, és még aznap átnyújtották Benkő József erdővidéki esperesnek Középpajtán.

Tehát hiteles okmány alapján bizonyítottnak fogadhatjuk el, hogy Bodosnak legalább 1636 óta református temploma volt, s mellette papi lakás állt, így bizonyosan papja is volt a falunak. Az is lehetségesnek tűnik, hogy a templom helyén korábban kápolna vagy kisebb templom is állt. A templom és a papilak helye a Filler utca végében fekvő domboldalon volt. (A régi templom és a régi temető nyomait megtalálták az 1950-es években, amikor azon a helyen ifj. Bodosi László csúrt épített.) Hogy mi volt a célja a bodosi egyházi előjárók átíratának, kiderül az esperes feljebbvalóikkal folytatott levelezéséből: az összeomlott templom helyett újat szándékoztak építeni.

Benkő József esperes teljes jóindulattal és nagy igyekezettel pártolta az ügyet, s azt is közölte az egyházkerülettel: a falu anyagi lehetőségei az 1783-as építkezés során kimerültek, ezért kéri a püspökséget arra, hogy a beadványt juttassák el Bécsbe a császárhoz az engedély és segély ügyében. Az esperes szép magyarsággal írt levelében azt is jelezte, hogy a bodosiak kérvényét aláírta a határőrség erdővidéki parancsnokságának két tisztje, mivel Bodos tiszta katonafalu volt. Benkő József a bodosiak számára gyűjtés engedélyezését vagy „valami summa” kiutalását kérte. Az egyházkerület tovább-

bíttotta a kérést a birodalom fővárosába, arra utasítva bécsi megbízottját, Nagy Ferencet, hogy járjon el az ügyben. Ő viszont 1787. szeptember 11-én arról értesítette az egyházkerületet, hogy a császár távolléte miatt még nem nyújthatta be a szóban forgó iratot. Arról hogy később Bécsben mi történt ebben az ügyben, nem sikerült a forrásokból kideríteni, de valamilyen pozitív döntésnek meg kellett történnie, mert a gyűjtés megkezdődött. Erről szól a gyűjtőív, amelynek egyik részét alább közöljük.

Méltóságos, Tekintetes, Vitézlő minden rendbeli Kegyes Jóltevőnk!

Csudálatos jósága az Úr Istennek, hogy minden jókat ingyen osztogat az embereknek, mégis amit azokból Isten dicsőségére fordít Ő Felsége kölcsön formájába vészi. Úgy hisszük, hogy ilyen kölcsönadásra nyitják meg kezeiket a mi Jóltevőink, valakik templomépítésre való igyekezetünket kegyes adakozásokkal fogják segíteni, ugyan is minekutána az úrnak dicsőségére templomot és tornyot építettünk és ezekre Eklésiánknak minden pénzbeli tehetségét elköltöttük volna, véletlenül 1784-ben, a nedves idők járása matt a környül való helység [hely] süllyedni kezdvén, templomunk és tornyunk a mellette valló papi házzal együtt mind össze romlottak”.

Tehát a falu temploma s tornya, amelyet korábban építettek, és amely felémésztette az egyházközség pénzét, 1784-ben összeomlott, a papi házzal együtt, ezért gyűjtést kezdeményeztek

az új templom építésére. A gyűjtési engedélyt az egyház megkapta és az építkezést már 1788-ban elkezdték.

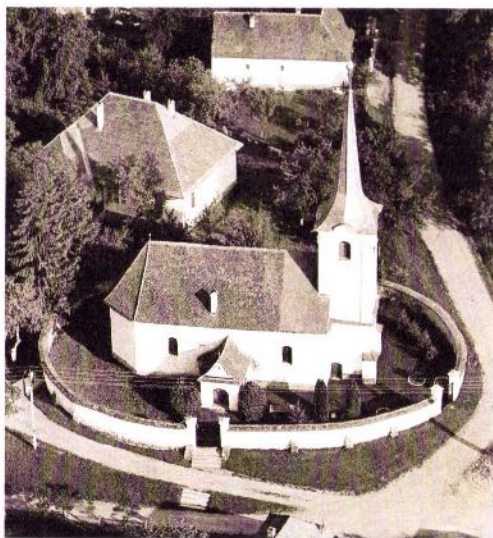
A főkonzisztóriumhoz küldött beadványból további részleteket ismerünk meg a bodosi helyzetről. Először is azt, hogy a régi, 1636 körüli templomot építették újra 1783-ban, amely 1784-ben összedőlt: „Ezen Erdővidéki Tractusban a Bodosi Ref[ormátus] Eklésia, a maga megromladozott templomát újra építvén jó materiákból és jó mesteremberek keze által”, de a bekövetkezett földcsuszamlás tönkretette azt a toronnyal és a papi házzal együtt. Az esperesség azonban nem elégedett meg a bodosi egyházközség jelentésével, hanem jónak látta, hogy két határőrtszttel is megvizsgáltassa a helyszínen kialakult helyzetet. S valóban: Jeleki kapitány és Siegl főhadnagy kiszállt Bodosba, ebbe a tiszta katonafaluba, s az általuk elkészített „valóságos testimoniumot” is felküldték a főkonzisztóriumhoz. Sajnos ez a jelentés nem került még elő, de ennek alapján állapította meg az erdővidéki esperesség, hogy Bodos saját erejéből nem lenne képes templomot építeni, „bár a parochiát építhetné fel”. Ezért segítséget kértek a bajba került falu számára.³⁹

Tehát a gyűjtés az új templomra megkezdődött, és a helyi előkészületek is éveken keresztül nagy erőfeszítéssel és sok külső segítséggel folytak. Erről egyik későbbi fejezetben szólunk, hogy először megvizsgálhassuk a falu helyzetének alakulását. Azt már láttuk, hogy Bodos hogyan szervezte meg egyházát, és milyen erőfeszítéseket tett a templomépítések során.

ÚJ TEMPLOM ÉPÍTÉSE. PARÓKIÁK, EGYHÁZI ÉLET

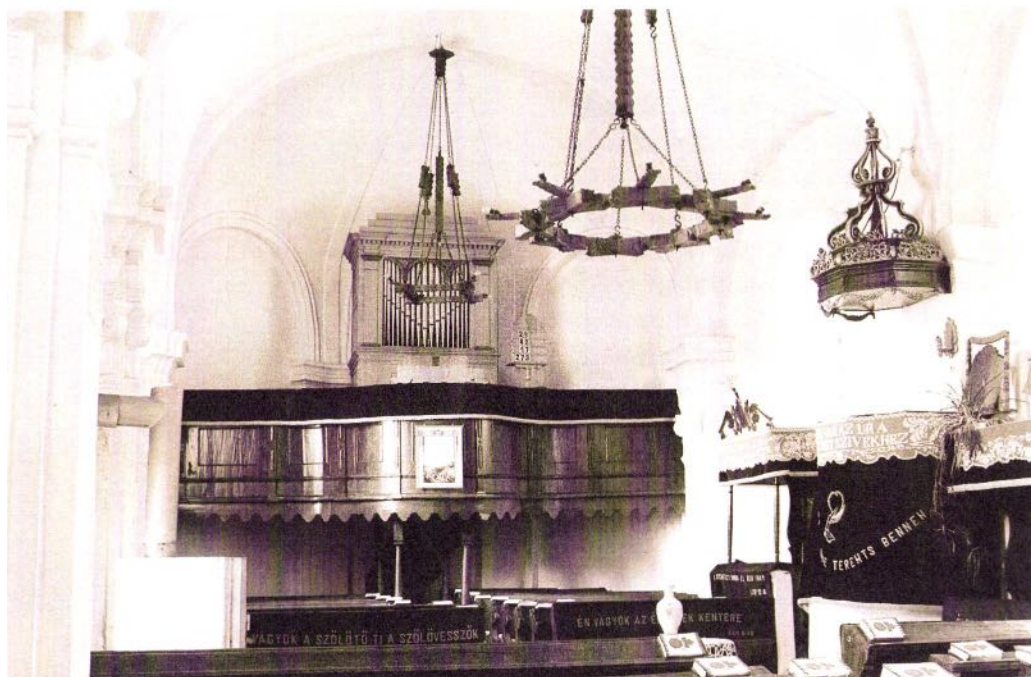
Az új templomnak más, biztonságosabbnak tartott helyet találtak a falu déli részén kiemelkedő dombon, a régi templommal szemben. A terület környékével együtt a falu tulajdonában volt. Az építési munkálatokról sajnos keveset tudunk; nem ismerjük teljes bizonyossággal sem a tervező, sem az építők kilétét. Egyes adatok alapján mégis képet alkothatunk az akkori helyzetről. Amint az anyakönyvből megtudtuk, 1793-tól 1797-ig Máté Sámuel volt Bodos református lelkésze.⁴⁰ Ő korábban Magyarhermányban szolgált. A kész templomról az 1814-es és főként az 1837. évi Conscriptio, vagyis összeírás számol be. Az 1837-esben a következők olvashatók.

A templom anyaga kő és téglá, menyeyezete bolthajtásos, mind a templom, mind a torony veres cseréppel van fedve. Hossza 11 öl, szélessége 5 öl, vagyis egy öllel nagyobb széltében is és hosszában is, mint az összedőlt elődje. A templomot körös-körül kerítés övezi. Ennek *„napnyugati bűtin van egy fenyődeszkából készült, kétfelé nyíló, vassarkokon forgó, ajtó vas bézárókkal, melyen felszegi lakosok szoktak az Isten imádására gyűlni a templomba. Az északi oldalán csakugyan ezen kerítésnek vagyon más hasonló, kétfelé nyíló ajtó – fáin borított zárral, melyen az alszegi lakosok szoktak a templomba gyűlni.”* A templom északi felén van „egy ügyes csere deszkából készült borított ajtó, vas sarokkal,

Az 1794-ben felavatott templom és környéke

ehhez ragad egy ügyes tornác”. A nyugati oldalán a torony alatt is van egy csere-deszkából készült ajtó. A templom hét ablakát ónba rakott hatszegletű tányérok ékesítik. Rendes helyén van a „katedra”, azaz a szószék a „rajta lévő ezüst paszomántos karton takaróval és felette függő ügyes koronával”. A templom belsőjének keleti részén helyezték el az orgonát. Mindkét oldalon székek találhatók, a keleti részen a férfiak, a nyugatin az asszonyok számára. A nyugati végében van egy kis kórus vagy kar, amelyen a „fiatalabb férfi személyek” szoktak ülni, ennek eleje kékre van festve. A toronyba három „felmenő grádics vezet az ottan jó kötéseken álló szép harangokhoz”. A vizsgálók véleménye: *„Szóval az egész torony és templom csinos minéműségbe díszeskedik.”* Ennek a dicsérettel felérő elismerésnek értékét növeli, hogy nem bodosiaktól származott, akiket esetleg a lokálpatriotizmus is befolyásolhatott

A bodosi református templombelső a karzattal

volna, hanem a helyszínre kiszállt Bart-ha Sándor és Incze József szárazajtai táblabírák véleménye volt.

Valóban, érdemes odafigyelni Bodos 1794-ben felszentelt református templomára több szempontból is. Először is a falu díszé volt (és most is az). Már a helyének kiválasztása is minden elismerést megérdemel, mert a magaslati hely és a tágas tér kiemeli az épületegyüttes arányos szerkezetét, ami már az első pillantásra feltűnő. Meg kell állnunk a templom és a torony anyagának a leírásánál is. A sokszázados építési szokást szem előtt tartva, valószínű tévedés kockázata nélkül elmondható, hogy a régi templom és torony anyagát is felhasználták, amennyiben kő és téglá is volt abban. Az összeírók nem véletlenül hangsúlyoz-

zák, hogy az új templom kőből és téglából épült, s „veres cseréppel van fedve” és ajtóit vas sarkokon forognak. Bodos ugyanis híres volt arról, hogy lehetőleg mindent fából készített; még a szekerek szegeit is, amiért kedvesen ugyan, de mégis megmosolyogták a brassói piacra indított járműveket.

Az új templomot boronakerítéssel vették körül, de ezt nem sokáig tartották, mivel többször szorult javításra, s 1909-ben az egyházközség elhatározta, hogy teljesen új kerítést építtet, és a tornyot cserép helyett bádoggal fedeti be. Az építést ifj. Székely Lajos végezte, a bádognak a baróti Szász Ferenc, s hogy télen se kelljen nagy hideget tűrniük a híveknek, érckályhát helyeztek el a templomban. Bizonyos, hogy Kertész

Lajos, aki 1908-tól 1915-ig szolgált Bodosban, építőkedvű s kedvelt pap volt.

Az sem szorul magyarázatra, hogy a régi templom két „szép harangját” is átvitték az újba; mindkettőn az 1759-es öntési év volt olvasható. Ezek 1910-ig lehettek használatban, ekkor egy harmadikat is vásároltak Bölönből, de ezekből még abban az évben két új harangot öntettek Aradon Hönig Frigyes harangöntővel. A nagyobbikat 1916-ban hadi célokra be kellett szolgáltatni.

Az erdélyi református templomokban 1761-től kezdtek orgonát használni, Erdővidéken elsőként 1756-ban a köpeci egyházközség szerzett be orgonát. Hogy az 1784-ben összeomlott bodosi templomban volt-e orgona, nem lehet tudni, de – amint láttuk – az új templomnak orgonája is volt, 1860-ban pedig egy új orgona beszerzésére hozott határozatot az egyházközség. Ennek árát gyűjtéssel teremtték elő. A gyűjtőbizottság tagjai a következők voltak: „tekintetes Budai József úr, Fábíán Márton, Dávid József, Józsa Péter urak”. Az összegyűlt összegből 1864-ben a kézdivásárhelyi Kolonits cégtől megvásárolták azt az orgonát, amelyet az utóbbi időkig használtak a kántorok. Az orgonakészítő Kolonits személyesen irányította az orgona elhelyezését és beállítását.⁴¹ Az új szerzeményt „örömpoharazással” ünnepelte meg a presbitérium. Jelentős felújításokat végeztek a templomon és a kerítésen 1930-ban, a kerítés ekkor kapott betondeletet. Kijavították az orgonát is és frontsíppokkal látták el azt. Ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a tetemes összegbe kerülő javításokra éppen a gazdasági

A magyarhermányi református templom

válság közepén került sor. Erről írta Fábíán Adorján Béla lelkész a következőket. „*A templom története, építése, javítása, gondozása a századok távlatából is bizonyosságot tesz a bodosi gyülekezet egyházépítő munkájáról és arról, hogy ez a gyülekezet szerette a templomát, megbecsülte azt, szívesen áldozott érte és szerette az Úr házában való lakozást.*”

A bodosi templomot összehasonlítotam Erdővidék református templomai-val – amire jó lehetőséget nyújt Magyar Hunor és Szántó Tünde már idézett kiadványa –, s arra a következtetésre jutottam, hogy formája nagyon hasonlít a magyarhermányi templomhoz. És bizonyára nem véletlenül, hiszen alig pár év különbséggel épültek; a hermányi esetében átépítésről volt szó.⁴² Azt sem lehet kizárni, hogy a tervező mindkét esetben ugyanaz a személy volt. A her-

mányit 1792-ben nagyobbították meg a mai formájára, a bodosit, amint láttuk, 1794-ben fejezték be. Személyi kapcsolódásokról is van értesülésünk: például a kisbaconi templom és torony ács munkáit a hermányi származású, Bodosban lakó Pető Márton készítette,⁴³ s joggal feltételezzük, hogy a bodosi templomét is. Lehetséges az is, hogy az építési munkálatokat a kézdivásárhelyi „német

nemzet” Zajlet Péter kőműves „pallér” vezette. Máté Sámuel 1752–1775 között Magyarhermányban paposkodott, 1793-tól Bodosban szolgált, egészen 1797-ig. Érdemesnek tartjuk itt közölni, hogy az új templomban 1794-ben kik fogadtak örök hűséget egymásnak, kiket kereszteltek meg, de nem feledkezünk meg a temetésekről sem – Máté Sámuel bodosi tiszteletes feljegyzéséből.

Esküvők 1794-ben

Vőlegény	Menyasszony
Bodosi Bálint	Dávid Anna
Bodosi Sámuel	Bodosi Julianna
Baló László	Bodosi Anna
Kováts Dániel	Bodai Anna

Keresztelések 1794-ben

Az apa neve	A megkeresztelt gyermek neve	A pap megjegyzése
Bodosi Bálint	Rebeka	muzsikus
Tamás brassói	Rozália	kőműves
Hora [?]	Mária	téglyvető cigány
Barta József	József	
Fűsűs István	Rebeka	
Székely Sámuel	Judit	
Török István	László	
Bodosi Bálint [!]	Keresztes	
Dávid Dániel junior	Rebeka	
Dimén[y] Márton	Anna	
Dávid Ferenc	László	
Dávid György	József	
Bodosi Sámuel	Lidia	
Dávid István	Barbara	muzsikus
Szász György	Rebeka	

Temetések 1794-ben

Név	A pap megjegyzése
Bocz Sámuel	kádár, hermányi származású
Fábián Györgyné	
Józsa Bálint	Józsa Ferenc fia
Fábián Ferencné Józsa Zsuzsanna	
Dávid Sámuel	
Bodai Sámuel	
Bodosi Istvánné	
Dávid Barbara	a muzsikus leánya, énekkal
Bodosi Bálint	nyomorék

Vagyis: 1794-ben négy esküvőt tartottak, 15 újszülöttet kereszteltek meg, s 9 temetésre került sor. A születések száma hattal meghaladta a halálozásokét, igaz, hogy Bodosi Bálintnak két gyermekét keresztelték meg ugyanabban az évben, illetve egy újszülöttet még abban az évben el is temettek. A bodosi családok neve nem mond sok újat: Bodosi, Bodai [!], Dávid, Fábián, Józsa, Dimény, Barta, Szász családnevekkel már korábban is találkoztunk a katonai összeírások során. Nem mehetünk el szó nélkül Tamás brassói kőműves, Bocz Sámuel hermányi kádár, s Hora téglavető cigány neve mellett. Jelenlétük még a templom építésével lehetett kapcsolatban. Volt már Bodosnak muzsikusa is, akinek lányát a pap énekszóval és imádsággal temette el, mert apja valószínűleg nem volt egyháztag.

A templommal körülbelül egy időben építették újra az 1784-ben összeomlott papilakot. Ez tehát a falu északi oldalán a Filler utca végén feküdt, melynek kele-

ten szomszédja volt huszárkatona Nagy László üresen álló jószágá, kertje, nyugaton a gyalogkatona Bodosi Sámuel leszármazottjának jószágá. Még azelőtt néhány évtizeddel is a Bodosi nemzetségé volt ez a terület, sőt az összeomlott templom és a mellette fekvő régi temető területe is. Itt ifj. Bodosi László épített csúrt a nagyapjától, „csendőr” Bodosi Ferencről örökölt telken. Az egyházközség gyorsan új papilakot épített közel a régihez. Az új ház és kamra cserfából készült, zsindellyel (facseréppel) fedték be. A fenyőfaajtók „fa kulcsolókkal” voltak ellátva. A papi ház anyaga arra mutat, hogy a régit építették újra, de újítsokkal. A háznak öt szobája volt, hátsó részében cselédszobával. A papi ház mellett, de attól távolabb csűr állt cserefa és bükkfa boronákból, szalmával fedve. A csűr másik oldalában istálló állt. A gémeskút kövel volt kirakva. Nem hiányzott a sütőház és a pálinkafőző sem, ugyanis a pálinkafőzés a székely jog részét képezte. A kertben veteményest és

néhány gyümölcsfából álló gyümölcsöst találtak az összeírók. Véleményünk szerint ezt a papi házat még az új templom felhúzása előtt megépítették, hiszen a földcsuszamlás nem tette tönkre a faanyagot, s nagy szükség lehetett rá, hogy a papi teendőket templom hiányában itt végezhesék. Hosszú ideig, mintegy fél évszázadig ez maradt a papi ház még az új templom felépülése után is, de sok gond volt vele, többször kellett javítani s messze volt a templomtól. Ezért új papi ház építésének terve már 1820 körül kialakult, de ezt nem a régi helyén, hanem az új templom mellett képzelték el. Ez azzal kezdődött, hogy 1842-ben az egyházközség egyik telkét elcserélte a faluközségnek a templom mellett fekvő területével, s hozzákezdték az építéshez. Az ekkor épült papi ház 1929-ig állt fenn, de ekkor már lakhatatlan állapotban volt. Ezért ismét új paplak építéséről kellett gondoskodni.

MIT TUDUNK A BODOSI EGYHÁZKÖZSÉG PAPIAIRÓL?

Sajnos, a reformáció előtti időkből nem maradtak fenn írásos adatok, és a reformáció első évtizedeiről sem. Benkő József 1770-ben írt, sokszor idézett munkájában a következő papok nevét jegyezte le (latinos keresztnevekkel, amelyeket azonban mi magyar megfelelőjünkkel írunk, amint azt a kereszteléskor kapták): Zágony János, Solymosi István, Intze Benjámin, Bogdány Péter, Tsernátoni Márton, Batzoni Sámuel,

Benedek János, Simon István. Ezek tehát 1770 előtt szolgáltak Bodosban, s ekkor ismét Bogdány Péter volt a falu papja, Bodos patrónusa pedig nagyjait Cserei József baróti birtokos. Bogdány Péter először 1735-ben és az akörüli években szolgált Bodosban. Tsernátoni Márton 1765-ben és lehet, előtte és utána még néhány évig bodosi pap volt, aki a 36 fős baróti református fiókegyházba is beszolált.

A papokat sokszor felülről rendelték a falvakba, így Bodosba is, de az egyházközségnek nem feltétlenül kellett elfogadnia az oda irányított lelkészt. Bodos ebben kitűnt annyira, hogy ez az ügy az egyházkerület elé került. Erre valószínű azért került sor, mert Bodosnak voltak rossz tapasztalatai is a kinevezett papokról. Ismerjük például a Simon Istvánnal kapcsolatos esetet, aki 1769. december 22-én a Nagybaconban tartott egyházközi zsinaton a vádlottak padjára került, mert részeges volt, s nem gondoskodott a családjáról.⁴⁴ Ezért lehetett Bodos óvatos a kinevezéseket illetően. De az egyházkerületnek is megvoltak a maga szempontjai, s amikor a falu 1773-ban újabb kérést nyújtott be, a felsőbb fórum csak abban az esetben volt hajlandó eleget tenni a bodosiak azon kérésének, hogy az általuk kívánt Dávid Pétert kinevezését hagyja jóvá, ha írásban megígérik, hogy ezután megelégszenek azzal a pappal, akit oda helyeznek. Mivel a bodosi egyházközség és a falu történetének fontos forrásáról van szó, az alábbiakban idézzük belőle a következőket.

„Mi Nagyjait Cserei József, Dávid Daniel, az első az bodosi Reformáta Ne-

mes Ecclesiának patrónusa, az második megyebírája, Bodosi Ferenc, Dávid Samuel a megírt Ecclesiának Szentegyház fiai, magunk, és az említett egész bodosi Ecclesia, nem különben ezen Ecclesiához tartozó baróti Filia nevekben és képekben, adgyuk ezen reversálisunkot arról, hogy az bodosi Nemes Ecclesia, úgy az baróti Filia Méltóságos Suprémum Reformátum Consistoriumtól, a Méltóságos Curatorátus patroniuma által mostani nyert papjával, tiszteletes Dávid Péter urammal, nem különben [...] az Ökegyelme után következővel megelégszik.”⁴⁵

A fentiekből világosan kiderült, hogy Cserei József a bodosi egyházközség patrónusa, valamint a baróti fiókegyház előjárója volt. Ő, valamint Dávid Daniel megyebíró, Bodosi Ferenc és Dávid Sámuel egyházközségi tagok kijelentik, hogy megelégszenek a mostani pappal, Dávid Péterrel, valamint az utána következőkkel is, s ilyen ügyekkel többé nem fogják háborgatni a főkonzisztóriumot, hacsak nem neveznek ki olyan papot, aki rosszul teljesítené a hivatását. A levelekből világosan kitűnik, hogy Bodos nagyon igényes volt a papjaival szemben, és jobban szerette, ha maga hívhatja meg a lelkészeit. Hogy valóban úgy történt-e, ahogyan a bodosiak megfogadták, azaz Dávid Péterrel meg voltak-e elégeve, nem sikerült megtudnunk.

Őt valószínű a sepsiszentgyörgyi Kovásznai József követte a papi székben, aki nem késett bejegyezni az anyakönyvbe: „Én sepsiszentgyörgyi Kovásznai József kezdek keresztelni Bodosban 1777-be”, s május 4-én megkeresztelte

„oskolamester Bodai Istvánnak” Rebe-ka nevű leánykáját. 1787-ben Bodosnak nem volt választott papja, mert az akkor halt meg (valószínűleg Baló István). Ezért helyettes lelkészként a régi Bodai nemzetség iskolamestere, Bodai István (a Budai család egyik híres elődje) működött. Ő foglalta össze a bodosi egyházat ért természeti katasztrófa körülményeit. Nevezetes papja volt Bodosnak a már említett kisbaconi Máté Sámuel, aki 1793-tól 1797-ig szolgált. Bejegyzése így szól: „Én Kis Batzani Máté Sámuel az Istennek Szent rendeléséből léptem be a bodosi Szent Eklésia papi hivatalba 1793”-ban. Láttuk, hogy az ő idejére esett a templom felszentelése, majd Bibarcfalván megújította a templomot.”⁴⁶

Máté után Miklósi Sámuel következett 1797–1810 között, akiről az őt temető pap feljegyezte az anyakönyvben a következőket: „Tiszteletes Miklósi Sámuel a bodosi Ecclesiának igen érdemes és tiszteletes papja, amint az orvos doctortól jelentetett tüdőgyulladásban, nehéz napok után tartott terhes nyavalyája után, meg holt 1-mai Mindenszentek napján.” Jellemző az akkori viszonyokra, hogy milyen nehéz volt egy teljes biblia megvásárlása. Erről olvasható a lelkész által beszerzett biblia utolsó lapján: „Ezen Szent Bibliának megszerzése a localis papnak T. A. Miklósi Sámuelnek industriája, aki minekutána a szent szándékot a templomban publicalta volna, az Ekklesiát maga eljárta házanként Egyed János presbiterrel alamisnéért. Vásároltatott ez a Szent Biblia 1806-ban márciusnak 24-ik napján Brassóban, Kovács Gábor

nevű compactortól 13 magyar forintokkal. Ezután a lelkészek ebből olvasták az ígét.

Dali János 1811–1824 között volt bodosi pap. Ő a Hunyad vármegyei Hosdátban született s fiatalon lett falunk lelkésze, ahol 1812-ben megnősült, Bartha József Rebeka nevű lányát vette el. Esküvőjükön jelen volt Bitai Péter esperes. Ezzel megismerhettük az egyik papné nevét, aki Bartha Rebeka volt. Dali hűséges maradt Bodoshoz, nem ment máshova, itt halt meg tüdőbajban 1824-ben. A papok sorában 1824-től Lukáts István következett. Ő is hosszú ideig, 1841-ig maradt Bodosban. Nevét költőként is megőrizte az utókor. Jákó György 1841-től 1870-ig szolgált Bodosban. Az ő idejében épült meg a templom mellett az a papi ház, amely 1929-ig állt. A reformkor szelleme már bizonyosan Bodost is érintette, papját még inkább, aki nem késett 1848-ban a magyar forradalom ügyét felvállalni, s szerepe volt Háromszék önvédelmi harcában is. Róla többet írunk az 1848-as forradalom története során.

A 19. század második felében több lelkész váltotta egymást a bodosi parókián. Így Szász József bibarcfalvi (1870–1871), Borbáth Márton (1871–1896), Borsai László (1897–1898), Bocz József (1898–1905), Borsai László másodszor (1905–1908), Kertész Lajos segédlelkész (1906), Rácz Gábor segédlelkész (1907), Kertész Lajos (1908–1915). Borbáth Márton Bodosban alapított családot, s rokoni viszonyba került Nagy Áron családjával.

A papok fizetése a kepe volt, akárcsak a kántor és a harangozó járandósága is. A kántornak a papi bér fele járt, a harangozónak egynegyede. Az anyagi helyzettől függően voltak egészkepések, félkepések és oszporások. Ezt a korábbi időkben szalmás gabonában rótták ki a hívekre, aztán a gépi cséplés nyomán a szemes gabona kepeére tértek át. A papi járandóságot díjlevélben határozták meg. Ez a szemes gabonából családunként két véka búzát s ugyanannyi zabot tett ki az egész kepe esetében, illetve ennek felét, negyedét, vagy csak jelképes pénzt a gyengébb anyagi helyzetű családoknál.

KLENÓDIUMOK

Az 1814-es leltár szerint

- 1-mo. Egy ezüstből készült aranyfüstös pohár.
- 2-do. Egy ezüst tányér. Aranyfüstös.
- 3-o. Egy ón kanna.
- 4-to. Egy ón tányér.
- 5-o. Egy abrosz. Fejér selyemmel, varrott szegű.
- 6-o. Egy fejér kamukás.
- 7-o. Egy dupla selyemruha.
- 8-o. Egy fejér ruha.
- 9-o. Egy abrosz, fekete, csipkés szélű.
- 10-o. Egy patyolat zöld, selyemmel varrott.
- 11-o. Egy keresztelő bádoggal kanna.
- 12-o. Két láda melyekben ezen portékák tartatnak.
- 13-o. Egy fejér csipkés abrosz.
- 14-o. Egy régi talpas fapohár.
- 15-o. Egy feneketlen ejteles bádoggal kanna.

Aranyozott pohár és tányér a 15. sz. végéről

16-o. Egy pergát ruha csipkével körülvéve, az Úrasztalára való.

17-o. Egy barackmagos asztali keszkenő T. Dali Jánosné, Barta Rebeka asszony ajándéka

18-o. A reformáció 3-ik századi népének emlékeztetere 1814-ben vereztett ezüst monéta.

Egy 1956-os leltár szerint

1. Úrasztali pohár, ezüst, aranyozva.
2. Úrasztali tányérka, ezüst, aranyozva.
3. Úrasztali kanna, ón fedéllel. Felirata: „A bodosi R. Sz. Ekla számára készítette Bodosi Jósza Mihály, feleségével Hogyai Máriával 1771-ik esztendőben”.
4. Úrasztali pohár, üvegből, virágdísszel. Egyed Dénes és neje, Nagy Mária adománya. 1939
5. Úrasztali tányér, ón. Felirata: „A Bodosi Eklésiának Pap Sámuelné Dálnoki Anna adta 1755”.
6. Úrasztali tányér, réz, 60 gr. Nagy Sámuelné ajándéka 1866.
7. Úrasztali pohár üvegből, metszett. Szabó Endre és neje Fábíán Róza adománya 1951-ből.

8. Keresztelő kanna, tányérkával, alpacha. Incze Gáborné, Incze Honoráta adománya 1892-ből.
9. Szószék-takaró, bordó plüss. Bodosi János és neje Fábíán Anna adománya 1881-ből.
10. Szószék-takaró, bordó plüss. Özv. Sándor Lajosné, Fábíán Róza adománya 1959-ből
11. Úrasztali takaró, bordó plüss. Felirata: „Kegyelemből hit által”. Kertész Lajosné Petelei Paula adománya 1909-ből.”
12. Úrasztali takaró, szőr, csíkos. Dávid József és Nagy Anna adománya, 1890.
13. Úrasztali takaró, pamut, piros. Konfirmandusok ajándéka 1883-ból.
14. Úrasztali abrosz, len, fehér. Adományozó ismeretlen.
15. Úrasztali abrosz, selyem, galambszín. Nagy Áronné, Fábíán Karolina ajándéka 1863-ból.
16. Úrasztali abrosz, pamut, fehér. Adományozó ismeretlen.
17. Úrasztali abrosz, virágos, selyem. Felirata: „I.H. Incze Gáborné, Incze Honoráta adománya 1881-ből”
18. Úrasztali takaró, szőr, kockás. Adományozó ismeretlen.
19. Úrasztali kendő, selyem. Adományozó ismeretlen.
20. Úrasztali abrosz, len, fehér. Adományozó ismeretlen.
21. Úrasztali kendő, szövet, piros. Konfirmáló növendékek adománya, 1916.
22. Úrasztali takaró, vászon, fehér, hímzett. Józsa Mózesné, Csomor Lídia adománya 1943-ból
23. Úrasztali takaró, pamut, fehér. Adományozó ismeretlen.

24. Úrasztali abrosz, fehér, pamut, varrott. Fábián Adorján Béláné, ref. lelkészné adománya 1956-ból.
25. Papiszék takaró, bordó, plüss. Egyed Józsefné, Fábián Katalin adománya 1959-ből.
26. Papiszék-takaró, bordó, plüss. Adományozója ismeretlen.
27. Úrasztali takaró, kongré. Miklósi Jenőné, Petelei Erzsébet adománya.
28. Úrasztali takaró, kék, selyem. Adományozó ismeretlen.
29. Úrasztali abrosz, pamut, piros varrással. Felirata: „D.H”.
30. Úrasztali kendő, fehér, sarkán virágdísz. Miklóssy Jenőné, Petelei Erzsébet adománya 1910-ből.
31. Úrasztali takaró, fehér, tüll, zöld varrással. Bogdány Péterné, Molnár Ilona adománya 1735-ből
32. Úrasztali takaró, kamuka, piros. Buday Zsuzsánna adománya 1865-ből
33. Úrasztali abrosz, len, szalmaszín, varrással. Adományozója ismeretlen.
34. Úrasztali abrosz, pamut. Adományozója ismeretlen.
35. Úrasztali kendő, len, fehér. Szabó Lídia adománya 1834-ből
36. Úrasztali takaró, fehér, selyem. Adományozója ismeretlen.
37. Úrasztali takaró, barna, selyem. Adományozója ismeretlen.

Klenódiumok

38. Pohártörlő, pamut, fehér. Adományozója ismeretlen.
39. Keresztelő kanna, ón, törött. Felirata: „Ferenczy Boricza die 1 May”
40. Szőnyeg, csepű, szürke, úrasztala alá való. Dávid Árpádné, Bodosi Ágnes gondnokné adománya.
41. Futószőnyeg, csepű, szürke, piros-kék szegéllyel. A bodosi református bibliakörös asszonyok adománya 1956-ból.

A klenódiumok közül a legrégebbiek az aranyozott pohár és tányér. Amint szó esett már róla, Köpeczi Sebestyén József szerint a 15. század végén készültek, tehát még a katolikus korban, s talán a bodosi kápolnában használhatták. A talpas fapohár is származhatott abból az időből, esetleg a reformáció utáni kor legelejéről. A 18. századi klenódiumok közül kormeghatározó a 31. tételben leírt

takaró 1735-ből, mert megtudjuk belőle, hogy akkor a bodosi pap Bogdány Péter volt. Viszonylag sokat ajándékoztak a 19. és 20. században a bodosi egyháztagok. Az ajándékozás általában valaminek vagy valakinek emlékére, máskor a hála jeléül történt, például egy betegségből való meggyógyulásakor. Bizonyos, hogy ezek az egyházi kegytárgyak az adományozó családok történetének valamely jelentős eseményére is utalnak, a családtörténet számára is fontosak.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG FÖLDJEI

Az egyházközségnek már a középkorban, a katolikus korszakban voltak földjei, amelyeket az önállósodó református egyház megörökölt és valószínűleg tovább növelt különböző adományozások által. Egy 1837-ben készült összeírás még nagyrészt az évszázadok során kialakult egyházi s papi birtokállományt tünteti fel. Ez azért is korjelző, mert a háromfordulós határhassználat szerint részletezi a földeket.

Az egyházközség „dézsmaföldjei” a következők voltak:

1. A Barót felőli fordulóban 8 hold 671 négyszögöl;
2. A Bacon felőli fordulóban 69 hold 269 négyszögöl;
3. A Szárazajta felőli fordulóban 19 hold 440 négyszögöl.

(1 négyszögöl – 0,00035 hektár vagy 3,59 négyzetméter; 1 kataszteri hold – 0,57 hektár 1600 négyszögöl; 1 köböl – földmértékként: 1200–1600 négyszögöl (tájegységenként vál-

tozik); úrmértékként: 50–90 kilogramm (gabona, tájegységenként változik)

Ekkor az összes egyházi és papi birtok 96 holdat és 380 négyszögölet tett ki. Az összeírás külön tünteti fel a papi, illetve a mesteri, azaz tanítói földeket: a papi jószág után 3 hold és 465 négyszögöl szántóföld és 1 hold 1203 négyszögöl kaszáló járt, a mesteri után 1 hold 1308 négyszögöl szántó és 1441 négyszögöl kaszáló. Az egyházi birtokot a hívek művelték meg egyezség szerint, amiért ún. dézsmát adtak, ezt később egyszerűen részes művelésnek nevezték. Nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy az egyházi földek nagy része a Bacon felőli határban helyezkedett el. Az 1848-as forradalom előtt az egyháznak nem volt külön erdőbirtoka, de a közös erdőkből használati joggal rendelkezett. Az 1848-as forradalom után megkezdődött a tulajdonok folyamatos elkülönítése, s így az egyháznak külön szakítottak a közösből 32 hold erdőt és 29 hold legelőt.

Nagy változást okozott az 1897-ben végrehajtott tagosítás, amikor is a szétszórt parcellákat minden tulajdonosnak három határrészben mérték ki, kivéve a 100 holdat meghaladó birtokokat, amelyek egyben maradtak, s így az egyház földjeit is egy tagban egyesítették. A tagosítást követő arányosítás során, amikor a szántóbirtok arányában részesültek a tulajdonosok az erdő- és legelőbirtokból, az egyházi erdő és legelőterület jelentősen megnövekedett.

A rendezések során bekövetkezett változásokat az alábbi táblázat tünteti fel.

Birtok	Terület hold	Terület négyezögöl
Szántó	67	94
Kert	–	1262
Kaszáló	34	275
Legelő	55	105
Erdő	167	1033
Temető	1	1084
Kopár	–	152
Összesen	330	405

Ennek a 330 holdat kitevő föld- és erdőtulajdonnak a jóvedelme biztosabb alapokra helyezte az egyházközség fenn tartását, a papok javadalmozását egészen az I. világháborút követő hatalmi változásig. A Romániához csatolt Erdélyben az állam sietett „felülvizsgálni” a magyar egyházak vagyonát, s az 1925-ben végrehajtott földreform során alaposan meg is csonkította azt. Bodosban sem történt másként: itt több mint 16 hold szántót, 2 hold kaszálót, 66 hold legelőt s 133 hold erdőt sajátítottak ki, amelynek egy részét az akkor létesített román ortodox egyháznak ítélték oda. A református egyházközségnek valamivel több mint 28 hold szántót, 24 hold legelőt, s 40 hold erdőt s 2 hold 52 négyezögöl temetőkeretet hagytak meg. Ez nem változott a két világháború közt a 22 év alatt, de igen az 1940-es bécsi döntés után, amikor a magyar állam visszaadta az egyháznak az 1925-ben elvett birtokait. Azonban ez a helyzet rövid ideig tartott, mert a kommunista rendszer sietett megfosztani az egyházakat minden birtokuktól. Erről a következőket jegyezte le Fábián Adorján Béla: 1951-ben az egyház átadta a falunak 5 hektár szántóföld használa-

tát, majd 1952-ben az egész szántóbirtokot azok kezére adta, akik megművelték, a kaszálókat a községi néptanács vette birtokba, az erdőket pedig az állam kisajátította.⁴⁷ Újabb változás csak több mint 40 év után történt, a szocialista-kommunista rendszer összeomlásával. Hogy 1989 óta mit kapott vissza a bodosi egyházközség, azt később vizsgáljuk meg. Most Bodos történetének egy másik intézményét: az iskolai oktatás ügyét vesszük górcső alá.

ISKOLÁK, TANÍTÓK, TANÍTÁS

Az első székelyföldi iskolatörténeti adatok a 15. századból valók: 1429-ben történt említés Hidvégen Mihály iskolamesterről, Előpatakon pedig János tanítóról, utánuk a zsombori (1488), majd 1495-ből a marosvásárhelyi iskoláról maradt fenn adat. A 16. században szaporodtak az iskolák, Altörján 1536-ból, Bodokon és Kézdiszentléleken 1570-ből tudunk iskolai oktatásról. A reformáció lendületet adott a művelődés fejlődésének, s számos faluban kezdődött meg a szervezett tanítás.⁴⁸ A székelyföldi városokban a 16. század végén, illetve a következő század első felében gimnáziumokat és kollégiumokat alapítottak. Minket most közelebbről a Székelyudvarhelyen 1593-ban létrehozott katolikus, valamint az 1630 körül létesített református kollégium érdekel, mert ezekben tanultak az erdővidéki diákok, akik a falvakba visszatérve tanítók és kántorok lettek. Az iskolák szaporodása együtt járt az írásbeliség terjedésével.

Ebben az időben még ismerték a székely rovásírást, és nemcsak a tanult emberek, hanem a pásztorok is még sokáig használták egyik formáját, amennyiben rávésték a botjaikra a gazda nevét és állataik számát.

Bodos első iskolájáról nem maradt ránk semmi feljegyzés, de 1777-ben bizonyosan működött itt iskola, amelynek tanítója, „oskolamestere” Bodai István volt. Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy Bodosban ennél korábban kezdődött az iskolai tanítás. Ezt azért is fenntartjuk, mert az iskola mindenhol az egyházközség szervezésében létesült, így Bodosban is, ahol a református egyházközség már a 17. században megalakulhatott. 1758-ban a székelyudvarhelyi Református Kollégium nyilvántartásában Bodai István bodosi kántor igazgatóként van feltüntetve: „Stephanus Bodai, cantor, rector” bejegyzéssel.

Az előbb kifejtettek alapján helyre kell igazítanunk Berecz Gyula *Háromszék vármegye népoktatási intézetei* című könyvének azt az állítását, mely szerint a bodosi rendszeres iskolázás kezdetéről 1814-ig semmit sem lehet tudni.⁴⁹ Úgy vélem ugyanis, hogy sikerült bizonyítanunk, Bodos iskolájáról jóval korábban, nevezetesen 1777-től van tudomásunk.

Iskolaépületre vonatkozó adatok csak a későbbi időkből maradtak ránk. Ez azzal is magyarázható, hogy kezdetben a tanító a saját lakásában tanított, s később is a kántori lakásban alakítottak ki egy termet iskolai célokra. Az 1814-es összeírásban, majd az 1837-es leltárban bőven írtak a mesteri lakásról s ebben ez

áll: a mesteri lakásban található „a gyermekek tanítására készített” szoba. Ez a tanítói s kántori lakás, mely egyszerűsmind iskola is volt, a falu közepén állt, bizonyosan ott, ahol azóta az új iskolákat felépítették. Ez az épület a 19. század végéig fennmaradt, de állaga is megromlott, és az egy terem kicsinek bizonyult, ezért 1888-ban hozzáfogtak egy új iskola építéséhez. A terv szerint egy épületet kellett felhúzni nem kevesebb mint 60 gyermek számára. Az építést Székely Lajos vállalkozóra bízta, aki árlejtésen a legmegfelelőbb ajánlatot tette. Az iskola felszerelése bizonyosan igényesebb volt a korábbiénál; az előirányzat szerint, el kellett látni padokkal, könyvtartó tékával, emelvényel, asztallal és székekkel, táblával és fogassal. Az iskola fából készült, cserépfedéllel. Átadására 1889. szeptember 22-én került sor.

Lássuk, kik voltak Bodosban iskolamesterek Bodai István után a 19. század végéig.

Bodai István halála után Nagy Ferencet alkalmazta az egyházközség kántornak és tanítónak. A Nagy nevet viselő családok is ősi nemzetség leszármazottjai voltak, s 1764 után a határőrrendszer kötelékében gyalogos és lovas katonák egyaránt előfordultak köztük. Az egyik család fiatal tagja, bizonyosan az Erdélyi Református Egyházkerület támogatásával a székelyudvarhelyi Református Kollégiumba iratkozott be 1796-ban, s innen hazatérve vette át az iskolát Bodaitól. Nagy Ferenc tanítóról a székely határőrség parancsnoksága jelentést kért, amelyből kiderül, hogy magyar anyanyelve mellett tudott latinul, de né-

metül nem, középtermetű, nyughatatlan természetű ember, két fiú és négy leánygyermek apja volt. 1815-től egészen 1823-ig oktatta a gyermekeket.

Jól tájékoztat az iskola nagyságáról egy 1819-ben, majd 1855-ben készült kimutatás: 1819-ben 14 tanulója volt az iskolának, 1855-ben pedig 39. A tanítás a Szent Mihály-naptól (szeptember 29) a pünkösöd utáni vasárnapig tartott, de sok gyermek mezei munkák idején hiányzott az iskolából, mert a családi gazdaságban dolgozott – állapította meg egy vizsgálat.⁵⁰

A tananyag sokat bővült a kezdetek óta, amikor csak írást, olvasást és számolást tanítottak. Az 1850-es években már több tantárgyat oktattak: írást, szótagolást, olvasást, ágendát, szent históriát, erkölcsi ismereteket, vallást (a Tízparancsolatot), továbbá némi természetismeretet, a római és arab számokat. Az 1868-as tanügyi törvény, amely Eötvös József miniszter nevéhez fűződik, a tantárgyakat is pontosabban meghatározta: írást, olvasást, vallást, számolást és földrajzt tanítottak az elemi iskolákban. A törvény értelmében a 6–12 éves gyermekek a mindennapos, a 12–15 évesek az ismétlő iskolába jártak. Az oktatás az úgynevezett „hangoztató” módszer szerint történt, vagyis minden szót hangosan megismételték a gyermekek. Ahogy a falu népessége gyarapodott, növekedett az iskolások száma is, 1868-ban 54 iskolaköteles gyermeket tartottak nyilván: 23 fiút és 31 lányt. Ezek közül 52 református volt, kettő pedig ortodox vallású. A lányok közül heten nem jártak iskolába vagy azért, mert nem volt meg-

Az 1934-ben felavatott új iskola

Az iskolaépület most

felelő ruhájuk, vagy azért, mert a szülők elszegődötték szolgálonak.

Nagy Ferenc után Józsa Lajos volt Bodosban az iskolamester, aki 1858-ig szolgált. Őt fia, Izsák követte, aki 1882-ig tanított. Aztán Bakó Károly következett 1893-ig. Az addigi tanítók javadalmazása eléggé gyenge volt, ezért Bakó Károly után a megüresedett állásra nem jelentkezett pályázó. Az egyház az emlí-

tett javadalmazásnál jobbat nem tudott biztosítani, ezért az esperes javaslatára az egyházközség vezetői elhatározták, hogy átadják az iskolát a falunak, a politikai községnek, ami 1895-ben meg is történt. Az egyházközség és a politikai község képviselőinek közös gyűlése egyezséget kötött arról, hogy a községi iskola megszűnése esetén az épületek visszaszállnak az egyházra. Az épület karbantartása és a tanító fizetésének biztosítása a politikai község feladata volt. A szerződés előírta, hogy a kántortanítót 40 kalangya őszi, s ugyanannyi tavaszi gabona illeti meg. Az iskolai ügyek intézése így kikerült az egyház kezéből s átkerült a községi iskolaszék hatáskörébe. Ennek első elnökévé Nagy Áront, alelnökévé Székely Lajost, gondnokává Kovács Lászlót, jegyzőjévé pedig Józsa Albertet választották meg. Az iskolaszék által meghirdetett pályázat vonzóbb lett, többen jelentkeztek, és végül Gáspár Albert foglalta el az állást, aki korábban Magyarhermányban tanított. Ő Bodosban családot alapított, Nagy Áron egyik lányát, Idát vette feleségül.

A falu azonban nem érezte magát elég erősnek arra, hogy megfelelő színvonalon működtethesse az iskolát, ezért már három év múlva, 1898-ban elhatározták az iskola átadását az államnak. A falu azt a feltételt kötötte ki, hogy az állam mindig olyan tanítót nevezzen ki, aki a kántori teendőket is vállalja. Bodosnak egy tanerős, hatosztályos iskolája volt, amelyben Gáspár Albert 1910-ben 61 mindennapos és 21 ismétlőiskolás gyermeket tanított. 1919-ben második tanítói állás is létesült, amelyet Nagy Sándor foglalt

el. Ekkor már erősen érezte hatását a hatalomváltozás, ami az iskola életében is nagy átalakulást hozott: már nem Budapest, hanem Bukarest határozta meg a tantárgyakat, és román tanfelügyelők ellenőrizték az iskolát. Ezért itt megszakítjuk az iskolatörténet ismertetését, folytatását a falu történetének 1918-tól kezdődő új szakaszában írjuk meg.

A FALUKÖZÖSSÉG SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE

A falu lakói az alapítástól kezdve sok évszázadon át valódi közösséget alkottak. A közösséghez tartozott a település minden lakója, s gyakorolhatta jogait a szokások s törvények szerint. Mindenki részt vehetett a közösségi intézmények életében, a gyűléseken, a vezetők megválasztásában. A faluközösség első vezetője a bíró volt, akit munkája végzésében az esküdtek segítettek. Bodos vezetőtestületének összetételét 1635-ből ismerjük (tehát abból az időből, amikor talán az első református templomot építették). Ez hét személyből állt: bíró Fábián Ilyés, esküdt (a felsorolás sorrendjében) Fábián Simon, Kovács Tamás, Elekes Simon, Incze Jakab, Józsa György és Dávid Simon – mindnyájan a gyalogpuskások rendjéből.⁵¹ A katonai rang feltüntetésével arra is emlékeztetjük a tisztelt olvasókat, hogy a falu katonailag is szervezett volt, ami azonban összefolyt a faluközösség szervezetével. A vezetőséget évenként választották, vagy újraválasztották. A 18. században

1796. évi beszámoló a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről és állattenyésztésről.

Perceptum

	P.	X.
1. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	2	12
2. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	1	13
3. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	3	18
4. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	5	18
5. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	4	23
6. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	2	43
7. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	3	12
8. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	4	16
9. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	24	
10. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	23	
11. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	28	53

Perceptum

	P.	X.
1. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	10	
2. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	24	
3. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	2	43
4. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	2	43
5. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	17	
6. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	12	
7. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	20	
8. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	9	13
9. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	2	
10. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	10	32
11. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	24	
12. a falu vezetéséről és a mezőgazdasági termelésről	1	

A bodosi bíró számadáskönyve 1796-ból

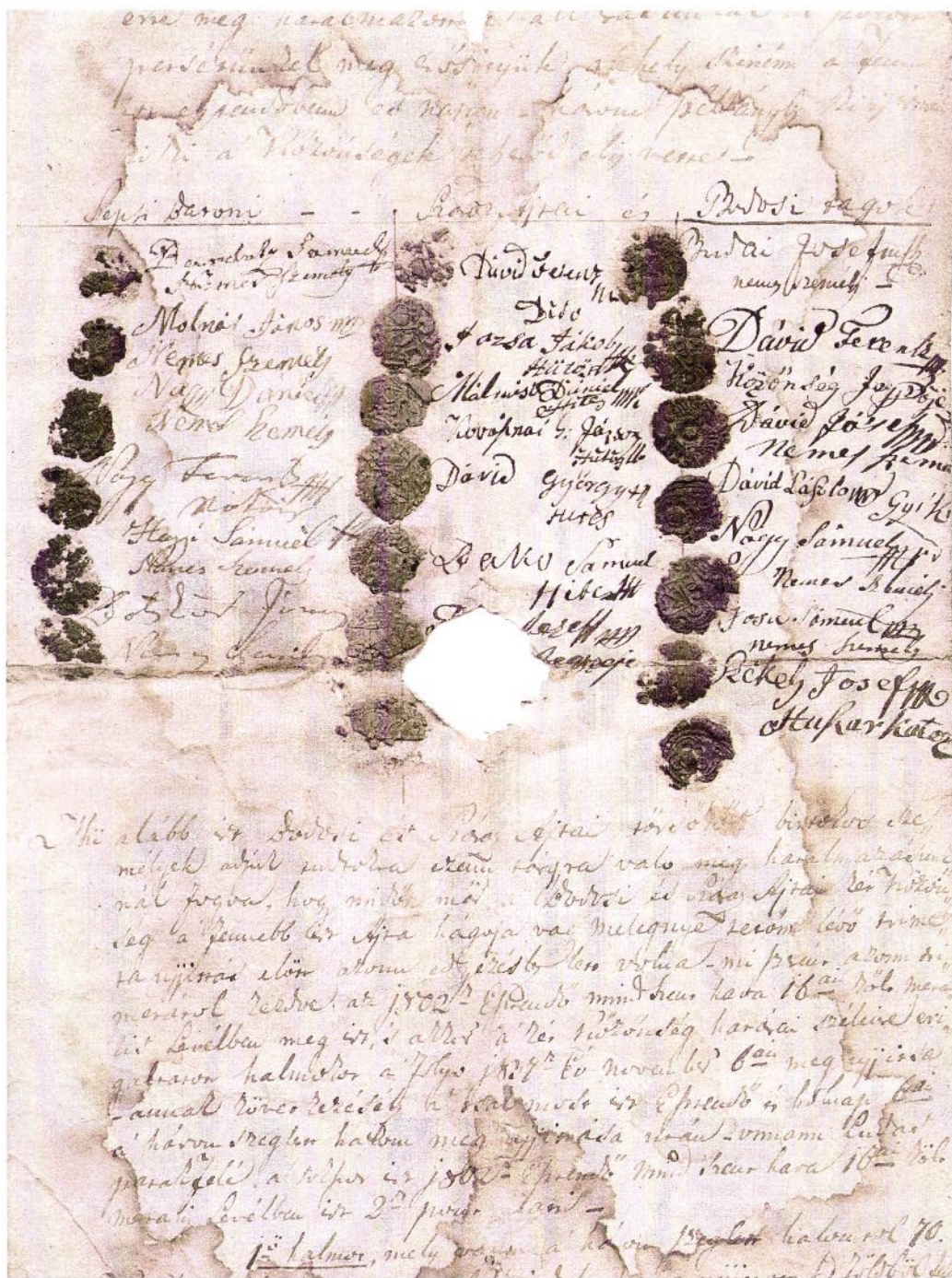
jegyzője, nótáriusa is volt a falunak, aki a napi teendők mellett a falu levelesládáját is kezelte. Pótolhatatlan veszteség, hogy az iratok, egy csonka jegyzőkönyv kivételével, elkallódtak. Igaz, hogy ez a jegyzőkönyv nagyon értékes forrás, mert közvetlenül tudósít a falu életéről.

A faluközösség fontos intézménye volt a faluszék, amelynek jogai közé tartozott a kisebb ügyek megtárgyalása és a megfelelő határozatok elfogadása. A legtöbb esetben a faluszék intézkedett olyan ügyekben mint a pásztorfogadás, a legeltetés szabályozása, a falu határának védelme, az erdők használata. A gyűléseken a vezetőség rendszerint

beszámolt a munkájáról. A falu vezetősége nagy jelentőségű tevékenységet fejtett ki a mezőgazdasági termelés és állattenyésztés feltételeinek biztosítása és biztonsága érdekében. Érdekeinek védelméért Bodos többször indított pert valamelyik szomszédos falu ellen. A bíró, illetve a testület egyik kijelölt tagja képviselte a falut Miklósvárszék gyűlésein, valamint Sepsiszek, később Háromszék közgyűlésén. A falu vezetőségének feladatai változtak s módosultak a különböző történeti korszakokban, részben a belső viszonyok, főleg a földtulajdon-viszonyok átalakulása, másrészt a politikai hatalom változása szerint. Térjünk ki ezekre a kérdésekre valamivel részletesebben.

A FÖLDTULAJDON. A SZÉKELY ÖRÖKSÉG

A falualapítás első időszakában, a 13–14. században a falu határa az egész közösség tulajdonát képezte.⁵² Szádeczky Kardoss Lajos, a székely történelem kiváló kutatója és ismerője erről a következőket írta: „A földet, melyet megszállottak, közös nemzetségi tulajdonul bírták és használták, vadászat, halászat, marhatenyésztés és a folyók völgyeiben s az új irtványokon földművelés céljára.”⁵³ Azonban tegyük hozzá ehhez, hogy a Székelyföldön még hosszú ideig az állattenyésztés volt túlsúlyban, amelynek a feltételei adva voltak a nagy kiterjedésű erdős legelőkön. Kevesen tudják, hogy a 18. század előtt az állatok legeltetését

A sepsibaconi, szárazajtai és bodosi határkijáró bizottság tagjai 1837-ben

a családok végezték; a közös pásztorlás csak ettől kezdve terjedt el. Mivel Bodosban – mint a középkori Székelyföldön általában – katonai feladatokra kötelezett családok éltek, a katonai rendszerben elfoglalt rang szerint osztották ki a rendelkezésre álló szántókat és szénatermő földeket. A főember, aki több lóval szolgált, nagyobb nyíl földet kapott, mint az egy lóval kiálló lófő, aki maga is kétszer annyit, mint aki gyalog katonáskodott.⁵⁴ A földközösség keretében viszonylag hamar kialakult a magánjellegű családi birtoklás is, amit „székely örökségnek” neveztek, s apáról fiúra szállt. Ezt a tulajdonformát erdőirtással s vásárlás útján gyarapítani lehetett. A székely örökséget még a király sem vehette el a székely embertől. Ezt a székely jog világosan kimondta: *„Székely ember örökségét semmiképpen el nem veszítheti, ha a fejét hitetlenségéért elvesztené is, hanem atyafiára marad.”* Ez a földtulajdon azért élvezett ekkora védelmet, mert a katonai szolgálattal járó terheket (lótartás, ruha, felszerelés) ebből kellett előállítani. A katonai szolgálattal állt összefüggésben a „fiú-leány” intézmény is. Mivel a székely örökségnek mint tulajdonformának nagy szerepe volt a székelység történelmében, nézzük meg részletesebben ezt a kérdést.

Székely örökségnek a családi tulajdonban lévő birtokot nevezték, amely apáról fiúra szállt. Hosszú időn át a földet a fiúk örökölték; a lányoknak kiházás járt. Aztán kialakult a leányok örökösdésének pontosan körülhatárolt módja is, elsősorban a „fiú-lányok” számára. Eszerint, ha valamely családban fiúörökös nem született, a lányt vagy

lányokat „fiúsították”, ez volt a fiú-leány intézmény, s arra szolgált, hogy lány is örökölhessen a családi birtokot. De az már állandó pereskedés tárgyát képezte, hogy mi következett abból, ha a fiú-lánynak fiú és lánygyermek is született. Ilyen esetekben az volt a kérdés, hogy a lány meddig, hányadik rokonsági vonalig lehet örökös. Az első székely örökösdési törvényt 1451-ből ismerjük, amelyet a Marosvásárhelyen tartott székely nemzetgyűlés fogadott el, és amely kimondta, hogy amennyiben valamely örökséget 32 évig senki sem támadott meg, ezután háboríthatatlan tulajdont képez.

A székely történelem eme sajátosságai: az intézményei, szokásai érvényesültek-e, és van-e nyoma egy olyan kis falu történetében, mint Bodos?

Igen, érvényesültek s van nyoma is. A faluhatár olyan dűlőinek a neve, mint Hosszúnyíl, Kisnyíl a nyílosztásos határhasználat emlékeit őrzi. Ez még a 19. század elején is szokásban volt, ha közföldeket kellett felosztani. 1818-ban Köleskertet nyílföldekre osztva adták örökös használatba a családoknak. A „fiú-leány” intézmény szintén megtalálható a ránk maradt iratanyagban. Íme néhány példa: 1798-ban egy sepsimartonosi fiú Bodosban olyan lányt vett el, aki a székely jog szerint „fiú-leány” volt, mert a családban nem született fiúgyermek. Egy per alkalmával került szóba, hogy a bodosi Incze családban „hármán voltak fiú-leányok”, de a vezetőség az 1644-es faluhatár megosztásakor ezt nem vette figyelembe, s ezért a lányokat kár érte.⁵⁵ Ugyancsak peres iratból tudjuk meg, hogy Bodosi Istvánnak két fia volt, István

Határrész mezei úttal

és József, valamint két lánya, Mária és Ilona, utóbbiak leszármazottai közül a „leány-ág” már 1696-ban, aztán 1724-ben „perbe idézte” a „fiú-ágot” a „székely örökség”-nek tartott földek törvényes megosztásáért.⁵⁶ Bodosi Dávid Györgyné, Kovács Anna ügyvédje a székely „constitutióra” hivatkozott, amikor részt kért védenice javára abból a szárazajtai székely örökségből is, amelyet más birtokolt. Említsük meg azt is, hogy egy ilyen-szerű családi birtokmegosztást először a faluszéken kíséreltek meg elintézni, de sikertelenül, mert ez a fórum nem volt illetékes ebben a kérdésben dönteni. Tehát a panaszosnak a törvényszékhez kellett fordulnia. A földtulajdonnak ez az ősi örökösödési szokása, mely ilyen nagy különbséget tett fiú- és lánygyermek között az utóbbiak rovására, a hagyományos

székely katonai rendszerrel volt összefüggésben, de hagyományként élt tovább egészen a kollektivizálásig. A fiúgyermeknek járt a családi föld nagy része, a lányoknak csak kisebb birtokot juttattak.

A KÖZBIRTOK

A magántulajdon jellegű székely örökség mellett még századokig élt a közbirtokrendszer. A közös birtokból való részesedés a családok számára életkérdés volt, mert az állattenyésztés és fűtés, szerszámkészítés, házipítés nyersanyagát a közös erdők és legelők biztosították. Bodosnak a falu határában kisebb, a messzebb fekvő Hatod nevezetű „közhaszon”, ahogy sokszor nevezték, terjedelmes erdőbirtoka s legelője volt.

A Hatod ősi székelly osztatlan tulajdon volt hat falunak: Sepsibacon, Barót és Bodos miklósvárszéki, illetve Málnás, Zalán s Oltszem háromszéki településeknek. A bodosiak tűzifa szükségletüket nem kis részben innen fedezték, s itt volt a növendék állatok s a juhsereg nyári legelője is. Jó makktermés esetén a falu disznósordáját is felhajtották a hatodi makkos erdőre. Századok hosszú során Barót, Bodos, Sepsibacon korlátozás nélkül hajthatta a makkra sertéseit, s csak 1834-ben kezdték szabályozni Barót javaslatára a makkoltatást a falvak között.⁵⁷ Érthető, hogy nagy gondot fordított Bodos közössége ennek a köztulajdonnak a megvédésére. 1775-ben a falu vezetősége panaszt emelt a miklósvárszéki törvényszéken a Hatod erdőségének rombolói ellen, mert a falut „elszenvedhetetlen” károsodás érte. Ebből idézünk az alábbiakban, mert nemcsak a károsodásról tájékoztat a beadvány, hanem a téli legeltetés szokásáról, valamint az akkori bodosi jegyző íráskészségéről és áttételesen a bodosiak beszélt nyelvről is. Ezeket írta a jegyző: *„Nagy alázatossággal kéntelenítettünk nagyságtokhoz, kegyelmetekhez ilyen elszenvedhetetlen meg károsodásunkban folyamodnunk. Hogy lévén mi nekünk Baczonon feljel egy Hatod nevezetű köz elő erdős helyünk, melyet is minden felől rontani, foglalni, és elpusztítani igyekeznek nagy praejudiciumnakra, és kárunkra, a mint mostan legközelebb elmúlt télen történt ezen nevezet erdős helyünkkel, mivel a bacsoni kecskés pásztorok feles kecskéket öszvegyűjtven, a felséges királyi ordinatiók ellen ottan praedáltak, vág-*

*ták [az ágakat], és legeltették kecskéjüket, mely praedatéseket mi észre vévén embereinket küldöttük, hogy azon kártevőket kecskékkal edgyütt elfognák, és midőn a meg nevezett Hatodunkon a kecskepásztort meg tanálták, akkor is az ágat vagdalta a kecskének, és a fáról le húzták ötet embereink, és midőn kecskéivel edgyütt az embert is hozták volna le [Bodosba], a tekintetes sepsibacsoni Baló László Úr jobbjágyai, észre vévén a dolgot, ki szaladoztak, és a bodosi határon Szénamező Patakában potentiose meg támadták embereinket, Szecsete János is vélek lévén akinek a szolgáját hozták volna, erőszakoson el vették mind a kecskéket, és azoknak pásztort, és visszavitték Baczonban”.*⁵⁸ Vagyis a nagybaconiak kecskéiket etették télen a közerdőn: a fák ágait vágta le és dobták az állatok elé. A kecske a legigénytelenebb állatok egyike, szereti lerágni a fák ágait és a bokrok rügyeit. Bodos megpróbálta elfogatni a legeltetőket és behajtani a kecskéket a faluba, de ezt a bacsoniak megakadályozták. Bodos az elszenvedett károkért kártérítést követelt.

Bodos előljárósága tehát védelmezte erdőit a pusztítástól. Törvényesen járt el, mert a tilosban legelő állatok „behajtása” a károsulthoz régi bevett szokás volt. A behajtott állatok „kiváltása” rendszerint kártérítéssel járt. Az erdők védelméről Mária Terézia (1740–1780) rendelete óta gondoskodnia kellett a tulajdonosnak. A bodosi beadványból kiderül, hogy a szomszédos falvak közötti konfliktusok egyik legfőbb oka volt a másik fél határának megsértése legeltetés által. Bodosnak többször kellett

megvédenie határait Baróttal szemben is. Talán nem érdektelen az egyik peres ügy, amit azért indított el 1813-ban Dávid László bodosi bíró három esküdttel „a teljes communitás nevében”, mert Barót az addig közösen használt *Texe Aszalványa* és *Közmező* nevű erdőkben „valami új halmozásokat tett”, s ezzel Bodost az eddig békésen használt erdők „jövedelmeitől erőhatalommal” meg akarta fosztani.⁵⁹ A közvagyon s a határ védelmét Bodos falutörvénye is előírta.

BODOS FALUTÖRVÉNYE. AZ ERDŐ ÉS MEZŐ VÉDELME

Amint a székely falutörvények kiváló ismerője, Imreh István megállapította, a falutörvény a közösség belső szabályzata, rendtartása volt, amely a százados együttélés során „kicsiszolódó normák foglata”-ként jött létre.⁶⁰ Az első falutörvények a mi tájainkon a 16. század végén keletkeztek: a háromszéki Zalán falutörvényét 1581-ben fogadták el, és a Gyergyóújfaluét is akkor. Bodosé jóval későbbi: 1774-ben keltezték, de ennél korábban is bizonyosan volt a falunak rendtartása. Erre lehet következtetni a későbbi falutörvény bevezetőjéből: „A bodosi nemes communitásnak szabott törvényei voltak 1774 előtt is.”

Mivel a korábbi falutörvényt nem ismerjük, az új szövege pedig hevenyészett, nehezen érthető, az alábbiakban a tartalmát ismertetjük.

1. *A makkos erdők tilalmát megszegő idegent 6 forintra, a helyieket 3 forint-*

ra büntetik. Ezelőtt négy esztendővel az egyházközségtől erdőbirtokot vásárolt a falu, hogy területét növelje. Ugyanakkor az addigi szabad erdőt tilalmassá nyilvánította. A tilalom megszegőire 12 forint büntetés vár. Ezt Baróton és Bodosban is kihirdették.

2. *Mikor a mezőn gabonában, fűben szándékos kártevőt találnak, egy forintra büntetik és a kár megfizetésére is kötelezik az elkövetőt.*

3. *Ha a bíró esküdtjeivel kénytelen a határra kimenni a földek határának megállapításáért, a bűnöst egy forintra büntethetik, de a bírságot el is engedhetik.*

4. *A határkertek és sáncok rendben tartását elmulasztókat egy dénártól egy forintig terjedhető hírsággal sújtják.*

5. *A falu esküdtjei előtt folyt törvénykezésért 3 dénárt kell fizetni. Az ellenszegülő 18 dénárt fizet.*

„Ezekkel is élt a becsületes bodosi communitás, de az nemes regiment poroncsolatját is tartottuk, miolta kiadatott” – így szól a falutörvény zárómondata.

A falutörvényt 1774. december 16-án fogadták el.

Amint a fentiek bizonyítják, Bodos falutörvénye foglalkozott a közösség erdőinek védelmével, a sertések makkoltatásával, a mezők, a gabonaföldek és a kaszálók fűvének védelmével, és megszabta a kártevő emberek büntetésének mértékét. Külön kitért a családi tulajdonban lévő földek határainak megsértőire, illetve az új határ kijelölésének módjára, továbbá meghatározta a büntetést azoknak, akik

A bodosi határ

nem tettek határkertet s elhanyagolták a „sárok” vagyis a sáncok kitakarítását. Ezek mind-mind a leggyakrabban előforduló kártevések, rendbontások közé tartoztak. Bár nagyon szűkszavú, mégis kiderül a falu vezetőségének feladatköre: úgyszólván minden helyi kérdés megoldása rá tartozott, ennek során a falutörvény betartatása, „törvénynek tisztasága” ügyében és érdekében faluszéket tarthattott, vagy kellett tartania. A szabályzat pontosan meghatározta a kiszabható büntetés mértékét, mely egy dénártól egy forintig terjedhetett.⁶¹ Tény, hogy a falu írott törvénye segítette a közösség erkölcsi normáinak betartását és betartatását.

A falu jegyzőkönyvéből kiderül az is, hogy Bodosnak az 1770-es évek végén még jelentős közbirtoka volt: erdők, legelők, sőt szántóföldek is. Megfigyelhetjük

ezek hasznosításának módjait, s azt, hogy a falu vezetősége hogyan gondoskodott az állattenyésztés és növénytermesztés feltételeinek megteremtéséről. Látható az is, hogy milyen pontos költségvetést készítettek. Előre bocsátjuk, hogy a közigazgatás nyelve nehézkes, latin kifejezésekkel zsúfolt, ami azután terjedt el, miután a Habsburg-hatalom bekebelezte birodalmába Erdélyt. Aztán II. József (1780–1790) idején különösen megszaporodott a latin kifejezések használata. A jegyzőkönyv lapjairól azt sem nehéz követni, hogy a hatalom a határőr tisztek által milyen mértékben avatkozott be a falu életébe azzal, hogy Székelyföld egy részén: Háromszéken, Csíkszékben s Bardóc fiúszékben 1764-ben megszervezte a határőri rendszert. Minden szűkszavúsága és erőltetett latin kifejezései ellenére a falu

élete hiteles forrásának tartjuk a nevezett jegyzőkönyvet abban is, hogy tisztán láthassuk a falu bevételeit és kiadásait, ezért közöljük a két első év jegyzőkönyvét lehetőleg szó szerint, de a mai helyesíráshoz közelítve, aztán csak a fontosabb változásokat emeljük ki évek szerint.

A BODOSI BÍRÓ SZÁMADÁSA 1795-BEN

1795-dik esztendőben Egyed János bodosi bíró percipiált (bevett) és erogált (kiadott) ezek szerint:⁶²

Perceptum / Bevétel		Forint	Krajcár
1.	A tavalyi bírótól jött kezembe	1	40
2.	Dávid Sámueltól a falu földinek taxája	1	40
3.	Kecskék taxája	1	30
4.	Limitált fa ára prévarikátoroktól bírság	1	42
5.	Ludak taxája	1	–
6.	Hegedüs Józseftől és Bodosi Andrástól fű ára	1	6
7.	Bikabérből maradott	1	6
8.	Máté Istvántól, falutól vásárolt helyért	4	2
SUMMA		11	26

Erogatum / Kiadás		Forint	Krajcár
1.	Mikor a barótiakkal határt vetettünk Sánta Havas tetején, hogy akkor 3-rom betületes extraneus embereket hívtunk, azoknak két napra intertentiót és diurnumot fizettem	4	
2.	Faggyat vettem egy ejtelt	–	24
3.	Papirosat vettem	–	27
4.	Mikor mindenféle pásztorokat fogadott a communitás, akkor áldomásra	–	54
5.	Mikor a falu számára bikát vásárlottak, akkor fizettem	–	16
6.	Markális székre járt embereknek	–	39
7.	Falu számára borsót, lencsét vettem	2	
8.	Mikor Bogdán György az ellopott lováért a falut instruálta, akkor fizettem	–	12
9.	Hogy az esküdeimmel kertlálni jártam		6
10.	A Hatod költségiben	1	
11.	Dávid Ferenc fráternek a székház számára fizettem		12
12.	Hegedüs József instruálta a communitást, hogy párt vettem!”, ezért/ fizetett/		16
13.	A ménespásztorra költöttem egyszer, másszor		40
SUMMA		11	26

Lejegyezte Fábján András falusi nótárius.

BODOS FALU SZÁMADÁSA AZ 1796. ESZTENDŐBEN

Falusbíró Bodosi József junior⁶³

	Perceptum/Bevétel	Forint	Krajcár
1.	Az erdőbíráktól jött bé fa ára kezembe	2	12
2.	Bírság jött kezembe	–	18
3.	Kecskék taxája jött kezembe	1	53
4.	Erdőbírság jött kezembe	3	18
5.	Köpecsi Kús Jóseftől béállítás pénz jött bé	–	51
6.	Köpecsi prévaricatoroktól jött	8	25
7.	Felvett pénz jött bé	3	45
8.	Tilalmas erdőben hogy fát osztottunk egy-egy garasért abból jött bé	3	12
9.	Percipiáltam kölcsön pénzt	4	10
10.	Baróti Bede Jánostól prévarikációból jött	–	24
11.	Bogdán Györgytől prevarikációért jött bé	–	25
	SUMMA	24	53

	Erogatum / Kiadás	Forint	krajcár
1.	Mikor béeskünni jártam akkor adtam	–	16
2.	Mikor a communitás pásztorokat fogadott akkor	–	24
3.	Papírosat vettem	–	35
4.	A nótáriusnak fizettem	3	48
5.	Hogy két rendbe instruálta Gergely József a communitást akkor fizettem	–	28
6.	Markális székre járt embereknek fizettem	–	17
7.	Akik Batzonba jártak egyezsége a Hatod dolgában akkor	–	12
8.	Mikor a baróti communitástól párba vettem a pásztorságról l való comunicatiot akkor fizettem	–	20
9.	A köpecsi prévarikátorok lefolyt törvényire fizettem	8	13
10.	Magam adómba fizettem	2	
11.	A Mikó Gohány iránt való törvényre fizettem	10	32
12.	Faggyat vettem	–	24
13.	Amely fákot a köpecsi prévarikátorok levágtak azokat megszámláltattam külsőkkel fizettem	1	
14.	Két rendbe négy expertusnak fizettem, hogy a Mikóné törvénye bajába jártak	–	24
	SUMMA	28	53

Lejegyezte Fábján András falusi nótárius.

Mit tudtunk meg a falusbírák 1795 és 1796-i számvetéséből a faluközösség működéséről, sokféle szerepéről?

Mindenekelőtt a bevételek és kiadások összegét, azok részletezését, miből volt jövedelme a falunak és mire költötte azt. Ez azért lényeges, mert a közösség mindennapi életére vonatkozó eseményeket, történeteket sorol fel. Lássuk ezeket. A jövedelem egy része a falu földjének bérbeadásából, az erdők fáinak értékesítéséből és az erdőt károsítók bírságából állt össze. Mindkét évben szerepel a bevételi források közt a kecskék legelőbére, 1795-ben a ludak legelőbére, a falu fűvének cladása. 1795-ben a falu bikája is jövedelmezett 1 forintot és 6 krajcárt. Ne feledkezzünk meg arról se, hogy a falu földjéből is eladott az előjáróság egy kisebb darabot (valószínűleg házhelyet) Máté Istvánnak. 1796-ban a legnagyobb bevételt, 8 forint 2 krajcárt a köpeci lakosok megbírságolása képezte, akik a bodosi erdő fát pusztították s hordták egy korábbi évben. De a bevétel 1796-ban nem fedezte volna a kiadásokat, ha Bodosi József bíró nem vett volna kölcsön 4 forint 10 krajcárt. A teljes bevétel összege 1795-ben 11 forint 26 krajcár, a következő évben 28 forint 53 krajcár volt.

Ami a kiadásokat illeti, külön kell áttekintenünk az 1795, illetve az 1796-ik évet, mert nagyon különböznek a költségek okai, tárgyai. 1795-ben a legjelentősebb kiadási tétel abból származott, hogy ki kellett járni s meg kellett jelölni a bodosi, illetve baróti terület határát a *Sánta Havas* nevű dűlőnél, amely – amint már szó esett róla – per tárgya volt a két település között. Ekkor négy

tanút hívtak valamelyik szomszéd faluból, akiknek két napra 4 forintot fizettek. A másik jelentősebb összeget arra költötte a vezetőség, hogy borsót és lencsét vásárolt a falu számára. Vetőmag beszerzéséről lehetett szó, mert, amint egy későbbi számadásból kiderül, a faluközösség saját földjén borsót és lencsét is termelt, és a termést eladta a lakosoknak. A „mindenfélé” pásztorfogadásról azt tudjuk meg, hogy az esemény alkalmával áldomást ittak, de azt is, hogy külön ménespásztora, tehát ménese is volt Bodosnak. Ebben az évben bikát is vásároltak, akkor áldomásra 16 krajcárt fizetett a bíró. Hogy mennyibe került akkor egy bika, azt nem tüntette fel a jegyzőkönyv, de az 1797-es számadásból megtudjuk, hogy az öreg bikát 27 forint 30 krajcárért adták el, s helyette mást 30 forint 50 krajcárért vásároltak. Ebből arra is lehet következtetni, hogy milyen volt a pénz értéke. Mindkét évben faggyút is vett a bíró, bizonyosan világításra a faluháza számára, illetve papírost az írásbeli ügyek intézésére. Egyébként a nótárius évi fizetése 3 forint 48 krajcár volt.

Az 1796. év nem tartozott a jobb évek közé a falu történetében, mert akkor perlekedésre kellett legtöbbet költeni, és nem kevesebbet, mint 18 forint 45 krajcárt, ami a kiadások mintegy 37 százalékát tette ki. Az egyik pert a köpeci kártevők ellen folytatta Bodos; egy másik ügyben a gróf Mikó családdal keveredett perbe, amikor a Hatodon ki kellett jelölni a határokat. Bodos ugyanis szerette volna megkapni vagy megvásárolni a Gohány nevű erdőrészt, amelyre az említett grófi család is igényt tartott, de a falu a pert

elvesztette. Hogy milyen sokba került a pereskedés, azt jól mutatja az egyik, a köpeciek ellen folytatott per. Bodos kártérítésként a köpeciektől 8 forint 25 krajcárt kapott, a perköltség pedig 8 forint és 13 krajcár volt, maradt tehát 12 krajcár!

Hogy a faluközösség „adminisztrációs” kiadása milyen alacsony szinten mozgott, elárulja a jegyző fizetése, az évi 3 forint 48 krajcár; a következő évek adatai azt is feltűntetik, hogy a bíró évi járandósága 6–8 forint között ingadozott. Ezek a fizetések az 1811. évi infláció után változtak. A kiadásokhoz hozzájárult még a Háromszék közgyűlésére, illetve a hűségeskü letételére és a szék gyűlésére menők napidíja, a fagygyú és papír ára. Hozzáadandók még a polgárnak, erdőöröknek, valamint a határpásztornak járó kisebb összegek. A jegyző nem mulasztotta el feljegyezni, hogy a kölcsönkért 4 forint 10 krajcárral adós a falu.⁶⁴ Ami a kiadási összeget illeti: 1795-ben a falu összes kiadása egy tinó, a következő évben egy bika árát tette ki. A falusbíró számadását a hitesek és falugyűlés elé terjesztette, jóváhagyását kérve. Az 1801. évi számadásra rávezette a jegyző: „Ezen számadás helyesnek ítéltetett a bodosi hűtösök és a Communitás tagjai előtt”. De 1802-ben felsőbb katonai rendelet előírta a számadások ellenőrzését, ami már abban az évben megtörtént az 1794–1802 közötti időszakra. A vizsgálatot Meller hadnagy századparancsnok és Boda István, Miklósvárszék egyik hitese végezte. Ezek feljegyzésében semmiféle minősítést nem találunk, csak az ellenőrzés tényét tudjuk meg. Mégis a szigorú ki-

vizsgálásnak, amint azt látni fogjuk, már 1803-ban – a falut bizonyosan megrázó – következményei lettek.

A faluközösség régi kötelességei közé tartozott az ellopott állatok nyomának követése, s ha megtalálták, annak „átadása” a szomszéd falunak a további keresés érdekében. Ha nem találták meg a nyomokat vagy a tettest, a kárt a falu fizette ki. Az állat gazdája nem maradhatott kárban, ami nagy segítséget jelenthetett számára. Erre Bodosban 1801-ben Fábián Péter bírósága alatt igen meggyőző példákat találunk. Ekkor a bíró a falu lakóitól 100 forintot vett fel kölcsön, amelyből Dávid Józsefnek egy ellopott tehenéért kifizetett 10 forintot, Kovács Józsefnek ellopott tehenéért 6 forint 42 krajcárt, Bogdány Györgynek egy ellopott lováért 50 forintot. Az említett számokból kiderül, hogy a nevezett gazdákat kártérítésben részesítette a falu, de az is, hogy milyen nagy árat fizettek ki egy lóért: ötször annyit, mint egy tehenéért (amely valószínű gyengébb volt).

1803-ban kétféle kiadás érdemel figyelmet: egyik az, hogy a bíró vásárolt egy véka „pityókát” 30 krajcárért, a másik az, hogy egy nyulat, ugyancsak 30 krajcárért, valamint egy őzet 2 forint 58 krajcárért. A pityóka bizonyosan ültetni kellett, tehát termelési befektetés volt, s talán a bodosi pityókatermesztés kezdeteiről tájékoztat ez a rövid feljegyzés. Viszont a nyulat a „procurátornak”, az ügyvédnek küldték, az őzet pedig a sepsiszéki királybírónak.⁶⁵ Előbbinek kedveskedtek, hogy jól képviselje a falut a perekben, a királybírónak valószínű azért, hogy kedvezzen a falunak a rászakadt számos perben.

Utóbbi kapcsolatban lehetett azzal is, hogy a bírót, Kovács Lászlót és az esküdteket letartóztatták, a bejegyzés szerint „Zalánba vittek árestyomba”, ahol napokig folyt a kihallgatásuk, aztán szabadon engedték. Ezt valószínű a széki dúló, azaz a szolgabíró kezdeményezte, aki kiszállt a faluba és ott ügyiratot olvasott fel a vádlottakkal és váddal kapcsolatban. Sajnos, nem sikerült kinyomoznom a letartóztatás okát, de annyi kiderül, hogy a számadással kapcsolatos lehetett. Erről a következőt olvassuk a számadáskönyvben: „Mikor Zalánba arestyomba be vittek ötöd magammal, öt napi ottilétemben a N[eme]s communitas követjei extraneus emberekkel 3rom rendbeli instrukció olvasáskor kiszabadulásunk aránt, akkor azoknak diurnumot” 14 forint 15 krajcárt fizettek. Jól kivehető, hogy a bodosiak többször közbenjártak a letartóztatottak ügyében, kiket öt nap múlva szabadon engedtek, tehát nagy hibát nem találtak a számadásokban. Valamit azonban mégis kifogásoltak, mert a jegyzőt azonnal leváltották s más jegyzőt választottak Bodosi Imre személyében, aki a falu iratait nem mulasztotta el leltározatni.⁶⁶ A történetekből nem nehéz arra következtetni, hogy az elszámolásokban találhattak valami hibát a felsőbb szervek, azért olvasták fel a letartóztatottaknak háromszor is a szabályzatokat. A későbbi ellenőrzések során mindig rendben találták a számadást, és dicséretes jelzöt is találunk például az 1829-es évi ellenőrzés alkalmával. Jelentős bevételekhez jutott a falu a különböző helyekről, többször

éppen Csíkból a makkoltatásra befogadott sertések után; közzismert, hogy ott nem volt honos a makkot termő csereerdő. Ugyancsak a cserefaerdők jövedelmeként említhetjük a cserhaj eladását főként a brassói tímároknak.

Új jelenség bukkan fel 1808-ban a falu szervezetében: a katonabíró mellett feltűnt a „provinciális bíró”. Miről is volt szó, ki és mi volt a provinciális bíró? Ismeretes, hogy a jobbágyságot és zselléreket II. József császár uralma óta provincialistáknak nevezték. Bodosban 1820-ban összesen öt provincialista, vagyis jobbágy-család élt, és ezeknek saját bírójuk volt Bogdán István személyében.⁶⁷ A kétféle bíróra azért volt szükség, mert a katonai rendbe bevont családok, illetve a jobbágyok közfeladatai különbözőek voltak, akárcsak felsőbb hatóságaik. A faluközösségbe azonban minden lakos beletartozott. Ugyancsak ebben az évben jegyezték be, hogy „katonák fogása alkalmával” kiadtak 36 krajcárt. A „katonafogásra”, vagyis fiatalemberek erőszakos besorozására a katonaság soraiba a Napóleon elleni harcok idején került sor, de ez a határőrségben szolgálókat nem érintette, s Bodosban bizonyosan a jobbágyságot sem.

Megrázó esemény érte a falut 1824-ben, amikor Benkő Józsefet egyik társa, akivel Barótra indult, megölte.⁶⁸

1811-ben „chirurgus” orvos járt a faluban oltani, aztán minden évben, 1815-ben pedig meg is vizsgálta a lakosokat, 1816-ban öt rendben szállt ki, ami talán járványos betegségre utaló jelzés lehet. 1833-ban „doctor úr” oltatta és újraoltotta a gyermekeket. Hogy milyen nagy jelentőségű esemény volt a gyermekek

oltása és újraoltása, azt könnyen megért-hetjük abból, hogy ettől kezdve csökkent a gyermekhalandóság, és ugrásszerűen növekedésnek indult a lakosság száma.

A faluközösség sok évszázados intézmény volt és a feudalizmus késő időszakaiban, az 1848-as forradalom előtti évtizedekben veszített jelentőségéből, mert régi szerepei közül több, például a földek felosztása és újraosztása már egyre ritkább lett. De még mindig szabályozta a falu gazdasági életének alapvető rendjét: a határ-, az erdőhasználatot, a legeltetést. Emellett a falu még mindig gazdálkodó közösség is volt. Erről szeretnénk a következőkben, ugyancsak a számadáskönyv alapján, képet alkotni.

Kezdjük azzal, hogy az erdők, legelők, valamint a belterület a faluközösség tulajdonát képezték, de még valamennyi szántóterület is tartozott ehhez. Igaz, hogy a faluközösség tulajdona egyre zsugorodott, elsősorban a közösségi birtokok felosztása által. Bodos 1810. évi számadáskönyvéből tudjuk, hogy Incze Sámuel bírósága alatt felmérték a Hegyet, hogy „felosztásra miképpen lenne alkalmas”, és fel is osztották. Minden bizonnyal a Kerekhegyről és környékéről volt szó. A Köleskertet is véglegesen felosztották. A falu a belterületéből rászorulóknak házhelyet is osztott; 1835-ben

Toroczkai József kapott „egy darabotska helyet” 60 forintért (alighanem ott, ahol a Toroczkai nemzetségnek később is a háza volt). A beköltöző jobbágyoknak és pásztoroknak is juttatott a falu kisebb területet, ahova házat építhettek.

Az erdőket és legelőket a falu megtartotta saját kezelésében. Fennebb már láttuk, hogy a faeladás a falu egyik bevételi forrását képezte, a makkoltatás nem kevésbé, s cserhajból is komoly pénzeket vett be Bodos. Szántója kevés maradt a falunak, de az azon folytatott gazdálkodás fontos volt a közösség élete és fejlődése szempontjából. Talán a legjelentősebbnek mondható a krumplitermesztés meghonosítása érdekében végzett munkája. Először egy véka krumplit vásárolt a falu, aztán folyamatosan természetette és 1835-ben már tíz köből „pityókát” tudott értékesíteni, és nemsokára, az 1860-as években a környék legtöbb krumplit termesztő falvaként emlegették, de ekkor már azt a családi gazdaságokban állították elő. A krumpli mellett haricskát (hajdinát), lencsét, borsót, rozsot és zabot természetettek.

Ez a termelőtevékenység és értékesítés tételenként helyet kapott a számadáskönyvben. 1819-ben Fábián László szabad bíró idején ilyen bejegyzések szerepeltek a bevételek között:

1.	A falu földin termett pityókából jött kezemhez	18	56
2.	Ugyan falu földin termett haritska árából	–	50
3.	A falu szénájából percipáltam	14	
4.	Baróti Romány Bokortól mint bébírótól	1	
5.	Dávid Istvántól egy darabotska helyért	3	
6.	Az erdőbiráktól limitált fák ára	2	25
7.	Az ekklezsia makkjáért felvett pénz a lakosoktól	12	21

8.	A contractióra vett marha ára	77	
9.	Demény Sámuelről fű ára jött	1	6
10.	Dávid Ferenctől széna ára	12	
11.	Ugyan fű ára baconi rectortól	3	
12.	Vágottútból ugyancsak fű ára	14	
13.	A faluházának bére	2	
14.	Erdő prevarikációból	3	2
15.	Limitált fák ára	9	2
16.	A cseretőkék ára kótyán eladva	1	30
17.	Várpataán kívül a baróti erdő fején való fűért	–	48
Összesen:		175	40

A falusbíró fenti számadásából a faluközösség gazdálkodásának bevételi oldalát ismerhetjük meg. Eszerint a 17 tételes bevétel nagyobb része a saját földjén termelt termékek eladásból származott: két tételt a burgonya és a haricska, öt tételt a fű, illetve széna eladása, négyet az erdő termékeinek értékesítése tett ki, egy esetben az erdőt károsítóktól bevett pénzt tünteti fel. Érdekes, hogy a faluközösségnek milyen intézményekkel, szervezetekkel volt kapcsolata. Látjuk, hogy a helyi egyház-községtől megvásárolta a makktermést a falu számára, de az árát a lakosoktól begyűjtötte, ugyanakkor a katonaság számára állatot adott el. A következő években folytatódott az ilyenyszerű tevékenység: 1835-ben 10 véka rozst értékesített a falu, amiből arra is következtethetünk, hogy akkor a rozstermelést még nem szorította ki a búzáé. Fel kell figyelni arra is, hogy a „herefű” termesztése érdekében Szárazajtára jártak a bodosi hitések, bizonyára érdeklődni a termesztése iránt vagy esetleg magot vásárolni. Mind a pityóka, mind a lóhere termesztése újítás volt, és már a

jövő felé mutatott. Azt viszont a természetvédelem körébe sorolhatjuk, hogy a faluközösség tiltotta a vadalmafa és vadkörte (a „vackorfa”) kivágását, mert termésükből ecetet készítettek, illetve pálinkát főztek a falu lakói.

A faluközösség régi formájában az 1848-as átalakulásokig maradt fenn, de feladatainak egy részét a 19. század végéig, esetenként még azután is megtartotta. Például a határhasználatban tovább élő kettős vagy hármas forgórendszer szabályainak ellenőrzésével, valamint a községi földek ügyeinek intézése által. Igaz viszont, hogy a közbirtokok, a köz-erdők és közlegelők egy része a közbirtokosságok feladatkörébe került. Egy-egy faluban akár többféle közbirtokosság is létrejöhetett: a volt katonarendeké, a volt úrbéreseké, sőt helyenként nemesi birtokosságok is működtek, de ezek idővel egyesültek. Bodosban, mivel néhány család kivételével csak szabad székelyek laktak, egyféle közbirtokosságot hoztak létre, amely formailag a legelőbirtokosságra, illetve erdőbirtokosságra oszlott. A közbirtokrendszer fennmaradása a családi gazdálkodást segítette, mivel

A bodosi határ északi irányból

az állattenyésztéshez a legelőt, a család szükségleteihez a faanyagot biztosította. Csíkban és Gyergyóban a közerdő akár a megélhetés alapját is képezhette.⁶⁹ A közbirtokot és a magánbirtokot a falu lakói dűlők szerint tartották nyilván. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést is.

A FALUHATÁR

Minden régi falunak része volt a belterület mellett a külterület, a faluhatár, melynek mérete akkor vált véglegessé, amikor a települések állandósulásával a falurendszer megszilárdult. A falu igyekezett saját területét elhatárolni a szomszédos települések földjétől. A kisebb és későbbi falvaknak már jórészt csak az a terület jutott, amelyet a korábbiak és na-

gyobbak még nem foglaltak el. Bodosnak a szomszédos Baróttal, Sepsibaconnal, Szárazajttával és Bibarcfalvával kellett a külső határokról megegyeznie. Hogy erre első alkalommal mikor kerülhetett sor, nem tudjuk, de 1459-ig bizonyosan megtörtént, hiszen ekkor már a teljes erdővidéki falurendszer kiépült, s mindegyik falu egyediségében lépett fel, amikor Miklósvárszék megalapítását kérték. A későbbi időkből rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek a határok rendezéséről szólnak. Például Bodos jegyzőkönyvében találunk ilyen bejegyzést 1796-ból „mikor a barótiakkal határt vetettünk Sánta Havas tetőn...” akkor ugyanis „három becsületes extraneus (külső) embert” kértek fel valószínűleg tanúnak, akiket két nap elláttak, s 4 forintot fizettek nekik. Ugyancsak a jegyzőkönyvbe

1800-ban jegyezte be Fábján András falusi nótárius, hogy Bibarcfalvával „határszélet” jelöltek ki. Többet megtudunk abból a határkijárást tanúsító jegyzőkönyvből, amely Bodos és Bibarcfalva megbízottainak tevékenységét írta le 1889-ben. Ez a határkijelölés korábbi módjáról is tájékoztat.

Eszerint Bodos megbízottai: Fábián László, Józsa Albert, Incze Dénes és idős Józsa András, a bibarcfalvi Benedek Károly, id. Borbáth László és mások közösen kijárták a két falu határát. A munkát Várbükk pataknál kezdték, ahol Barót, Bibarcfalva és Bodos határa „ütközött”, azaz találkozott, s ahol egy korábban elhelyezett háromszögletű határkövet találtak. Innen keleti irányba haladva a bodosi malomig tíz helyen megújították az 1850-ben rakott halmokat, illetve újakat raktak, ha a régít nem találták meg.⁷⁰ Ahol a szemle során megállapították a határ megsértését, elrendelték a helyreigazítást. Bizonyos, hogy sok évszázaddal korábban hasonló módon jelölték meg a határokat: Barót határnevei közt szerepel a „bodosi halom”, a szárazajtaiak közt pedig „bodosi széj” bejegyzés.⁷¹ A közös egyeztetés azonban nem mindig vezetett megegyezéshez, ezért többször per útján keresték a megoldást.

A külső határ növelését nemcsak a szomszédos falvak által már elfoglalt terület határa akadályozta, hanem a természeti viszonyok is. A falualapítók és utódaik által elfoglalt vagy elfoglalni szándékozott területet nagyrészt erdővel borított hegyek és meredek dombok tették ki. Csak a kis falupataknak nagyon

keskeny völgyében és a Barót-patak még Bibarcfalva által el nem foglalt néhány tíz kataszteri hold nagyságú terén találhattak az alapítók földművelésre alkalmas területet. Ezen a helyzeten erdőirtással (mai kifejezéssel: tarvágással) segítettek a családok, amivel folyamatosan növelték a művelhető földet; a határ nagy részének egykori erdőtalaja meggyőzően mutatja ezt az eljárást. És természetesen Mezővágás, Orotás, Dávid Orotása, Finta Orotása olyan dűlőnevek is, amelyeket erdőirtással alakítottak ki ősünk. (Eszerint a legrégebbi időkben az erdőirtást aratásnak, akkori kifejezéssel „orotás”-nak nevezték.) Hosszú ideig minden család annyit hódíthatott el az erdőtől, amennyit ereje lehetővé tett, de később a közösség korlátozta azt, mivel az erdők területe erősen megfogyatkozott. Lakói minden igyekezete ellenére Bodos határa a legkisebb volt és maradt Erdővidéken. A 18. század közepén is csak 420 köböl szántóföldet tartottak nyilván, míg Barót 1683 köböl szántóval rendelkezett.⁷² Amikor elérte a végső, legnagyobb kiterjedését, Bodos területe 2138 katasztrális holdat tett ki.

A faluhatárt egy ideig a megtelepülők közösen használták, amit a falu vezetősége szabályozott: nyílvetéssel kimért területet adott a családoknak megművelésre. Az olyan régi határnevek, mint Újosztás, Újvágott jól megőrizték az akkori idők ama szokását, hogy az egyszer már kiosztott közföldeket egy idő után újra kiosztották. A nyílföld meghatározott kiterjedésű területet jelentett, de volt hosszú nyíl és kisebb nyílföld is, erre utalnak a bodosi határban a Hosz-

szúnyíl [később ezt tévesen Hosszúnyírnak nevezték], illetve a Kúsnýl [ezt Kúsnýrnek alakította a népnyelv] határnevek. Egyik 1795-ben keletkezett határozat egy „köleskertbeli nyíl”-ról szól, amelyet korábban Dávid Sámuelnek juttatott a faluközösség, ő azonban utód nélkül halt el, ezért nyíla visszaszállt a falura. Utána ez Dávid Lászlónak jutott, aki „Völgyalja nevezetű helyen is bírt egy nyílföldet”. Idővel az újraosztás szokása abbamaradt, s a nyílföldet a családok megtartották, a „magtalanul elhalt” családfő nyíla sem szállt a falura vissza, hanem a szomszédjára háramlott át. Ez nyilvánvalóan kitűnik Köleskert felosztásának módjából. Erről a 18. század végén a falu olyan határozatot fogadott el, hogy a kapott nyíla ne a falura, hanem a szomszédokra szálljanak, s az öröklődés folytatódjék „nemzeti linia szerint”, vagyis a nemzetségi ágak vonalán legyen örökölhető. Azt a pontosítást is láthatjuk a határozatban, hogy az örökös családban az a fiú kapja a köleskerti nyílföldet, aki elsőként házasodott meg.

Köleskert végleges felosztásakor minden bodosi család kaphatott egy nyílföldet, amelyet egészen az 1960-ban bekövetkezett kollektivizálásig a leszármazottak meg is tartottak. Így alakulhatott ki Köleskertben a mindössze néhány lépés széles, földcsíkokra osztott határrész, amely érdekes látványt nyújtott még a 20. század közepén is az arra járóknak a maga kis kenderföldjeivel. Ilyen volt, természetesen már sokkal korábban is, a családi magántulajdon kialakulásának egyik útja. A családi birtok növelésének másik lehetősége az

erdőirtás volt. Ugyanis a kiirtott terület az illető család kezén maradt, mint magántulajdon. A családi földtulajdont nevezték „székely örökségnek”, amely magántulajdona volt a családoknak, s azt nem lehetett semmiképpen elvenni tőle. Erről – amint az előzőekben láttuk – már 1451-ben törvényt hozott a Marosvásárhelyen üléselő Székely Nemzetgyűlés.

A falu történetének érdekes fejezetét képezi a névadás módja. Ez számos olyan kérdésre, jelenségre ad felvilágosítást vagy legalább részleges választ, amelyről nem maradt meg írásos dokumentum. Induljunk ki abból, hogy a szállás, falu, község, vár, város mind ősi magyar szavak, akárcsak a ház, lak, temető, sír, szer, szeg (falurész), táj, út, határ, dűlő, nyomás és tovább lehetne sorolni az ősi magyar elnevezéseket. Bodos családneveinek nagyobb része keresztény, sőt bibliai eredetű. A határbeli dűlőket is a székely falualapítók és leszármazottaik nevezték el olyan szavakkal, amelyek általában kifejezik a dűlő jellegzetességét is. A legkorábbi feljegyzésben olyan nevekkel találkozunk mint Vásárosút (1667), s Várbükk (1668), az előbbi később Barót útjának is hívták, tehát a baróti vásárjárást fejezte ki. Utóbbi egyszerre jelzi, hogy ott bükkerdő és azon vár volt. Egy 1771–1772-ben készült hivatalos iratban ilyen határnevekről esik szó: Balogföldje, Barótútja, Farkaslikalja, Szénamező, Benkehegye, Bodosi patak martja.⁷³ Barót és Bodos határa között terült el egy „Közmező” nevű hely, valamint Texe Aszalványa, amelynek birtoklásáért a

A völgyben megbújó falu

két falu pert folytatott Miklósvárszék törvényszékén. És folytathatjuk a különböző forrásokban olvasható dűlőnevek felsorolását, melyet Pesty Frigyes-féle 1864-es, illetve Janitsek Jenő által közreadott újabb gyűjtés alapján kiegészíthetünk. Ezek – csak a nagyobb határrészeket említve – Akasztóteteje, Besenyő, Beserét, Bércoldal, Bükkfeje, Cseredomb, Deckásoldal, Egrespatak, Fosztó, Füvenytető, Gyertyános, Kerekhegy, Komlósálja, Köleskert, Nyiresút, Pálszege, Papkert, Sántahavas, Setéptak, Sárospatak, Szálástető, Tér, Vártető, Verőfély [Verőfény], Vágottút, Völgyfeje.

Nem szorul semmiféle magyarázatra az, hogy miről kapták nevüket valamikor az olyan dűlőnevek, mint Cseredomb, Komlósálja, Csihányos, Kerek-

hegy, Szénamező, Várpataka, Hidegkút, Balogföldje és így tovább, de vannak nehezebben értelmezhetők vagy éppen ma megfejthetetlen nevek is, ilyen a Sántahavas, mert az a terület havasnak nem mondható, s az is kérdéses, hogy miért „sánta” (talán azért, mert nem annyira magas, mint más ismert havasok); az sem egészen nyilvánvaló, hogy a legszebb határ miért kapta a Fosztó nevet. Hogy ott törökbúzákat (kukoricát) fosztottak volna, mint egyesek próbálták megfejtetni, azért sem állja meg a helyét, mert Bodosban nem fosztották a törökbúza haját (népiesen héját), hanem „bontották”. Az egyik kedvelt késő őszi szórakozás a kalákában végzett „törökbúzabontás” [!] volt. A Cserbentyű dűlőnév is homályos eredet-

tű. De a legérdekesebb a faluba bevezetű „Szakosmart” elnevezésű út, ugyanis annak eredeti neve „szagos alma martja” volt, aztán lett belőle „Szagosmart”, végül Szakosmart. Nem maradhat említés nélkül az sem, hogy Bodos és Nagybacon közt terül el Sepsimező határnév, amit azért is meg kell említenünk, mert jól mutatja ennek a tájnak Sepsiszékhöz való tartozását.

A FALUKÉP. HÁZAK, TEMPLOMOK, ISKOLÁK

Hogyan alakult a falu formája, a falukép az alapítástól addig, míg Orbán Balázs az 1860-es években már csinos falunak látta? Erről nagyon kevés adat áll rendelkezésre, de ezekből mégis felvázolható a fejlődés útja. Ehhez természetesen igénybe kell vennünk más erdővidéki falvak adatforrásait is.

A régi falunak mint térben zárt településnek, legalábbis a 12–13. századtól, része volt a családi lakóház, csűr, istálló és más épület, a templom, a későbbi időkben az iskola, a községháza, a kultúrház. Hogy a Bodost alapító néhány család milyen házban lakott, arról csak halvány elképzelésünk lehet, s azt is csak a magyar államalapítás korának irodalma alapján fogalmazhatjuk meg. Valószínű, hogy az első megtelepedők lakása félig földbe süllyesztett, egyrészes, fából készült ház volt. Jóval később megjelent a két szobából álló lakóház is.⁷⁴ A házakat évszázadokon át náddal, szalmával fedték, a 17–18. században

kezdődött a zsindelyes tető használata. A kő és téglá építőanyagként először a várak és templomok építésénél tűnt fel. Ezt a középkorban épült bibarcfalvi templom megmaradt falrésze is bizonyítja. Jogosan hivatkozunk erre a műemlékre, hiszen – amint már többször is megemlítettük – több évszázadon át a bodosiak Bibarcfalvára jártak „templomozni”, azaz misére, majd a reformáció után még egy ideig istentiszteletre is. A házakról közvetve képet kapunk három kisbaconi családfőnek Bardocszék alkirálybírójához eljuttatott kérvényéből. Egy nagy tűzvész után sok lakóház leégett, s a lakók között vita keletkezett arról, hogy miként építsék fel vagy bővítsék házaikat: a faluközösség szabad és tilalmas erdeiből kapott cserefát pincék építéséhez használják-e vagy „cserefa téglát” [!] azaz zsindelyt készítsenek belőle. Utóbbi esetben lényeges változtatásról volt szó, akkor a „fejünk felett lévő házainkról a szalmát lehánynók”, vagyis a házak befedési technikájának a hagyományostól eltérő változatára térnének át, a „cserefából való téglával” fedésre. Ez a kérdés a tűzesetek gyakorisága miatt merül fel: *„Minthogy az Istennek súlyos ítélete a szörnyű pusztító tűz által gyakor ízben forog sok helyeken, azok között most legközelebb vagy két ízben az mi falunkban, Kis Baconban feles számokból álló embereknek nagy munkával tett épületteik a nagy szörnyű és véletlen pusztító tűz által hirtelen elégtének, hamuvá lettenek.”*

Mi derül ki a falu képeről a fenti beadványokból? Mindenekelőtt az, hogy a házakat addig nagyrészt szalmával

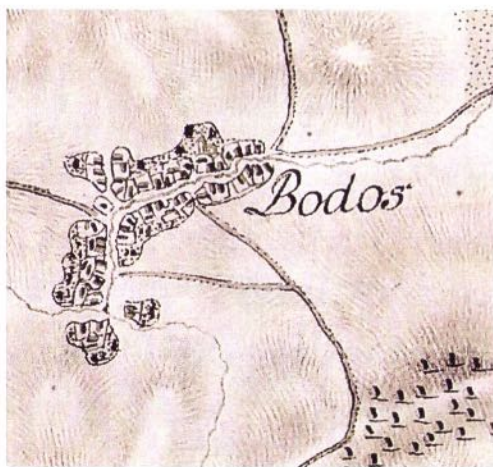

Régi ház Bodosban

fedték be, s csak a 18. század második felében kezdtek rátérni a zsindegyház használatára. Pincék addig még nem voltak, viszont az udvaron álló sütőház hozzátartozott a családi épületegyütteshez. Amit Kisbaconról elárul az említett kérvény, azt nagyvonalakban Bodosra is vonatkoztathatjuk. Példaként az 1780-ban épített papi házat említjük meg, amely két szobából állt és zsindegyházzal volt befedve, de nyilvánvaló, hogy a papilak korszerűbb volt, mint a falu házainak többsége.

Bodos faluképéről pontosabbat megtudunk az 1760–1768 között készült katonai térképről.

A térkép az addigi fejlődés eredményeit tünteti fel: 51 telkes házat és a templomot ábrázolja. Jól mutatja a falu kiterjedését is: az Alszege a Tér nevű ut-

Osztrák katonai térkép a 18. sz. közepéről

cánál kezdődött s a Filler utcáig, innen a Középszege a Molnár Istvánék utcájáig terjedt, ezen túl a Felszege területéig a Bodos patakig. A térképi ábrázolás hitelességét az 1750-es hivatalos osztrák összeírás adatai is megerősítik, ekkor ugyanis 45 adózó családot vettek számba (mivel néhány családnak nem kellett adóznia a faluban, összesen lehetett 50 család). A település a patak medrét töltötte ki, nagyobb része a paktól és a mellette futó úttól északra, nyugatra-délnyugatra terült el, viszont a déli része jóval kisebb volt. Láthatjuk a falu templomát, amelynek tornyát a készítő tévedésből (vagy megszokásból) keresztül látta el, holott a falu már régóta református volt. Egyébként a térképen látható templom egy korábbi helyén épült, a falu északi részének egyik magasabb pontján, a Filler utca végén. Nem kétséges, hogy az első megtelepedők annak idején a napos, árvízmentes északi domboldalt találták a legkedvezőbbnek a településre, házak építésére, mert a patak déli

Régi ház Bodosban

oldalán fekvő terület vizenyős, esetleg mocsaras volt. Azt is tekintetbe vehetjük, hogy abban az időben a falun átfolyó patak nagyobb lehetett, mivel vízgyűjtő területét még összefüggő erdő borította. Vagyis a déli falurész később keletkezett, de házak itt is lehettek. Világosan felismerhetők a térképen az utak és az utcák: a faluba bevezető út, Beserét útja, amelyen Bibarcfalvára jártak, a Barót útja, valamint a temető felé menő, hátsó határba, Szárazajtára kifutó út, amelybe a Felszeg felől induló út beletorkollik. A házépítés fejlődését lemérhetjük az új papilak leírásából, amely még a régi helyen, a Filler utca végén épült fel közvetlenül az 1784-es földcsuszamlás után.

A 19. és a 20. században több mellékutca létesült.

A házak fejlődésére következtetni tudunk a régi papilak 1814. évi és 1837. évi leírásból, amely természetesen első sorban magáról a papi házról tájékoztat. Eszerint a bejáratnál nagy cserefa kapu, fenyődeszkából csinált két kiskapu állt. A fából épült ház, „tégla fedéllel” azaz cseréppel volt befedve, s öt „háza” azaz szobája volt. A legnagyobb szobát cserépkályha fűtötte, az ajtók mind fenyődeszkából készültek és „vas sarkon” forogtak. Az oldalsó szobának kétrészes ablaka volt. Nem hiányzott az ereszt sem az épület egyik oldaláról. Kissé távolabb cselédház és kamra állt. Az udvar

Bodos főutcája a felújítás előtt

hátsó részében kapott helyet a csere- és bükkfából épült, szalmatetőű csűr, egyik oldalában odor (a csűr ürege), a másikban istálló, folytatásában szekérszín, a kissé távolabbi kútnak cserefa ágasa volt gémmel és vederrel (gémeskút). Az épülethez tartozott még a „pálinkafőző ház”, sütőkemence, veteményes kert s néhány gyümölcsfa. Az ingóságok közül a leltár felsorol egy puskát, egy régi asztalt, pohárszéket, fali fogast, egy szuszékot (gabonatartó ládát).⁷⁵ Bár ez a papilak már megfelelt a kor kívánalmainak, valószínű, hogy mégsem volt elégedett vele az egyházközség, főleg, mert a talaj vizenyős, csúszós volt, ezért az 1840-es években újabb parókiát építettek, de ezt már a faluval szemben levő oldalon, az új templom mellett.

A falukép sokat változott a valószínűleg 1816-ban készült mesteri lakással, amely egyben iskola is volt. Ez a

Szárzajta felé menő úton kapott helyet, a mostani iskolaépület területén. Cserefából készült zsindegy fedte s öt helyiségből állt, tehát egy nagyobb épület jelent meg Bodos térképén. A nagyobb lakoszoba mellett kamra és pitvar, tovább pedig az „iskolaterem” kapott helyet. Az udvaron állt a sütőház kemencével, kőkebles kút, csűr istállóval, disznópajtákkal és szekérszín. A csűrbe a kántortanító kepegabonáját (azaz a fizetségbe kapott szalmásgabonát) hordták össze a gazdák. A mesteri lak mellett veteményes kert terült el. A közelben külön állt az egyház zsúpfedeleű csűrje, ahol a papnak járó kepegabonát tárolták. A tanító lakása alá 1855-ben kőpincét építettek. Később már sem a mesteri lakás, sem a hozzátartozó iskolaterem nem felelt meg a követelményeknek. 1882 körül egy teremből álló iskolát építettek, s mellette 1889-ban új mesteri lakot húz-

Jellegzetes bodosi házak

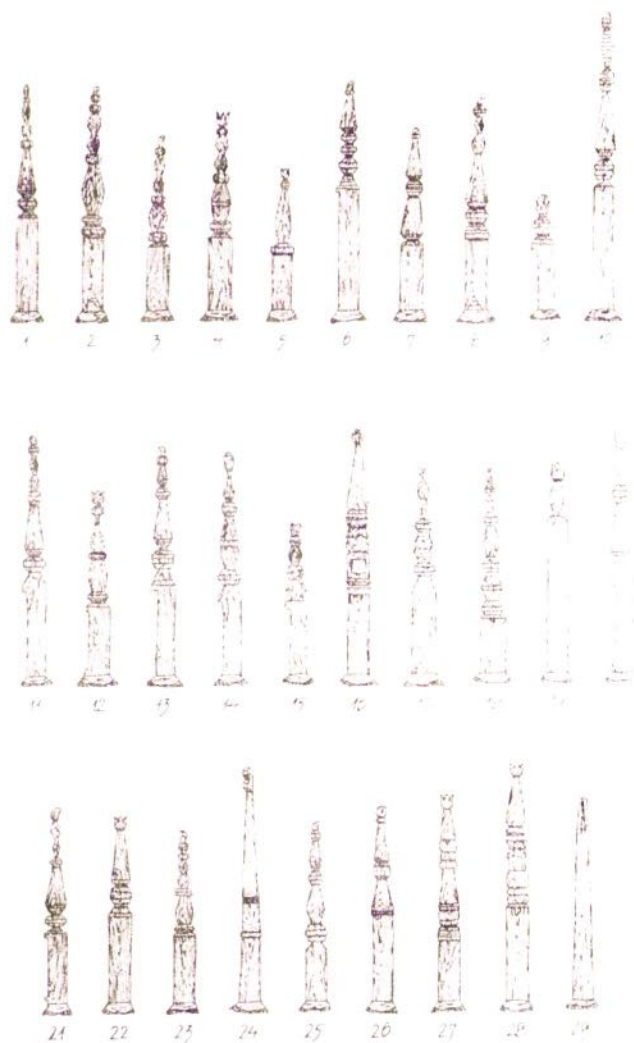
tak fel, amelyben a ma is látható iskola-épület elkészüléséig tanítottak.

A családi házakat az 1861. évi nagy tűzvész után nagyobb gonddal és szebb kivitelezésben húzták fel, és így a követelményeknek jobban megfeleltek: a pincék már nem hiányoztak, s a tetőt cseréppel kezdték befedni. Az átlagnál nagyobb épületek közül a templom közelében lévő Nagy Áron-féle családi ház, a falu közepén a Budai család háza, valamint Budai Ignác és Nagy Irma háza (később Gáspár Eleméré) emelkedett ki. Ennek határozottan udvarház jellege volt.

A TEMETŐ

A temető is része a falunak. A temetkezést a legkorábbi időkben nem szabályozták, általában a templom cintermében hantolták el a halottakat, aztán a

templom szomszédságában keletkeztek a temetők. Bodos első temetője is a régi templomkertben volt, amire abból lehet következtetni, hogy ott 1952-ben, építkezés során, emberi csontvázakra bukkantak az alapot ásók.⁷⁶ A templom elpusztulása után a temetőt is felhagyták és újat nyitottak a szemben levő oldalon. Az új temetőt 1796-ban, tehát két évvel az új templom elkészülése után jelölték ki a faluközösség birtokából. A faluban vizsgálatot tartó úgynevezett elegyes bizottság, azaz egyházi és közigazgatási bizottság 1839-ben elrendelte, hogy a megyebíró 15 nap alatt a temetőhelyet sáncoltassa körül és csipkebogyó-bokrokkal ültesse be. Aztán 1875-ben kerítést húztak a szélére. Kiemelkedő gondoskodás történt a temetőről 1896-ban, amikor a magyar nemzet a honfoglalás 1000 éves ünnepségét tartotta: ekkor Bodos méltó módon

Eltűnt fejfák a bodosi temetőből

ünnepeelt és 300 fenyőcsemetét ültettek a hívek a temetőkert külső határára, amelyek szép szál fenyőkké növekedve később díszei voltak a temetőnek.

Az egyházközség 1912-ben temetői szabályrendeletet készített, amelyet a presbitérium 1913-ban fogadott el. A

„Szabályrendelet” meghatározta a református egyházi temető használatának rendjét. Eszerint díjmentesen csak a református családok tagjai temetkezhettek ide, más felekezetűekért a hozzátartozóknak megszabott összeget kellett fizetniük. Nem temethették ide a baptistákat, a református egyházból kitérőket, a református egyház kárára reverzalist adókat. De járványos betegségek esetén, amelyek tömeges elhalálozást okozhattak, a temetőhely senkitől sem volt megtagadható. Az előírás szerint a temetőhely kerítéssel veendő körül, a sírok bántalmazása bűncselekménynek számít. Sírkövekre és síremlékekre botrányos felirat nem kerülhetett. A rendelet 19. paragrafusa a következőket írta elő: *„Sírokra virágok ültetése nemcsak megengedhető, sőt kívánatos. Sírok mellé azonban csak temetőbe illő fát szabad ültetni. Akác-, bükk-, tölgy-, és közönséges fűzfák ültetése tilos”*.

Tilos volt „bárminemű állatok” legeltetése. A szabályrendeletet a presbitérium 1913. március 28-án fogadta el és Kertész Lajos lelkész, valamint Galicza Ferenc jegyző írta alá.⁷⁷ Hogy mennyire tartották be a szabályrendelet előírásait, azt csak külön tanulmány keretében le-

hetne tisztázni. De a régi tapasztalatok mégis arra vallanak, hogy annak több pontját tiszteletben tartották: elterjedt a virágültetés, a sírok gondozása is, de a temetőhely bekerítése elmaradt. Az egyházi temető mellett levő községi temetőhely használatának szabályait nem sikerült megtalálnom.

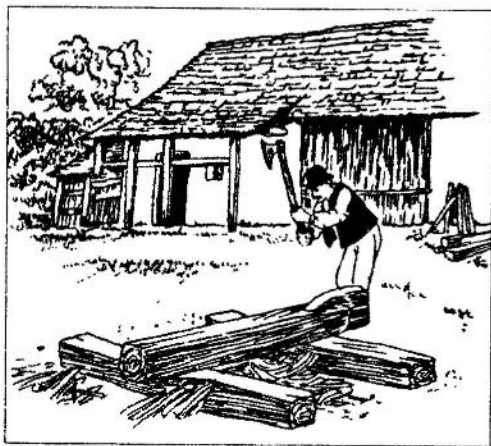
Régen a sírokat gombfákkal-fejfákkal jelölték. A férfiakén sapka és bajusz, az asszonyokén konty mutatta a halott nemét. A tulipán a fiatal lányt és fiút is jelölte 20 éves korig, s nem ritkán a fiatalasszonyt is. A gombfára díszítőelemként gyakran szívet vésték.

A leghíresebb ismert gombfifaragó Józsa Miklós volt. Róla írta Balassa Iván, a jeles néprajzkutató, aki a bodosi temetőt is megvizsgálta, a következőket: „Minden erdővidéki falunak volt egy vagy több gombfifaragója, így Bodosban az 1910–1940-es években a legtöbbet Józsa Miklós készítette. Hozzá mentek el és megkérték, hogy készítse el a gombfát, ha valaki meghalt a faluban. Ilyenkor a legsürgősebb munkát is félretette, mert így kívánta az illendőség.” Ő véste fel az egyik fejfára a következő, megható biblikus szöveget (mai átírással és a megfelelő kiegészítésekkel: közöljük):

*Dávid Istvánné, Józsa Erzsébet nyugszik itt, aki élt 20 évet,
meghalt 1924. november 15.*

*Férjem ne sírj, az égre nézz, ott vagyok,
nem érhet vész.*

*Mit elvesz a múlt idő, Isten megadja.
Ó, nézz, fiam a magas égre, ott van
szíved reménysége, gyere hozzám kis
gyermekem, nyugodj kebelemen.*

Józsa Miklós munka közben

A felirat családi tragédiáról szól: meghalt a 20 éves anya, árván hagyva csecsemőjét.⁷⁸

Sajnos a fejfák mind eltűntek a temetőből; csak egy maradt meg a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében. A 19. században a sírok egy részére már hermányi faragott kő került, amelybe bevészték a halott nevét, születési és elhalálozási évét, esetleg valami emlékeztető versikét; később több ilyen feliratot Egyed Géza tanító írt. A temető sír emlékei közül méreteivel kiemelkedő a Budai családé; a kriptás temetkezés egyetlen példája a Gáspár nemzetség kriptája. Különösebb temetőkultusz nem alakult ki, de a falu dalkultúrájában sokszor felcsendült a „Ha kimegyek a temető mély árkába”, valamint a „Kimegyek a temetőbe s beszélek a csósszel” kezdetű ének. A Mindenszentek-napi gyertyagyújtás szokását a reformátusok is átvették a katolikusoktól, ilyenkor az elszármazottak is hazalátogatnak s „világítással” emlékeznek a sírban nyugvókra.

A GAZDÁLKODÁS. A CSALÁDI GAZDASÁG RENDSZERE. FOG-LALKOZÁSOK

A földművelés és állattenyésztés

A családi gazdasági forma már a faluközösség korai időszakában kialakult. Ennek magja a családi ház és belső telek volt, amelyhez a közös földből megművelésre területet osztottak. Emellett kialakult a család tulajdonát képező, örökölhető földtulajdon, a „székely örökség”, amely főleg szántóföldből és kaszálóból állt. Mivel ezt a területet erdőirtással is növelhették a családok, a szántók és kaszálók mind nagyobb része került magántulajdonba. A megtelepedés idején és még hosszú időn át az állattenyésztés volt a családi gazdaság fő ágazata, amit Bodos dombos-hegyes határa is indokolt, amely legelőnek jól megfelelt, de nehezebben vált megművelhetővé. Sík területből Bodosnak vajmi kevés jutott.

A családi gazdaság önellátó volt: megtermelte, előállította a maga számára szükséges élelmet és ruházatot is. És a saját gazdaságnak kellett fedeznie a katonáskodás költségeit is.

A gazdálkodás módját, tapasztalatait a fiak az apáktól sajátították el. Elfogadott erkölcsi szabály, norma volt, hogy a fiak kövessék az apák foglalkozását. Ez benne volt a székely gondolkodásban, elvként működött. A család keretében eléggé pontosan érvényesült a nemek közötti munkamegosztás. A családfő – a gazda – feladata volt a szántás-ve-

Faeke és borona (Bogdán Miklós tulajdona)

tés és kaszálás, a cséplés, az erdőlés, a szerszámkészítés, az állatok gondozása. Mindezekben a családapát a felnövő fiúgyermekek segítették. A takarás és aratás viszont túlnyomóan az asszonyok dolga volt, akár a szövés-fonás, a család ruházatának rendben tartása, az aprójóság tartása és ellátása, az élelem elkészítése. Nagyrészt rájuk tartozott a gyermekek gondozása is. Ez a rend azonban nem mindig volt betartható, például akkor, ha a férfiakat katonai szolgálatra szólították. Bizony, sokszor kellett az asszonyoknak, nőknek átvállalni a férfimunkát is.

A kialakult értékrendről, a családi gazdaságban követendő példaértékű, mai szóval modellértékű kíváncsiságról, illetve az azt el nem fogadó fiúról meg-

győző történetet találtam az egyik peres iratban. Aki nem tartotta be a szokásrendet, arra úgy tekintettek, mint deviánsra, a társadalmi szabályokat semmi bevéőre. Ez történt a közeli Köpecen 1771-ben, amikor az egyik gazdaember fia nem fogadta meg az atyai intelmet, s valami olyasmit követett el, amiért büntetőbírószágon elítélték. Erről az apa a következőket mondta: *„Az én atyai javallatomnak meg nem tartásáért szenvedte a kárt [ti. a fiú]. Én az Isten nevében kértem, hogy jöjjön haza, ne keringjen, viselje úgy magát, mind [!] más élettartó gazdaembernek gyermeke, pro exemplo, mondtam neki fogd meg a dolgot, mind [!] az Antal János fia fogja az attyával; szántson, vessen, s ügykezzék. Arra azt felelte nekem, hogy azt nem érem meg soha, hogy ő úgy dolgozzék, mint Antal István. Úgy látszik, hogy bé is teljesítette mondását, már most lássa, úgy veszi hasznát, nem tudom hol vette magának, s kitől ezt a bátorságot.”*⁷⁹

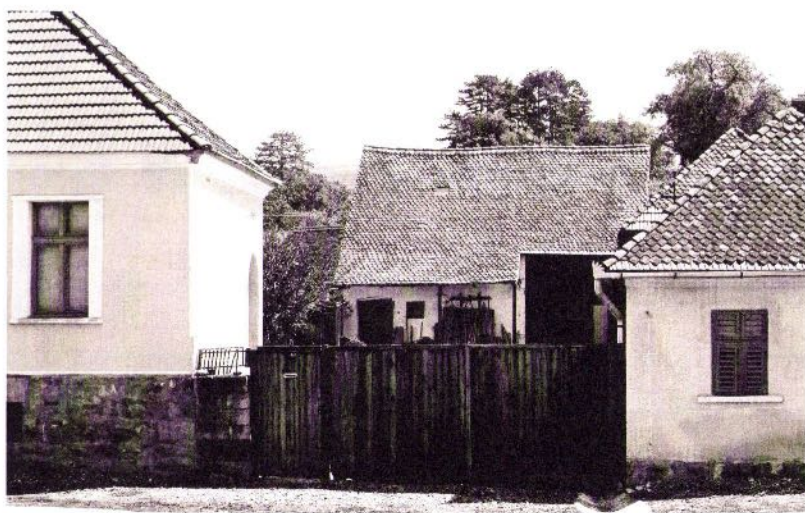
Jól látható: a gazdaemberek között a szabály, a minta az volt, hogy a fiú „szántson, vessen, s ügykezzék”, de az adott esetben a fiú nem volt hajlandó a szülői példa követésére, ami pedig általános szabályként működött. Igaz, ritkán fordult elő ilyen ellentét apa és fiú között, mert a nagy többség ösztönösen az elődök útját járta: szántott, vetett és igyekezett a bevett társadalmi szokások szerint élni úgy, amint a köpeci gazdaember apa megfogalmazta 1771-ben. Nyilvánvaló, hogy a Köpechez közeli Bodosban ugyanígy gondolkoztak a gazdaemberek. A falu népességének növekedése s polgárosodásának előrehaladá-

sa azonban mind többeket kényszerített arra, hogy más foglalkozást válasszanak, hiszen nem minden gyermeknek jutott elegendő földterület a gazdálkodásra, illetve mind többen láttak jobb lehetőséget az iparban, kereskedelemben, mint a mezőgazdaságban. De ez az idő még nagyon messze volt Bodosban.

Hány családi gazdaság volt Bodosban a 16–19. században, valamint a 20. század elején?

1567-ben 22 házat számoltak össze a faluban, 1602-ben 24-et, 1635-ben pedig 39-et, ami minden említett évben legkevesebb ugyanannyi háztartást jelentett. Egy házban persze lakhatott két család is, de ezt most nem tudjuk kimutatni. A családok száma 1635-ig nőtt, utána azonban ez a felfelé ívelő vonal megszakadt, ami az 1690-es évek végén és az 1700-as évek elején a sok háború s más okok miatt következett be. Következésképpen 1722-ben is csak 39 családot mutatott ki az összeírás, mint 1635-ben. Ettől kezdve ismét növekedés következett és 1750-ben a családok száma elérte a 45-öt. Eltér ettől az 1766-os egyházi számbavétel: ekkor 73 családfőt írtak össze, ami azonban nem a nagy mértékű természetes növekedés eredménye, hanem az összeírás módjáié, amennyiben az egyházi kimutatásban feltüntették az özvegyeket és a szegény családokat is. Az egész kepesek, tehát a gazdacsaládok száma 52, az özvegyi és szegényrendű, valószínű napszámos családoké pedig 21 volt.⁸⁰

Részletesebb adatokat a falu gazdasági helyzetéről az 1722-es összeírásból meríthetünk, ezért maradjunk ennél.

*Ház istállóval
és csűrrel*

Ekkor Bodos szántóhatára 439 köbölt tett ki, a kaszálókról évente 74 szekér szénát takarítottak be. A szántóhatár tehát mintegy 210 holdra rúgott, s egy családra átlag 5,38 hold föld jutott. Az összehasonlíthatás érdekében közöljük a 19. század végi adatokat is: Bodos területe 2138 katasztrális hold volt, s abból szántó 865 hold, vagyis 1722-től az 1900-as évek végéig a szántóbirtok területe megnégyszereződött, minden bizonnyal az erdőirtások által. Ekkor egy család földbirtoka átlag 6,92 kataszteri hold lehetett. Természetesen sohasem oszlott meg arányosan a birtok: minden rokonságban voltak módosabb és szegényebb családok, de ez is változott időnként: a módosabbak lecsúszhattak, illetve a szegényebbek felemelkedhettek. Erre bőven szolgáltat adatokat Bodos története, hiszen minden nemzetséghez tartoztak módosabb és szegényebb családok.

A 17. században a Székelyföldön általában a kétfordulós határhasználati rendszer volt szokásban: a faluhatárt két

részre osztották, egyik évben az egyik, a másikban a másik felét szántották és vetették be. Az ugarnak hagyott határt legeltették, ezt a legelő csordák taposták, megnyomták, ezért nevezték nyomásos földművelésnek is. Erdélyben a 18. század második felében a legtöbb falu áttért a háromfordulós határhasználati rendszerre, amikor a határ kétharmadát művelték évente, harmadát pedig pihentették s legeltették. A gazdálkodás természeti feltételei szinte falvanként mások voltak. Érdekes leírást közölt erről a kitűnő erdővidéki történész, Benkő József, aki a miklósvárszéki falvakról a következőket írta: „Ebben a székből, Nagyajta, Miklósvár, Köpec és Barót községeknek jobb a földjük, mint a többieknek, ugyanis ezeknek a földtáblái vagy a tiszta síkságon, vagy a szelíden lejtő dombokon helyezkednek el, és talajuk fekete. Az agyagos talaj azonban nem ismeretlen egyetlen faluban sem. Ezeknek a falvaknak dús rétek is jutottak, noha az Olt áradása igen gyakran kárt

okoz. Legelőjük viszont, kivéve Bölönt, szűkebb, mint a többi faluban; Bodos, Sepsibacon, Szárazajta és Középajta falvak pedig legnagyobb részben agyagos, fehér és vörös talajjal kevert hegyi szántóföldeket művelnek, kevesebb síkságit és fekete talajjal borítottat. A földművesek azonban verejtékes fáradsággal, trágyával (amely célra számos juhnyáját táplálnak) megjavítják [ti. a talajt], s búzát, rozsot, zabot, borsót, lencsét, babot termesztenek a nedves részeken. Ezekben a falvakban egyáltalán nincs rét, csupán a folyók szűkre szabott szélei a keskeny völgyekben, s az erdei dombos kaszálók, széna viszont van bőven, valamint az árnyéktól és vizektől egészségesen lehűtött legelő, kivéve a bodosiak területét. Tehát legalább az állattenyésztéshől közepes hasznót húznak.”⁸¹

Láttuk, hogy Bodost a gyengébb természeti adottságú falvak közé sorolták a külső megfigyelők és jelentéskészítők 1722-ben, és igazuk volt: a falu határa inkább hegyes-dombos, sík területe alig van. De abban bizonyosan tévedtek, hogy árnyékos legelőterülete nem volt a falunak, mert a helyi gazdák 1785-ben is és 1820-ban is elégségesnek tartották a legelőjüket, s tegyük ehhez hozzá, hogy Bodos az állattenyésztésben nem maradt el más erdővidéki falvaktól. De erről később szólunk, előbb vizsgáljuk meg a szántóföldi gazdálkodást.

Bodos szántóföldi gazdálkodásáról az 1722-es összeírás a következő adatokat rögzítette: búza- és rozsvetés 141 köből, ez mintegy 1067 kalangyát termett; árpa- és zabvetés 101 köből területen volt, amelyről 596 kalangyát arathattak

le; borsót, babot, lencsét 10 köből földön termesztettek; kendert 11 köből földön, amely mintegy 111 kalangyát adott.

A fentiekből világosan kiderül, hogy esztendőnként a szántóterületnek csak mintegy felét művelték meg, 1722-ben nevezetesen 263 köből szántót, a többi ugarban maradt. A termesztett fő növény a búza és a rozs volt, utána az árpa és zab, a bab, lencse és borsó következett, végül a kender. Ezek a növények tartoztak a legrégebbi, tehát hagyományos termelési rendszerhez. A gabonát kézi sarlóval aratták le; a kaszás aratás csak a 20. század elején honosodott meg. Az aratás nehéz és sietős munka volt, hogy az érett gabona minél hamarabb biztonságos helyre kerüljön a gyakori, s hármikor bekövetkező eső, jégverés, vihar elől. Az aratás befejezése minden gazda számára ünnep volt még az első világháború előtti időkben is. Ezt azzal tették közhírré, hogy búzából font koszorúkkal végigvonultak a falun az aratók, akiket aztán vízzel locsoltak az utcára kitóduló. Este ünnepi vacsora is járt nekik.⁸² A szemet a szalmás gabonából cséphadaróval verték ki, majd a magot szórással tisztították meg. Ezt követően a padláson (hiuban) szárították. A 19. század végén a módosabb gazdák összefogtak és lóval hajtott cséplőt szereztek be, s a 20. század elején pedig gőzkazánnal hajtott cséplőgépet vásárolt a bodosi szövetkezet.

Összehasonlítva Bodos adatait más falvakéval, azt látjuk, hogy a bab-, lencse- és borsó-, valamint a kendertermesztés meghaladta az erdővidéki átlagot – a szántók arányához mérten. Erről

Faluhatár terményekkel

olvashatjuk Benkő József *Transsilvania specialis* című könyvében: „Bodos Baróttól délre, egy félreeső völgyben húzódva meg, ügyes ácsokat és fuvarosokat nevel. Itt aránylag több gyümölcsöst gondoznak, mint a szék más falvaiban. Dombon fekvő szántóföldjeiken páratlan dicséretre méltó borsót és lencsét termesztenek”.⁸³

A fenti idézetből kitűnik, hogy közel 300 évvel ezelőtt felfigyeltek Bodos gazdasági értékeire: a faluban sok gyümölcsfát gondoztak, páratlanul jó lencsét és borsót termeltek, és „ügyes ácsok” is voltak lakói közt. Máshonnan ismeretes, hogy szekérférfiakban is kitűntek, szekereiket a brassói piacra is elvitték, erről Bod Péter is megemlékezett anekdotikusan.⁸⁴ Ne feledkezzünk meg a fuvarozásról mint a földművelést kiegészítő foglalkozásról, amit szintén kiemelték a megfigyelők.

A krumpli és a kukorica, székelyesen a pityóka és törökbúza csak a 19.

században terjedt el, s a takarmánynövények közül a lóhere csak a század második felében kapott helyet a szántóhatárban. A kender azért is különös fontosságú növény volt, mert a belőle nyert termék, a gyapjú mellett a ruházatkodásban nélkülözhetetlen volt. Érdekes, hogy Bodosban a kendert a korábbi köles helyén kezdték termesztetni, vagyis az akkori Köleskertben.

Az 1785-ös székelyföldi úrbéri összeírás további információkat tartalmaz Bodosról. Növeli értékét, hogy a faluba kizárólag bizottság tagjai, Donáth János és Borbáth János, Miklósvárszék hitesei konkrét kérdéseket tettek fel a megkérdezetteknek, a válaszokat jegyzőkönyvben rögzítették. Eszerint a 18. század második felében a határ három fordulóra volt felosztva, két részén tiszta és elegyes búzát és rozsot termeltek. A búzát a rozssal vegyítve vetették és termesztették, ezt nevezték elegyes búzának. Tehát 1722 és 1785 között megtörtént

A baróti piactér

az átállás a kétfordulós rendszerről a háromfordulós gazdálkodásra. A szántókat és kaszálókat nem volt már szokás újraosztani, mert azok nagy része családi magántulajdonban volt. A szántást négy marhával végezték. A megkérdezettek szerint az állatoknak elegendő legelő és itatóhelyük volt. Azonban panaszképpen megemlítették azt is, hogy az erdei kaszálókon sovány fű terem, ami marhahízlatásra nem elég jó. Épületre való fát a falu közeli erdőiből kaptak a lakosok, a tűzifát pedig a Hatodról szerezték be. Arra a kérdésre, hogy makkoltató erdők vannak-e, a következőket felelték: „Makkoló helyünk termésnek idein a falunak határán bővséggel [!] vagyon. Ezen kívül az Hatod nevű helyre is minden limitáció nélkül, minden sertéseinket felhajthatjuk”. Kenderáztató helyből nem volt hiány. Pálinkát és sört minden

család szabadon készíthetett a maga számára. Vásáros és sokadalmas helyekre Brassóba, Csíkszeredába, Sepsiszentgyörgyre, Barótra, Nagyajtára jártak, ahol „marháinkot és más portékáinkot hasznosan eladhatjuk”⁸⁵ – vallották a megkérdezettek.

A 18. század elején és közepén mintegy 40 magángazdaság volt Bodosban, ezek kevés kivétellel a saját tulajdonban lévő földet művelték, a katonai rendszerben a lovasok vagy gyalogok közé tartoztak, de társadalmi szempontból szabad székelyek voltak. Ugyanakkor élt a faluban néhány jobbágyság vagy zsellércsalád, akik a szomszédos falvakban lakó, de Bodosban is birtokot szerzett tulajdonosok földjeit művelték meg. A század vége felé, 1785-ben két jobbágycsaládot, négy házas zsellért és öt házatlan zsellért tartottak nyilván. A jobbágyok: Berszán

Alsószeg a Tér utcával

Miklós és Mihály, a baróti Cserei Sámuel földjét művelték, amiért évente 6 forint bért fizettek. Baló Lászlóné jobbágya (a jobbágynévét nem közölték) heti két napon robottal tartozott, ősszel és tavasszal a megfelelő időben. Baló Lászlóné a nemrég meghalt bodosi pap özvegye volt, aki négy árvát nevelt. Ő ekkor az egyetlen bodosi lakos, akinek jobbágya volt. Az összeírás két cigányzsellérről is szólt, az egyik a miklósvári földbirtokos, Kálnoky Sándor kovácsa volt, a másik báró Henter Antal baróti birtokosé. Mindkét cigányzsellér kovácsmunkával foglalkozott s főleg uraik falujában dolgoztak. Osváth Sámuel és László zsellére hetente egy-egy napot szokott szánta-

ni, hol három, hol négy marhával. Ezen kívül a zsellérek két font gyapjút és szösz (kendert) is tartoztak fonni. Osváth Sámuel zsellérét káposztaültetésre és kapálásra is kötelezték. Ismét hangsúlyozzuk, mert meghatározó jelentőségű kérdés: Bodosban az a sajátos helyzet alakult ki, hogy nem lakott a faluban egy helybeli földesúr sem 1785-ben. Három bodosi gazdának: Fábíán Sándornak, Kóbori Istvánnak és Jósza Lajosnak volt ugyan egy-egy zsellére, akik azonban – véleményem szerint – inkább fogadott szolgák lehettek.

Az 1820-as úrbéri összeírás nagyrészt megerősítette, vagy pontosította az előbb már ismertetett helyzetet, de

egyes kérdésekben ki is egészítette azt. A háromfordulós határhasználat nem változott, de már nem négy marhával, hanem inkább két ökörrel „szoktunk szántogatni” – mondták a bodosiak. Nagyon lényeges, hogy ekkor esik szó először a bodosi kukoricatermesztésről: *„Három fordulónk vagynak ez határunkon, amelyek átalyában sovány természetűek. Ha jól megtrágyázhassuk, megtermi az elegyes gabonát, rozsot, és az alattvaló helyeken a törökbúzát is.”* Álljunk meg e később olyan nagy szerepet játszó növény elterjedése kérdésénél.

Mivel az 1785-ös összeírásban nem említették a kukoricatermesztést, nem nehéz arra a következtetésre jutnunk, hogy Bodosban az említett év után, inkább a 19. század elején kezdtek ennek a növénynek a termesztésével foglalkozni, holott Erdély egyes vidékein ez már 1611-ben feltűnt. A bodosi kukoricatermesztés megkésetttségének több oka volt: az egyik az itteni hűvösebb időjárás, ami miatt az akkori fajta termése sokszor éretlen, „tejes” maradt, esetleg a tavaszi fagy is árthatott bizonyos években a kikelt vetésnek. Erről a szomszéd Sepsibaconban a következőket nyilatkozták a megkérdezettek: „Az alsó és középső határunkban lévő földeink teremnek törökbúzát is vékonyan, ha az hideg ősszel vagy tavasszal el nem veszi. De igen ritkán készül el, mert nagy havasok alatt lakunk.” Barót határa jóval alkalmasabb volt a törökbúza termesztésére, ezért ott 1820-ban a búza és rozs után már a kukoricát említik a legfontosabb növényként. A kukorica hódítását elősegítette a koraérő fajták terjedése.

Erről a zalánpatakiak beszámolója tesz említést: „Vagyon minden marhás embernek egy-egy darab törökbúza földje. Oda is elein érő moskotály törökbúzát vetünk”. Igaz, hogy a muskotály fajtát is károsíthatta a fagy, de valószínűleg mégis jobban megfelelt a székelyföldi időjárási viszonyoknak.⁸⁶

Szóljunk a krumpliról, azaz a pityókáról is, mert ez talán még a kukoricánál is nagyobb szerepet kapott – igen rövid idő alatt – a táplálkozásban és a kereskedelemben. Ezt a növényt mai tudásunk szerint 1654-ben hozták be Erdélybe. Említettük már, hogy Bodosban a faluközösség kezdte el a termesztését, amiről 1803-ban a bíró beszámolójából értesülünk. Folyamatos terjedéséről is bőven van adatunk. 1820-ban „a falu földin termett pityóka” 18 rénesforint 56 krajcár jövedelmet hozott a falunak, s ezután majdnem minden évben szerepel a jövedelmek között a krumpli eladása. A termesztését elősegítette a határőrség katonai vezetősége, sőt majdhogy kényszerítette a gazdákat a termesztésére, másrészt azt is hamarosan tapasztalták, milyen jó élelmiszer a krumpli. Erre a középpajtaiak nyilatkoztak a következőkben utal: „Szőlőhegyeink nincsenek, hanem a helyett a közönséges falu helyéből szakasztott felsőbb rendelésből ki egy oly darab hely, az honnét minden terűt hordozó sessió után egy-egy jó nyíl adatott, melyben nagy haszonnal pityókát termesztünk”.⁸⁷ A középpajtai helyzet 1820-ban még nem volt általános minden erdővidéki faluban, de a katonai hatóság nem mondott le az elterjesztéséről: elrendelte, hogy

minden falu vezetősége biztosítson a családoknak egy darab földet burgonya-termesztésre. Bodosban is nagy becsre volt a „pityókaföldnek”, az előjáróság megtiltotta az egyik gazdának, hogy oda házat építsen. Dósa Elek Erdővidéket járva Bodosról 1821-ben írta: „Itt termesztik a legtöbb pityókát”.⁸⁸ A 19. szá-

zad elején ez a két nagy növénykultúra, a kukorica és a krumpli nagyban hozzájárult a gyorsan szaporodó népesség ételme biztosításához.

A családi gazdaságok másik fő ágazata az állattenyésztés volt, amit a kiterjedt legelők, valamint az ugartartásos gazdálkodás is segített.

A bodosi gazdák állatállománya 1713-ban

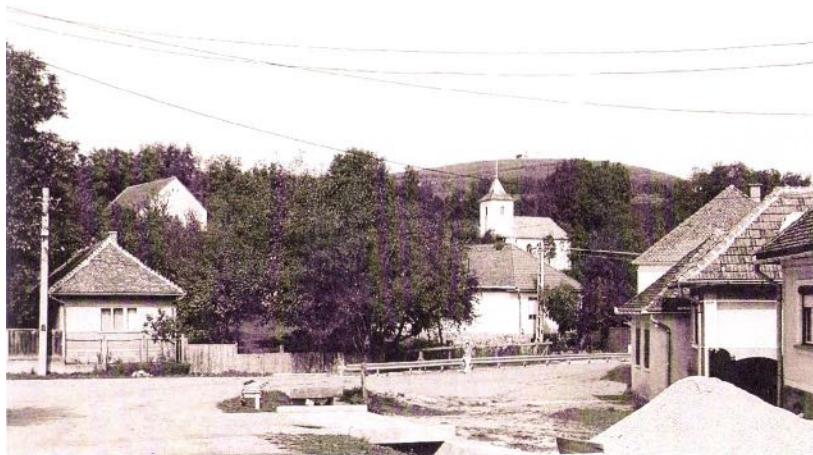
Igás ökör	Tehén	Tinó, üsző	Mén és kanca	Juh, kecske	Sertés	Méhkas
61	48	63	42	329	190	20

A kimutatás szerint minden bodosi gazdára átlag 4 szarvasmarha, 1 ló, 8,4 juh és kecske, valamint 4,8 sertés jutott. Természetesen az állatállomány nem oszlott meg arányosan, voltak gazdagabb és szegényebb gazdaságok, de egészében véve megállapítható, hogy igen jelentős állatállománya volt a falunak. Az állatok számára elegendő legelővel rendelkezett a falu részben a faluhatárban, részben a Hatodon. A falu közeli legelőjén az igás ökrök és a tehenek, lovak, a Hatodon a juhok és kecskék, valamint a növendék állatok legeltek. Későbbi adataink szerint évente átlag hat csordában legeltették az állatokat, külön pásztorokkal. Apaállatokról a faluközösség gondoskodott, de tartásra kiadták az arra vállalkozó gazdaembernek. A 18. század elején bivalyról nem szóltak a források, de később nagy bivalyartó faluként emlegették Bodoszt.

A 19. század közepéig, sőt egyes vidékeken ezután is a külterjes állattartás volt általános. Bodosban április 24-től késő őszig, gyakran a hó lehullásáig legeltették az állatokat. A növendékcso-

da a hatodi részen szabad ég alatt hált tavasztól késő őszig. Télen istállóban (bodosiasan: pajtában) tartották az állatokat. A külterjes tartási módnak jellegzetes fajtája volt az erdélyi magyar szürke marha, a zömök, kistermetű ló és a racka (szálas) juh, valamint a kecske. Visszaemlékezések szerint még a 20. század elején is sokan tartottak fehér-fekete nyakú szarvasmarhát; bizonyosan sok gazda lelte örömét a nagyszarvú ökrök látványán a több mint 60 darabot számláló ökrörcsordában.⁸⁹ Az 1848-as rendszerváltás után kezdtek a nagyobb hozamú állatfajták elterjedni, de a fajtacsere több évtizedet vett igénybe, Bodosban éppenséggel fél évszázadot is.

Az 1867–1914 közötti korszakot az osztrák–magyar kiegyezés korának nevezi a történetírás. Ebben az időszakban gyors gazdasági fejlődés jellemezte Magyarországot és benne Erdélyt. Ez a gazdasági-társadalmi fejlődés kihatott minden megyére és vidékre, de Erdővidéken a gazdasági haladás kevésbé volt annyira látványos, mint például a szászok által lakott területeken. Erdővidé-

Utcarészlet a román templommal

ken nem alakult ki város, viszont a vasúti közlekedés megindulásával beáramló gyáripari termékek visszavetették a helyi iparokat. Igaz, hogy a civilizációs vívmányok folyamatosan terjedtek, és a népesség szaporodása is felgyorsult. Utóbbi viszont előidézte a népesség elvándorlását, többek közt az Amerikába való kíváncsi utazást. Az viszont nem kétséges, hogy a mezőgazdasági rendszerek terén jelentős változások következtek be. Ez a legszembetűnőbben abban nyilvánult meg, hogy a 19. század végén végrehajtották a tagosítást és arányosítást. A nagyon szétaprózódott szántóbirtokot családonként három tagba vonták össze, ugyanis fennmaradt a háromfordulós határhasználat rendszere. Először összeírták a családok szántóföldjeit, és azok terjedelme szerint részesültek a határ három részéből. Csak a 100 kataszteri holdnál nagyobb földtulajdonnal bíró gazdák vehették ki birtokukat egy darabban. Ezzel a lehetőséggel – amint édesapám jegyzeteiben olvasom – Budai Károly, Nagy Áron, valamint Vogel József élt. A határ dűlőit

1–5. kategóriába sorolták, a jobb talajú határrészekeken kisebb területet kapott az a gazda, aki ezt választotta, viszont a gyenge földekből nagyobb részt adtak annak, aki inkább földje nagyságát akarta növelni. A kaszálót mindenkinek külön tagban mérték ki.⁹⁰ A tagosítás az egyéni gazdaságok számára okozott nagy változásokat, az arányosítás viszont a közbirtokok használatát szabályozta. Ugyanis a szántóföld kiterjedésének arányában kapott mindenki meghatározott számú erdőlési és legeltetési jogot a közös használatban maradt erdőkből és legelőkből. Az arányosítással a faluközösség szerepe visszaszorult a legeltetés, apaállat-tartás területére, s a közös erdők használatának felügyeletére, ami a megerősödő közbirtokosságok feladata volt. 1848 után az egyéni családi gazdálkodás erősebben elkülönült a faluközösségtől, mert alkalmazkodnia kellett a polgári rendszer szabályaihoz, amelyben a magántulajdonra esett a hangsúly. A változások kedveztek a modernebb gazdálkodás bevezetésének, a módosabb birtokosok mezőgazda-

sági gépeket kezdtek beszerezni. Ezt a 19. század végén, illetve a 20. század elején alakuló szövetkezetek segítették.

Bodosban 1913-ban alakították meg a Hangya Fogyasztási Szövetkezetet Egyed Géza fiatal tanító kezdeményezésére, akit ifj. Székely Lajos, Németh Albert, Toroczkai Lázár s Egyed D. Lajos segítettek a szervezésben. A tagok részvényeket jegyeztek, a már létező búza- és zabraktár tőkéjét is beolvasztották a szövetkezet alapjába. Az alakuló ülésre kiszállt Bodosba a nagyenyedi Hangyaközpont egyik vezetőségi tagja, s megválasztották a vezetőséget. Ügyvezető igazgató lett Józsa Gábor nyugdíjas tanító, pénztárnok Budai Károly, boltkezelő pedig özvegy Fábián Józsefné. Az első világháború végén kifosztották a szövetkezeti raktárt és a szövetkezet tönkrement. A háború után Gáspár Albert tanítót választották elnökké, elnöksége

idején cséplőgépet vásároltak, ami egészen a kollektivizálásig szolgálta a falut. A gépi csépléssel szűkült a kiskgazdák és főleg a napszámosok munkalehetősége. A munka termelékenységét különösen a kaszás aratás és gépi cséplés elterjedése növelte meg, de Bodosban még az 1900-as években is a sarlós aratás volt szokásban.

A szegényebb családok megélhetésének feltételeire kihatott az is, hogy az arányosítással korlátozták az erdőlési és legeltetési lehetőséget, amit a szántóbirtok aránya szerint határoztak meg. Következésképpen a szegényebb gazdák kevesebb állatot hajthattak ki, s kevesebb fát kaptak a közösből. Közben a népesség szaporodott a gyermekhalandóság csökkenése következtében. Ez pedig a falu népességének további megosztásához vezetett, amiről pontos képet kapunk az 1900. évi népszámlálási statisztikából.⁹¹

Bodos lakossága és foglalkozás szerinti megoszlása 1900-ban

Foglalkozás	Összes lakos: 469	Ebből kereső: 269
Mezőgazdaság és kertészet	396	226
Bányászat	27	10
Ipar	51	23
Közszolgálat	9	2
Véderő	1	1
Házi cseléd	5	5
Egyéb és ismeretlen	7	2

A statisztika adatai szerint a falu összlakosságának közel 80 százaléka a mezőgazdaságból élt, 17,8 százaléka bányász és iparos volt, cselédeskedett 1,2 százalék. A közszolgálat kategóriájába a papot és a tanítót sorolták. Bodos társa-

dalma tehát még a legnagyobb mértékben a mezőgazdasághoz kötődött.

Ezért fel kell vázolnunk a birtokmegoszlást, amit lehetővé tesz az 1909-ben összeállított telekkönyvi táblázat.

*Bodos birtokállománya*⁹²

Terület	hold	négyszögöl
Szántóföld	825	1275
Kert	36	1416
Rét, kaszáló	416	279
Legelő	215	1141
Erdő	577	902
Terméketlen	66	1282
ÖSSZESEN	2135	6295

A 2138 hold s 1502 négyszögöl területen 167 tulajdonos osztozott, amelyből 21 tulajdonos a szomszédfalvak lakosa volt, így a bodosi tulajdonosok száma 146-ot tett ki, köztük szerepel négy intézmény, a többi 142 pedig egyéni tulajdonos volt. Nem fejezhetjük be a statisztikai adatok felsorolását anélkül, hogy ne mutatnánk be a földbirtok megoszlását a bodosi családok között.

A földbirtok megoszlása Bodosban

A birtok kiterjedése	A tulajdonosok száma	Százalék
0–1 hold	43	30,1
1–5 hold	43	30,1
5–10 hold	24	17
10–15 hold	10	7,2
15–20 hold	6	4,2
20–25 hold	10	7,2
50–100 hold	5	3,6
100 hold	1	0,6
ÖSSZESEN	142	100

A fenti telekkönyvi adatok szerint a bodosi földtulajdonosok 30,1 százaléka 1 kataszteri holddal vagy annál kisebb területtel rendelkezett, 30,1 százaléka

1–5 holddal, 17 százalék pedig 5–10 holdon gazdálkodhatott. Tíz gazdának volt 10–15 hold földje, hatnak 15–20, tíznek 20–50, ötnek 50–100 és egy birtokosnak haladta meg a földtulajdona a 100 holdat. Az 1–10 holdas tulajdonosokat a kisgazdák, a 10–20 holdasokat a középgazdák s 20–100 holdasokat a nagygazdák közé sorolhatjuk. Egy családot tartottak nagybirtokosnak, bár ez a birtokkategória csak a Székelyföldön minősült nagynak, a vármegyékben s főleg Magyarországon az ekkora földtulajdonost csak tehetősebb gazdának tartották.

A legnagyobb családi birtok Budai Domokosé volt, mely összesen 175 holdat tett ki. Budai Emília 42 hold földtulajdonosa volt. Korábban még 100 holdon felüli birtokos volt Nagy Áron, akinek örökségéből 1909-ben Gáspár Albert tanító bírt 69 holdat. Nagy Dánielné Dávid Lujza 53 hold földdel rendelkezett. Végül pillantsunk rá a közintézmények helyzetére.

Az intézmények birtokállománya 1909-ben

Bodosi Közbirtokosság	396 hold
Bodosi Református Egyház	328 hold
Bodos község	62 hold
Állami iskola	0,20 négyszögöl

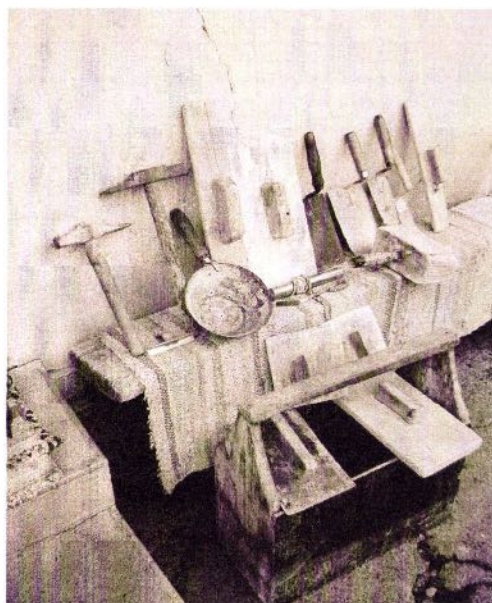
Jól látható, hogy a falu legnagyobb közbirtokosa a Közbirtokosság volt, amely 132 hold legelő s 236 hold erdő felett rendelkezett. A bodosi gazdátársadalomnak a fennmaradt közösségi birtok hatalmas támaszt jelentett mind

az állattenyésztés terén, mind pedig a tüzelőszükséglet biztosításában. Természetesen nem feledkezünk meg a Hatodról, amelynek mindkét említett kérdés megoldásában kiemelkedő jelentősége volt.

Visszatérve az 1900. évi hivatalos statisztika kimutatásaira, amely 396 személyt sorolt a mezőgazdasági foglalkozásból élők kategóriájába, s ismerve, hogy a népesség mintegy 60 százalékának nem volt elegendő földbirtoka ahhoz, hogy abból a család megélhetését fedezhesse, érthetővé válik a bányászok, iparosok s más foglalkozásúak nagy száma a falu népességében: összesen 100 személyt mutat az összeírás, vagyis az egész 21 százaléka nem a földművelést tartotta főfoglalkozásának. Az iparosok közül a kőművesek voltak többségben, de a kisgazdák is rendszeresen foglalkoztak kőművességgel. A bányászok a köpeci szénbányában dolgoztak, a kőművesek pedig ott vállaltak munkát, ahol nagyobb építkezések folytak. Voltaképpen a gazdák is vállaltak időnként kőművesmunkát, sok alkalommal a fiaikat is magukhoz vették. A bodosiak a földművelés és állattenyésztés mellett már korábban is igyekeztek olyan foglalkozásokat is meghonosítani, amelynek jövedelmével növelhették a család bevételeit. Ilyen volt a 18. században a szekérférfi. Sokat viccelődtek, élcelődtek Háromszéken a bodosi szekérrel, amire az adott okot, hogy elkészítéséhez nem használtak vasszeget. E sorok írója ebben azt látja, hogy így olcsóbban elő tudták állítani a szekeret, hiszen a drága vasat nem kellett megvásárolni.

A vándorkőművesség

Nem hagyható ki az életmódot alakító tényezők közül a bodosiak vándorkőművessége, ami 1848 után fokozatosan alakult ki, miután a határőrrendszer megszűnt, s nem kellett a férfiaknak

Kőművesszerszámok (Rebeka Jónás tulajdona)

hadgyakorlatokon részt venniük, így szabaddá vált a helyváltoztatás. A férfiak, kevés kivétellel a földművelés mellett kőművességgel is foglalkoztak a 19–20. században. Erdővidéken az építkezésekhez a legtöbb esetben bodosi kőműveseket hívtak. Ha helyben és a közeli falvakban nem került munkalehetőség, messzire is eljártak. Adatközlőim leggyakrabban Bukarestet említették, de eljutottak Budapestre, Kolozsvárra, sőt Konstancára és máshova is. A legismertebb vállalkozók a 20. század elején:

Dávid Jenő, Egyed András, Molnár János, id. Németh Albert, Székely Lajos, később Egyed Vilmos, Rebeka János és mások voltak. A vállalkozó csapatot szervezett a helyi kőművesmesterek, segédek közül. A mesterséget az ifjak már gyermekkorban tanulni kezdték az apák mellett, s gyakran nehéz munkát is végeztek: téglát és meszet hordtak. Őket és a felnőtt segédmunkásokat nevezték aprómunkásoknak, nem ritkán apróműveseknek.

A kőművesek, amennyiben a Székelyföldön dolgoztak, egy vagy két hétig maradtak az időszaki munkahelyen, akkor hazatértek néhány napot pihenni, de inkább a családi gazdaságban a soron lévő munkát elvégezni, aztán visszamentek telerakott „átalvetőkkel” a munkahelyre. Ha távoli városban került munka a számukra, ott akár hónapokig dolgoztak, szállást és konyhát rendeztek be maguknak, sokszor az épület pincéjében. Az élelmet részben otthonról vitték: a puliszkalisztet, a szalonnát, a túrót, illetve részben az illető helyen, a piacról szerezték be. A szakácsot maguk közül választották, olykor valamelyik kőműves felesége is velük tartott, és maga végezte az egész konyhai munkát. Késő ősszel hazatértek s otthon maradtak a következő év tavaszáig, a család örömeire és segítség-

Közmunka a kántori lakáson (fent) és a felújított épület (lent).

A kántori lakást Budai Emília adományozta a bodosi református egyházközségnek.

gére. A keresetet a legtöbb alkalommal földvásárlásra vagy adósságtörlesztésre, családi ház építésére fordították. A vándorkőművesség nem maradt tehát hatás nélkül Bodos életére, s nem kis mértékben növelte a falu népességtartó képességét. A szekérművességgel, amelyről korábban híres volt a falu, 1900-ig felhagytak, bár a gazdák maguk számára ezután is elkészítették a szerszámokat és eszközöket. Bodosról a 19–20. század fordulóján már az a mondás járta, hogy „még a pap is kőműves”.

A MEGTARTÓ ÉLETMÓD

Hogyan éltek különböző korokban Bodos lakói? Mi tartotta meg őket sok évszázadon keresztül? Mi határozza meg az emberek életmódját, életvitelét?

Az életmód (életforma, életrend) összetett fogalom, alakítója a hagyomány és újítás, család és egyén, de mindenképp a közösség. Egyet kell értenünk Heller Ágnes szociológus megállapításával, hogy minden egyénnek szüksége van a sikeres mindennapi tevékenysége során valaminő „rendre”, valaminő „szabályozottságra”. Ennek formáit a szokásrendszer foglalja magában, amely egyfajta életritmust is rögzít.⁹³ A falu népének életét a szokásvilágban rögződő szabályozottság és kialakult életritmus jellemezte. Tamási Áron, a székely élet egyik legkiválóbb ismerője írta erről: „Mint a balladának, olyan szigorú a formája ennek az életnek. De emberi számítás szerint legalább biztos, megtartó és erős.”⁹⁴ Hadd idézzük Imreh Istvánt is, aki szerint a székelyek „kialakítottak egy olyan értékrendet, amelyben fő helyre került a közösség érdeke és a talán legbecsülendőbb: az egymásért való felelősség tudata.”⁹⁵ Ez természetesen csak a faluközösség korára, az újkor előtti időkre volt érvényes. A polgári korszakban az egyén került az első helyre, de Székelyföldön a közösségi szellem is tovább élt.

Az életmódnak számos összetevője van, s meghatározó tényezői közt a foglalkozás alapvető jelentőségű. A székelység alapfoglalkozása a földművelés és állattenyésztés volt, településformája

pedig a falu. Természetesen életmódja ehhez igazodott. Erről számos emlékirat tanúskodik. Igen színesen írt erről Apor Péter a *Metamorphosis Transylvaniae* című munkájában. Ő az Erdélyi Fejedelemség utolsó időszakának hagyományait jegyezte le úgy, amint őseitől hallotta, illetve azt, amit ő megélt a 18. század első felében, immár a Habsburg Birodalomba bekebelezett Erdélyben. Apor Péter torjai nagybirtokos, ősi család sarja, patriarchális, egyszerű világ eltűnése miatt kesergett, mert gyengülőben volt a hagyományosság s erősödött az „új módi”, ami pénzbe került, s elszegényedés okozója volt. Mert nemcsak a nemesség életéről szólt, hanem az egyszerű székely emberekéről is. Például a viseletről a következőket tartotta fontosnak lejegyezni: „Mind szabad, lófő, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok, télben zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt terítvén nyakok körül úgy mentenek az templomban, gyolcsrokoljának, selyempántlikának híre sem volt közöttük [...] Minden lófő vagy darabont embernek az feleség nagy kontyot viselt.” A férfiak viselete: zeke és háziszőtt harisnya. Ez az egyszerűség mégsem jelentett színtelen, eseménytelen életet. Igen nagy volt a vidámság farsang idején, szépen ünnepeltek karácsonykor, amikor aprószentek napján vagy húsvét idején, a locsoláskor egymást látogatták.⁹⁶ Az egyszerű életmód a Székelyföldön sokáig fennmaradt. Keményfi Katinka tanítónő 1900-ban Kibédén azt látta, hogy minden gazdaember maga építi a házat, készíti a szekerét s más szerszámain, a nők pedig „minden házhoz és ruházathoz

szükséges ruhaneműt s hozzávaló anyagot maguk állítják elő.”⁹⁷

Bodos életmódja sok tekintetben ugyanazokat a jellegzetességeket mutatja, mint az idézett háromszéki Torja, vagy a marosszéki Kibéd. A földművelés és állattenyésztés döntő foglalkozási ág volt, és itt is sokféle kiegészítő munkát végeztek a létfenntartás érdekében. 1721-en 39 család foglalkozott mezőgazdasággal, a határt hármas forgóban művelték, 61 ökörrel, 38 tehénnel, 42 lóval, 329 juhval és kecskével rendelkeztek. Alapjában véve nem volt szegény falu, amint azt az állatállománya is mutatja, s tudjuk, hogy szekérműveléssel, fafaragással is foglalkoztak. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy (valószínűleg) önerőből többször építettek a régi helyett új templomot, papi lakást, s idővel a családi házak is nagyobbak és csinosabbak lettek.

Hozománylevelek

Az életmódot nagyon jól vizsgálhatjuk a hozománylevelekben. Először egy 1838-ban készült parafernumlevelet ismertetünk, hogy az abban pontosan lejegyzettek alapján betekintést nyerjünk az életvitelbe, az akkori bodosi életbe. Ez a hozománylevél Józsa Lídia menyasszony örökségét tünteti fel, aki Józsa Mózes gazdaember, a határörrendszerben huszárkatonaként nyilvántartott személy leánygyermeké volt. Őt Hegedüs Sámuel földműves, a gyalogkatonához tartozó vőlegény kérte feleségül.

Legyen szabad a tárgyakat külön-külön, szó szerint felsorolnom, hogy a hozomány megnevezését is megismerhessük, és a házassági szokásokról s körülményekről is tájékozódhassunk.

*Paraphernalis Specificatio*⁹⁸

Bodosi huszár katona Józsa Moses hajadon leányának Lidiának magával vivendő javairól, kit is kíván magának elvenni jövőbben hitestársul ugyan bodosi gyalogkatoná ifjú legény, Hegedüs Sámuel.

A tárgyak megnevezése és értéke		Rhénus forint	Krajcár
1.	Vagyon egy szederjes köpenyeg, amely ér	18	
2.	Egy szürke zeke	5	
3.	Egy szederjes flanel kurti	2	6
4.	Karton ujjas lájbi egy derék lájbi, kettő, érnek	4	10
5.	Egy flanel szoknya	3	30
6.	Négy rokolyák, melyekből egy segesvári gyolcs, a másik karton, a harmadik és negyedik takácsok...	12	18
7.	Előruhákat öt, az egyik pergált, a másik veres pergált, a harmadik karton, a negyedik takács és egy fehér gyapot surcs.	6	6
8.	Öt ingek, hozzávaló ujjakkal	5	12
9.	Nagyobb, kisebb keszkenők öt darabok	6	40

A tárgyak megnevezése és értéke		Rhénus forint	Kraj- cár
10.	Két pár csizmak edgyik új, a más viselő	5	25
11.	Vagyon két derekaj 3 hajakkal, érnek	–	25
12.	Hat nagy és két kisebb párnák 13 hajakkal, melyből hat hajak tarka takácsok, hat gyolcsok, egy pedig viselő, ezeken kívül vagyon két kisebb hajak kékes karton	20	18
13.	Egy kockás ágytakaró	5	30
14.	Lepedő kettő, az edgyik varrott fővel	4	10
15.	Egy bágyi cserge	6	
16.	Egy festett ágy	3	–
17.	Vagyon egy záros nagy láda, szekrén kettő	6	12
18.	Egy pálinkafőző üst minden készségeivel	26	
19.	Van egy nagy tűzre való lugzó üst	6	36
20.	Egy készlet 3 pár kés villával, 8 pléh kanálok és egy villa	2	16
21.	Tál, tángyér, és korsó, cserépedények 27, érnek	1	21
22.	16 darab üvegek	2	30
23.	Egy öt vedres hordó tele ecettel	2	2
24.	Két kád, négy tekenők, cseber kettő	6	16
25.	Hat véka pityóka, s egy félvéka kendermag	2	48
26.	Egy tölcsér, egy tormareszelő, egy kanna, egy gyertyatartó, bádikok és egy kis fogas, úgy egy tükör is	2	14
27.	Egy nagy sertés, egy lúd, és egy tíz vékás kas	13	
28.	A paraphernum hiányossága tekintetéből, s még azért is, hogy a férjhez menendő leány szorgalma megérdemli, a szülők, Jósza Moses és Dávid Mária önként jó szántokból által adának a bodosi Szárazajta felé forduló Völgyfejin, a Budai Josef Úr szomszédtságában egy fél véka férejjű kenderföldet, az anya, Dávid Mária haláláig használják, azon túl pedig a fiak két rénesforintokkal válthassák ki.		
Egész summa		205	40

Hogy a fenn írt portékák általunk a fenn írt módon specificaltattak és becsültettek meg, azt neveink aláírásával és szokott pecséteinkkel meg erősítjük igaz hit szerint Bodosban 1838-ik évben december 8-án

Budai Josef nemes személy
Bodosi András, Dávid Ferentz nemes
személy

[a hátán] Láttá Nagy Ajtán die 14-dik December 1838, és a svadron részről ezennel a szabadság meg adatik. Hegyi kapitány

Láttá Bibarcfalván December 13-kán 1838, és a compagnia részéről a kívánt szabadság ezennel meg adatik Donát mp kapitány

[illegible]

154 Egy dörög. Cserge. 10.
155 Egy dörög. Cserge. 10.
156 Valamely egy dörög. Cserge. 10.
157 Egy dörög. Cserge. 10.
158 Egy dörög. Cserge. 10.
159 Egy dörög. Cserge. 10.
160 Egy dörög. Cserge. 10.
161 Egy dörög. Cserge. 10.
162 Egy dörög. Cserge. 10.
163 Egy dörög. Cserge. 10.
164 Egy dörög. Cserge. 10.
165 Egy dörög. Cserge. 10.
166 Egy dörög. Cserge. 10.
167 Egy dörög. Cserge. 10.
168 Egy dörög. Cserge. 10.
169 Egy dörög. Cserge. 10.
170 Egy dörög. Cserge. 10.
171 Egy dörög. Cserge. 10.
172 Egy dörög. Cserge. 10.
173 Egy dörög. Cserge. 10.
174 Egy dörög. Cserge. 10.
175 Egy dörög. Cserge. 10.
176 Egy dörög. Cserge. 10.
177 Egy dörög. Cserge. 10.
178 Egy dörög. Cserge. 10.
179 Egy dörög. Cserge. 10.
180 Egy dörög. Cserge. 10.
181 Egy dörög. Cserge. 10.
182 Egy dörög. Cserge. 10.
183 Egy dörög. Cserge. 10.
184 Egy dörög. Cserge. 10.
185 Egy dörög. Cserge. 10.
186 Egy dörög. Cserge. 10.
187 Egy dörög. Cserge. 10.
188 Egy dörög. Cserge. 10.
189 Egy dörög. Cserge. 10.
190 Egy dörög. Cserge. 10.
191 Egy dörög. Cserge. 10.
192 Egy dörög. Cserge. 10.
193 Egy dörög. Cserge. 10.
194 Egy dörög. Cserge. 10.
195 Egy dörög. Cserge. 10.
196 Egy dörög. Cserge. 10.
197 Egy dörög. Cserge. 10.
198 Egy dörög. Cserge. 10.
199 Egy dörög. Cserge. 10.
200 Egy dörög. Cserge. 10.

Józsa Lídia hozománylevele

Józsa Lidia hozománya tájékoztat a férjhez menő falusi lány viseletéről, a háztartás kellékeiről, a konyhai felszerelésről, az étkező készletről, a hálószoba bútorzatáról és az ágyneműről, valamint az élelmiszerekről. Megállapítható, hogy az új család életének legszükségesebb tárgyi kellékei mind megtalálhatók a hozománylevélben. És ami az életmódról sokat elárul: a bodosi férjhez menő lány hozománya megfelelt az akkori erdélyi magyar falu civilizációs színvonalának.

Lássuk például a hálószoba felszerelését: egy festett ágyláda, egy zárt nagy láda, két szekrény, két derékalj három huzattal, 8 párná 13 huzattal, egy ágytakaró, két lepedő és egy bábji cserge. A nő ruházat számos darabjának csak egy részét állította elő a család, amit a jegyzék készítője takácsolt terméknek nevezett, a többi már vásárolt anyagból készült. A bábji csergét, amely híres volt minőségéről, szintén vásárolták a szülők, amint-hogy az evőeszközöket is: 6 kést és villát,

Falukép

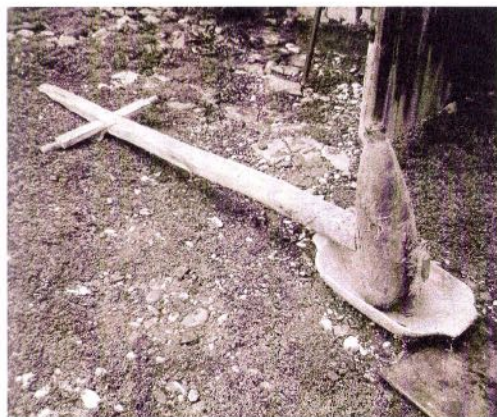
8 pléhkanalat, tányérokat, cserépedényeket. Mindez már nemcsak a hagyományos, hanem a polgárosodó faluról is szól.

Megfigyelhetjük a régi életmódra utaló bejegyzéseket: a lány öt vedres ecetes hordót is kapott „tele ecettel,” ami bizonyosan vadalmából készült; a pityóka olyan becses élelmiszer volt, hogy külön feltüntették az adományok között, akár csak a kendermagot is, ami a kendertermesztés fontosságára utal. Az is a székely életmód egyik eleme volt, hogy szabad pálinkafőzési jog illette meg a családokat, ezért szerepel az összeírásban a pálinkafőző üst. De a nőnek a székely törvények értelmében, nem járt földtulajdon, viszont a szülők mégis kiszakítottak a fiúknak járó területből egy fél vékás részt, hogy azon kendert termeljenek a fiatalok, azzal a kikötéssel, hogy ez az egyébként parányi föld visszaszáll majd a fiúkra. Jellemző volt a székely határőrség kötelékébe bevont falvak katonaköteles családjainak szigorú felügyeletére, hogy az adománylevelet mind a huszárszázad, mind a gyalogszázad parancsnokának jóvá kellett hagynia, mivel a menyasszony

édesapja huszár volt, a házasuló férfi pedig a gyalogos katonák közé tartozott (mint Bodos férfi lakosságának mintegy 90 százaléka). A hozománylevelet szerintünk Budai József írta, aki ügyvéd volt, tanúként pedig Bodosi András és Dávid Ferenc bodosi gazdaemberek neve szerepel. A fiatalok 1839. január 2-án kötöttek házasságot. Budai József és Dávid Ferenc mint „nemes személy” jelenik meg a szöveges forrásban, de – tudomásunk szerint – nemeslevéllel nem rendelkeztek.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy kezünkön van az a parafenumlevél is, amelyet ugyanaz a Hege-düs Sámuel adott Zsuzsa nevű lányának 1869-ben, amikor Székely Jánoshoz készült férjhez menni, apja 1838-ban nősült meg, s láttuk a felesége hozományát az előbbieken. Ez lehetővé teszi a két hozomány összehasonlítását. Azt a kérdést tehetjük fel, hogy ez a második hozománylevél tükrözi-e azokat a változásokat, amelyeket az 1848-as forradalom eredményezett?

A kelengye összetétele nem változott lényegesen. Ugyanazok az adományok szerepelnek nagyrészt, amelyek a házi-

*Olajüttető (fent) és máktörő (jobbra) –
Bogdán Miklós tulajdona*

asszony munkájához szükségesek voltak, és a család elindulását biztosították. Földet sem adtak többet, mint korábban, csak Köleskertben akkora területet, amelybe másfél véka kendermagot vethettek el. De azt már nem kötötték ki, hogy a fiak visszavásárolhatják a földet, mert 1848-ban megszűnt a székely határőrizeti rendszer, s így nem kellett jóváhagyni a házasságot a katonai vezetőkkel. És ez igen jelentős változás volt! A katonai családok visszanyerték polgári jogaikat: a földhagyományozás, házasságkötés, szabad továbbtanulás szabadságát.

A két előbbi hozománylevelet összevetem Bogdán Mariska édesanyjának parafernum levelével, amelyet 1919-ben állítottak össze Székelyszáldoboson, Szőcs Borbála számára. Ennek a bútorzatról szóló részében már kaszten, kanapé van feltüntetve, ami az előbbieken nem volt, bővült az evőkészlet is: Borbála 18 tányért („tányér”), egy

leveses és két sülttestálat, 12 evőkanalat („kalán”), 6 kiskanalat, 6 villát, 6 kést, valamint 8 findzsiát, egy vizes kancsót kapott. Emellett 3 vékás szántóföldet Magyarhermányban.⁹⁹ Végül lássuk Józsa Ágnes „Nászadomány-levelét” 1920-ból, Ágnes menyasszony Fábián Dánielhez ment férjhez. Ez a hozománylevél a ruházat terén nem tartalmaz jelentős változást az előbbiekhöz viszonyítva: házilag előállított anyagból készült ruhadarabok s gyolcsból készült ruhák mind megtalálhatók a hozománylevélben. Hasonlóan a háztartáshoz szükséges eszközök is, valamint a konyhai felszerelés eléggé gazdag választékban. Ami újdonságként fogható fel az egy ezüst tálca, s – más vonatkozásban – egy szövetkezeti részvény és „egy varrógép”.¹⁰⁰ Utóbbi tárgyak a polgárosodás jelei voltak.

Az életmód szempontjából rendkívül fontos a négy hozománylevél tartalmának vizsgálata. Ugyanis pontos képet

kaphatunk az asszonyi munka eszközeiről is: mindenik írásban szerepel az osztováta és annak minden kelléke, valamint a fonáshoz szükséges eszközök, a tiló, héhelő, kendertörő és így tovább. Jól látható, hogy minden bodosi család egy kis háziipari műhely is volt, ahol a család számára a legfontosabb élelmiszert és ruházatot előállították.

Természetesen jó volna tudni, hogy mit kapott a szülőktől az ifjú legény, de sajnos erről nem rendelkezünk olyan forrással, mint a lányok parafernumlevelei. Azonban a hagyomány alapján köztudott, hogy a házassulandó legénynek is kijárt az az alapvető szerszámkészlet, amely szükséges volt egy kezdő gazdaembernek a földművelés és állattenyésztés, valamint az erdei munka végzéséhez. A szokásrend az volt, hogy a két szülőpár mindenről megegyezett, s a házasság csak akkor jöhetett létre, ha mindkét részről elégedettek voltak a fiataloknak nyújtandó hozománnyal. A fiú rendszerint földet és állatokat, valamint házat is kapott örökségül. A férfiak ruházata egyszerű volt: adatközlőim egyöntetű visszaemlékezése szerint condra (durva) posztó harisnya, háziszőttés zeke, egy pár csizma, a szegényebbeknek egy pár bocskor is, mert közülük télen még sokan jártak bocskorban.¹⁰¹ Az ünnepi viselet rövid fekete kabáttal egészült ki. A fehér harisnya Bodosban a 20. század elején már nem volt divatban, de a szürke formája megegyezett az előbbiével. A férfiak inge és alsója kendervászonból, nem ritkán csepűvászonból készült a 19. század végén és a 20. század elején.¹⁰²

A család ételeiről

Az életmód egyik meghatározója az élelem összetétele és étkezési szokások rendszere volt.

Induljunk ki abból, hogy évszázadokon keresztül élelmiszerből önellátó volt minden székely falu, természetesen Bodos is. Bolti árura alig szorultak. Mégis voltak a megtermelt élelmiszerek tekintetében különbségek az egyes vidékek között, különösen az időjárási viszonyok különbözősége miatt. Szőlőt csak Marosszék és Udvarhelyszék egyes vidékein műveltek, a kukorica pedig nem honosodott meg a hidegebb Csík-, Gyergyó- és Kászszekeken.

Az előbb részletesen ismertetett hozománylevelek is segítséget nyújtanak számunkra az életmódkutatásban: az 1838-ban készült hozománylevél hat véka pityókáról, egy nagy sertésről, egy libáról szól az élelmiszerek közt, az 1869-es már pontosabban leírja, hogy mit kapott a menyasszony: egy nagy véka törökbúzá, egy véka borsót, egy véka fuszulykát, egy véka lencsét, két köből pityókát, egy sertést, négy tyúkot. Ezeket mind a családi gazdaság termelte meg. Nem vitás, hogy a disznóhús, a majorsághús, s tegyük hozzá: a marhahús, bárányhús része volt a bodosiak étrendjének, legalábbis vasárnap és más ünnepek alkalmával. A burgonya pedig a leggyakrabban fogyasztott étel egyike volt. A kukoricaliszból készült puliszka a 19. század második felében vált a hétköznapi leggyakoribb étellé a korábbi köleskása helyett. Ettől kezdve a puliszka és a tej, valamint a

Régi cserép- és mázas edények – Bitai Pálné tulajdona

túróspuliszka ritkán hiányzott a családok asztaláról; ekkortájt terjedt el ez a mondás: „Puliszka kelj fel, puliszka feküdj le!” A káposzta is nagyon régi eledele a székelynek.¹⁰³ A levesek közül a bab- (helyi szóhasználatnál fuszulyka), lencse-, borsó- és pityókaleves rendszeresen jelen volt az étkezésben, de – talán valamivel ritkábban – a köményes, hagyma- és tökmaglevest is fogyasztották. A húsleves az ünnepi asztal megszokott étele volt. Lakodalomkor általában húsleves, sóbafőtt, töltött káposzta, kürtőskalács, pánkó került a vendégek elé, italféléből pedig gyümölcspálinka, köményes pálinka és bor, de az utóbbi szűkebben.¹⁰⁴

A családok egyik fő törekvése volt, hogy a kenyér ne hiányozzon az ételek mellől, de nagyon ügyeltek arra, hogy az lehetőleg „kitartson az új kenyérig”. Tehát termelési ciklusban, az egész évben gondolkodott mind a gazda, mind a gazdaasszony. Teljes kiőrlésű lisztből sütöttek a pityókás kenyeret. Az aszalt gyümölcs, szilvalekvár is részét képezte a téli étrendnek. Zöldséges és gyümölcsös

kertekről már a 18. században történtek említések, későbbben minden gazdaság kertjében termesztették a legalapvetőbb veteményeket. Talán nem véletlen az, hogy Bodos szülöttje volt Erdély egyik leghíresebb gyümölcsnemesítője, Budai József – akivel majd külön is foglalkozunk. És azt is fontos megemlíteni, hogy a 20. században a zöldségtermesztés – előbb Gáspár Elemér, majd Gáspár Albert zöldségesének – híre jóval meghaladta a falu határait. Különösen nagy gondot az élelem termesztése terén a szélsőséges időjárás okozhatott és okozott is. Ilyennek jegyezte fel Bod Péter az 1718. évet; más forrásból tudjuk, 1810-ben is olyan rossz volt a termés, hogy sok ember éhen halt Udvarhelyszéken.¹⁰⁵ Az idősebbek emlékeznek még Bodosban az 1946-os aszályos évre, amikor kukorica nem termett, krumpli is alig, és csak nagy nehézséggel és a táplálkozás megszorításával sikerült átvészelní a telet. A népes szegény családok bizonyosan szenvedtek az éhségtől.

Tavasztól őszig az étkezés rendszerint a konyhában történt, a mezei munkák

idején a reggelit és az ebédet a háziaszszony vagy a nagyobb gyermek kivitte a határba, ahol a család dolgozott. A családtagok rendszerint külön-külön tányérból ettek egy-egy nagy fa árnyékában.

Szemét és zaj nélkül

A régi falu életmódjának egyik jellegzetessége, nagy értéke volt az, hogy nem „termelt” szemetet. Ezt azért tartottam megemléendőnek, mert a 21. században majdnem elképzelhetetlen az ilyen életvitel. Különösen a városok ontják a szemetet, de a falvak sem dicsekedhetnek napjainkban „szeméttelen” nélküli életmóddal. A családi gazdálkodás korában csak felbomló anyagot használtak a falusi emberek. Műanyagnak még híre sem volt. Minden termelési eszközt, amelynek nagy többsége fából készült, a lehető leghosszabb ideig használtak, s ha már tönkrement a szekér, eke, a házak boronázata, jó volt tüzelőnek a konyhában. A ruházatot nagyon kímélték Bodosban; ha a nagyobb gyermek „kinötte” a bakancsot vagy a ruháját, azt megörökölte a kisebb és így tovább. A kilyukadt pléhedényeket befoltoztatták, s miután a konyharól végkép kikerültek, a baromfiudvaron még mindig lehetett itatónak-etetőnek használni. Az elvászott, eltört és másképpen károsult vasanyagot feldolgozta a kovácsmester. A háztartásból kikerülő rongyot öszszegyűjtötték a cigányok a papírgyártók részére. Az élelmiszerhulladékot megették az állatok. Az üvegedény értékes tárgy volt, vigyáztak rá. Az udvarról

seprés által öszszegyűjtött szemetet megemésztette a trágyadomb, amely a maga rendjén a termőföldre került. Természetesen a példákat sokáig lehetne folytatni, de felesleges, mert az előbbiek jól szemléltetik a kérdés lényegét: a takarékos életmód megkövetelte az anyagok újrahasznosítását, ami magától értődő dolog volt.

A régi falu általában zajmentes volt. Autó csak 1930 után járt Bodosban nagy ritkán. A mulatságok sem ismerték a ma divatos rendkívül hangos zenét, éneket. Erősítő berendezések nem voltak. Azért néha felhangzott egy-egy veszekedés, kiabálás, de az nem tartott sokáig.

Ünnepek, ünneplés, hagyományok

A földművelés és vándorkőművesség, amelyeket tavasztól késő őszig folytattak, arra készítette Bodos népét, hogy a téli ünnepeket ne hagyja események nélkül elmúlni. Karácsonykor és Újév napján a szokásos istentiszteleten vett részt a falu népe, este pedig műsorral egybekötött táncmultságokat rendeztek. A legkedveltebb tánc a csárdás és a „német” volt, az utóbbi valószínűleg verbunkosféle. Egy-egy tánc kijárt az időseknek („öregek tánca”), illetve a gyermeknek, amikor csak ők táncoltak. A táncok közti szünetet a közös éneklés töltötte ki. Vagy egy multságos játék, amit „medvetánc”-ként emlegettek, ami abból állt, hogy egy legény vagy fiatalember ugrándozi kezdett erre-arra kiszámíthatatlanul, hogy valakit pofon üthessen, amivel jól megnevettette a közönséget.¹⁰⁶ A multságoknak az

1928-ban épített művelődési ház adott otthont, azelőtt pedig a régi községháza vagy az iskolaépület.

Újév napján elbúcsúztak a szolgálégyenyek gazdáiktól, akit rendszerint meg is tréfáltak. Az egyik ilyen játékos tréfa az volt, hogy az állatokat az istállóban más helyre kötötték, mint korábban, a lovakat szabadon engedték az udvaron. De a legvaskosabb elkészítést a koszt megverselése jelentette, például így: „Köménylé, ecetes cibre megbocsáss / Mert ketten húztuk az igát / Hús tölem távol járj / Mert velem nem barátkoztál.” Nem mulasztotta el a falu a farsangi jókedvű mulatozást sem, s bizony ilyenkor egymás gyöngéin is jól szórakoztak az emberek.

Az asszonyok és lányok kedves téli szórakozásának és egyben a hasznos munkának a fonó, a „guzsalyos” volt a színhelye. *Erdővidék néprajza* című tanulmányában Nagy Elek az egyik legelterjedtebb népi szokásként ír róla. Téli estéken összegyűltek az asszonyok az egyik háznál és magukkal vitték guzsalyukat, hogy a gyapjút vagy kendert megfonják, „itt aztán víg beszéd, tréfa, nagy dalolás közben serényen pereg az orsó mindenki kezében. Ha lányos háznál tartották a fonót, rendszerint beszivárogtak a legények s néha táncra is sor került. Késő este a háziasszony édesített főtt kukoricával kínálta meg a vendégeket, azután mindenki hazatért”. A szerző 1927-ben írta le ezeket a sorokat, de ez a szokás, nevezhetjük népi intézménynek is, sok százados hagyományra tekint vissza. Kutatásaim közben 1751-ből találtam adatot rá Vargyasból, ahol

egy kocsis szemrehányást tett az egyik falubelinek: „Ugyan rossz barát volt Kegyelmed nekem, hogy engem magával el nem vitt guzsalyosba”.¹⁰⁷

Bodosban is régi szokásként élt a mezőgazdaság kollektivizálásáig a fonók tartása. Voltak időseknek és lányoknak közös fonóik is, mégis inkább az volt jellemző, hogy külön szerveztek guzsalyost. Ezekről függetlenül működtek az egyház kezdeményezésére nőegyletek. A tavasz, nyár és ősz kevésbé volt alkalmas nagyobb közösségi események tartására.

De a húsvéti s pünkösdi ünnepeket szépen megtartották: az előbbihez a pirostojás-festés és locsolkodás kötődött, az utóbbihoz a fiatalok mezei játéka, a fiúknak és lányoknak a főúton való sétálása, amely akár a szomszéd Bibarcfalvát is megközelíthette.¹⁰⁸ Ne maradjon említés nélkül az se, hogy húsvét első napjának reggelén a nagybaconi cigányasszonyok régi vallásos énekekkel köszöntötték a családokat, amit gyerekként magam is többször hallottam. Különleges hangulata volt a sorozóbálnak, amit a katonai besorozás alá kerülő legények rendeztek, amire külön „elkérték” a szülőktől a lányokat a bálba, ahol a tánc mellett hozott ételekkel és italokkal kínálgatták egymást.¹⁰⁹

Zöld ág a lányos ház kapuján

A legények és iskolás gyermekek számára egészen különleges nap volt minden évben május elseje, természetesen a szocialista rendszer előtt is, amely hivatalos ünnepé tette ezt a napot. Korábban Bodosban (és sok más helységben)

május elseje a „kikelet” ünnepe volt, aminek a jelképét a „zöld ág” jelentette. Május elsejére virradóan a falu legényei és a gyermekek „zöld ágot” tettek annak a lánynak, kislánynak (leánykának) a kapujára, akit kedveltek, és már szeretőjüknek tartottak. Csakhogy ez nem kis izgalommal járt. Ugyanis kérdéses volt az, hogy kizöldülnek-e akkorára s annyira a nyírfák, hogy a kisebbeket ki lehessen tenni a „lányos ház” kapujára, vagy a lány szobájának ajtajához, esetleg ablakához. Ezért már április közepén figyelni kezdtek az érdekeltek a fák rügyezését, és várták a meleg napokat, hogy május elsejére szépek legyenek a nyírfák. De az izgalom ezzel még nem ért véget, mert elfogadott szokás volt a legények közt egymás „zöld ágának” „ellopása”, ezért a nagyobb s komolyan udvarló legények egész éjjel őrizték a kitett zöld fát. Mert nagy szégyen érte azt, akitől sikerült a riválisának elvenni a kitett jelképes zöld ágot, s reggel a lány hiába kereste azt. A gyermekek persze nem őrizhették éjszaka a sajátjukat, emiatt gyakran érte őket szomorúság.

Segítségnyújtás, kedveskedések

A régi falu életéhez szervesen hozzátartoztak a kölcsönös segítségnyújtás különféle formái. A legismertebb a kalákának nevezett munka volt. A rokonok és szomszédok, baráti viszonyban élő családok gyakran hívták egymást bizonyos nagy munkák végzéséhez: házépítéshez, gabonahordáshoz, cséplőgép húzatásához, csépléshez és egyéb munkákhoz. Ezekhez is bizonyos szertartások tartoztak: pálinkával való „koccintás”, a meg-

vendéglés, amikor a háziasszony igyekezett „kitenni magáért”, vagyis kedvesen és bőségesen ellátni a kalákásokat, segítőkét. A kaláka a faluközösség egyik legelterjedtebb szokása volt, amelyben kifejezésre jutott a családok egymásra utaltsága és kölcsönös segítőkészsége.

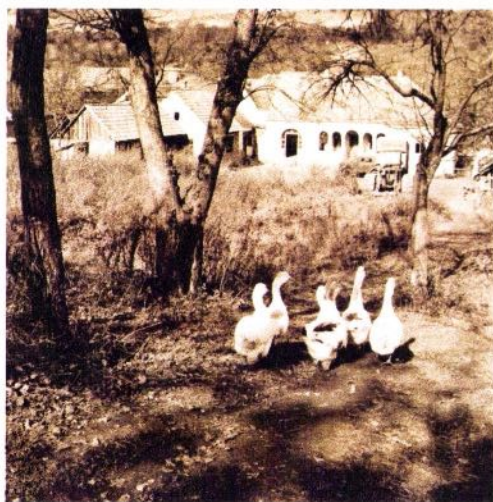
Az odafigyelés és segítőkészség erőteljesen megnyilvánult a gyermekágyas asszony iránt, az ajándékozásban, amit radinának neveztek, s ez Bodosban főként kalácsféléből állt. De szívesen segítettek a háztartási munkákban is, a kisebb gyermekek gondozásában, ameddig az anya elhagyhatta a szülőágyat. Ez elsősorban a nők szokása és dolga volt. Az viszont családok, férfiak és nők feladatát képezte, hogy a bajba jutott szomszédot, rokont, barátot segítsék a csapás elviselésében, a túlélésben. Ha haláleset következett be a családban, a szomszédok és rokonok késedelem és természetesen fizetség nélkül vállalták a sírgödör kiásását, az udvar megseprését, a koporsó beszerzését és más teendők elvégzését. Mindennek az volt a célja, hogy a gyászolók az elvesztett családtagtól illőképpen elbúcsúzhassanak. Ilyen esetekben még a haragtartást is illetett mellőzni. Az említettek a falu szokásrendjéhez annyira szorosan hozzátartoztak, hogy az, aki elmulasztotta megtenni, a közösség megvetését, „megszólását” vonta magára.

A kölcsönös segélynyújtás jegyében hozták létre a gabonamagtár intézményét. A gabonamagtárt Bodosban 1862-ben alapította Jákó pap, az első magtár-gondnok Budai Károly volt. A magtár helyileg a pap csűrjében volt, használatát szabályokhoz kötötték: cséplés után a

gazdák egy régi véka (28 liter) gabonát, búzát vagy rozsot beadtak a raktárba, amit a raktárgondnok kezelt. A kenyér-gabonát tároló raktár mellett külön zabraktárat is fenntartottak. Az a család, amely évközben rászorult, kölcsönözhetett bizonyos mennyiségű gabonát, aztán azt az új termésből törlesztette kamatos-tól. Bodosban a Józsa nemzetség saját családi magtárt tartott fenn, amelynek utolsó vezetője Józsa Gábor tanító volt.

A falu önvédelme

A régi falu erkölcsi szokásrendjéhez tartozott a közös védekezés mindenféle kártevők és kártevés ellen. Ilyen volt a lopás, tolvajlás elleni fellépés, a tüzeset elleni védekezés. A társadalmi összefogás erejével küzdött a falu a tolvajlás ellen. Lopás előfordult, de nem lehetett túl gyakori, mert az egész falu haragját kivívta az, akiről kiderült, hogy lopott. Amikor valaki „tolvajt kiáltott”, a templom harangját félreverték, a falu felkelt, s mindenki kereste a tolvajt. 1797-ben egy lótolvajt úgy fogtak el a határban, hogy „az egész falu” üldözte.¹¹⁰ A tolvaj elfogása és megbüntetése közös ügy volt. A vétkest sokszor e célra ácsolt zárkába zárták, máskor „szégyenfához” kötötték, az sem volt teljesen ritka, hogy a tolvajt végigvezették a falun. És a vétkesnek azt kellett kiáltania, hogy „Aki lop, az mind így jár!” Amint arra már röviden rámutattunk, az ellopott állat keresése az egész falu kötelessége volt, ha nem sikerült a tettenérés, az állat lábnyomát próbálták megtalálni, s ha ez kivezetett a falu határán, „átadták”

Bodosi csendélet a 70-es évekből

a szomszéd falunak, hogy folytassa a nyomozást. Ha ez eredménytelen volt, a faluközösségnek kötelessége volt megteríteni a károsultnak az állat árát. Emlékszünk arra, hogy a bodosi bíró Dávid Józsefnek 1801-ben egy ellopott tehenéért 10 rénesforintot fizetett a faluközösség. De ennél jóval nagyobb összeget kellett a falunak kifizetnie két ökörért az egyik sepsibaconi gazdának, nevezetesen 230 rénesforintot,¹¹¹ mert az állatok nyoma Bodos határában „elveszett”, amiből arra következtek, hogy helyi lakos követte el a tolvajlást. Mivel a lopás elleni védekezés ennyire közügy volt, a tettes kiléte ritkán maradhatott titokban a közvélemény előtt.

A falu gazdái az állatbetegségek ellen hagyományos eszközökkel próbáltak védekezni; mindenki ismerte azokat a növényeket, amelyeket bizonyos betegség esetén fel lehetett használni. Nem mindenki értett például az olyan balesetek kezeléséhez, mint az állat felpuffadása,

„felfúvódása”. Ilyenkor az ebben gyakorlattal rendelkező gazdához fordultak, aki minden munkáját félretéve sietett segíteni.

A tűzeset nem volt éppen ritka a faluban. Ilyen esetben az első jelre akár

éjjel is mindenki szaladt a helyszínre, hogy segíthessen a tűz megfékezésében. A falu évszázados erkölcsi rendje ellen vétett volna az, aki ilyenkor távol maradt, még ha haragosa volt is a bajba jutott családnak.

Hatalmi- és rendszerváltozások sodrásában

A Székelyföld kialakulásától, a 11. századtól Magyarországhoz, illetve az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, tehát mintegy hatszáz évig két magyar állam kötelékében élt. De 1711-től 1989-ig nem kevesebb mint hat államhatalmi változás történt s közben néhány rendszerváltozás is bekövetkezett.

A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc leverése után a Habsburg-hatalom kiterjesztette uralmát Magyarországra és Erdélyre, benne a Székelyföldre; ez a helyzet az 1848-as magyar szabadságharcig tartott. 1848–1849-ben nem egészen két évig Székelyföld ismét Magyarország része lett, de 1850-től 1867-ig visszakerült a Habsburg Birodalomhoz. Aztán 1867-től – az Osztrák–Magyar Monarchia keretében – Erdély tulajdonképpen Magyarország része volt. Ennek az időszaknak az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés vetett véget, amikor Erdélyt Romániához csatolták. Azonban a 22 éves román uralom után, 1940-től a második bécsi döntés értelmében Székelyföld Észak-Erdéllyel együtt újra Magyarországhoz tartozott. Ezt a rövid ideig tartó magyar világot 1945-től román uralom váltotta fel. Közben Székelyföld 1848-ban, 1948-ban és 1989-ben társadalmi jellegű rendszerváltozás előnyeit és hátrányait

élte meg. Természetesen ezek a hatalmas változások mind kihatottak Bodos életére is, mert minden nagyobb változással újra kellett kezdeni az életet.

A HABSBURG-HATALOM IDŐSZAKA

Miután a törököt sikerült Magyarországról kiszorítani, Ausztria elhatározta az ország bekebelezését Erdéllyel együtt. Ez ellen a törekvés ellen kelt fel II. Rákóczi Ferenc vezetésével a kuruc haderő, amelyhez az erdélyi és benne a háromszéki csapatok is csatlakoztak. A kuruc haderő harcaiban részt vettek a bodosi katonák is. A szabadságharc ugyan nem vezetett a remélt eredményhez, Magyarország függetlenségének visszaszerzéséhez, de számos korábbi jogot sikerült újból visszaszerezni, amit a *Diploma Leopoldinum*, a birodalom szervezetét rögzítő diploma is elismert. Ez a székelységre vonatkozóan a 14. pontban a következőket foglalta magába: „A székelyek, eme legharciasabb néptörzs, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden téli és nyári katonai elszállásolás terhéértől, s birtokuk után, amelyeket hadfölkelés kötelezettsége mellett bírnak,

*tized fizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely parasztok, vagyis jobbágyok nem értetnek ez alá.”*¹¹²

Bár a Diploma előírta a székely szabadság tiszteletben tartását, ennek az ellenkezője történt: az új hatalom megfosztotta a székelyeket eddigi legféltebb szabadságjoguktól, az adómentességtől, s erősen adóztatni kezdték őket, ami határozottan szembefordította a székelységet a Habsburg-hatalommal. A székelység nem tudott egyetérteni az olyan politikával, amely semmibe veszi eddigi szabadságjogait, egész történelmét. Nem csoda, hogy ellenségesnek tartotta az új hatalmat, amely egységes birodalomba próbálta beolvasztani Magyarországot és Erdélyt. Hogy milyen messze ment el a hatalom ebben a törekvésében, jól példázza Bodos története is, hiszen – amint láttuk –, még a templomépítés idején tervezett adománygyűjtéshez is engedélyt kellett kérni Bécsből! Sérelmes volt az is, hogy az osztrák hatalom a német nyelv használatát vezette be az állami hivatalokban, a katonaság körében és más területeken.

A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG FELÁLLÍTÁSA

A székelyek szembenállása erőteljesen megnyilvánult 1762–1764-ben, amikor Mária Terézia, a Habsburg Birodalom erőskezü uralkodója (1740–

1780), elrendelte a székely határőrszervezet felállítását. Ez azt jelentette, hogy minden székely férfi 18-tól 60 éves koráig valamely határőri katonai alakulat keretében köteles szolgálatot teljesíteni. A cél az volt, hogy olyan katonai rendszer jöjjön létre, amely saját erejéből, lényeges állami hozzájárulás nélkül képes ellátni a határőrzés elsődleges feladatait, így az ellenséges támadások azonnali megfékezését, képes határzár létesítésére a pestis és más fertőző betegségek behurcolása ellen, meggátolja a határszéli csempészt, elfogja az illegális határátlépőket. A cél tehát megfelelt az állambiztonsági feladatoknak, de ahogyan azt elképzelte a Habsburg-hatalom, elfogadhatatlan volt a székelység számára.

A határőrszervezet Háromszék, Csík-, Gyergyó- és Kászonszékre, valamint Udvarhelyszékre szándékoztak kiterjeszteni, de *a székelység a fegyvert csak régi szabadságjogainak tiszteletben tartása mellett lett volna hajlandó felvenni*, amit azonban a hatalom nem helyezett kilátásba. Ezért a székelyek az ellenállás különféle formáival próbálták megakadályozni az új katonai rendszer bevezetését. Udvarhelyszék szabad székelysége olyan erős ellenállást fejtett ki, hogy ott a hatalom kénytelen volt felhagyni a katonai rendszer bevezetésének kísérletével, illetve ennek a széknek a területén csak Bardoc fiúszéken sikerült a tervet végrehajtani. Az ellenállás egyik eszköze volt az, hogy a férfiak nem jelentek meg a sorozásokon, ehelyett tömegesen gyülekeztek az erdőkben, hogy a sorozóbizottság ne találja otthon őket.

Az erdővidéki férfiak a Köpec és Bodos közti erdős területen gyülekeztek, és amint Benkő József írta: „az előjárók, vagyis corifeusok” egy 13 pontból álló beadványt juttattak el minden faluba, hogy a fegyvert csak a benne foglalt feltételek mellett vegyék fel.¹¹³ De ezeket a feltételeket a bécsi hatalom elutasította, és végül erőszakkal kényszerítette a háromszéki és csíki székelyeket a katonai szolgálat elfogadására. Ez volt a „madéfalvi veszedelem” ideje. Ennek a története közismert: a csíki székelyek, akikhez számos, mintegy 700 háromszéki, köztük erdővidéki székely is csatlakozott, Madéfalva környékén az erdőkbe húzódtak fel, ott szervezkedtek, s tárgyalást javasoltak a hivatalos szervezőbizottságnak. Kijelentették, hogy amíg feltételeiket nem teljesítik, addig nem hajlandók az elrendelt sorozón megjelenni. Azonban nem kaptak választ, mert a bizottság már fegyveres leszámolást határozott el az ellenállókkal szemben. Erre jó alkalom kínálkozott 1764. január elején, amikor a székelyek az erdőből bementek Madéfalvára, hogy ott töltsék a vízkereszt napját, s ételmet szerezzenek. Ezt megakadályozta az oda összevont császári német katonai alakulat, amely a 7-ére virradó éjszaka ágyútűzrel zúdított a falura s gyilkolni kezdte a székelyeket, akik közül mintegy 200 halva maradt az utcákon. Ezzel sikerült megtörni az ellenállást, s hozzá lehetett fogni a határőrrendszer megszervezéséhez. Következésképpen Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben felállították az első határőr gyalogezredet, Háromszéken a második gyalogezre-

A madéfalvi veszedelem emlékműve

det, s a két székben egy huszárezredet alakítottak meg. Az utóbbiba bevontak aranyosszéki románokat is.

Bodos a miklósvárszéki parancsnokság hatáskörébe tartozott. Először is összeírták a férfi lakosságot: 48 szolgálatra alkalmas családfőt, valamint harminckét 5–16 éves kiskorú fiút vettek számba. A szervezés során 32 férfit a baróti székhelyű gyalogszázadba osztottak be, 16-ot pedig a lovas századba, amelynek parancsnoksága Nagyajtán kapott helyet. A gyalogosok a baróti, köpeci, szárazajtai, sepsibaconi, bibarcfalvi gyalogosokkal kerültek egy századba. Ennek akkor Conacry főhadnagy volt a parancsnoka, a huszároknak báró Jósika huszárnagy. Az erdővidéki századok a II. székely gyalogezred, illetve a székely huszárezred kötelékébe

tartoztak. A katonáskodás terhét a családok viselték. Minden határőr katonai fennhatóság alatt állott, a határőr család vagyonát csak határőr rendűek örökölhették. Egyenruhájuk a népviseletben megszokott fekete zeke, fehér „székely harisnya”. A vezényleti nyelv a német volt, a tisztek nagy része más nemzeti-ségű. A kiképzés és gyakorlat évente 60 napot is igénybe vett, a határőr család tagjait a felsőbb iskoláztatásban korlátozták, több alkalommal külső háborúkba is kivezenyelték a székely alakulatokat. A határőrrendszer külön útra terelte Bodos társadalmi fejlődését, s beavatkozott a faluközösség életébe is. A határőr tisztek még a katonarendűek házasságkötésébe is beleszólhattak, beavatkozhattak. És túl azon, hogy a lovasok és gyalogok közti különbséget erősítette (bár a két rend közötti átjárhatóság nem szűnt meg), két bíró megválasztására is sor került, egyik a katonai rendké volt, a másik a rendhez nem tartozó polgároké. A falujegyzőkönyvben és más iratokban jól látható, hogy minden családfő neve mellé odakerült a katonai megjelölés: lovas katona, gyalogkatona.

Mivel a székelység idegennek érezte ezt az osztrák típusú katonai rendszert, elégedetlen volt a helyzetével, s mindenképpen szeretett volna ettől a tehertől megszabadulni, annál inkább mivel gyakran a határon túli háborúkba is kivezenyelték őket, így a Napóleon elleni háborúkba is, amelyekben sokan életüket veszítették. Érthető, hogy a székelység is örömmel elfogadta az 1848-as forradalom célkitűzéseit, amelytől a határőrség megszüntetését is várta.

BODOS ÉS A BODOSIAK AZ 1848-AS MAGYAR FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBA

1848 tavaszán a magyarság bekapcsolódott abba a forradalmi hullámba, amelyet az olaszok indítottak el, de rövidesen elterjedt egész Európában – Anglia és Oroszország kivételével. Már 1848. március 15-én megszületett Pesten a magyar nemzet követeléseit összegező 12 pontból álló program, amelyet napok alatt elfogadott az egész magyarság, miközben Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című mozgósító versét szavalták. A program előírta a közös teherviselést, a törvények előtti egyenlőség elvét, a jobbágyfelszabadítást és Erdély újraegyesülését Magyarországgal. 1848. március 15-e a modern magyar nemzet születésnapja lett. A magyarság követeléseit-törekvéseit az országgyűlés törvénybe foglalta, s miután a király, V. Ferdinánd aláírta azt, április 11-én Batthyány Lajos (1807–1849) miniszterelnök kihirdette. Ezzel a korábbi társadalmi rendszer átadta a helyét a polgári társadalmi rendszernek, amelyet a nyugati világ országai már jóval korábban elindítottak. A törvények Magyarország önállósodásának útját egyengették, mivel külön kormányt és országgyűlést is előírtak. A magyar forradalom békésen kezdődött, de 1848 őszén már fegyvert kellett fogni a márciusi vívmányok megvédése érdekében, amelyeket a Habsburg-hatalom és a nemzetiségek által kezdett ellenforradalmi háború veszélyeztetett. Magyaror-

szág függetlenségi harcát Kossuth Lajos (1802–1894) vezette.

A székelység bízott a meghirdetett programban s a küzdelem vezetőiben, ezért nem késett felzárkózni az elindított forradalomhoz: minden szék elfogadta a pesti 12 pontot, amelyekhez hozzáfűzte a maga követeléseit. Ez történt Háromszéken is, amennyiben az 1848. április 11–12-én a Sepsiszentgyörgyön tartott közgyűlés a helyzetnek és a célnak megfelelő programot fogadott el. Ez a következő pontokat tartalmazta: közterhekben a hon minden fia részesedik; egyenlő polgári és vallási szabadság jár mindenkinek; a jobbágyviszonyok kárpótlás mellett teljesen eltörölendők; a székely határőr katonai rendszer megszűnik és helyette nemzetőrseégeket szerveznek. Háromszék 1848 őszén külön is kitüntette magát önvédelmi harcával, amelynek politikai vezetője Berde Mózes (1815–1893) volt, a katonai parancsnoka pedig Dobai József és Gál Sándor (1817–1866) ezredesek. A legnagyobb tettek közé tartozott Gábor Áron (1814–1849) zseniális ágyúöntése és a székely tüzéség megszervezése.

Bodos bőven kivette a részét az 1848–1849. évi nemzeti küzdelemből élén Jákó György református pappal. Az első teendők közé tartozott a nemzetőrség megszervezése, amelybe 25-ön iratkoztak fel, nyilvánvalóan az idősebb és egészen fiatal férfiak közül, hiszen a határőri rendűeket a katonai parancsnokság még távol tartotta az eseményektől. Már április folyamán megalakult Miklósvárszéken az erdélyi országgyűlési követek megválasztására a szerve-

A 12 pont

zőbizottság, amelynek egyik tagja Dávid Ferenc bodosi jegyző volt.

Amint már szó volt róla, a magyar forradalom békésen kezdődött, és a változtatások is így folytatódtak, de rövidesen Dél-Magyarországot már fegyveres támadás veszélye fenyegette. Ezért Batthyány miniszterelnök a székelyekhez is felhívást intézett, hogy katonai erőt küldjenek a Szeged környékén alakítandó magyar táborba. A Háromszékről elindított zászlóalj hatodik századában augusztus 11-én Verbászra érkezett a bodosi szakasz is. A századparancsnok Beke József százados volt, őrmester Gáspár János, tizedes Dávid György, első zászlótartó Bodosi András, dobos Bodosi Sámuel. Az alakulat részt vett több csatában Szenttamásnál a szerbek ellen.

Kossuth Lajos

Mialatt a háromszéki zászlóalj Magyarországon tartózkodott, a szék népe minden erejét mozgósítva küzdött a császári haderő ellen és védte szülőföldjét. Az ellenség Heydte százados vezetésével 1848 őszén beütött Erdővidékre a már megszállt Udvarhelyszékről, és dúlni kezdte a falvakat. Bodost – amint Orbán Balázs írta – a dombok közt nem találta meg az ellenség, de betörésének híre eljutott a faluba, amit a nemzetőrséget szervező Jákó pap, aki hadnagyi rangot viselt, sietett Sepsiszentgyörgyön jelenteni. Bár a székely haderő egy részét Barót környékére vezényelték, amely keményen rajtaütött Heydte erőin, azt nem sikerült megakadályoznia, hogy Köpecet fel ne gyútsák, ahol ötven

Gábor Áron

embert éjnek idején legyilkoltak, és többeket megsebesítettek az ágostonfalvi románok és Heydte katonái. Végül december 13-án a háromszéki haderő kemény vereséget mért az ellenségre és átkergette őket a Rikán.

A győzelem kivívásában nagy szerepe volt Gábor Áronnak és tüzérségének. De Háromszék dicsőséges szabadságharca ezzel még nem ért véget, mert 1849 tavaszán szembe kellett szállnia az egyesült osztrák–orosz haderővel, amely a határait támadta. Közismert, hogy Ausztria ifjú császára, Ferenc József (1849–1916) segítséget kért az orosz cártól, aki hatalmas hadat zúdított Magyarországra. Kossuth Lajos kormányzó felhívására a magyar haderő szembeszállt a túlerővel rendelkező ellenséggel, s több hónapig hősi harcot folytatott ellene. A székelyek Bem tábornok parancsnoksága alatt bátran küzdöttek Erdélyben.

*A töröcsvári ütközet,
ahol két bodosi tiszt
megsebesült*

Bodos nem maradt ki az újabb hadakozásból sem, s számos honvédet, altisztet és tisztet adott Bem hadaiba. Ezek egyike Dávid Lajos százados volt, aki korábban a határőrezredben altisztként szolgált, később 1849 márciusában a hétfalusi 140. zászlóaljnál főhadnaggyá léptették elő, s rövidesen a brassói hadosztályhoz osztották be századosi ranggal. Ő a Töröcsvári-szoros védelmében megsebesült és orosz fogságba esett. Hasonló sors jutott a bodosi születésű Dávid Péternek. Ő altiszti rangot viselt korábban a határőrségnél, 1848 augusztusában a háromszéki zászlóalj kötelékében részt vett Dél-Magyarországon a szerbek elleni hadjáratban, majd Bem vezetése alatt Erdély felszabadításában is. Aztán a brassói hadosztályban századosként szolgált, s Töröcsvárnál megsebesült. Mások Tuzson János őrnagy seregében harcoltak: Bodosi János őrnagy részt vett a szemerjai, tömösi és brassói csatákban, akárcsak Egyed

József, Egyed Lajos, Józsa András és Józsa Lajos. Rajtuk kívül a források több bodosi honvéd nevét megőrizték, ezek a következők: Bodosi Sámuel, Dávid Ferenc, Fábián István, Fábián Sámuel, Hegedüs József, Hegedüs Péter, Incze Dénes, Józsa Sándor, Szász Mózes és Szász Péter – mindnyájan közhonvédek, Jákó Dániel hadnagy, Nagy Áron tizedes. Hősi halált halt a csatatéren: Fábián Sámuel, Szász Mózes és Szász Péter.

AZ OSZTRÁK ÖNKÉNYURALOM SZORÍTÁSÁBAN 1849–1867 KÖZÖTT

A magyar szabadságharcot az orosz–osztrák túlerő leverte. 1849. augusztus 13-án az Arad megyei Világosnál a Görgei tábornok főparancsnoksága alatt álló magyar haderő az oroszok előtt letette a fegyvert. Az orosz segítséggel

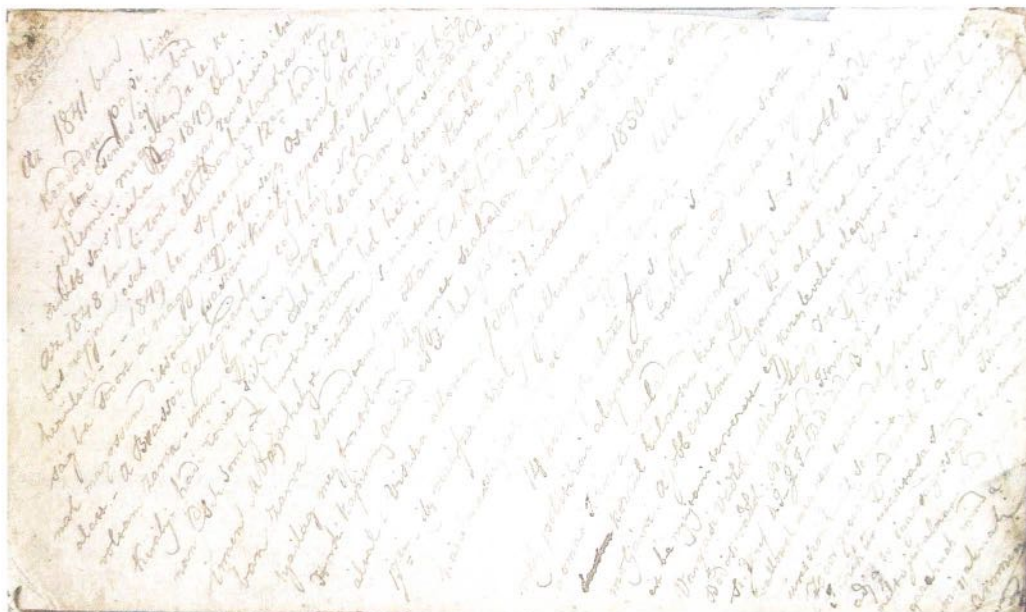
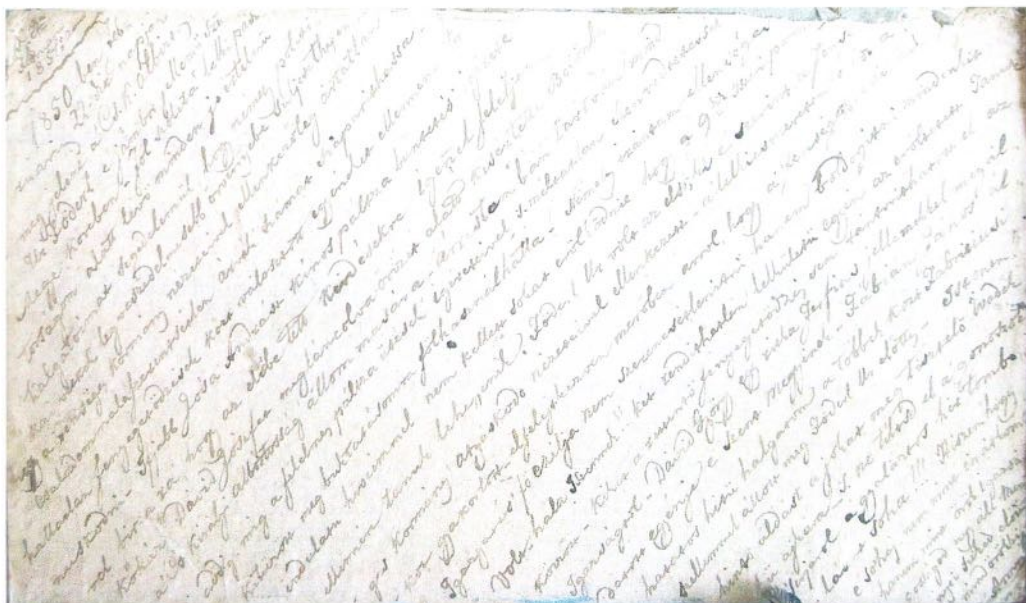

Az aradi vértanúk

győzelmet arató Habsburg-hatalom nem késlekedett megtorolni a magyar szabadságharcot. Bodosban elsősorban Jákó Dániel lelkészt hurcolták meg. 1849. szeptember 12-én fogságba vetették és a szebeni haditörvényszéken pert indítottak ellene. Jákó Dániel a bodosi anyakönyv félreeső helyére röviden leírta a vele történeteket. Mivel Bodos történetének fontos részletéről van szó, valamivel bővebben kitérünk erre.

Miután őt elfogták, a bodosi lakosokat igyekeztek rávenni arra, hogy olyan vallomást tegyenek, amely a bodosi pap „bűnös” tevékenységét bizonyítja. Nyilvánvalóan a magyar forradalomban és szabadságharcban betöltött szerepét szerették volna befeketíteni s őt „bűnös”-nek nyilvánítani. Erről a következőket írta: „1850. február 22-én megjelent a Cs(ászári) K(irályi) Albizottság

Föderl [nevű nyomozója] e jámbor jellemű szentegyház körében fölszólító lelkipásztorságom alatt lévő minden jó értelmű hallgatóimat segedelmül, hogy némely politikai vétkek legveszedelmesebb örvényébe süllyeszthessen [...] Halatlan fenyegetődzések közt választott egyéneket ellenem tanúskodni”. Ifj. Józsa Andrást veréssel fenyegette, Dávid Józsefet „megláncolva őrizet alatt kísértette Bölönbe”, az albizottság állomás helyére, hogy az elébük tett vádakra igennel feleljenek. Megpróbálták hamis tanúskodásra rávenni Dávid Györgyöt és Fábián Jánost – amint Jákó pap írta –, „e két rendíthetetlen lelkiületű egyént”, de ez nem sikerült. Mi több: a bodosi egyházközség tagjai papjuk kiszabadításáért kérvényt írtak a császári nyomozó hatósághoz, s azt átadták a vargasi vádlóknak, akik azonban

Jákó pap rejtett írása

elégették azt. A tény, hogy a bodosiak mellett Vargyason és Fülében is tanúkat vonultattak fel Jákó Dániel ellen, arra

enged következtetni, hogy a bodosi pap tevékenysége a szabadságharcban meghaladta saját faluja határait, kiterjedt

Erdővidékre, és valószínű összefüggésben állt az 1848 decemberében a Rikában a császáriak ellen szervezett fegyveres fellépéssel (az ellenség beütését ő jelentette Sepsiszentgyörgyön). Ezt közvetve alátámasztja az is, hogy a vádlevél báró Daniel Imre császári biztos utasítása szerint készült, akit Heydte Háromszék királybírójának nevezett ki: ő végig az ellenség oldalán állt, s a legodaadóbb módon működött együtt a császári kivizsgáló szervekkel. A védők helyzete pedig azért lehetett nehéz, mert a vádlott szabadságharcos érdekeiről, tevékenységéről nem nyilatkozhattak – a vádlott érdekében.

Jákót eközben a brassói Fellegvárból, ahol egy hónapig tartották fogva, Nagyszébenbe vitték, ott öt hónapot töltött a haditörvényszék börtönében; innen Sepsiszentgyögyre, majd Csíksomlyóra, végül Marosvásárhelyre szállították. Összesen 14 hónapot ült fogságban, míg végül Marosvásárhelyt szabadon bocsátották és visszahelyezték a papi állásába. Elképzelhető, milyen nehéz hónapokat élt meg Bodos az állandósult kihallgatások, zaklatások alatt, amit fokozott a Háromszéket megszálló orosz katonaság számára kirótt beszolgáltatások kötelezettsége, az élelmiszerek összegyűjtése. De a falu minden lakosát mégsem félemlíthették meg annyira, hogy ne bújtassák hosszabb időn át a császári hatalom ellen összeesküvést szervezők egyikét, a bibarcfalvi Várad Józsefet.¹¹⁴ Végre az 1860 körül bekövetkezett politikai enyhüléssel, s főleg az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel békésebb idők következtek, és a falu népe nyugodtabb

körülmények közt folytathatta mindennapi munkáját. Közben az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékét is felelevenítették: a bodosiak képviselték magukat a Baróton tartott március 15-i ünnepségeken, a Rikán belüli Honvédegyletben, s 1901-ben a véceri emlékmű avatásán is részt vett Bodosból Nagy Ferenc és Nagy Áron.

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG IDEJÉN

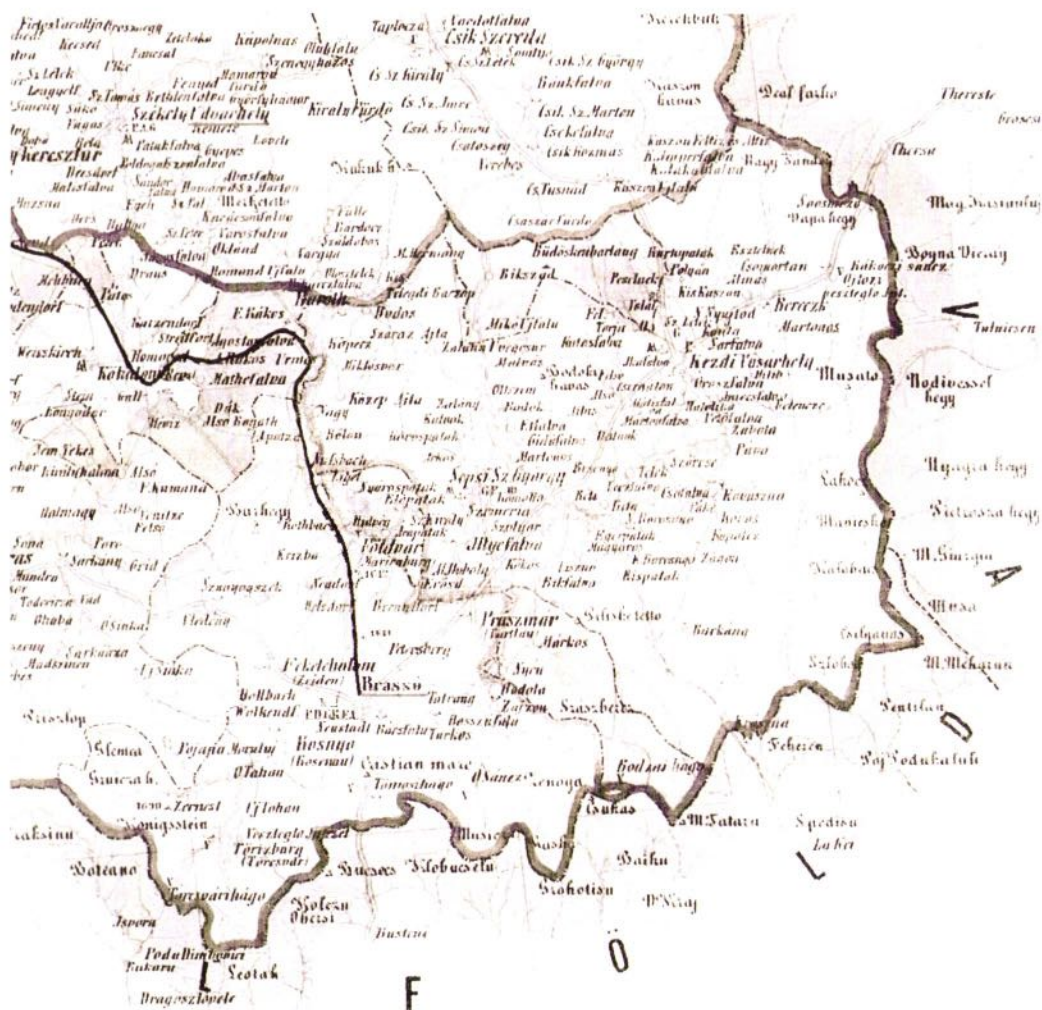
A Habsburg-hatalom és Magyarország közti 1867-es kiegyezés egyik legnagyobb eredménye az volt, hogy Erdély újra Magyarország része lett, az osztrák császári közigazgatást magyar közigazgatás váltotta fel. 1876-ban megszüntették a székeket és egész Erdélyben általánossá tették a megyerendszert. Miklósvárszéket Háromszékhez csatolták. Így Bodos Háromszék megyéhez került. Mivel hosszú ideig nem volt Európában nagyobb méretű háború, az utókor az 1867–1914 évek közti időszakot „boldog békeidő”-nek nevezte. A hosszas béke kedvezett a gazdasági fejlődésnek, ez többek közt a vasúthálózat gyors kiépítésében is megnyilvánult. 1868–1872 között megnyílt a Kolozsvár–Brassó közti vasútvonal, amely Erdővidéket is érintette, megkönnyítette a lakosság közlekedését és sok munkahelyet teremtett. A hosszú békeidőben bekövetkezett gazdasági fellendülés a lakosság számának növekedésében is érezhető volt. Bodos lakossága az 1850.

[illegible][illegible][illegible]

évi 453-ról 1910-ig 571 főre szaporodott. A faluban 1857-ben 116 házat számoltak össze, tehát egy házban átlagban véve 3,8 személy lakott.

Évszám	1850	1880	1910
Magyar	427	387	570
Román	26	42	–
Német	–	–	1
Egyéb	–	16	–
Összesen	453	445	571

vetkezében. Aztán nagy ütemben növekedni kezdett. 1880-tól 1910-ig 126 lakossal gyarapodott Bodos népessége. Ami a nemzetiségi összetételét illeti: a magyarok aránya 1850-ben 94 százalék volt, 1880-ban 86%, 1910-ben 100% volt. Tehát a románok és más nemzeti-ségűek vagy beolvadtak a székely-magyar lakosságba, vagy elköltöztek a faluból. Mindkét lehetőséggel számolnunk kell, mert a románságot a legtöbb esetben a nagyon népes pásztorcsaládok alkották, akik időnként el is szegődhetek más településekre. De az asszimilációt mégis erősebb tényezőként kezelhetjük, mert a véglegesen megtelepedett románok házassági keveredés útján rövid idő alatt elmagyarosodtak és áttértek

Háromszék megye a 19. század végén

reformátusnak. Hogy 1880-ban kik tették ki a 16 fős „más” népességet, a statisztikából nem állapítható meg. Az anyakönyvből viszont kiderül, hogy az 1870-es években megnőtt a járványos betegségekben elhalt gyermekek száma: 1872-ben 9, 1873-ban 17-en haltak meg ún. „toroklobban” (torokgyulladásban).

A kiegyezés korában a mezőgazdaság színvonala is sokat fejlődött. A tagosítással a családi birtok helye állandósult, így nagyobb gonddal lehetett művelni, a mezőgazdasági eszközök is tökéletesedtek, elterjedt a kaszás aratás, gazdakörök alakultak, amelyek a tudományos előadásokon népszerűsítették a fejlődés

Magyar hadifoglyok Szibériában 1917-ben

újabb eredményeit. 1913-ban létrehozták a Hangya Fogyasztási Szövetkezetet, amely csatlakozott a nagyenyedi központhoz. De a fejlődés nem tartott lépést a népszaporodással, ezért keletkezett a „székely kérdés”, amely a fokozódó elvándorlásban és a falvak szegényrendű népességének felduzzadásában jelentkezett. Bodosból a kőművesek vándoroltak nagyobb számban Romániába, ahol kevés volt a helyi szakmunkás, viszont a városi építkezések felgyorsultak, tehát szükség volt a kőművesekre, ácsokra.

Szép ünnepségek keretében emlékezett meg Bodos a honfoglalás ezredik évfordulójáról 1896-ban. Mint már szó volt róla, a köztemető körül 300 fenyőfacsemetét ültettek el, és az egyházi erdőben is különösen sok fenyőcsemete

elültetésére került sor. Bizonyos, hogy a templomi megemlékezés sem maradt el.

A magyar kormány az 1900-as évek elején figyelt fel a Székelyföldön jelentkező megélhetési gondokra, és elindította a „székely akciót”, amelynek során a modernizáció számos vívmányát szertették volna gyakorlatba ültetni. Kétségtelen, hogy ennek már voltak eredményei, de kibontakozását megakadályozta az 1914-ben kitört világháború.

A háború hatalmas áldozatokat követelt és szedett Bodosban is. A férfiak a frontokra kerültek, a gazdálkodás minden teendője a nőkre és idős férfiakra hárult, ami egyébként nem volt teljesen új jelenség a faluban a vándorkőművéség miatt. Csakhogy a terménybeszolgáltatások és más háborús terhek megnehezítették a családok életét.

Az igazi megpróbáltatások azonban 1916-ban, a román hadsereg betörésével kezdődtek el. A Bodost is megszálló román katonák siettek minden élelmet összeszedni, volt olyan család, amelytől az utolsó darab szalonnát is elvitték. Néhány család a menekülést választotta, akár tehen- vagy bivalyfogattal is. Az 1918-as ún. „őszirózsás” forradalomnak nem volt különösebb eseménye Bodosban. A katonák kezdtek hazatér-

ni, de közülük nyolcan sohasem érkeztek meg. Az első világháború bodosi hősi halottai a következők: Bogdán Ferenc, Hegedüs József, Hegedüs Lajos, Hegedüs Sámuel, Kósa Benjámin, Szabó Gyula, Székely József, Székely Lajos. Hegedüs Jeremiás életre szóló sebesülést szenvedett. Sokan kerültek orosz fogságba. A világháborút nagy változások követték, amivel külön fejezetben foglalkozunk.

22 év Romániában

Az antanthatalmak az első világháború idején, bízva győzelmükben, céljuknak tekintették Ausztria-Magyarország felbomlasztását, s ennek helyén egy kis államokból álló övezet létrehozását. Ezért diplomáciai s politikai úton, később katonailag is támogatták a Monarchia, főleg a történeti Magyarország ellen fellépő államok követeléseit, amelyek közt Románia az élvonalban volt, hogy megszerezhesse Erdélyt. Még dúlt a háború, amikor a nyugati nagyhatalmak, Franciaország és Anglia ígéretet tettek Szerbiának és Romániának, a cseh politikusoknak területi követeléseik teljesítésére, ha a központi hatalmak ellen folyó hadműveleteket támogatják. Ezen felbátorodva, Románia 1916-ban fegyveres támadást indított Magyarország ellen, de vereséget szenvedett, s csapatait visszaűzték egészen Bukarestig. A hadi helyzet változásával azonban 1918-ban lehetővé vált, hogy a román hadsereg újra betörjön Erdélybe, s megszállja, amit a trianoni szerződés véglegesített azzal, hogy Erdélyt Romániának ítélte oda. Ez 22 évet tartott, amely alatt az erdélyi magyarságnak, a székelyeknek szembe kellett nézniük a kisebbségi helyzet minden nehézségével. Számukra felvetődött az a nagy kérdés, hogy a szülőföldön maradnak-e, vagy a kivándorlást, kitelepedést választják. Vállalva

a nehézségeket a nagy többség a maradás mellett döntött.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként őrizhette meg túlsúlyát a székelység a szülőföldjén a 22 év alatt is, rá kell mutatnunk annak okaira. Ugyanis az új helyzet ellenére nem szakadtak meg a népesedési folyamatok, s a székelység tovább élte az intézményeit is. A csalárendszer jól működött. A fiatalok családalapítási kedvét nem szegték meg a kedvezőtlen politikai viszonyok, nem született kevesebb gyermek, mint korábban, s a szülők éppúgy gondoskodtak felnevelésükről, mint azelőtt. A magyarság s a székelység nem mondott le a hagyományos foglalkozásairól és életmódjáról. A helyben maradást elősegítették az egyházak, ennek érdekében lépett fel a magyar politika is, különösen a Kós Károly-féle irányzat. De a helyi kisközösségeknek is kijutott a küzdelemből. Az erdélyi magyarság és székelység mindig bízott abban, hogy Erdély újra Magyarországhoz kerül. Ebben a közgondolkodásban Bodos lakói is osztoztak.

Bodosban a korábban ortodox vallású lakosok „visszarománosítása”, a román templom építése mutatta fel a nemzeti-ségi kérdés új oldalát, amelyet nem volt könnyű megérteniük azoknak, akiknek csak ősök lehettek vagy voltak román-

nok. Ezért „visszarománosodni” csak azok voltak hajlandók, akik megőrizték vallásukat, összesen három család. Az állam a helyi közigazgatás nyelvét is szerette volna románra változtatni, ami csak kis részben sikerült: a jegyzőkönyveket románul kellett vezetni, de a képviselőtestület tagjai magyarul tárgyalták meg a napirenden levő kérdéseket, hiszen más nyelvet nem is ismertek. Hosszú ideig Gálicza Géza volt a községi bíró, akit 1938-ban id. Bogdán Gyula váltott fel, ő az 1940-es bécsi döntésig maradt a falu élén. Bodos ekkor a baróti járáshoz tartozott.

Súlyosbította a helyzetet az, hogy a falu kis társadalma erősen megoszlott, főként az iskola kérdésében: állami vagy református felekezeti iskolája legyen-e Bodosnak, vagy mindkettő? Azt mindenki tudta, hogy az állami iskola terheit az állam viseli, viszont a felekezetit a szülőknek kell fenntartaniuk. Csakhogy a világháború éveiben elszegényedett lakosság teherbíró képessége ugyancsak kicsi volt. Az senki előtt nem lehetett vitás, hogy a felekezeti iskola nagyobb lehetőséget biztosít a magyar szellemű nevelés terén, mint az állami iskola, amelynek működését az állami szervek szigorúan ellenőrzik, hogy az elrománosítási célok érvényesüljenek. Ezeket a szempontokat nem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül az iskolakérdés története kapcsán. Lássuk kissé részletesebben ezeket.

KÜZDELEM A REFORMÁTUS FELEKEZETI ISKOLÁÉRT

Az iskolakérdés már a hatalomváltozás elején felvetődött az egyházközség számára. A presbitérium 1919. szeptember 21-én tárgyalt erről, ahol a lelkész, Györbíró István határozottan kiállt a református iskola mellett. Tette ezt azért is, mert az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa köriratban ajánlotta a felekezeti iskola létesítését. Nehezítette a bodosi presbitérium és egyházközség állásfoglalását az, hogy 1904 óta a korábbi egyházi iskolát állami intézménnyé alakították át, amit a román hatóságok igyekeztek kihasználni, javasolva az állami oktatás folytatását. Kielezett vetélkedés folyt a két fél között az iskola jellegének kérdésében. Györbíró István arra kérte a presbitériumot, hogy kössön szerződést a tanítókkal, és fogadjon el költségvetést az egyházi iskola létesítéséről. A lelkész hangsúlyozta, hogy 1904-ben a Bodosi Református Egyházközség a magyar államnak adta át az iskolaépületet, és mivel az a szerződés a hatalomváltással érvényét veszítette, így a református iskola működése a korábbi iskolaépületben valósítható meg. Ezt elfogadva a presbitérium elhatározta, hogy Gáspár Albert és Nagy Sándor tanítókkal egy éves szerződést köt a 80–85 bodosi tanuló oktatására. A költségvetés hiányának kiegészítését pedig az egyházkerületi igazgatótanácstól kérték, amely vállalta is a hiányzó összeg kifizetését. Mivel rendkívül jelentős határozatot

Jelentés -

a bodosi ref. elemi iskola 1925 évi Tanmunkái d. e. 9-12
ig megartott érettségivizsgálat eredményéről. -

A felekezeti ref. iskola birtok helyiségben van elhelye-
ve, mely a növendékek számának megfelelő nagyságú. Az épü-
let renklben van. Tanterem kellemes beutortával és tanteremtől.
Kül felcserelevé. -

Az érettségivizsga a templomban, a szülők nagy szá-
mának jelenlétében tartatott meg.

Vizsgaállás	I. om.	3.
	II. "	7.
	III. "	2.
	IV. "	7.

Összesen 19 növendék

As 1924-25-ik isk. évben a tanítást Főközfennő ref. lel-
kes vigetse, ki felcsere hatóságától kapott erre megbízást.

A vizsgán az I-IV. osztályok növendékei mindeneszer.
sajátból kikerdekeltek, a VII. oszt. abszoláló növendékeinek.
a román nyelv, történelem, állománytan, valamint földrajz
ból kérdéseket én is adtam föl. Megállapítottam hogy az el-
múlt években képest az eredmény meglepő, a minőségben nagy
a romlás nyelv mint a költői tehetségéből a gyerekek nagy
része kelte készséggel állott vizsgára. Különösen kieme-
lendő a művészi tárgyakból a rajz, és kézi munka, melyek
ben a tanítás meglepő sikert mutatott be a templomban rendez-
tek kiállításán. -

A bodosi ref. iskolában az a szép eredmény, a haladás
mindeneszer Főközfennő ref. lelkes érdeme, aki lelkes és merész
nagy buzgósággal az elhanyagolt ref. felekezeti iskolát életre kel-
lette. Kiváncsok, hogy jövőre is ilyen kérekre bírassék az is-
kola vezetői. A rendtartási naplók - a közelebbi kérekkészítés
pontjától az állami iskolával egyforma mintán készültek
a mi a felekezeti hatóságok vizsgálatára megküldött.

Bodó 1925. június 21-én

Fest. jevet magja fordításban
a lelkes kérésre az adtam ki: (P. H.)

279-175.

Borbáth. st.

Borbáth Vilmos st.

vizsgabiztos

A jelen - eredetben bemutatott magyar fordításból, hogy en-
sz mindent meggyőzően bizonyít. Péntek, 1925. július 3.

Borbáth Vilmos vizsgabiztos jelentése a református iskoláról

hozott a presbitérium, jónak látjuk tagjainak nevét is feljegyezni: Györbíró István lelkész, Józsa Albert megyebíró, Dávid Izsák, Egyed Dániel, Fábián József, Gálicza Ferenc, Józsa Imre, Székely Lajos és Székely Sándor presbiterek. A jegyzőkönyvet aláírta a két felkért tanító: Gáspár Albert és Nagy Sándor is.

Az egyházi iskolának már az 1919–1920. évben meg kellett volna kezdnie a tanítást, azonban a román állami hatóság nem késett akadályt gördíteni a református iskolakezdés elé egyebek mellett azzal, hogy maga is szerződést kötött ugyanazzal a két tanítóval mint a presbitérium. A tanító nélkül maradt egyházi iskola a református templomban kezdte meg működését, ahol a pap tanította az odajáró gyermekeket. Így Bodosnak egyszerre két iskolája volt: egyházi és állami. Csakhogy az egyházi iskolát az állami felügyelő gyorsan betiltatta – teremhiányra hivatkozva. Erről a következő drámai hangú jelentést küldte Györbíró István lelkész az igazgatótanácshoz: *„A templomból kiutasítva mentünk a községházába [ti. tanítani], onnan a csendőrök hányták ki új, szülők által készített padjainkat. Menekültünk az utolsó kis várba, egy szerény magánlakás szobájába. [...] Már hangzik a hatalmaskodó szó, hogy egészségügyi szempontból innen is ki leszünk zárva. Ha igen, akkor nincs több mentsvárunk.”*¹¹⁵ Györbíró pap számára tényleg nem maradt mentsvár, s elköltözött Bodosból.

Utóda, Tókos Jenő ugyanolyan határozottan kiállt az egyházi iskoláért, mint Györbíró István. Bár az állami hatóság nem adta meg a működési engedélyt,

a tanítást elkezdte, s 1925 júniusában a református iskola I–IV, osztályában 19 tanuló állhatott vizsgára. A vizsgabiztos Borbáth Vilmos állami iskolai tanító volt, aki az elmúlt évekhez viszonyítva haladást tapasztalt a gyermekek felkészítésében. Külön kiemelte a rajzban és kézimunkában elért eredményt, ezekből kiállítást rendeztek a templomban. Mivel a szülők nem tudták vállalni a tanító fizetésének biztosítását, Tókos lelkész maga tanított az 1924–1925. iskolai évben, s a szükséges kellékek beszerzését is nagyrészt saját költségén intézte. Hogy az oktatást folyamatossá és biztonságosabbá lehessen tenni, az egyházi iskola érdekében támogatásért kérrsel fordult az Erdővidéki Egyházmegyéhez. Kovács Sándor esperes fel is karolta az ügyet, de az igazgatótanács fedezethiányra hivatkozva, nem szavazta meg a kért segílyt. A bodosi református iskola kálváriája mégsem emiatt, hanem azért ért véget, mert a román hatóság szigorúan megtiltotta a működését. Következésképpen a tanulókat át kellett íratni az állami iskolába.

Bár a református iskola rövid életű volt, látnunk kell azt, hogy az egyház s különösen az említett két pap, Györbíró István és Tókos Jenő küzdelme részét képezte annak a nagy erőfeszítésnek, amelyet az erdélyi magyarság folytatott a magyar nemzeti iskolahálózat kiépítése érdekében. Tény viszont az is, hogy Bodos lakossága nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy az egyházi iskola fenntartását, a két tanító fizetését vállalhatta volna. Nem maradt más választás, mint az, hogy a magyar nyelvű állami iskolába

írassák be a gyermekeket, de szeretnék volna elérni, hogy az egyház szerepet kapjon a gyermekek nevelésében. Ebben a kérdésben nagy felelősség hárult az új papra, Nagy Bélára és az új tanítóra, Egyed Gézára, aki 1925-ben átvette a nyugalomba vonult Gáspár Albert helyét. És valóban, ők igyekeztek a belső megosztottságnak, széthúzásnak, ami a korábbi éveket jellemezte, véget vetni, és az iskolai oktatás és az egyházi élet, valamint a közösségi művelődési tevékenység számára megfelelő feltételeket teremteni. Bodos történetében egy szűk évtizedes építkezési korszak következett, amely látható nyomokat hagyott.

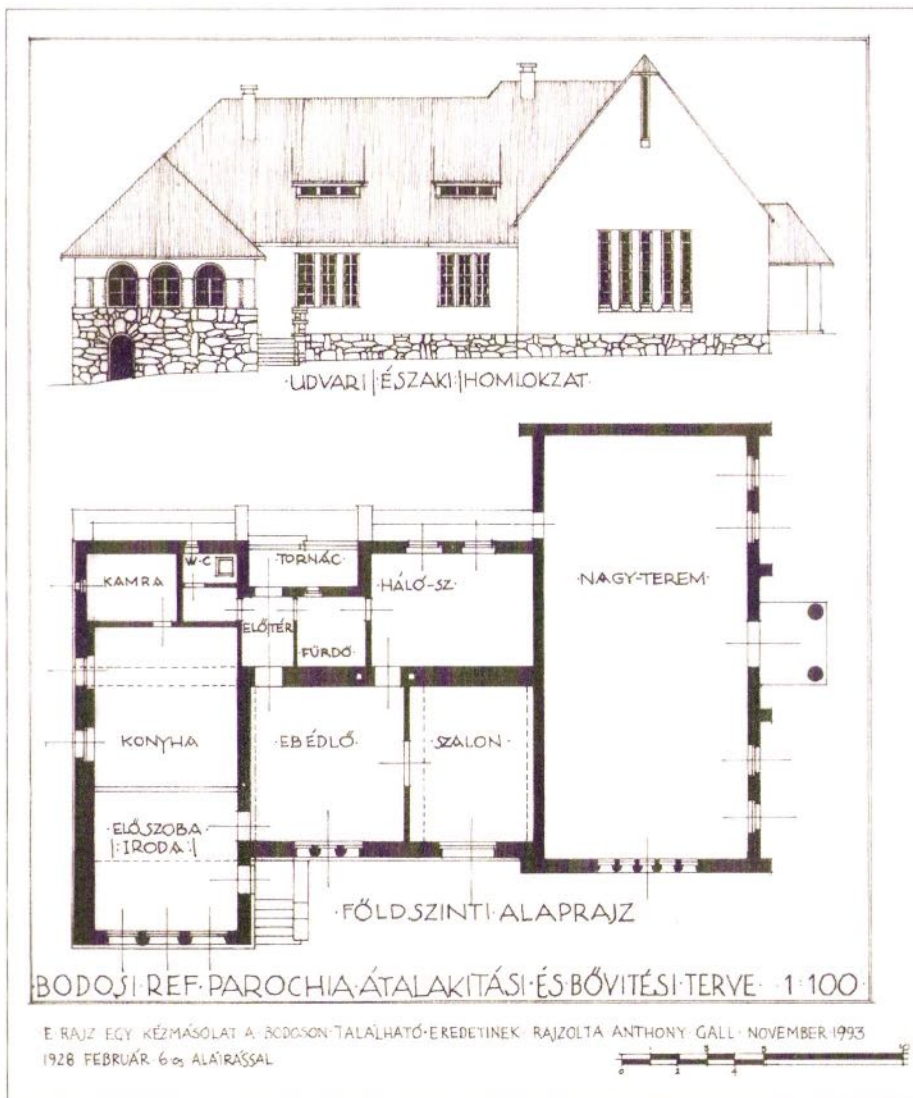
Új parókia építése és felavatása

A régi papilak átépítését a bodosi presbitérium 1927. február 13-án tárgyalta először s egy év múlva, 1928. február 28-án fogadott el határozatot a munkálatok megkezdéséről. Ezt név szerinti szavazással hagyta jóvá az egyházközségi közgyűlés. A kezdeményezés az 1926-ban megválasztott fiatal és ambíciós paptól, Nagy Bélától származott.¹¹⁶ A régi parókia már nem volt megfelelő állapotban, sem lakásnak, sem egyházközségi célokra nem volt alkalmas, ami köztudott volt egész Erdővidéken, sőt távolabb is. Ugyanis az erdővidéki egyházmegye, sőt az Erdélyi Református Egyházkerület is felfigyelt arra a kedvezőtlen jelenségre, hogy Bodosban milyen kevés ideig maradnak meg a papok. Nem volt véletlen, hogy 40 év alatt már nyolc alkalommal választott új lelkészt az egyházközség. Ennek több oka lehetett, de egyik bizo-

nyosan a hideg és nedves papi lakás volt. Nem csoda, hogy az új pap nem késlekedett előterjesztteni a már említett javaslatot. Azt már kezdetben megállapították a szakértők, hogy a régi parókia fundamentumát meghagyják, mert az jól áll s így költséget és munkát lehet megtakarítani. Tehát azt tervezték, hogy a régi alapokra húzzák fel az új falakat, de kibővítésre is gondoltak: hogy az elkészült épülethez egy közösségi célokat szolgáló, nagy termet is hozzá fognak toldani.

Bodos férfilakossága kevés kivétellel kőműves volt és értett az ácsmunkákhoz is, tehát munkaerőben nem lehetett hiány. Természetesen egy ilyen nagyszabású építkezést nem lehetett csupán közmunkával megvalósítani, és a terv elkészítését is képzett szakértőre kellett bízni. Az első tervet Dávid Jenő helyi neves építőmester készítette, amelyet el is fogadtak, és köszönetet szavaztak meg a tervező mesternek, végül mégis Kós Károlyt kérték fel, hogy terjesszen elő tervet a parókiáról. Kós Károly felkérése a véletlen műve volt, ő ugyanis éppen a nagybaconi kultúrház építésén dolgozott, amikor dr. Fábián László bodosi egyházmegyei gondnok találkozott vele, megkérte, hogy menjen ki Bodosba s szemlélje meg a helyszínt. Ez meg is történt.

Kós Károly három tervet terjesztett elő. Az első magában foglalta a parókia kibővítését egy nagyteremmel, a második a parókia épületének homlokzatát vázolta fel, a harmadikról elmaradt a nagyterem, de helyette egy kisebb tanácskozó terem szerepelt a rajzon. Erről írta Kós Nagy Bélának: „Mármost, ha a nagyterem elmarad, jó volna, ha csak

A bodosi parókia átalakítási és bővítési terve Kós Károlytól

lehet, egy tanácskozót toldani az épülethez. Praxisból tudom, hogy az szűkeség, és jelen esetben nem is kerülne sokba.” Végül a harmadik terv került megvalósításra, tehát a nagyterem nélküli, de az átalakítási tervből végül egy

új épület lett. Ez annak volt köszönhető, hogy az építők ragaszkodtak Kós Károly tervéhez, annál inkább, mivel erre figyelmeztette a tervező őket. „Kérésem a parochia érdekében az – írta Kós Károly –, hogy tessenek az egyház vezetősé-

Az új papilak, előtte Nagy Béla

gének szorosan ragaszkodni a tervhez és számításához. Semmiféle befolyásnak ne engedjen, mert minden meg nem gondolt és szakmailag el nem képzelt, logikátlan csak ronthat úgy a művészi hatáson, mint az épület praktikus használhatóságán.”¹¹⁷ Kós a munkálatok felülvizsgálására 1929-ben Bodosba utazott.

Miután az egyházközség tagjainak túlnyomó többsége megszavazta az építkezés szükségességéről szóló presbiteri határozatot és vállalta a közmunkák elvégzését, a terv megvalósítására nyílt pályázatot írtak ki, amelyet Egyed András bodosi vállalkozó nyert meg. A szerződés számára a munkálatokért 150 000 lejt biztosított. Nagy Béla elégedett volt Egyed Andrással, aki becsülettel megállta a helyét.¹¹⁸ Az asztalosmunkát Borbáth Ferenc baróti mester

készítette el. Így született meg – példás összefogás eredményeként – Erdővidék talán legszebb papilakja, amely nagyban hozzájárul Bodos rangjának növekedéséhez. Ezt csak fokozta az, hogy a lendület nem tört meg a parókia ünnepi átadásával, mert akkor már tervezték az új iskolaépület felhúzását.

Az új papilak felavató ünnepségére 1930. július 27-én került sor.

Az esemény műsorát már előzőleg közzétették az *Erdővidéki Hírlapban*, s idejében szétküldték a meghívókat. A felavatra kiszállt Bodosba az erdővidéki egyházkerület vezetősége és számos világi személy is. Jelen volt mások mellett Kovács Sándor esperes, Nagy Elek nagybaconi lelkész, tanácsos és számvevő, Zathureczky Kálmán gondnok. A zsúfolásig megtelt templomban

Kertész Lajos székelyszáldobosi lelkész tartott prédikációt, beleszöve mondanivalójába a saját korábbi bodosi élményeit is, mivel 1908–1915 között a falu lelkészeként szolgált. Ezután Sándor Lajos orgonajátéka következett, ezzel megtörtént a kijavított orgona felavatása, amelyet a továbbiakban Székely Lajos kántor vett jelképesen birtokba. Az orgona és a lelkészi lakás történetét a helybeli pap, Nagy Béla ismertette, kiemelve papí elődei között a papköltő Lukács István emlékét, valamint az 1848-as szabadságharcban kitűnt Jákó György szerepét. Természetesen nem feledkezett meg az egyházközség tagjainak áldozatvállalásáról sem. Egyed Géza tanító elszavalta *Orgonaszó* című, saját költeményét, amelynek egyik szakaszát idézzük a következőkben:

*Ha egy nép naggyá lesz
Búban és örömben,
Hogyha hinni tud
Egy szebb jövődöben;
Mintha a nagy Isten
Új riadót fújna,
Orgonazúgásban
Feltámad majd újra.*

Érdemesnek tartjuk kitérni a templomi ünnepséget követő közebéden történetekre is. Ezen báró Szentkereszti Béla a bodosi asszonyokat, különösen az anyákat köszöntötte, akik – tesszük hozzá – megérdemelték a szép, elismerő szavakat, hiszen nagy szerepük volt az építkezésekben és az ünnepségek előkészítésében. Jelen volt Fábián László szenátor is, aki a Bodoshoz való kötődését és hűségét hangsúlyozta. Józsa Albert volt me-

gyebíró örömét fejezte ki a békességes szellemért, hangulatért, amely a faluban kialakult, Toroczka Lázár megyebíró köszönetet mondott a hívek áldozatvállalásáért. A közebéd során jelentette be a köpeci Nagy Lajos tanácsos a helyi önszegélyző egyesület megalakulását, amelynek *Bodos Erős vára* nevet adták.¹¹⁹

Kiemelkedő esemény volt 1931 novemberében Makkai Sándor híres református püspök látogatása is. A püspököt és kíséretét a Keresztútnál díszkapu és lovas bandérium várta, ezt ifj. Bodosi László vezette. Dávid Imre gondnok köszöntötte az érkezőket. A megújult papilak udvarán is nagy díszkaput állítottak fel, amelyen ez a felirat volt olvasható: „Szolgádon láttasd dolgaidat”. Nagy Béla beszámolt az addigi munkájáról, amelyet a püspök szép szavakkal köszönt meg, aztán a templomban prédikált.

DERÜRE – BORÚ. „TEPLOM-HÁBORÚ” BODOSBAN

Az előbb felvázolt építkezés és szép ünnepség után olyan belső zavar és el-lenségeskedés kezdődött a faluban, amely bénítóan hatott az egyház működésére, sőt a falu életére is. Ennek során olyan események történtek, amelyek minden erőltetés nélkül kimerítik egy kis „templomháború” fogalmát. Szomorú történetről van szó, de ez is hozzátartozik a falu múltjához.

A kedvezőtlen változások nagyrészt Nagy Béla lelkész tevékenységéhez kapcsolódtak. Majdnem érthetetlen, hogy

az eddig jól működő pap miért vált a falu társadalmának megosztójává, belharcok okozójává. A megosztottság annyira kieleződött, hogy 1936 pünkösdi vasárnapján egyszerre ketten akartak felmenni a szószékre prédikálni, miközben mindkét tábor hívei is bevonultak a templomba. Ezt nevezhetjük „templomháború”-nak. De nézzük meg az előzményeket is, mert ezek nélkül érthetetlen a botrányos történet.

Amint már többször is említettem, Nagy Bélát 1926-ban választották meg – annak rendje s módja szerint – bodosi papnak. A fiatal lelkész nagy lendülettel látott munkához és számos megvalósításról adhatott számot, amelyek közül a lelki szolgálat mellett az új papilak építése, az orgona kijavíttatása, a templomtorony és templomkerítés felújítása volt a legjelentősebb. A parókia kertjét kiváló gyümölcsfákkal, az udvart rózsabokrokkal ültette be. És szólhatunk a vasárnapi iskola beindításáról, a nőszövetség megszervezéséről, a művelődési életben vállalt szerepéről is. Mindezzel hozzájárult ahhoz, hogy a gyülekezetben és a faluban nyugodtabb évek váltsák fel az 1919–1925 közötti feszült viszonyt, amely az iskolakérdés körül alakult ki a román uralom kezdetén. Ez a nyugodtabb hangulat azonban rövid életű volt.

A zavarok azzal kezdődtek, hogy Nagy Béla túlköltekezett és az állami adót nem fizette rendszeresen. De ezt még sikerült a felsőbb egyházi szervek segítségével rendezni. Nagyobb baj volt az, hogy fokozatosan szembe fordult az egyházi vezetőkkel, beleavatkozott a falu közügyeibe úgy, hogy ezzel valósággal kettéosztotta

a helyi közösséget. Mindezek miatt az Erdővidéki Református Egyházmegye bírósága az 1934. április 30-án hozott ítéletével felfüggesztette állásából Nagy Bélát. Ilyen súlyos döntést csak nagyon ritka esetben szokott hozni a református egyház, ezért kissé részletesebben ki kell térnünk az ítélet megindoklására.

Vétkesnek találta a bíróság Nagy Béla lelkész a következőkben:

1. Két református pap, nevezetesen Nagy Elek és Nagyobb Péter ellen világi bíróságon indított pert, holott egyházi ügyekről volt szó, ami az egyházkerület hatáskörébe tartozott. A pert Nagy Béla az esperes kérésére sem volt hajlandó visszavonni.

2. Nem volt hajlandó bemutatni az esperes kérésére a presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyveket.

3. Két alkalommal „templomi botrányt” idézett elő azzal, hogy két más vallásúnak is megengedte a szavazást a református egyházközség ügyeit illetően, és hozzájárult a gondnok és egy presbiter szabálytalan megválasztásához.

4. Az egyházközség néhány tagját istentiszteleten kipellengérezte.

5. Feljelentette a Hangya Szövetkezet igazgatóságát, s hét egyháztagot „bolsevista váddal” illetett.

6. Erőszakos magatartásával és sértő fellépésével a gyülekezet belső viszonyának megromlását idézte elő. Emiatt hívei jó része ellene fordult, a papi kepe megadását megtagadta, és az egyházból való kilépést is fontolóra vette.

7. Az egyházközség vagyoni ügyeinek intézésénél, az ingatlanok használatának értékesítésénél, az egyházi vagyon

kezelésénél nagyfokú szabálytalanságokat követett el, amellyel az egyházközségnek kárt okozott.

8. Kötelességmulasztást követett el azzal, hogy az utóbbi három évben sem a költségvetések, sem a számadások és lelkési jelentések nem készültek el időben.

9. Az egyházi hatóságokat, ennek határozatait nyilvánosan kigúnyolta a Nagybacon lakóihoz írt levelében.¹²⁰

Bár a bodosi gyülekezet nagy többsége Nagy Béla ellen fordult, nem voltak kevesen azok sem, akik kitartottak mellette. Kétszer is a püspökhöz fordultak azzal a kéréssel, hogy az eltiltás ellenére a lelkész továbbra is megtarthassa az állását. Ez a támogatás is bátoríthatta Nagy Bélát abban, hogy ne fogadja el az egyházi bíróság ítéletét, sőt tovább növelje a bajt azzal, hogy környezetében lázított a történelmi református egyház ellen, illetve a református szabadegyház megszervezése érdekében munkálkodik. Ehhez megszerezte a háromszéki és Udvarhely megyei prefektus engedélyét. Ez is jelzi Nagy Béla gondolkodásának teljes zavarosságát; hiszen közismert érdeke volt a román hatóságnak a székelység megosztása, intézményeinek gyöngítése. Körútja során Nagy Béla gyűlést hívatott össze Nagybaconban, Kisbaconban, Bibarcfalván és valószínűleg máshol is. A történekről a nagybaconi és kisbaconi pap részletes jelentést küldött az igazgatótanácsnak Kolozsvárra.

Amint a jelentésből kiderül, Nagybaconban 1938. karácsony első napján nagy számú hallgatóság előtt azt fejtette: „*Olyan szabadegyházat szervez, ahol nincs szükség sem esperesre, sem püspök-*

re, a tagok csupán fél véka búzát, fél véka zabot s 20 leit fizetnek, s ezzel minden kötelességüknek eleget tettek.” Ha a gyülekezet fele hozzá csatlakozik, e jelenlegi papot elcsapják, s a református templomot birtokukba veszik.¹²¹ Kisbaconban tartott beszédében a református egyház szervezete, liturgiája ellen szónokolt, „népnyúzó”-nak nevezte a vezetőséget. Azonban inkább megdöbbenést váltott ki a populista beszéd a hallgatóságban, semmint valódi érdeklődést. Bodosban még mindig sokan kitartottak mellette. Ezt kihasználva, az elbocsátott Nagy Béla mindent elkövetett, hogy a beszolgáló nagybaconi pap, Nagy Elek ne tarthasson istentiszteletet. Ezért a templomkerítés bezárt kapuit feltörette, a cinteremben beszédet tartott, s arra kérte mintegy 35 hívét, írják alá azt az ívet, melyben kijelentik, hogy őt szeretnék lelkészükné. Ez megtörtént, ami további botrányos esetnek vált előkészítőjévé. Erre 1936 pünkösdi vasárnapján került sor. Jelen volt ott gyermekként e sorok írója is. Mégsem az emlékeimre, hanem a fennmaradt jegyzőkönyvre alapozva próbálom leírni ezt a szomorú eseményt.

1936 pünkösdi első napján az ilyenkor szokásos istentiszteletet készült megtartani a beszolgáló pap által meghívott legátus, de a harmadik harangszóra megjelent és felment a szószékre Nagy Béla, ahol már hozzákezdett a fohászhoz a legátus, aki a bodosi egyházközség és a beszolgáló lelkész meghívottja volt. Rendkívüli helyzet alakult ki, telve feszültséggel, amely átragadt a gyülekezetre is. Az orgonaszó megszűnt, és a megyebíró, Józsa Márton, hatalmas hangon felszólított

mindenkit a templom elhagyására. A legátus, a kántor és presbitérium, valamint a hivatalos egyház hívei kivonultak, az ellentábor csak később engedelmeskedett, és kinn nagy hangon szidni kezdte a legátust, a presbitériumot. A megyebíró azonban ezzel mit sem törődve – bezárta a templom ajtóit. Így ért véget a botrányos pünkösdi templomozás, de a vita este a kocsmában a két tábor hívei közt véres verkedéssé fajult.

Az eseményekből a presbitérium azt a következtetést vonta le, hogy mindaddig nem tartanak Bodosban istentiszteletet, amíg az elbocsátott pap a faluban tartózkodik, mert az újabb botrányokat el kellene kerülni. Nagy Bélának végül is mennie kellett, de tény, hogy 1934-től 1936 közepéig nem élhetett a bodosi gyülekezet normális egyházi életet, és a lakosság is két táborra szakadva farkasszemet nézett egymással, ami rányomta bélyegét a falu hangulatára.

Mi lehetett az oka Nagy Béla tragikus irányváltásának?

Kovács Sándor esperes, akinek annyi gondot és kellemetlenséget okozott a fent leírt ügy, azt írta az igazgatótanácsnak, hogy Nagy Bélát nem lehetett a teljesen épelméjű emberek közé számítani, tehát mentális betegség vezette útjain 1932–1933 után. Ebben, ha a „gázkút” históriájára is gondolunk, lehetett igazság. Ugyanis az emlékezet szerint a határban földgáz-forrást „fedezett fel”, amelybe petróleumot öntött, amit meggyújtott, hogy hitelesítse a gázforrást a „gázkútban”. Csakhogy szellemi zavardottsága felvet egy más kérdést: hogyan kapott a Bodosból való elűzése után

parókiát Nagyercsén? Igaz, hogy innen Magyarborzásra, onnan Melegföldvára és végül Ége községbe került, tehát keveset maradhatott egy helyen. Ennek okait azonban még nem látjuk pontosan.

Nagy Béla zavaros helyzetet hagyott maga után, amit az utána következő lelkészeknek kellett helyrehozni a presbitérium segítségével.

Nagy Elek nagybaconi lelkész, majd esperes 1934–1936-ban volt bodosi helyettes pap. Erélyesen és nagy tudással védte a református egyházat Nagy Béla szektás törekvései ellenében. Az utána következő, magyarhermányi Rozsonday Ádám pedig (1936–1937) nyíltan szembefordult azokkal a törekvésekkel, amelyek az állítólag elmagyarosodott románokat szerették volna „visszarománosítani” a faluban. Rozsondayt emiatt sok támadás érte a román hatóság részéről, de ekkor még a magyarhermányi közösség és az erdővidéki egyházmegye meg tudta védeni, azonban a kommunista rendszer idején, 1952-ben letartóztatták és két évig raboskodott különböző börtönökben.¹²²

Kovács Géza helyettes (1937–1938) és Kolumbán Géza szárazajtai beszolgáló (1938–1939) papok átmeneti éveit követően választotta meg 1939-ben az egyházközség Fábián Adorján Béla bodosi származású lelkészt, aki hosszú ideig, 1973-ig hűségesen szolgált. Többször próbálták őt is bevádolni a kommunista hatóságok különféle ürügyekkel, hogy az egyház befolyását visszaszorítsák, de mindig sikerült elhárítania a vádak. Értékes kéziratot hagyott hátra a bodosi református egyházközség történetéről. Az ő idejében

a bodosi parókia sokszor adott helyet az erdővidéki református papságnak arra, hogy társasági összejöveteleken megbeszéljék az időszerű egyházi kérdéseket.

AZ ÉPÍTKEZŐ FALU

Bodos első kultúrháza

Már régóta igényelt a falu egy kultúrházat, hiszen korábban minden rendezvényt az egytermes, fából épült iskolában vagy a még szűkebb befogadóképességű, ugyancsak faszervezetű községházában kellett lebonyolítani, ide értve a bálokat és színi előadásokat is. Végre a falugyűlés 1928-ban határozatot hozott arról, hogy közös erővel, önkéntes munkával és adakozással kultúrházat építenek. Nem gondoltak teljesen új épület felhúzására, hanem valamely arra alkalmasnak látszó régi épület megvásárlására és átalakítására. A kijelölt bizottság választása a Hangya Szövetkezet tulajdonában lévő, kőből és téglából készült istállóval egybekötött csűrre esett, amely korábban ifj. Bedő Jánosé volt, aki hősi halált halt a világháborúban. Kevesen tudják, hogy az átalakítás tervét Erdély egyik legkiválóbb építész, Kós Károly készítette el. A szorgos munka még 1828-ban elkezdődött és be is fejeződött.

Erről írta az *Erdővidéki Hírlap* a következőket: „Öröm volt látni azt, hogy a népház megteremtésén mint fáradozik a gyermek, az öreg és a lány, az ifjak és férfiak mellett. Az egyik egy téglát, a másik egy lapát meszet, a harmadik

homokot, a negyedik vizet, az ötödik vedret-vakolókanalat hozza-viszi, forgatja úgy, hogy nézni is gyönyörűség! Kinn az utcán az egyik csoport a fákat teszi-veszi, a másik nézi, nézi, a harmadik vágja, fűrészeli, bent a szobában a deszkákat gyalulják, és szól az ének, noha a sok gyalulástól egymás hangját sem hallják. Még kinn a kugli helyiségben is gyalultak az ifjak, nem érezvén a novemberi hideget a munkájuk hevében és lelkesedésük tüzeiben, annál inkább, mert karácsonyra készen akarták látni a népházat. Hát meg is lett az úgy, hogy bár meszeletlen, de lecsiszolva és megépítve belül, a szeretet ünnepét részben itt töltötte a falu népe, felavatva a hajlékot Istennek és a kultúrának.”¹²³

A hosszú idézettel azt szerettük volna láttatni, milyen lehetett egy kisközösség összefogása, amikor közös akarat és lelkesedés uralta tagjainak gondolkodását.

Nevezetes esemény volt a művelődési ház felavatása. Ma már nehezen elképzelhető örömteli napokat jegyzett fel a krónika 1928. december végén, amikor az első kultúrházát köszöntötte a falu népe. Végre volt, ahol nagy számban össze lehetett gyűlni s együtt ünnepelni. Bodos több évszázados történetében azért volt nagy jelentősége az első művelődési ház átadásának, mert ezzel otthonára lelt a művelődési élet. A falu érezte, hogy valami új kezdődött, új lehetőség a felzárkózásra Erdővidék nagyobb s tehetősebb falvai mellé. Nem volt véletlen, hogy gazdag és megfelelő műsort állított össze erre az alkalomra a református pap és a tanító.

A Singer cég varrógéptanfolyama Bodosban 1928-ban

Az avató ünnepen, 1928 karácsonyán a gyermekek színdarabbal örvendezteték meg a szülőket, a falu közönségét és a szép számú meghívottat, köztük Benedek Elek író, akit meséiről is ismertek már rég óta a bodosiak. Benedek Elek a nagy magyar írók között tartották számon, akinek tekintélyét emelte, hogy a trianoni döntés után nem maradt Budapesten, hanem hazatért Kisbaconba, ahonnan országos terjesztésű gyermeklapot s naptárt szerkesztett nagy lendületet adva Erdővidék szellemi életének. Ő volt a kultúrház avatóünnepének fő szónoka. Az író bizonyosan azért is jött át szívesen a közeli faluból Bodosba, hogy felelevenítse régi barátságának emlékét, amelyet diákként kötött Budai Józseffel, a későbbi híres bodosi tudóssal. Lelke mélyén bizonyosan örvendett a bodosi

gyermekek *Árva Julis*ről szóló karácsonyi színdarabjának, amellyel a kisebbek is birtokukba vették a művelődési házat. A karácsonyi kultúrházi eseményekről így emlékezett meg az *Erdővidéki Hírlap*: „Felejthetetlen ünnepség volt ez, örökre emlékezetes azok számára, akik ott jelen voltak, és maradandó Bodos község részére. Annál maradandóbb, mert a szépen előadott gyermekszíndarab mellett, amely az *Árva Julis* karácsonyát és karácsonyfáját szimbolizálta a maga kedves egyszerű és mélyes tartalmával – ott volt a szeretetnek ez ünnepén az ünneplő és örömteljes gyülekezet soraiban, a szeretetnek egyik ma élő és legkiválóbb apostola, a gyermekek és érző szívek igazi barátja, székely népünk nagy fia: Benedek Elek! Ő volt a mi esténknek legkiemelkedőbb pontja.”¹²⁴

Népház-avatás Bodosban.

Hármas ünnepséget ült ez a kicsiny eldugott, de kedves és szegényes falucska szorgalmas, vidám és szerető szívű népe. Karácsonykor és Szilveszter estélyén. Első ünnepségünk szólt a népháznak, amelyet ez a kis község november közepétől, december közepéig, bámulatos kitartással, egyetértéssel és lelkesedéssel megteremtett és elkészített magának. Öröm volt látni azt, hogy a népház megteremtésén mint fáradozik a gyermek, az öreg és a leány, az ifjak és férfiak mellett. Az egyik egy téglát, a másik egy lapát meszet, a harmadik homokot, a negyedik vizet, az ötödik a vedret — vakolókanalet hozza-vízi, forgatja, úgy, hogy nézni is gyönyörűség! Kinn az utcán az egyik csoport a fákat teszi-veszi, a másik nézi-nézi, a harmadik vágja, fűrészeli, bent a szobában a deszkákat gyalulják és szól az ének, noha a sok gyalulástól egymás hangját sem hallják. Még kinn a kuglyhelységben is gyalultak az ifjak, nem érezve a novemberi hideget a munkájuk hevében és lelkesedésük tüzeiben, annál is inkább, mert karácsonyra készen akarták látni a népházat. Hát meg is lett az, úgy, hogy bár meszeletlen, de lecsiszolva — és megszeplítve belől, a szeretet szent ünnepét részben itt töltötte el a falu népe — föl-avatva e hajlékot Istennek és a kultúrának. Milyen különös is volt az, hogy ez a nép nem tudta megvárni a tavaszt, hogy a kulturházat a papilakkal együtt építse meg, hanem addig is kigondolta és megvalósította a népházat, melyet a szövetkezet által megvásárolt alig egy pár éves, szép téglaisztálló és csűréből teremtet meg a falu közepén csodával határos lelkesedéssel! De még különösebb és csodálatosabb az, hogy az istállóban született Megváltó

volt a szeretetnek ez ünnepén az ünneplő és öröm teljes gyülekezet sorában, a szeretetnek egyik ma élő és legkiválóbb apostola, a gyermekek és érző szívek Igazi barátja, székely néünk nagy fia: *Benedek Elek!!!* Ő volt a mi esténknek legkiemelkedőbb pontja, az ő lelket és szívét felemelő és gyönyörködtető előadásával, mely szívből jött és szíveig szólt és amelynek minden szavát a szeretet és tudománynak szent tüze hatotta át. Legyen szabad azért *Elek nagyapónak* ezuton is, úgy a gyülekezetem, valamint saját magam hálas köszönetét tolmácsolnom.

Öröm ünnepünk második és harmadik megnyilvánulása Szilveszter estélyén és a újév kezdetén volt. Amikor is templomozás után estefelé gyülekezett a nép az új népházba az Isten másik hajlékába. (Ha a nép szava Isten szava, úgy a népház Isten háza.) Hogy ott a kultura, a művészet és szeretet szellemében gyarapodjon és gyönyörködjön! A szép és tág és nagyterem karzatostól zsúfolásig megtelt emberekkel. A nagy rokonság szemében és szívében mint karácsonykor, úgy most is, végtelen nagy jószág és szeretet ült és mindenki átvolt halva ettől a nagy és boldog érzéstől és még a levegő is terhes volt az érzéstől — úgy mint illatos nyári éjszakán a gyümölcsös kertek. Boldogan mosolyogtak a lelkek és amikor az ifjak által előadott és csodás szépséggel átölt *„Gyöngyvirág”* című színművet végig nézte a közönség, amely meséjével és különös világánál fogva — örögei — tünderei — király és bojártárgényénél fogva nemcsak az ifjúság ügyességét domborította ki teljesen, hanem az isteni igazságszolgálatát, a jószág és igaz-

Az Erdővidéki Hírlap beszámolójának részlete a kultúrház felavatásáról

Fábian László

Abban az évben szilveszterkor a fiatalok színmű előadással szórakoztatták a nagy számú ünneplő közönséget. Az ifjak erre az alkalomra a *Gyöngyvirág* című népszínművet tanulták meg. Ugyancsak a szilveszteri estén Egyed Géza igazgató-tanító a falu történetéről tartott előadást, utána Szabó Gyula VI. éves tanítóképzős diák monológját hallgatták meg. Újév napján a férfiak borozgatás közben örömlüknek adtak kifejezést azért, hogy Fábian László bodosi származású, Baróton élő ügyvédet, az Erdővidéki Református Egyházmegye

főgondnokát, az *Erdővidéki Hírlap* főszerkesztőjét, sikerült szenátorrá választani s bejuttatni a román parlamentbe.

Új iskolaépület

Mivel a régi iskolaépület a gyermeklétszámnak sem volt megfelelő, és állaga is leromlott, Egyed Géza igazgató kezdeményezésére bizottság létesült egy új iskola felépítésére. Ennek megszervezésére bizottságot alakítottak a következő tagokból: Gálicza Géza köz-

Bodosi iskolások az 1940-es években

ségi bíró, Szabó Sándor az iskolaszék részéről, továbbá Nagy Béla református pap, Egyed Géza iskolaigazgató, id. Józsa Albert, Szabó D. Rudolf, Dávid Jenő, Egyed D. Lajos, Molnár János és Székely Sámuel tagok. A bizottság később kiegészült Bitai Bélával, Bogdán Gyulával, Rebeka Józseffel. Az iskolaszék felhatalmazta Egyed Géza igazgatót, hogy 4000 lej segélyt kérjen a megyei iskolaalaptól építési célokra.¹²⁵ Kéttantermes iskola és megfelelő iroda építését határozták el. Az előkészületek eléggé elhúzódtak, s ezért a tulajdonképpeni munka csak 1932 nyarán kezdődhetett el, miután a Háromszék megyei Iskolaalap küldöttsége a helyszínen szemlét tartott és a segélyt megszavazta. Ezt később 10 000 lejjel egészítették ki.

Az építtető bizottság 1932. augusztus 14-én összehívta a szülőket, akik vállalták, hogy minden fogattal rendelkező szülő 1 m³ követ és 2 m³ fövenyt szállít az épület alapjaihoz. Ugyanakkor vállalták, hogy a mész és téglaszállítását is közmunkában fogják elvégezni. A fogattal nem rendelkezőkre a kézi munkák végzése hárult. Az építőmunka kezdetét 1933 tavaszára tervezték, mert – amint a jegyzőkönyv írta – addig az időpontig a bodosi kőműveseknek Bukarestben kellett dolgozniuk.

A meszet Vargyason Csiki Ferenctől vásárolták meg, és Józsa Dénes, Dávid József, Dávid Albert, Dimény András és Molnár István szállította a helyszínre, ahol nyomban meg is oltották. A 20 000 darab téglát Nagybaconból Nagy

László, Bartha Lajos és Máthé Árpád téglagyárosoktól szerezték be, a szülők gondoskodtak a szállításáról. Az építkezés 1933 tavaszán valóban elkezdődött és 1934-ben befejeződött. Amint Egyed Géza igazgató írta, így született meg *„ez az impozáns iskolaépület az építőfalu áldozatkészségéből, s lett a falu egyik büszkesége”*.

Az iskolaépület átadását sem kísérte kisebb érdeklődés, mint a kultúrházét és a papilakét, ami teljesen érthető: gazdagabb lett a kéttermes iskola révén a faluközösség, a fából épült, régi iskolát pedig elfoglalhatták az óvodás gyermekek. Szépült a falukép is, amelyen a templom, a parókia, az iskola és a művelődési ház, mint a közösségi összefogás maradandó alkotásai tűntek fel. Ezekre

a falu lakói, kőművesei büszkék lehettek és voltak is.

1937-ben a tanítótestület Leon Vlădeseanu román tanító kinevezésével három tagúra növekedett, helyére – mert nem volt elég szigorú a románosításban – Nicolae Bobeș került, aki igazgató is volt 1940-ig. Közben az 1938-ban fiatalon elhunyt Nagy Sándor helyét a felesége, Bodosi Kornélia foglalta el. Miután 1940 augusztusában Észak-Erdély visszatért Magyarországhoz, a román tanító eltávozott.

Észak-Erdély visszacsatolását a székelyek, Bodos is nemzeti felszabadulásként élte meg, és az iskola szerepe is megnőtt. A tananyag megváltozott, a nemzeti tárgyak (a történelem és irodalom) nagy hangsúlyt kaptak.

Kis magyar világ – 1940–1944

A magyar honvédek bevonulása Barótra

Közismert, hogy 1940-ben a második bécsi döntéssel Észak-Erdélyt Németország és Olaszország visszajuttatta Magyarországnak. Ennek következtében Bodosban négy évre ismét „magyar világ” lett – ahogy akkor mondták, s ezt a székelység nemzeti felszabadulásként élte meg. Ennek első megnyilvánulásként még a honvédsereg bevonulása előtt ünnepséget tartottak a református templomban, ahol több mint két évtized után először énekelhette el a gyülekezet a magyar himnuszot. Valahonnan előke-

rült a magyar nemzeti zászló is, amit a karzatról meglobogtattak.

A bevonuló magyar honvédség köszöntésére az egész falu Barótra ment és együtt örvendezett egész Erdővidékkel. Lobogtak a magyar zászlók, amit 22 évig tiltott a román hatalom. Falunkban atrocitások, jelentősebb rendzavarások nem történtek. Két román férfi, aki a 22 év alatt bíróként esetleg megsértett valakit és megtorlástól tartott, a hatalomváltás idején a református parókián töltött egy vagy két éjszakát. Az

ortodox templomot sem érte nagyobb károsodás, de a négy év alatt nem tartottak benne istentiszteletet. Az 1941-ben végzett népszámlálás 628 személyt mutatott ki, mely szám magában foglalta a Dél-Erdélyből ide menekült néhány családot is. Ezek között a legnépesebb volt a Müller család, amelyet Nagy Sándorné fogadott be. Román anyanyelvű lakost nem mutatott ki az összeírás.¹²⁶

A FALU VEZETŐSÉGE ÉS TEVÉKENYSÉGE

A magyar közigazgatás késedelem nélkül helyreállt, rövid ideig Budai Károly, utána évekig Egyed Béla volt a falu bírój. A képviselőtestület a következő kinevezett tagokból állt: Fábíán Adorján Béla, Budai Károly, Egyed Géza, Kovács Sándor, Hegedüs Jeremiás, Dávid Árpád, Molnár János, illetve Józsa Bernát, Szabó Béla, Baló Rezső, akik szavazati joggal bíró előjárók voltak. Ezután nem lejjel, hanem pengővel vásároltak a boltokban s a piacokon az emberek. Fellelegzett a református egyház is, mert a prédikációt a pap szabadon elmondhatta, egyesületeket és egyesületeket szervezhetett. És visszakapta a román földreform során elvett birtokát is. Az állami iskolában – amelynek ismét Egyed Géza lett az igazgatója – már szeptembertől a magyar tananyagot tanították és nemzeti szellemű nevelés folyt. A székelység abban reménykedett, hogy Székelyföld végképpen visszakerült Magyarországhoz.

Fábíán Adorján Béla református lelkész és felesége

A bodosi képviselőtestület 1941. május 8-án tárgyalta az országgyűlés alapja megépítésének kérdését. Ennek helyét a református templom előtti téren jelölték ki, amely a község tulajdonában volt. Aztán megválasztották az építendő bizottságot, amelynek ezt az ügyet a továbbiakban intéznie kellett. A képviselőtestület gyűlése a következő határozatot fogadta el: „Tekintettel arra, hogy majdnem minden község a felszabadulás emlékére országgyűlést kap ajándékba, annak az alapjáról gondoskodni kell idejében. A világháborúban igen sokan haltak hősi halált, s méltónak tartja a képviselőtestület, hogy ez is megörökítés-

Kiránduló bodosiak az 1940-es évek elején

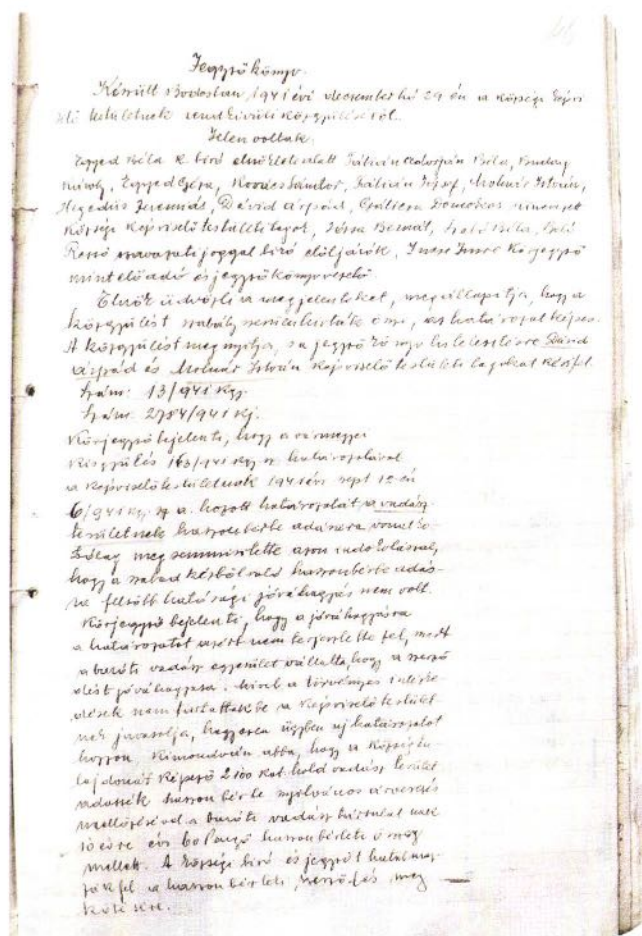
*sék, s mindezek megvalósítására csakis ez a hely a legalkalmasabb, ezért kellett így határozni.*¹²⁷

A nemzeti felszabadulással egy kedvezőbb jövőkép alakult ki a közgondolkodásban, ami a gyermekvállalási kedvet is növelte: 1940-ben 11 gyermek született, 1941-ben viszont 21 és ugyancsak 21 gyermek 1942-ben. A nemzeti felszabadulás a gyermekek továbbtanulási arányában is meglátszott: már 1940 őszén több tanulót írtattak be a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumba, mint korábban bármikor.

Egész Székelyföldön, így Bodosban is fellendült a gazdakörök tevékenysége, ami nemcsak a téli szakmai előadásokban, valamint a gazdatanfolyamok szervezésében nyilvánult meg, hanem vetőmag és fajállatok beszerzésének elősegítésében is. A közellátásra jogosultakat az illetékes hatóság számba vette,

és meghatározott mennyiségű élelmiszersegélyben részesítette. Ugyanakkor a háború miatt 1943-tól kötelező terménybeszolgáltatásokat is kiróttak a tehetősebb gazdákra.

Bodosban fellendülés következett be a helyi intézmények működésében. Ez történt a *Közbirtokossággal* is, amiről hiteles forrással rendelkezünk. A bodosi erdőbirtokosság jegyzőkönyve a falu életéről, eseményeiről is érdekes és fontos bejegyzéseket tartalmaz. A közbirtokossági vagyon nemcsak nagy értékű volt, de nélkülözhetetlen is a falu népessége számára, hiszen az erdő- és legelőterület döntő része közös, osztatlan birtok maradt a 19. század végi nagy birtokrendezések után is. A Hatodon a falu 106 kataszteri hold és 39 négyszögöl legelő, valamint 300 hold és 1172 négyszögöl erdő tulajdonosa volt, a falu határában pedig 106 hold és 1363

Részletek a bodosi közbirtokosság jegyzőkönyvéből

négyszögöl legelővel, valamint 204 hold és 304 négyszögöl erdővel rendelkezett. A terület méreteiben tapasztalható eltéréseket részben az 1920-1921-es román földreform, részben pedig az erdő-, illetve a legelőterület átminősítése okozta. Emellett 48 hold erdős legelőt vásárolt a közbirtokosság Budai Károlytól a Haraszt nevű területen. Ennek a 755 holdat meghaladó nagy területnek észszerű használata és megőrzése nem rótt könnyű feladatot a közbirtokossági egyesületekre. Különösen a távol fekvő

hatodi rész okozott sok gondot. Korábban külön erdőbirtokosság és legelőbirtokosság működött, ezek 1940-ben egyesültek, pontosabban a legelőbirtokosság beolvadt az erdőbirtokosságba, de ennek keretében legelőtársulatként továbbra is fennmaradt.

A hatalomváltozás után, már a „magyar világ” kezdetén, 1940. október 6-án az erdőbirtokosság igazgatósága és felügyelő bizottsága együttes ülést tartott. A közbirtokosság elnöke Dávid Árpád volt, jegyzője Kovács Sándor, erdőgazda

egy napi közmunkát a birtokosság vezetőse által kirendelt helyen vállalni.¹²⁸

A közgyűlés hozott döntést minden évben a pásztorok fogadásáról. Már 1940. december 28-án 47 tag jelenlétében felfogadta a gyűlés a helyi tehén- és bivalypásztort, valamint a hatodi csorda pásztorát. Hadd jegyezzük meg, hogy abban az időben egy helyre több pásztor is jelentkezett. Már az előbbi századokban valósággal pásztordinasziák alakultak ki Erdővidéken, mivel a fiak rendszerint az apák mesterségét folytatták. Igaz az is, hogy a jó pásztorembert megbecsülés övezte, hiszen nagy értéket bízta rá a gazdák. Ennek tulajdonítható az, hogy az előbb megnevezett pásztorok és leszármazottaik sok éven át vállalták Bodos állatcsordáinak legeltetését, pontosan megállapított bér és feladatok mellett. Az 1940-es években olyan nagy létszámú állatot tartottak a bodosi gazdák, hogy a közbirtokossági legelők mellett, bérelt területekre is szükség volt. Sok alkalommal a bodosi közbirtokosság a helybeli református egyháztól, illetve a baróti birtokosságtól vett bérbé legelőterületet.

A szabályzatok rögzítették a gazdák feladatát is nemcsak a pásztorokkal szemben, hanem a legelők karbantartásában is. 1941-ben például minden legelőre hajtott állat után a gazdája $\frac{1}{2}$ napon köteles volt legelőt takarítani. Az már a falvakat járó minisztériumi előadók javaslatának tudható be, hogy a közgyűlés a Hatodon a szarvasmarha, illetve juhlegelő elkülönítését is elhatározta. Ugyanis közismert volt, hogy a juhok után a szarvasmarha nem juthat

kellő táplálékhoz. A szarvasmarha pásztorok kevés kivétellel mind bodosiak voltak, a juhászok viszont nagyrészt nagybaconiak. A juhseveget hosszú ideig Veres Simon nagybaconi juhász vállalta el, akivel a bodosi gazdák elégedettek voltak. A kétoldali szerződések pontosan leszögezték a juhpásztor bérét és köteleességét. A pásztor minden fejős juh után 7 kilogramm sajtot és egy kiló ordát volt köteles adni a gazdának. A sajtot a Hatodról leszállította a faluba, s ott osztotta szét. Az állatok legelőre hajtásának idejét a birtokosság állapította meg. A legeltetés elvileg december elsejéig tartott, gyakorlatilag az első hó leeséséig, ha az egy-két nap alatt nem olvadt el. Általános kötelezettségként írták elő minden pásztornak, akár szarvasmarhacsordát vállalt el, akár juhseveget, a következőket: a pásztor „köteles minden elébe hajtott állatot jól gondozni, etetni, itatni, és minden megbetegedett állatról 24 órán belül a tulajdonost értesíteni”. Amennyiben ezt elmulasztotta, és az állat kárba vészett, megbecsült árát meg kellett fizetnie.¹²⁹

A magyar világ beköszöntése serkentőleg hatott a falu életére, de az új határok által a kőművesek munkalehetősége megcsappant, Dél-Erdélybe nem mehettek, de a hadi célú építkezés Nagybacon és a Hatod között pótolta az előbb említett kiesést. És egyre többen igyekeztek Budapest felé tájékozódni s ott munkát vállalni. Több lány helyezkedett el szolgálonak a magyar fővárosban, ahol rendszerint meg is telepedtek.

A II. VILÁGHÁBORÚ. A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS KIVONULÁSA A FRONTRA

Kétségtelen azonban, hogy a békés munkát megzavarta a világháború kitörése, amelybe 1941. június 27-én Magyarország is belépett. A katonai behívások sok családot érintettek, többen a szovjet frontra kerültek. A háborús viszonyok az otthoni lakosságra is kihatottak. Az ifjúság számára bevezették a leventeoktatást, ami polgári ismereteket és katonai előképzést is nyújtott. Kiemelkedő jelentőségű esemény volt a székely határőrség újjászervezése. Ebbe a szervezetbe a kötelező katonai szolgálaton már túl lévő 40–60 éves korosztályokat és a leventéket vonták be, és falvanként katonai kiképzésben részesítették. Bodosban egy szakasz alakult meg, amely a baróti és köpeci határőrökkel együtt egy századot alkotott, parancsnoka vitéz Egyed Géza tartalékos hadnagy volt, helyettese pedig Nagy Dénes Köpecről. A század részét képezte az erdővidéki 1. zászlóaljnak. A bodosi szakasznál őrmesteri rangot Dávid Imre viselt. A határőr zászlóaljakat 1944 nyarán kivezényelték a Keleti-Kárpátokba: a baróti zászlóalj az Űz völgyén keresztül a Csobányosban foglalt állást. E sorok írója szemtanúja volt annak, amikor a faluban dobszóra gyülekezőt rendelték el, s katonaruhában, vezényszóra kivonult a szakasz határőr a faluból, és elindult a kijelölt harcpontra. Olyan volt ez, mint valamikor évszázadokkal azelőtt, amikor indultak va-

A II. világháborúban hősi halált halt Szabó Gyula emlékműve

amelyik magyar király vagy erdélyi fejedelem parancsára háborúba a bodosi férfiak. Az asszonyok: anyák, feleségek sírva búcsúztak, a gyermekek futottak a szakasz után egy ideig. Aztán futárok által kapcsolatot tartottak a katonákkal az otthoniak. Ez a helyzet mindaddig fennállt, amíg 1944. augusztus 23-án a románok átpártoltak az ellenséghez, és együtt támadtak a Kárpátokban a magyar véderőre. Ezt követően több ütközetet vállaltak a székely határőrök, de a túlerő miatt a határőr alakulatokat is visszavonták, amelyek elindultak nyugat felé. Menet közben több bodosi katonát elhagyta az alakulatot, hazament. Csakhogy otthon már a bevonuló román közigazgatással és csendőrséggel kellett találkozniuk, és közülük legalább

hármát azonnal a földvári internálótáborba hurcoltak; ott a kegyetlen bánásmód miatt, százakkal együtt elpusztult a bodosi Józsa Vilmos és Fábián Albert.

A II. világháború folyamán a bodosi református egyházközség irattárában őrzött kimutatás szerint 97 férfit hívtak be katonának, s majdnem ugyanennyi vett részt hosszabb-rövidebb ideig frontszolgálatban, harcokban. Bodos a hősi halottak közt tartja nyilván Hegedüs Gergelyt, Hegedüs Józsefet és Tréfán Sándort. Súlyos sebesülést szenvedett Barabás József, Hegedüs Jeremiás. Nem sokan kerülhették el a fogságot sem, egy részük a Szovjetunióban esett fogságba, másik részük a visszavonulás során eljutott Ausztriába, ahol angol vagy amerikai fogolytáborokba került. A szovjet fogság összehasonlíthatatlanul súlyosabb volt, mint az előbb említett angol vagy amerikai. Többen nem bírták ki a fogsággal járó szenvedést és elpusztultak; ezért nem tért haza a fogságból Karácsony Dániel, Hegedüs Lajos, id. Müller Sándor, Tréfán János, Toroczkai Imre.

A románok átállása a szövetséges hatalmak oldalára maga után vonta a román hadsereg benyomulását Észak-Erdélybe. Erdővidékre Ágostonfalva felől már augusztus végén betört egy román alakulat, s Szárazajtat elfoglalva rabolni kezdett, de egy néhány harckocsiból álló német alakulat rajtaütött a románokon, több katonát elejtett, és a csapatot néhány napra visszaűzte az Olton túlra. De néhány nap múlva megérkezett a nagyobb román haderő, amely a falvakban lovakat, szekereket s minden más

értéket rekvirált a lakosságtól. Bodosból is több lófogatot elvittek, ruhafélékkel, edényekkel, ágyneművel magasra rakva a szekereket gyorsan tovább mentek nyugati irányba. Egy napra rá elfoglalták a vidéket az orosz csapatok; Bodosba az orosz katonák szekérrel s lóháton érkeztek, és nem annyira a rablással voltak elfoglalva, mint a nők felhajtásával, és – ahogy akkoriban beszélték a faluban – nem eredménytelenül. Azonban az oroszok is siettek tovább, csakhogy ezzel a faluban a nyugalom nem állt helyre.

Ugyanis a Romániában szétszóródott német katonák kisebb csoportokban vagy egyenként még hetekig menekültek és érintették a falut vagy határát, ami egy alkalommal véres incidensbe torkollt. Több német katona behúzódott a bodosi malom épületébe, ott étkezés közben orosz járőrök lecsaptak rájuk, és néhányukat menekülés közben lelőtték. A tetemek egy vagy két napig temetetlenül maradtak, leveleik és családi fényképeik körülöttük szét voltak szórva. A látvány borzasztó volt, azért is, mert sokan gondolhattak saját hozzátartozóikra, akik még a frontokon és fogolytáborokban voltak. Végre Egyed D. Lajos a három halottat közös sírba temette, Beserét és Fosztó dűlő határán. A kis sírdombot sok évig gondozták ismeretlenek, virágot is lehetett látni a síron, de a kollektív gazdaság egyik traktoristája a hatvanas évek elején eltüntette a hantot. A szomorú történethez tartozik, hogy a fennmaradt képeket Dombi Ede elküldte a Vöröskereszt szervezetnek, s azok alapján évtizedek múlva a németországi hozzátartozók Bodosba utaztak,

Székely Testvérek !

Székely Testvérnők !

SZÁRAZAJTA vértanu lakosai szólnak hozzátok !

Mi kiknek hozzátartozt a Maniu gyilkos gárdái **1944. szeptember 26-án** a legembertelenebb módon megkínozták és kegyetlenül lefejezték, csak azért mert magyarok voltak.

Felhivunk minden becsületes magyar embert, hogy őrizkedjen ezektől az emberi mivoltukból kivetkőzött gyilkosoktól, akik életünket és családunkat szerencsétlenné tették.

Maniu és pártja Szárazajtán bebízenyítették, hogy engesztelhetetlen ellenségei népünknek. Innen, **Szárazajtáról**, tudja meg az ország magyarsága, hogy az **ártatlanul lemészárolt testvéreink** átka száll minden olyan magyarra, aki ezek után még Maniu cinkosaira szavaz. Még a csemtaikat is ki fogja vetni a szabad székely föld magából, ha maradék népünket is a bárdos hóhérek kezére akarják juttatni.

Mi, a Magyar Népi Szövetségre szavazunk, amely megmentett a gyilkosoktól és oda hatott, hogy a bűnösök elvegyék méltó büntetésüket.

Szárazajta, 1946. november 13-án.

Nagy G. István s. k.
Nagy. D. József s. k.
Elekes Lajosné s. k.
özv. Szép Béláné s. k.

Gecse Béláné s. k.
Németh Gyuláné s. k.
özv. Málnási Józsefné s. k.

Nagy Lina s. k.
Tamás Lászlóné s. k.
Szabó Benjaminne s. k.
Fábián Sándorné s. k.

Felhívás – Emlékeztető Szárazajta tragikus napjára

ahol hosszas keresés után sikerült kihantolni a tetemeiket és a maradványokat hazaszállítani Németországba.

Alig vonult el a front, borzasztó hír terjedt el a faluban, amely arról szólt, hogy a szomszéd Szárazajtán egy román katonai különítmény kivégzett 13 helybeli személyt. A Maniu-gárda mintegy 70 tagja egy helyi román ember hívására szállt ki a faluba, hogy bosszút álljon a már említett, németekkel való harcban szeptember 2-án elesett románokért. A népet az iskola udvarára összegyűjtötték, és előttük két fiatalember fejét fejszével levágták, 11 embert pedig golyó által kivégeztek.¹³⁰ A szomszéd falvak, köztük

Bodos lakói rettegtek, hogy ilyen sors vár rájuk is. Az erdővidéki mártír falvak száma kettőre szaporodott: Köpec 1848-ban, Szárazajta 1944-ben szenvedett mártíromságot. Mindkét település híven őrzi az ártatlanul elpusztítottak emlékét.

Augusztus 23. után a román közigazgatás szervezése Észak-Erdélyben serényen folyt, de 1945. november végén a Szovjetunió felszólítására Románia kormánya kénytelen volt visszahívni állami szerveit és a katonai erőt is a már megszállt területekről. Egyes adatok arra mutatnak, hogy ehhez hozzájárultak a román gárdisták vérengzései, amelyek nem értek véget Szárazajtánál, hanem

folytatódtak Gyergyószentmiklóson és máshol is. A román állami szervek visszahúzódása után Észak-Erdélyben né-

hány hónapra átmeneti közigazgatási rendszer jött létre.

Bodos története 1944-től napjainkig

A NÉPI ÖNIGAZGATÁS NÉHÁNY HÓNAPJA. A SZOCIALISTA-KOMMUNISTA RENDSZER KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

Az előbb említett politikai eseményt követően Észak-Erdély megyéiben és a falvakban megalakultak a helyi községi tanácsok. A Magyar Népi Szövetség megyei küldöttjének jelenlétében Bodosban is létrehozták a tanácsot, amelyben helyet kapott néhány kommunista párttag is. Egyébként a községi tanács és a bíró feladata egyelőre főleg arra korlátozódott, hogy kirója a gazdákra az orosz hadsereg számára beadandó húskvótát, és gondoskodjon azoknak az állatoknak a visszaszolgáltatásáról, amelyek a Szovjetunió területéről kerültek a faluba. Ezeket fel kellett hizlalni, utána pedig Sepsiszentgyörgyön átadni a kijelölt szerveknek. Hogy kerültek ilyen állatok Bodosba? A válasz egyszerű: a bodosiak az állatokat 1944 nyarán vásárolták az országúton menekülő ukrán családoktól élelemért; másrészt, néhány legyengült vagy lesántult lovat a falut elfoglaló orosz katonák hagytak hátra, mivel már ezek helyett jobbkat koboztak el a helybeli gazdák-tól. A fent említett kérdések sok gondot okoztak a falunak, és végrehajtásuk során erős belső feszültségek is keletkeztek.

Miután 1945. március 6-án megalakult a Petru Groza miniszterelnök által vezetett kormány, a Szovjetunió engedélyezte a román közigazgatás visszatérését Észak-Erdélybe. A Groza-kormány megalakulásának napján összehívták Bodos lakosságát a művelődési otthonba, ahol sepsiszentgyörgyi küldöttek beszéltek a várható demokratikus átalakulásokról és ígéretet tettek arra, hogy a kormány biztosítani fogja a magyarság jogait – ami persze csak ígéret maradt. Néhány nap elteltével megjelentek a csendőrök, és elfoglalta helyét Nagybaconban a körjegyző is. A csendőrök már az első napon takarmányt követeltek és gyűjtöttek Bodosban. Megérkezett Erdővidékre Garcea ortodox pap is, akihez a bodosi hívek tartoztak. Kérésére 1946. október 8-án összeült a Kommunista Párt és a Magyar Népi Szövetség helyi szervezete, hogy kivizsgálja az ortodox templomot 1940-ben ért károkat, s kiderítse a rongálók kilétét. Azonban az a négy fiatal, akiket a kártétellel vádoltak, semmit sem ismert el, ezért bekísérték őket a nagybaconi csendőrszere, ahol tovább vallatták, este aztán hazaengedték őket. Ehhez nyilvánvalóan hozzájárult azoknak a bodosi személyeknek a vallomása, akiket a csendőrség közben kihallgatott. Utóbbiak bizonyosan védték a vádlottakat, amit azért is

megtehettek, mert a templom 1940-ben épen maradt, pontosabban csak nagyon csekély károsodás érte.

A Groza-kormány első intézkedései között a földreform meghirdetése volt a legjelentősebb. Ennek Bodosban is következményei voltak. A törvény értelmében az 50 hektárt meghaladó földet kisajátították, kiosztották a birtoktalannak, illetve a szegény családoknak. Bodosban a Budai család birtoka esett a földtörvény hatálya alá. A Budaiaktól elvett területből megszabott részt kapott Dávid István (Pista), Fűrész Ferenc, Hegedüs Imre, Müller Józsefné, Petkiné, Rebeka Anna és még néhány helybeli család. De a Budai család egyelőre megtarthatta az 50 hektár földet, a családi ház is tulajdonában maradt. Miután 1948-ban a kommunista párt átvette a teljes államhatalmat Romániában, rendszerváltást hajtott végre, amelynek egyik első intézkedése volt a földesúri osztály teljes felszámolása. Ennek következtében elkobozták a Budai család teljes vagyonát és a családot kényszerlakhelyre költöztették. Bodos lakosságának nagy többségét megdöbbentette ez az intézkedés, amely felért a száműzetéssel. A „Budai tagon” – ahogyan a bodosiak a Budai birtokot nevezték – állami gazdaságot szerveztek.

Az említett, 1948-as évtől elkezdődött a jelentősebb birtokokkal rendelkező családok fokozott adóztatása és terménybeszolgáltatási kötelezettségeik olyan mértékű megemlése, hogy az már a gazdaságok fennmaradását is veszélyeztette. Az üldözés a kulákosítással érte el a csúcspontját: 1952-ben

19 családot nyilvánítottak kuláknak. Ezek: Antal József, Bogdán József, Dávid Árpád, Dávid Ferenc, Dávid Imre, Dávid Jenő, Egyed Géza, Egyed D. Lajos, Egyed Vilmos, Gálicza Domokos, Gálicza Géza, Józsa Álmos, Józsa Dénes, Józsa Győző, Józsa Irma, Józsa Lujza, Molnár Emília, Szabó Lina, Szabó D. Rudolf. Indokul a kulákosításnál a cselédtartást, bármiféle vállalkozást, cséplőgéptulajdont és malomtartást hozták fel. Az osztályharc kiélezésében elől járt a nem sokkal korábban odaköltözött Fekete Istvánné, kommunista párttitkár, aki egyébként nem ismerte Bodost, s mindenképpen ki akart tűnni a rendszer kiszolgálásában. Azonban a Magyar Autonóm Tartomány központjából, Marosvásárhelyről kiszállt bizottság rövidesen törölte a kuláklistán az előbb felsoroltak többségét – a helyi eljárók bejegyzésével. Azok, akiket nem mentettek fel, még évekig szenvedtek az üldöztetések miatt.

AZ EGYÉNI GAZDÁLKODÁS ÁTALAKÍTÁSA KOLLEKTÍV GAZDÁLKODÁSSÁ

Hogyan alakult Székelyföld és benne Bodos közigazgatási helyzete?

1950-ben szovjet mintára közigazgatási átszervezést hajtottak végre Romániában, rajonokat és tartományokat hoztak létre. Többek közt megalakították Sztálin tartományt, Sztálinváros (Brassó) központtal. Erdővidék Rákos rajonhoz tartozott, Sztálin tartomány kereté-

ben. Ez a felosztás rövid életű volt, mert 1952-ben a székelyföldi rajonokból megalkult a Magyar Autonóm Tartomány Marosvásárhely központtal, amely bizonyos átszervezéssel 1968-ig állt fenn. Ekkor visszaállították a megyerendszert. Erdővidék, a régi Miklósvárszék és Bardoc fiúszék Kovászna megyéhez került. Bodosban 1948-tól néhány éven át községi néptanács működött, aztán a falut a bibarcfalvi néptanácsához csatolták. A közigazgatás ügyeibe mélyen beavatkozott előbb a Magyar Népi Szövetség, majd a kommunista párt helyi alapszervezete, amelynek hosszú ideig Bodosi Károly volt a titkára. Ő a szovjet rendszerrel hadifogolyként ismerkedett meg – annyira-amennyire. Megszervezték a helyi békebizottságot s a szakszervezetet, amelyek mind felesleges és idegen intézmények voltak a falu szerkezetében.

Bodosban még 1960-ig, a kollektivizálás befejezéséig fennmaradt a hagyományos gazdasági rendszer, és működtek a falu régi intézményei. Némelyikük részletesebb bemutatását azért tartom szükségesnek, hogy a fiatalabb nemzedékek tagjai is bepillantassanak a szülőfalu ekkori történetébe.

A családok még néhány évig egyéni gazdaságot folytattak, de ez mégsem volt a régi, a sok évszázados rendszer, amikor a gazdaember teljes szabadságot élvezett a gazdálkodást illetően, mert a kommunista pártszervek által irányított néptanács előírta mindenkinek, hogy mekkora területet kell bevetnie búzával, zabbal, törökbúzával, krumplival, és mit kell beadnia az államnak – tegyük hozzá

reális árának egy töredékéért. A családok vállalták akár a többletterheket is, csak hogy elkerülhessék a kollektív gazdaság megalakítását. Ekkor Bodosban mintegy 130–140 családnak volt valamilyen nagyságrendű gazdasága. Fennállt a közbirtokosság is. Az erdőbirtokosság elnöke 1948-ban Szabó D. Rudolf volt, jegyzője pedig Székely Dénes. Az utóbbi által pontosan vezetett jegyzőkönyv szerint az említett évben az erdőbirtokosságnak 111 tagja volt. A legeltetés ügye is a közbirtokosság hatáskörébe tartozott, évenként külön csoportosultak a tehéntartó, bivalytartó, juh- és kecsketartó gazdák. 1948-tól azonban már a közbirtokosság ügyeibe alaposan beleszólt a helyi néptanács. A kollektív gazdaság megalakulása után ennek tulajdonába ment át a közbirtokossági vagyon is.

1949-ben Románia-szerte elkezdődött a mezőgazdaság kollektivizálása, az egyéni gazdaságok összevonása közös gazdaságokba, amelybe be kellett adni a földet, az állatokat és a gazdasági felszerelést. Ez volt a legnagyobb csapás, amely a hagyományos falut, az évszázados családi gazdasági rendszert valaha érte. De a falvak akkora ellenállást fejtettek ki, hogy több mint egy évtizedre volt szükség ahhoz, hogy bekényszeríthessék a gazdaembereket a kollektív gazdaságokba. Közben olyan értelmetlen munkára kényszerítették a bodosi gazdák egy részét, mint a Barót és Ágostonfalva közti út egyik dombos részének elhordása.¹³¹

A kollektív gazdaság megalakítását Bodosban megelőzte két mezőgazdasági

társulás megszervezése. Az egyik Petőfi Sándor, a másik Ady Endre nevét vette fel, de ezekben az egyéni gazdák külön művelték meg a földjeiket, igaz, a megyei kommunista vezetés utasításai szerint. A fő szempontok közé tartozott a kommunista ideológia terjesztése s begyömöszölése az emberek fejébe. Erre vonatkozóan keresve sem találhatnánk meggyőzőbb példát, mint azt, hogy az 1958-ban a Petőfi Társas Gazdaság keretében működő pártszervezet számára a Seps-i rajoni pártközpont a Román Kommunista Párt történetének tanulmányozását írta elő!

A társas gazdaságokat 1960–1961-ben egy kollektív gazdaságba szervezték át, s ekkor már a családoknak be kellett adniuk közös gazdaságba a földet, az állatokat és a gazdasági felszerelést. Nehezen érthető, hogy az Ady és Petőfi nevét viselő két társulásból hogyan lett Lenin nevű közös gazdaság. A kényszerítés a közös gazdaságba való belépésre olyan erős volt, hogy csak egy kiscgazda, Dávid István (Pista) tudott belőle kimaradni.

A közös gazdasági rendszer első éveiben még jól termett a föld, viszonylag jó eredményeket ért el a termelésben, s az osztalék is elfogadható volt. De a földek fokozatosan leromlottak, „kisoványodtak” a rendszeres trágyázás hiánya miatt, a termésátlagok visszaestek, az osztalék is kevesebb volt, ezért a férfiak siettek más foglalkozás után nézni. Nem segítette a helyzet javulását az sem, hogy a bodosi és a bibarcfalci gazdaság egyesült, sőt ez talán még rontotta is a kilátásokat. Ekkor mindkét falu első vezető

embere Bogyor Lőrinc bibarcfalvi párttitkár volt, aki semmiféle képzettséggel erre a nagy feladatra nem rendelkezett. Fokozatosan romlott a közös gazdaság megítélése, nem érezte úgyszólván senki magáénak az erőszakkal létrehozott, párt által irányított kollektív rendszert. Tönkrementek a családok nagy gazdasági épületei, romlott a falukép. Még az erkölcsök is megváltoztak, a kisebb lopás megbocsátható bűnnek minősült, holott korábban a legkisebb lopást is elítélte a falu közvéleménye. Az a mondás, hogy „a kollektív kincses bánya, ki nem lop, az mind megbánja” arról vall, hogy a régi erkölcsi szabályok már nem voltak általánosan érvényesek. Az erőszakkal létrehozott közös gazdaságot nem tartották a tagok a tartós megélhetést biztosító alakulatnak. Nem volt véletlen, hogy 1989-ben valósággal szétszedték a gazdaság vagyonát. Tegyük hozzá mindehhez, hogy a rossz gazdálkodás egyik oka az volt, hogy legtöbbször nem a legjobb vezető került a gazdaság élére, hanem az, akit a párt kijelölt. Igaz, volt kivétel is, mert például Kovács József értett is a gazdálkodáshoz, s vezetői képessége is volt.

A kollektivizálással megszakadt a családi gazdaság sok évszázados hagyománya, az apáról fiúra szálló folytonosság. Nagy veszteséget okozott a közös gazdálkodás sikertelensége a közgondolkodásban is, mivel lejáratta a szövetkezeti eszmét. Olyan rossz kicsengése van ma a szövetkezet kifejezésnek, hogy még több mint húsz év után sem lehet szóba hozni a szövetkezés hasznosságát, pedig szükség lenne rá.

Egy erdővidéki település újjászületése

Közséncsapó, gumicsizmával, ragyogó napfényen, ám fagossággal reggelén könnyedén lépdek a szőlőrádó mercevidéki szőnyeg. Az emelkedőn visszapillantva gyönyörű képet mutat Biharcfalva a millennium tiszteletére telepített fenyvesed az eremeset iskola felett, debből az Arpad-kori freskókörű templom karcsú tornya nyújtózik a Török hálójában. Csipőzáró sáros hegyről, sárga és vöröses levelű fák és bokrok vidámítják a vándort, rajtuk fagyaszűzű őrökönként harmat csillog. Még egy pillantás a borziss községbe, aztán a szomszédos Kis- és Nagybacsa, a távoli Csiki-havasokra s a közeli Békés és Kakkukhegyre, s már fél is érkeztem a terepre. Hőitlen kibontakozó Bodos, a jól érejtett település, hiszen a közeli Sepszentgyörgy–Barót műtőnél csak néhány hézart lehet megpillantani.

Egy kis helytörténet

[illegible][illegible]

Káthori Gábor 1611. február 8-án
bocsátotta ki „fejedelmi székelyén”
a havasalföldi Turgostén! A színes
nemzeti címer olyan élethű a föld-
mezőnben virágozó ágat tartó galamb-
bal, s a fekete tintával írott gyöngy-
betűs szöveg is olyan friss, hogy
szinte alig hihető: elhűl közel negy-
ezerévesen!

A mai valóság

[illegible][illegible]

kvantitatás sem jellemző. Mindössze néhány fiatalról tesz említést a beszámoló, akik az ifjabb években az országban is tudtak megtalálni a boldogságot.

Látástól vakulásig

[illegible]

Egyről kettőre jutni

[illegible]

Jósa Piroška

Jósa Piroska: Egy erdővidéki település ujjaszületése (Erdélyi Napló, 1998)

AZ 1989-ES FORDULAT HATÁSA

Az 1989-es eseményekkel fordulat következett be a falu életében. A közös gazdaság felbomlásával a földek visszakerültek azok tulajdonába, akik annak idején beadták a közös gazdaságba, a közbirtokosság pedig újraalakult. A családi gazdaság, legalábbis az utóbbi évekig, bizonyos lendületet vett. A rég elszármazott, de időnként hazalátogató újságíró, Jósa Piroska az *Erdélyi Napló* című

lapban Egy erdővidéki falu újjászületése címmel 1998-ban riportot írt Bodosról. s örömmel jegyezte le a következőket: „A faluban minden gazdaságban sok szarvasmarhát, lovat, juhot tartanak. Az udvarok hangosak a baromfiaktól, egyesek nyulat is tartanak... Az idősebb generáció erején felül veszi ki részét a visszakapott földek megmunkálásából, beleroskadva a látástól vakulásig tartó dologba. Az utóbbi időben nagyon sokan javítottak házat, melléképületet,

készítettek kaput, kerítést, egyre több a fürdőszoba, a vízvezeték, néhány házba központi fűtést is szereltek." Terjedőben volt a technikai civilizáció: Jósza Piroska rokonai segítségével 25 parabolaantennát, harminc személyautót, több kaszálógépet, motorfűrészst számolt össze Bodosban. Jól látta a falu népességének foglalkozási szerkezetét is: lakói közt vannak földművesek, szénbányászok, ácsok, gépkocsivezetők, tanárok és olyanok is, akik Bibarcfalván a borvíztöltődében keresik meg kenyerüket.¹³² A kommunizmus idején lebontásra, tehát halálra ítélt falu népe sietett új életet kezdeni, s megragadott minden lehetőséget és alkalmat arra, hogy rácsafoljon azokra a nézetekre, amelyek szerint a kis települések életképtelenek. Viszonylag jó keresetet biztosított a bányászat, s vonzó volt azért is, mert már nem kellett Köpecre menni, mint korábban; helyben külszíni fejtést nyitottak.

Bizonyos, hogy új remények születtek a falu jövőjéről, ennek jeleként a falu nagy igyekezettel fordult hagyományai felé, amelyekre alig volt lehetősége az eltelt 40 esztendőben. De előbb lássuk, mi történt. Erről szól Sándor István, Bodos református lelkészének itt következő írása.

BODOSI VÁLTOZÁSOK AZ UTÓBBI KÉT ÉVTIZEDBEN

Isten segítségét kérem ezen dolgozat elkészítéséhez. Kortörténet kellene legyen, 1986-tól napjainkig terjedő időszak vázlatos rajza. Apropos, előzmé-

nye az, hogy Egyed Ákos felkért, hogy a rendelkezésemre álló dokumentumok, Historia Domus, presbiteri jegyzőkönyvek, aranykönyvek alapján, valamint személyes emlékeimre támaszkodva írnam meg Bodos falu jelenkori történetét.

A különböző dokumentumok rögzítik az eseményeket, de nyilván részlegesen, specifikumuknak megfelelően. Jelen „írás” feladata azonban az, hogy összegezze azokat átfogó képet adva a falu életéről, a lakosokról, történésekről. Mivel egyházközségi dokumentumokat használok fel, nyilván ez a forrás rányomja a bélyegét írásomra. Ezek előrebocsátásával kérek türelmet eszmefuttatásom elolvasásához.

Lelkészi munkámat 1980. október 1-jén kezdtem meg a Hargita megyei Kőrispatakon, a székelyudvarhelyi egyházmegyében. Feleségemmel, lánykori nevén Molnár Magdolnával kerültünk ki abba a faluba, amelyben több valláshoz tartozó lakos élt. (Az 1989-es rendszerváltás után nemzetközi hírű szalmakalap-múzeum létesült a faluban.) Meghívás útján onnan kerültem, kerülünk át Bodosba, 1986. március elseji hatállyal. Így ettől a dátumtól kezdem felvázolni falum történéseit.

Bodos Erdővidék egyik kis települése. Az 1985-ös lelkészi jelentés 472 református egyháztagról számol be. 2013-ban – amint a függelékben látható – Bodos lakossága 432 főt tett ki, függetlenül a felekezettől.

Mint tudjuk, Romániában 1989 előtt diktatúra volt. Az államhatalom ördögi tervében benne volt, sok kis település mellett, Bodos lerombolása is. Ez azt je-

lentette volna, hogy a lakosságot betelepítik egy tömbházba, megfosztva addigi életterétől, a falut pedig templommal, iskolával, kultúrházzal, lakóépületekkel együtt le kellett volna gyalulni a föld színéről. Kár lett volna érette, mert ez a dombok között megbújó, sok gyümölcsfával teletűzdelt kis falu Erdővidék gyöngyszeme, sokak számára „szívem csücske”. Istennek azonban gondja volt e falura is, és a veszély elmúlt a fejünk fölül.

Ez az időszak még a szocialista rendszer ideje. Az egyházak működhetek, de elég szigorú játékszabályok tiszteletben tartásával. Látszatra szabadon dolgozhattunk, de mindenütt figyelemmel kísérték, bár ez nem volt mindig érzékelhető. Személy szerint semmiféle bántódás nem ért, igaz, nem is adtam rá okot. A változást csak reméltük, de nem gondoltuk, hogy néhány év után valami is módosul a társadalom életében. Ebben az időszakban az egyházközség nem volt gazdag, de viszonylag stabil helyzete volt. A szükséges minimális kiadásokat a hívek adományából, rendkívüli adományokból, perselypénzekből biztosítottuk. Nagyobb javítást, karbantartást nem tudtunk végezni.

Beiktatásom után a presbitérium közreműködésével, hívek adományából, a lelkészi lakás utca felőli oldalánál kerítést javítottunk, cserefasasokat állítottunk fel fonott dróthálót szegezve rá. Sajnos, ez a megoldás nem bizonyult időtállóknak. Az elkövetkezendő években többször is javítani kellett, mert folyamatosan romlott. De akkor, pillanatnyilag, megoldás volt. A fontosabb munka a torony kijavítása volt, a csillag-

tól a földig, ami akkor 2400 lejbe került. Egy sepsiszentgyörgyi szakember, Bíró László végezte el a munkát a csapatával. Kijavították a bádogtetőt, kötélről, alpinista technikát alkalmazva, majd ugyanígy a vakolatrészt is. Összehasonlításképpen az egyházközség 1985 évi pénztármaradványa 30 343 lej volt, a lelkész fizetése 2912 lej.

Jellemző ezekre az évekre (is), hogy a lakosság nem dúskált pénzben, de nagyon sok mindent közmunkával próbált megoldani. Ámbár az is igaz, hogy sok mindent csak második, harmadik nekifutásra sikerült véglegesíteni. De azért akkor még működött ez a székely vidékeken rég meggyökeresedett hagyomány. Egyes esetekben családoknál, ma is fellelhető, hogy „kalákát” hívnak, és úgy végeznek el bizonyos munkákat, de nagyon sokszor már szakembercsoportot vesznek igénybe, már amennyiben megvan a családnak az anyagi lehetősége. Esetenként a közösségeknél is – iskola, egyház, – működik a közös összefogás. Meggyőződésem, hogy ha valaki felmutat egy konkrét közösségi célt, összefog egy bizonyos csoport, a terv megvalósul. Erre majd a későbbiekben részletesen is kitérek.

Az 1989 előtti időszakban, a falurombolás réme miatt a lakosság nem nagyon fordított gondot épületeik karbantartására. Minimális javításokat végeztek, de nagyobb befektetéseket nem eszközöltek. Levegőben lógott az esetleges kitélepítés veszélye. De azért a templomon végeztünk kisebb csinosítást, illetve kis mértékben növeltük a szolgálati lakás kényelmi fokát is.

Templomtér

Aztán eljött az 1989-es esztendő. Ez év végének eseményeivel kapcsolatban hadd idézzem a Historia Domus erre vonatkozó bejegyzését.

„Ez az év Kelet Európában a változások éve. Recseg-ropog a felépített diktatórikus szerkezet, vajúdik egy reménység szerint másabb rend. Decemberben előbb Temesváron, majd az ország többi részén is megmozdulnak a közösségek, »forradalom« indul. A jogos emberi elégedetlenséget azután a kommunista uralom második sorában lévők kihasználják, irányított híresztelésekkel befolyásolják. A kisebbségben élő magyarság is reményteljesen néz a jövő felé.

Helyi szinten a karácsonyt, az istentiszteleteket »őrszemek« kiállításával végeztük, tartva a úgynevezett terroris-

táktól, akikkel az állami televízió riogattott. Rettegés és eufória váltakozásával, ugyanakkor reménységgel zárjuk az évet.” (Historia Domus 1989, 6. oldal.)

Az úgynevezett forradalom az ország, és természetesen a szűkebb vidékünk életében hozott jót is meg rosszat is. Reméltük, hogy szabadabban, több egyéni és közösségi joggal élhetünk. Részben ezek az elvárások megvalósultak, de sok tekintetben mai napig meg kell vívjuk a mindennapi harcainkat. A változás jó hozadéka volt, hogy szabadon megünnepelethettük március 15-ét, használva a 46 évig valahol dugdosott nagyméretű magyar nemzeti lobogót, a parókia padlásán rejtegetett háromsávos zászlórúdra felerősítve.

Bodosiak látogatása Biharugrán

Az első március 15-ét telt templommal ünnepeltük, nagy volt a lelkesedés. Az azutáni ünnepélyek már valamelyest csökkenő tendenciát mutattak részvétel szempontjából, de azért mindig szép számmal részt veszünk e történelmi jelentőségű nap megünneplésében.

Országos szinten elsők között létesül testvértelepülési kapcsolat 1990 januárjában a Békés megyei néhány település és Erdővidék néhány faluja között. Bodosnak (és Bibarcfalvának) a Békés megyei Biharugra jutott, amely településsel a mai napig élő kapcsolatot ápolunk. Ez családok közötti barátságokat eredményezett, ami a testvériség legfontosabb ajándéka, de hivatalos gyülekezeti látogatások is történnek, két-évente váltakozva.

A változás kevésbé jó következménye az volt, hogy fokozatosan romlott a gazdasági helyzet, a pénz értéke, és ez természetesen a lakosság hangulatára is hatással volt. Másrészt az egyházközség anyagi helyzetét is meggyengítette. Néhány évig (1995-ig) a gazdasági mutatók lefelé mutattak. A pénztámaradvány évről évre csökkent, a terhek nőttek. A hívek anyagi helyzete sem tette lehetővé a nagyobb teher vállalását.

Másrészt az emberek gondolkodásában is változás állt be. A sok évtizedes, az állam és titkosszolgálati által alkalmazott erőszakos cenzúra, az emberek intim világába is beleszóló intézkedések után hirtelen sokan úgy gondolták, hogy most már minden szabad. Nem működött az öncenzúra, és egyesek

minden meggondolás nélkül mondtak – sokszor elhamarkodott, és mások jogaiba, becsületébe, tisztességébe belegázoló – véleményeket. El kellett telnie néhány évnek, amíg a dolgok a helyükre kerültek, és megtanultunk az új helyzetben is normálisan együtt élni falustársainkkal.

Az évtized második fele anyagilag valamelyes javulást hozott. Ugyanakkor a falu lakossága megértette, hogy összefogás nélkül nem várhatunk eredményeket. Nem lehet és nem kell minden segítséget mástól, külföldről várni. Így az idegenből jövő segítség mellett az összefogásnak is meg volt a gyümölcse. Egyházi tekintetben közadakozásból javítottuk meg a templom tornyát, közmunkával a kántori lakás tetejét, szintén közös összefogással modernizáltuk – támogatásokat, pályázatokat is igénybe véve – a falunk szülőte, Budai József pomológus nevét viselő iskolát, a néhai tanító, Vitéz Egyed Géza nevét viselő kultúrházat. Szintén közösen, hagyományt teremtetünk a kosaras bál tél végi bevezetésével, amikor is a valamikori elődök hagyományát ápolva néhány lelkes személy heteken át szerepeket tanul, hogy a bálon szórakoztassa a közönséget. Erre utaltam korábban, amikor a közösségi összefogásról tettem említést. Ezzel kapcsolatban újra csak a Historia Domus-ból idézek:

„Az ünnepi esemény (iskola névadó ünnepélye és falunap) megmozgatta a falu apraját-nagyját. Jó egy ilyen rendkívüli alkalom (...) mert éppen rendkívüliségből adódóan válik ünnepélyessé, emlékezetessé. Ezek az alkalmak bizonyítják, hogy bár a mindennapi rohanás-

ban elfásul, közömbössé válik a közösség, mindazonáltal képes összefogni, marandót, emlékezeteset alkotni. A hamu alatt izzik a tenni akarás parazsa, csak lenni kell valakinek, aki a tüzet csíholja. (Historia Domus 2001, 12. oldal)

A 2000-es évek pozitív változást hoztak az egyház- és a falu életében. A valamikor elkobozott, államosított ingatlanokat – erdő, szántóterület, kaszáló – az állam kénytelen-kelletlen kezdte visszaszolgáltatni az eredeti tulajdonosoknak. Így egyházközségünk is a valamikor kisajátított több mint 80 hektáros erdejéből 30 hektárt visszacapott. A többi, 74 hektárig, hosszas utánajárás, pereskedések után 2010-ben kaptuk vissza. Ugyanígy visszakerült 98 ha mezőgazdasági terület is. Ezek jövedelméből és a hívek anyagi hozzájárulásával most már korszerűen fel tudtuk javítani egyházi épületeinket. Itt említem meg, hogy a lelkészi lakást, amit Kós Károly tervei alapján építettek, szintén ilyen forrásból tudtuk megjavítani, és most Erdővidék ékköveként lehet csodálni.

Pályázati pénzből 2006-ban 2 km mellékutat javítottunk fel, átereszeket, hidakat cseréltünk ki. 2007-ben a bányabezárási program keretén belül sor került a főút leaszfaltozására, új híd építésére a Bacon patakán, illetve átereszek megépítésére, sáncok kibetonozására a falu között. Ez a munkálat nagyban megváltoztatta a falu összképét.

A megújított útburkolat arra ösztönzött sokakat, hogy házaikat szépítsék, csinosítsák. Nagyon sok ház megújult, szebb köntöst kapott. Az embereknek van igényük a szépre, és a válság, a

Konfirmandusok Sándor István lelkéssel (1991)

pénztelenség ellenére gondot fordítanak környezetük szebbé tételére.

A mellékelt adatok mutatják a népesedési adatokat 1900-tól napjainkig.

Születések

A 20-ik század 60-as évéig a születések száma mindenütt két számjegyű. Ezen belül kiemelkedők az 1910-es, 1911-es esztendő, amikor 26-an születtek. De a többi években is nagyjából 10 és 24 között mozog az évenkénti születések száma. Érdekességgént említem meg, hogy a korabeli anyakönyvekben 1930-ig külön meg van jegyezve a házasságon kívüli születések száma. 1960 és 2000 között lényegesen csökken a gyerekvállalási

kedv. 1977-ben 15 keresztelést jegyeztek be, 1970-ben 14-et, de többnyire egyjegyű számjeggyel lehet a kereszteleseket leírni. Ebben az időszakban a legkevesebb keresztelest – 3-at – több évben is jegyeztek, sorban 1965-ben, 1986-ban, 1990-ben, 2005-ben, illetve 2011-ben. Szorosabban véve 1986-tól 2012-ig, azaz az én szolgálati időmben, 153 keresztelest jegyeztünk be. Családokra lebontva, az utóbbi időben leginkább az 1–2 gyermekes család a gyakori, és ritka, mint a fehér holló a 4, netán 5 gyerekes család. Az egyetlen család, ahol több gyerek született, egy pásztorokodással (is) foglalkozó házaspár, ahol az idők folyamán 8 gyerek született.

Házasságok

Feltehetőleg a falu lélekszáma miatt a múlt században sem és az utóbbi évtizedben sem haladta meg az esketések száma a 10-et. Egyedül 1948-ban van 9, illetve 3 évben: 1909, 1956, 1979 nyolc esketés. De nem ritka az olyan év sem, amikor egyetlen ifjú pár sem kérte Isten áldását házaseletére. Az utóbbi években is nagyon megcsappant a házassági kedv a fiatalokban, valószínűleg a biztos kenyerkereseti lehetőség hiánya miatt is.

Temetések

Az anyakönyv nyilvántartásai szerint viszonylag sok temetés volt a múlt század első négy évtizedében. Ezen belül is kiemelkedő az 1904-es év, amikor 20 név szerepel az anyakönyvben, az 1914-es év, amikor nagyon sok a kiskorú halott. Az 1986–2012-es évek tekintetében 2002 a rekord, amikor 12 személyt kísértünk ki a temetőbe, illetve a 2003-as, amikor 11 személy hunyt el. A legkevesebben – mindössze ketten – 2004-ben és 2005-ben haltak meg. Megemlítem, hogy a bodosi szolgálati időm alatt, 1986 márciusától 169 alkalommal kellett koporsó mellé megállani.¹³³

Mindent összevetve Bodos élni akaró kis falu. Lakosai szorgalmasak. Igyekeznek a nem túl jó minőségű földből a maximumot kihozni, nem kevés munkával. Nagyon sok embernek a vidéken már nem a „bodosi szekér” jut eszébe, amikor Bodosról, bodosiakról kerül szó, hanem az összefogás, amiről sokszor bizonyosságot tettek az eltelt időben, valamint a nagyjából rendben levő falu, pél-

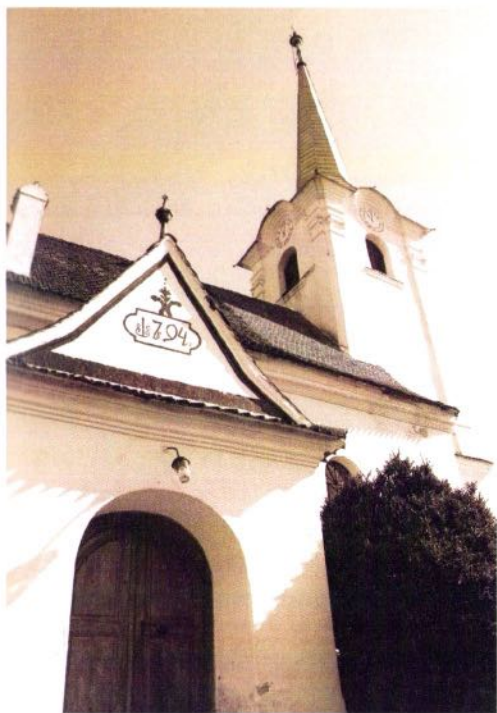
A Budai család síremléke

dás állapotban levő középületek. A falun végigsétáló látogató jóleső érzéssel veszi tudomásul, hogy viszonylag sok gyerekkel lehet találkozni. A számítások szerint a falu lakosságának 40%-a harminc éven aluli. Tehát a falu fiatal, élet erős. Reménykedünk, hogy ha lassan is, de pozitívan fog a kistérség sorsa alakulni, és fiataljaink nem kényszerülnek a jövőben messze földre vándorolni a jobb megélhetés érdekében. Isten segítsen meg, hogy kedves kis falunk, Bodos ne csak szép történelmi múlttal rendelkezzen, hanem reményteljes jövővel is – zárja összefoglalóját Sándor István református lelkész.

HAGYOMÁNYOK, HAGYOMÁNYÁPOLÁS

A 200 éves templom ünneplése

A szocialista rendszer ellenségesen viszonyult az egyházakhoz, különösen a magyar egyházakhoz. Voltak olyan időszakok, amikor kimondottan üldözték a papokat, s próbálták a templomba járó-

A 200 éves templom

kat „megbélyegezni”. Ez Bodosban sem volt másképpen, amiről Fábian Adorján Béla lelkész érdekes történeteket mondott el e sorok írójának. Nyilvánvaló, hogy az utána Bodosban szolgáló lelkészek is vállalták a küzdelmet és igyekeztek összetartani a gyülekezetet, amit sikerült elérniük. Beke Tibor szárazajtai (1973), majd Antal Ferenc bibarcfalvi (1973) lelkészek mint beszolgálók tették a kötelességüket, teljesítették hivatásukat. Végre Nagy Károly megválasztásával több évre (1973–1979) nyugodtabb helyi tevékenység következett be. Miután Köpec lelkésze lett, és Erdővidéken 1989 után visszaállították az Egyházmegyét, esperesként is többször meglátogatta a bodosi gyülekezet, és segítette törek-

véseinek megvalósítását. Bartha József (1980–1985) működése is sikeres volt. Hegyi Dániel beszolgáló (1985–1986) lelkészt követően Sándor István 1986-tól napjainkig nagy odaadással és hűséggel tesz eleget a papi hivatásnak. Megvalósításai közt – természetesen a lelki szolgálat mellett – a volt kántori lakás, valamint a templom és a papilak restaurálását kell kiemelnünk. Nem feledkezhetünk meg azokról a megemlékező rendezvényekről sem, amelyek a bodosi református egyház és a magyar történelem kiemelkedő eseményeit idézik fel ünnepségek keretében. Munkájukban a lelkészek első sorban a presbitériumra támaszkodtak. Ennek élén a megyebíró állt. Az általunk ismert első bodosi megyebíró Dávid Dániel volt 1773-ban, majd Bodai Imre nevét jegyezték le 1798-ban, Bodai Imre még 1804-ben is presbiterként szerepel az egyik bejegyzésben.

Az 1989-es változásokkal az egyházi s kulturális élet területén is születtek kedvező jelenségek, események. Kiemelkedő eseményt jelentett az 1994. évi emlékünnepe a református templom építésének 200. évfordulóján. A felújított és rendbe tett, kecses templom reményt sugárzó látványt nyújtott a nagy számban odasereglegőknek. A szép és megható ünnepség természetesen a templomban kezdődött. Az emlékeztetést Sándor István helybeli református lelkész készítette elő és szervezte meg: mintegy 400 meghívót küldött szét, és az eredmény nem maradt el, sokan hazalátogattak azok közül, akiknek bodosi gyökereik voltak. És ott voltak a környék falvainak lelkészei, világi képviselői. Igét

hirdetett Nagy Károly, az Erdővidéki Református Egyházmegye esperese, aki korábban e falu lelkésze volt. Aztán Sándor István köszöntötte a gyülekezetet, felidézve röviden a templom múltját és az ünnepi előkészületeket. Egyed Ákos a falu történetéről és saját gyermekkoráról beszélt. Többen szavalattal járultak hozzá az emlékezés kulturális programjának megvalósításához. Józsa Imola Kisfaludy Sándor *Szülföldem szép határa* című versét, Egyed Kincső Egyed Géza *Orgonaszó* költeményét, Tompa Mihálytól Szabó Edit *A madár fiaihoz*, Józsa Izabella a *Hazamegyék a falumba* című verset szavalta, Kovács Gyöngyi pedig Reményik Sándor *Templom és iskola* című, mindig időszerű költeményét, míg Egyed Emese ez alkalomra írt versét mondta el. A templomi emlékezést követően a kántori lakásban a bodosiak oldottabb beszélgetésre gyűltek össze. Az ünnepség eseményeit *A szülföld vonzásában a Székelyföldön* című írásában Jóna Piroska foglalta össze. A megemlékező sorozat egy másik alkalommal az iskolánál folytatódott.

*Az iskola névadó ünnepe.
Ki volt Budai József?*

A következő, nagyobb közös esemény az iskola névadó ünnepsége volt 2002-ben, amikor a falu nagy születtje, Budai József neve került fel az iskola épületére, a szülőházra pedig az emléktábla. A névadás fontosságát különösen sokszor szóba hozta, sőt szorgalmazta Kisgyörgy Zoltán geológus, a sepsiszentgyörgyi *Háromszék* újságírója. Ezzel egyetér-

tett a falu közössége is. Az eseményre nagyon sokan összegyűltek az iskola udvarára, ahol több méltatás is elhangzott, Kisgyörgy Zoltán Budai Józsefről, Egyed Ákos Bodos történetéről beszélt. Az iskola történetéről sem feledkeztek meg az ünnepség során, hiszen innen ment tovább tanulni Budai József, akinek neve ezen a napon került fel az iskola bejárata fölé.

Bodosban a rendszeres iskolai oktatás a 18. században kezdődött s fokozatosan fejlődött az egy tanerős osztatlan iskolától a négyosztályos, két tanítós intézményig. Azután a gyermeklétszám növekedése szükségessé tette, hogy az iskola kéttagozatúvá alakuljon, s az 1–4. osztályos alsó, illetve az 5–8. osztályos felső tagozattal működjön 1948–1951 között. Ekkor Szabó Sándor volt az igazgató, a tanítók és tanárok pedig Márton Pál, Virág Károly, Kocsis Ibolya, Nemes Kálmánné, Bardocz Magda, Egyed Géza, Nagy Sándorné és Herman Sára.

1951-től ismét négyosztályos lett az iskola, igazgatója Egyed Géza volt, a tanítók Lakatos Elemér, Dombi Adél és Gáspár Jenőné Bakó Etelka. A szocialista rendszer idején a falura is és az iskolára is nehéz idők jártak, mert az osztályharcos pártpolitika mélyen beleszólt az oktatói s főleg nevelői munkába. 1989 óta bizonyos megújulás következett be, de az iskola tanulóinak létszáma lecsökkent: 2001–2002-ben 22 tanulója volt, tanítójuk akkor s azóta Dávid Anna-Gyöngyi és Benedek Erzsébet, az óvónő pedig Sándor Magdolna. A bodosi elemi iskolából az idők folyamán számos tanuló ment középiskolába, tanítóképző-

*Az iskola névadó
ünnepsége*

be, és többen egyetemi diplomát is szereztek, az elsők között volt Budai József.

Ki volt Budai József és mivel szolgált rá, hogy iskoláját róla nevezze el a szülőfaluja?

Röviden szólva: tudós volt, pontosabban természettudós, ezen belül geológus, botanikus, de mindenekelőtt pomológus, gyümölcsnemesítő. Bodosban született 1851. november 25-én, és Miskolcon halt meg 1939. január 20-án. De lássuk részletesebben a családfát és a pálya alakulását.

Arról már ejtettünk szót, hogy a Budai család ősei Bodai nevet viseltek s volt idő, amikor mindkét formát használták. Kutatásaimmal visszamenőleg 1635-ig sikerült követnem a kérdést: ekkor Bodai Pétert a gyaloglófók között írták össze; egy másik forrásból az is kiderül, hogy Bodai István 1777-ben „oskolamester” volt és 1815-ben hunyt el. Ezekről az anyakönyv nyújt eligazítást. Megtudjuk, hogy 1798-ban „megyebíró Bodai Imre uramnak” József nevű fiát keresztelték. Később őt emlegetik majd, „procurator”-ként, ügyvédként,

„szószólóként”, de már „Bodosi Budai József” néven és tekintetes úrként Miklósvárszékből. Tehát ő változtatta a Bodai nevet Budaira. Budai József felesége bibarcfalvi Borbáth Rebeka volt, aki hat gyermeknek adott életet, köztük Károly nevű fiúknak. Erről olvassuk az anyakönyvben: „Tekintetes Budai Josef úrnak fia Károly 26 éves ifjú legény” feleségül kérte bodosi Nagy László leányát, Annát. Ebből a házasságból született 1851. november 25-én József, a későbbi neves gyümölcsnemesítő és testvére, Ignác, továbbá Domokos és Emília, akik közül különösen Domokosnak kell megjegyeznünk a nevét.

Budai József az otthoni elemi iskola elvégzése után Székelyudvarhelyen járt középiskolába, majd a Budapesti Egyetem természetrajz-földrajz szakán kitűnő minősítéssel diplomát szerzett, s ott egy ideig Szabó József geológus mellett dolgozott mint tanársegéd. A székelyudvarhelyi tanulóévekről s a budapesti utazásról diáktársa, Benedek Elek írt színes emlékezést *Édes anyaföldem* című könyvében. Ebben Budai József műkö-

Az iskola névadó ünnepségén Kisgyörgy Zoltán közíró beszél

désének több érdekes vonatkozását foglalta össze. Rokonlelkek voltak, politikai nézeteik is megegyeztek, erről Benedek Elek nem feledkezett meg. Mivel Budai József a magyar függetlenség híve volt, a Habsburg-hatalommal 1867-ben kiegyező magyar politikával nem értett egyet, ezért állami állást nem vállalt. Következésképpen polgári intézményeknél próbált megkapaszkodni és dolgozni. Hosszabb-rövidebb ideig, például Magyarláponton, Kolozsvárt, Mezőtúron, miközben időnként a szülőfaluban is tevékenykedett néhány évig. Végre sikerült 1896-ban Miskolcon letelepednie, ahol a református főgimnáziumban természetrajzot adott elő.

Erről a miskolci Lévy József Református Gimnázium és diákotthon összeállításában értékes visszaemlékezés jelent meg 2010-ben. Az összeállítás címe sokatmondó: *Budai József – geológus, botanikus, tanár, Európa-hírű pomológus élete és munkássága*. Ebben volt diákjai emlékeznek kedves tanárukra, és követik nyomon életét és munkás-

ságát. Röviden összefoglalták Bodosban tett látogatásuk élményét is. Számunkra a legérdekesebb kérdések egyike Budai Józsefnek a szülőfaluhoz való viszonya, amit a következőkben ismertetünk. Elöljáróban szeretném hangsúlyozni, hogy kutatásairól több könyvben és számos tanulmányban adott számot. Ezek alapján okkal sorolja őt újabban a tudománytörténet a jelentős magyar természettudósok sorába, de nagyobb összefoglaló még nem jelent meg róla. Emiatt gyakran téves adatokat közöltek életéről, nem ritkán össze is tévesztik öccsével, Domokossal.¹³⁴

Budai József diákévei idején a vakációkat, a nyarakat a szülőfaluban töltötte. Az egyetem elvégzése után is (1872) sokszor hazatért; ilyenkor Bodosban végzett tudományos megfigyeléseket s fejtette ki gyümölcsnemesítő munkásságát. Idős bodosiak még az 1970-es években is szívesen beszéltek e sorok írójának, Kisgyörgy Zoltán újságírónak és másoknak is a kerteteket járó és gyümölcsfákat oltogató tanárról. Édesapá-

Bodosi óvodások és
iskolások

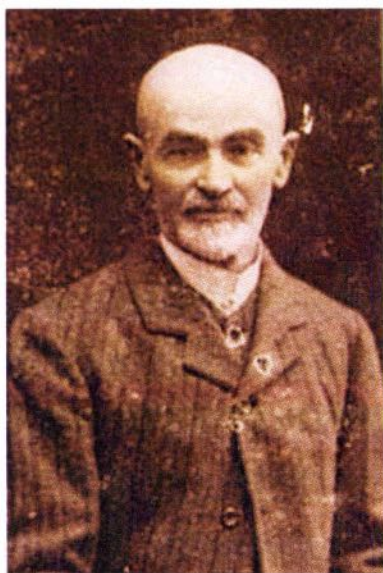
mék szomszédja, Rebeka Márton sokat hallott a faluban „József tanár úrról”, aki járta a mezőket, a patakokat, az erdőt, a kerteket, és ahol alkalma kínálkozott, csemetét ültetett és oltott. Ekkor már nem volt birtokos a faluban, örökségét eladta öccsének, Domokosnak; de mindig jól fogadták a családi háznál, ahol gyűjteményeit őrizte.

Mit írt, mit vallott Budai József Bodosról, saját gyümölcsnemesítő munkájáról?

Az *Erdővidéki Hírlap* 1925. évi 1–3. számában felkérésre három írást közölt Budai József: *Milyen gyümölcsöt termeljünk Erdővidéken* címmel. Ezekben sokat foglalkozik Bodossal. Az első írása tulajdonképpen vallomás a szülőfaluról. „Régi vágyam volt – írta –, hogy életem alkonyán hazaköltözve, hátralévő időmet szülőföldem gyümölcészészetének szenteljem, ám a sors mást akart, bele kell nyugodnom. De a távolból is tehetek tán valamit a cél érdekében, ha tapasztalataimat ott közreadom s azokat az általános alapelveket, melyek a gyü-

mölcstenyésztes [!] sikerét biztosítják, népszerű nyelven megismertetem. Hálásan köszöntöm az Erdővidéki Hírlap-ot megjelenése alkalmával, mely ezt nekem lehetővé tette. Megkezdem hát a közleményt, s ha élek, folytatom.”

Budai József abból indul ki, hogy a gyümölcstermesztés a gazdálkodás legjövedelmezőbb ága lehet még a legkevesebb munka és befektetés mellett is, de csak akkor, ha kellő szakértelemmel és szeretettel ültetik és ápolják a gyümölcsfát. Aztán figyelmeztet arra, hogyan nem szabad a gyümölcstermesztéshez hozzákezdeni: „De valahogyan azt ne hidd, kedves erővidéki földim, hogy a gyümölcstenyésztes [!] minden tanulás és munka nélkül csak úgy ősi módra üzve, ahogy apáid száz évvel ezelőtt üzték, sikerül és téged felgazdagít. Ha erdőről, mezőről hazahoztok iszonyúan összeroncsolt gyökerű vad fákat, vagy mint mondjátok, oltó-tőkéket, s azokat egy üst mélységű gödörbe elültetve körültapossátok, beoltjátok; akkor hiába várjátok az áldást, mert a gyümölcscsa is

Budai
József

*csak ahhoz hálás, aki őt szeretettel ápolja és gondozza.*¹³⁵ Egyik legfontosabb teendő a továbbiakban olyan fajta megválasztása, amely erdővidéki viszonyok közt jól termeszthető; tekintetbe kell venni azt is, hogy családi használatra, vagy piaci értékesítésre szánja az illető a gyümölcsöt. Aki kereskedelmi célokat követ, válasszon kevesebb fajt, mert a nagykereskedelem ezt jobban átveszi és értékesíti, viszont a sok fajta termesztése jól megfér a családi használattal.

Erdővidék számára Budai József a gyümölcsök közül az almát ajánlja, mert az lehet a legjövedelmezőbb, főként az őszi és téli fajták. *„A fajok megválasztásánál a helyi fajoké az elsőség, mert a gyümölcs is olyan, mint az ember: ott érzi magát jól, ahol született. S Erdővidék bővelkedik eredeti fajtákban, amelyekre büszke lehet. Ezek mellett, természetesen, az erdélyi ős fajokat, vagy az idegen országok bevált fajait sem sza-*

Emléktábla Budai József szülőházán

bad elhanyagolni.” – olvassuk az ajánlást, amely ismét vallomás is a szülőföld szeretetéről. Budai József szakszerűen, ugyanakkor nagyon szépen írt. Tanácsa s népszerűsítő stílusa ma is megcsízlelendő!

Az ajánlott fajokat, fajtákat három csoportra osztotta: nyári, őszi és téli almákra. A nyári almákból Erdővidéknek az Asztrakáni fehér fajtát és a Charlamowszky nevezetűt tartotta megfelelőnek. Az előbbi nemes nyári alma, rendkívül termékeny, az utóbbi még a legsilányabb helyeken is megterem, előnye, hogy a vértetű nem károsítja. Mint erdővidéki fajt, a Henter magoncát emeli ki, amelynek Nagyajta a hazája. Áttérve az őszi almákra, házi használatra ajánlja a Szürke őszi Renett fajt, amelyet Bodosban – amint írta – bőralma néven természetnek. Bodosban Dávid Rólandnak volt szép fája ebből a fajtából. Egy fa 30–40 vékát is megterem. Kék almafa „gyermekkoromban, a múlt század hatvanas éveiben, minden kertben volt”. Sajnálatosnak tartotta, hogy felhagytak termesztésével, pedig

Budai Domokos almafák (balról az ősfá, jobbról fiatal fák)

finom ízű, bőtermő és tél közepéig eltartható. Ennek a fajtának Bodosban Gálicza T. kerjében szép fája élt.

Külön teret biztosított leírásában Budai József a téli almáknak. A Jonathán rendkívül nemes és tartós alma, amely Amerikából került Európába, és mindenütt bevált Erdélyben is. Nagy termékenysége miatt nagy fát nem nevel. Erdővidéken Benedek Elek kisbaconi kertjében jó oltóanyagot lehetett beszerezni. A Nemes Sóvári második hazájára lelt Erdővidéken. Nagyon sokat terem és „talán a legfinomabb ízű az ott termelt összes almák között”. Az Oelkofen pepin jól bevált Erdővidéken, akár a Bassiner renet. Megemlíti még a Batul, Sólyom, Szász pap almája, Török Bálint, Ettfin renetje almákat. Természetesen nem hagyja szó nélkül az általa kinemesített Budai Domokos

almát, a Técsy Róza és Bem tábornok fajtákat, azonban mivel ezeknek mind Bodoshoz fűződő érdekes, kultúrtörténeti s személyi vonatkozású történetük van, később foglalkozunk velük. A téli almákról szóló fejezetet Budai József a következőben foglalta össze: „Az tanácsolom tehát, érvék be az erdővidéki falvak haszonnyerés céljából a következő fajokkal: Jonathán, Nemes sóvári, Oelkofen pepin, Bauman renet, Budai Domokos, Batul [...] Ki szereti a változatoságot a gyümölcsben s van hozzá tere, házi használatra ültethet egy-egy fát a többi felsorolt fajokból is”.

A körték közül a Matild, Luka, Gusztáv, Téli esperes, korai Bergamot néven ismerteket, valamint többféle vajkörtét említett meg. Végül a szilvákra térve át, Budai József a Berzenczeit emeli ki, amelyet Erdővidéken Perpence szilvá-

nak neveznek, és „a leggazdaságosabb az összes szilvák közül” – állapította meg a kiváló pomológus. De nem fedlekezett meg a ringló-félékről, és több más szilváról is szólt röviden. Cseresznyékkal és meggyekkel is kísérletezett az 1880-as években Bodosban, és azt állapította meg, hogy csak a Disznódi nemes cseresznye, valamint a Királyi amarella és Osztheimi meggy érdemes a termesztésre Erdővidéken.¹³⁶ Budai József legsikeresebb almafajtája a Budai Domokos, amelyet öccséről nevezett el, akinek már korábban eladta bodosi vagyonát, de akivel igen jó viszonyban, szeretetben élt. A Budai Domokos fajta létrehozásáról sokan írtak, én úgy gondolom, hogy a legjobb, ha erről a kérdésről nemesítőjét, Budai Józsefet idézzük. Íme a pontos leírás:

„Az 1883-ik év tavaszán az Arany párménnek egy virágát termékenyítettem a Jász vadóka hímporával. Szándékosan választottam keresztezésre éppen a Jász almát, mert célom volt, hogy olyan új fajtát nyerjek, melynek termékenysége és szépsége a Pármené legyen, fájának edzettségét és tartósságát pedig hazai edzett fajtánktól nyerje. Mindössze is három magvat nyertem a termékenyített virág gyümölcséből, melyből elvetés után 1884-ben kettő kelt ki s ezek egyikéből származott a most ismertetett gyümölcs, mellyel tavaly nyáron elhalt öcsém nevét akarom megörökíteni.”¹³⁷ Ez tehát a Budai Domokos almafajta születésének pontos leírása. Ezután a nemesítő ismertette az új gyümölcs tulajdonságait: egy esztendeig is eltart és nem veszít értékéből, pincében december

végére érik meg, közép nagyságú, bőre vékony, finom, száraz tapintatú. Színe a pármenére emlékeztet, aransárga nagy része, azonban a napsütés hatására piros csíkozottú lesz. Húsa tiszta fehér, némi savanykassággal, puha, omlós. Fája nagyra nő, edzett, korán termőre fordul, koronája gömb vagy kissé lapított. Sem helyben, sem talajban nem válogat, jól tűri a szárazságot. *„Őrizze meg és tartsa fenn soká ez a nemes almafajta korán elköltözött, felejtethetetlen jó testvéremnek emlékét.”* – így fejezte be írását Budai József.

Tegyük nyomban hozzá a fenti szép kívánsághoz, hogy a Budai Domokos fajta szépen elterjedt Erdővidéken és távolabbi vidékeken is. A szülőfaluban pedig számos kertben díszlik, az öreg fája ifj. Egyed Béla kertjében – csonkán ugyan – most is él, és sokan megtekinthetik a hazalátogatók közül. Örülnénk, ha az is úgy lenne, amint azt az Erdővidéki Hírlap szerkesztője kívánta: A Budai Domokos „a többi almafajunk közül való kiemelését már csak azért is megérdemli, mert mint azt a most folyó megfigyelések is bizonyították, a kifejlett nagy fák 30–40 véka termést is megadnak. Azonkívül e mutatós piros alma szedéskor is élvezhető, de eltart az új termésig és zamatban a híres Jonathánt is felülmúlja s nagyobbra is nő. Ezek olyan tulajdonságok, melyek alkalmassá teszik, hogy kereskedelmiileg is gyümölcstermelési akciónk élére tegyük, mert mint a Jonathan Kaliforniának világmárkát szerzett, úgy a Budai Domokos székelyalma is azzá lehet. Hogy ezeket a gondolatokat nem tisztán a patriotizmus mondatja, meg

*kell említenünk megnyugtatóan a mindig csak külföldit imádó kishitűeknek, hogy e székely almafánk a magyar és a francia kertészeteknek keresett cikke!*¹³⁸

Fűzzük az előbbiekhöz hozzá, hogy a Budai Domokos valóban elterjedt, de olyan karriert, mint a Jonatán, sajnos, nem tudott elérni. Érdemes azonban a termesztését folytatni és terjeszteni.

Még számos almafajtát nemesített Budai József, amelyeket a bodosi kertekben fel is nevelt. Ezek közül néhányat az 1848-as forradalom kiemelkedő vezetőiről: Bem József tábornokról, Csetz János tábornokról, Kiss József ezredesről nevezett el, de kedves barátjáról, Benedek Elekről, édesapjáról, Budai Károlyról, illetve feleségéről, Csetz Máriáról sem feledkezett meg. A szülőfalu azt sem felejtette el, hogy a Técsi Róza almafajta a nemesítő Rózsa nevű kedvesének nevét viselte. Jó lenne számba venni, hogy ezekből a fajtákból van-e még élő fa Bodosban.

Láttuk, hogy Budai József mennyire ragaszkodott a szülőfaluhoz s Erdővidékhez, de egy idő után mégis úgy érezte, hogy tehetsége kibontakoztatásához nagyobb térre és több lehetőségre van szüksége, ezért Kolozsvárra ment, ahol az *Erdélyi Múzeum-Egyesület*-nél dolgozott egy ideig, aztán Miskolcon kapott tanári állást. Itt folytatta tudományos munkásságát élete végéig. Miskolc híven őrzí emléket, utcát is neveztek el róla. A szülőfaluban az iskola neve, valamint a családi házon elhelyezett emléktábla hívja fel a figyelmet a nagy tudósra, valamint a népi emlékezet is híven őrzí a nevét.

Hogy a híres tudós mennyire szerette a szülőfalut, arról újra meggyőződhetünk abból az alapító levélből, amelyet Lukács István volt bodosi papköltő emlékének ápolására tett. Azért tett alapítványt, mert „híres emberünk, kinek neve már nemcsak Bodosé, de az egész Magyarországé”, jeltelenül nyugszik a temetőben. Fejfáján az írás nem olvasható, és ha „ez a fejfa kidől, még a helyet sem leszünk képesek megjelölni”. Tudjuk, hogy azóta a fejfa nemcsak kidőlt, de el is tűnt, aztán egy szép hermányi sírkőre vésték fel a nevét, de az is besüppedt a földbe. Budai József elvileg is megindokolta a kezdeményezését. „A kegyelet az igazi nagy emberek iránt, hőmérője egy nemzet, egy nép műveltségének. És én nem kételkedtem azon, hogy a mi egyházközségünk is lerója tartozását Lukács iránt, mint ahogy lerótta Közép-Ajta Benkő József iránt, kinek sírja kerítve, gondozva áll, a nevezett egyház költségén.”

A fenti sorokat Budai József Bodosban írta 1893. augusztus 28-án. Ebből azt is megtudjuk, hogy akkor még álltak a régi fejfák a temetőben, amelyek aztán, sajnos, mind eltűntek.

Akiről megfeledezünk:

Lukács István költő

Lukács István bodosi papról annyit szokás megemlíteni, hogy verseket is írt. Ha azonban jobban utána nézünk, kiderül, hogy az irodalomtörténet, legalábbis régebben, foglalkozott a költeményeivel s elismerte azok irodalmi

Lukáts István költeményei.

Felolvasatott a szakosztálynak 1907 november 27-én tartott ülésén.

Epigón költők műveiben, különösen, ha nem *egy* költőben keresték, és nem utánozták szerelenségeiben is mintájukat, gyakran bukkannak értékes emlékekre.

Bajos megérteni, hogy a XIX. század elején virágzásnak indult lírai költészetnek, a Himfy-daloknak, Berzsényi ódáinak, legkivált Csokonai lírájának nem támadt olyan epigón-irodalma, mint később Petőfiénak. Nemes elégtétel ugyan, hogy Csokonai hatását Petőfi és Arany remekein látjuk, érdekes jelenség, hogy Kisfaludy Sándor lassankint önmagának lesz epigónjává, de az irodalom történetének a kortörténettel való szoros összefüggése sokkal inkább megkívánja a folytonosságot, hogy sem ennyivel megelégedhessünk. A magyar líra fejlődésében a XIX. század első felében még vannak betöltetlen hézagok, melyeknek nem ismerése szinte érezhető.

Ilyen hiányzó láncszemet ad az a kéziratos kötet, melynek érdekesebb darabjait alább közöljük. E kötetnek majd minden verse éppen a nagy lírai triász: Berzsényi, Kisfaludy Sándor és Csokonai hatásának csodás vegyülete. Szerzőjük, *Lukáts¹ István*, a Székelyföld szülötte és szülőföldjének hű fia.

Hol és mikor született, eddig pontosabban megállapítanunk nem sikerült. Verseiből tudjuk, hogy gyermekevei a Hargita alján folytak le.

Gyermekségem serdülő jövőt
Langy erőd melengette;
S virágkorom pajzán enyélgesít
Tempéd szentesítette.

Oda vágyik vissza Sárospatakról és sorsa megadta néki, hogy később a Hargita végső nyúlványainak aljába, Erdővidékre visszakérülve, ott tölthesse férfi korát és ott pihenessen örökre.

A bodosi anyakönyv megjegyzéséből, hogy 46 éves korában halt meg, tudjuk, hogy 1795-ben vagy 1796-ban született. Iskoláit valamelyik *falusi iskolában* járta, hol bizonyára édes keveset szerzett meg abból a műveltségből, mely versein is nyomot hagyott. Bizonynyal tapasztalatból beszél, mikor bodosi lelkész korában Erdővidéket iskola fölállítására serkentve, így énekel:

..... szép falunk
Annyira alig mennek;
Hogy a község pennájára
Lehesen kapni benne.

¹ A bodosi anyakönyvben 1834-ig így írja nevét. Ez év novemberétől kezdve állandóan Lukácsnak. (A kéziratos kötetben is így van.) Mi az előbbihez, mint a hagyományosabb formához ragaszkodtunk.

Erdélyi Múzeum, 1908:
Lukács Istvánról

értékét. Az *Erdélyi Múzeum-Egyesület* 1907. november 27-én tartott felolvasó ülésén Gálos Rezső irodalomtörténész felidézte a bodosi papköltő életének néhány mozzanatát s áttekintette a hozzá eljuttatott verseit.

Emlékeztetőül: Lukáts István (sokszor Lukácsnak írta a nevét) 1824–1841 között volt Bodos református lelkésze. Születési helye ismeretlen, azonban udvarhelyszéki vagy háromszéki száрма-

zásra lehet következtetni abból, hogy a székelyudvarhelyi református kollégiumban tanult. Itt a tudós Szigeti Gyula Mihálynak volt tanítványa. Ismereteit tovább gyarapította, műveltségét szélesítette azzal, hogy a híres sárospataki iskolában is tanult bizonyos ideig. Bodost nagyon szerette, versei szerint nem vágyott el innen, s itt szolgált 1841-ben bekövetkezett haláláig. Bodosról szóló verséből idézzük a következő sorokat:

*Nints mért kívánjak más falut ó! Bodos!
Nints mért sohajtsak nagy jövedelmekért.
A bő mezőn sárkány süvöltöz,
Szent lugosod szeretet hazája.*

A már említett Gálos Rezső több olyan verset közölt a bodosi költőtől, amelyek kéziratban maradtak fenn. Lukács István költészetét az erdővidéki táj, az ifjúság, szerelem, Bodos szelíd népe ihlette. Az Erdélyi Múzeum említett számában közölt néhány versének címe sokat mond: *A patakhoz, A gyermekkor, A hajnal, Szerelmesen, Az örömhöz, A rózsabokor, A halálhoz, Dal a temetőben, Az Istenhez, Az ifjakhoz, A tolvaj leányka, A Pisztrángosi kútfőnél, Székely [!] utdal.* Versei különösen Berzsenyi Dániel és Csokonai Vitéz Mihály hatását tükrözik.¹³⁹ Ez jól érezhető *Az ifjakhoz* című verséből, amelyben mégis van egyéniségét, lelkiségét tükröző mondanivaló. Ezért szeretném a bodosi és általában a székely ifjak figyelmébe ajánlani.

*Nints pompás kikelet, nints öröm a mezőn,
Hópelyhék fedik a berki lugost; s soholt
Rügybokréta alatt nem foly a csergeteg
S nem nyújt illatot a virág.*

*Nem pillantgat az Olt tükribe a fias,
A Pisztrángosi vig lárma nem ömledez,
S mint a sírhalom, oly néma az erdei
Kürt, sőt hallgat az Isten is.*

*Az hol kék violák, s vadliliom között
Zengém a csalogány dala után Linát
S balzsam szag repesett fürtözetim közül;
Ott most sárga enyészet ül.*

*Ah! majd rózsakoszorunk szépje is elviritt
Majd diszkellemeink a halovány halál
Testékét viselik; majd keblünkben a
Szív lassan s akadozva vér.*

*No hát míg az idő engedi, gondjaink
Jó bor, tréfa, katzaj közt eregessük el
A mindig ködösült homlokú ifjunak
Nyíjj meg Kassea klastroma.*

*S tánczzaj, csókviadal, s víg csevegés ölén
Lakjunk. A madarak röggeli zengzete
Olvaszt; a kikelet tarka szemöldöke
Bájló; Értsetek engemet.*

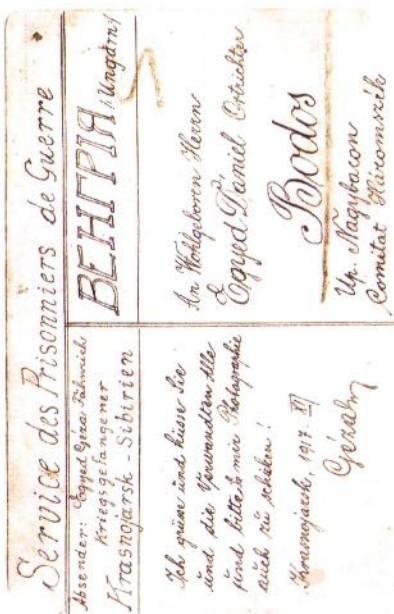
Budai József értékesnek tartotta Lukács István költészetét, s – mint említettük – alapítványt tett „Lukács István állandó síremlék alap” címen. Megérdemli az emléket Lukács István, aki a mi köztemetőkben porlad, hiszen jó pap volt, és Bodos jó hírét terjesztette.¹⁴⁰

*A művelődési otthon névadó ünnepe.
Vitéz Egyed Géza emléke*

A régi művelődési otthon már nem felelt meg a követelményeknek: tetőzete megrongálódott, belső tere nem volt elég tágas a különböző rendezvények lebonyolítására. 1956 szeptemberében népgyűlésen határozat született lebontásáról és egy új épület felhúzásáról. A régi épület lebontása még abban az évben megtörtént. A bontást nagyrészt önkéntes munkával végezték, 53 személy vett benne részt. Közben az új otthon alapozását végezték Egyed Vilmos irányításával. A pénzalapot az önkéntes

Egyed Géza
tisz. honv. zászlós
M. Kir. 2. h. honvéd
1914. 11. 12.

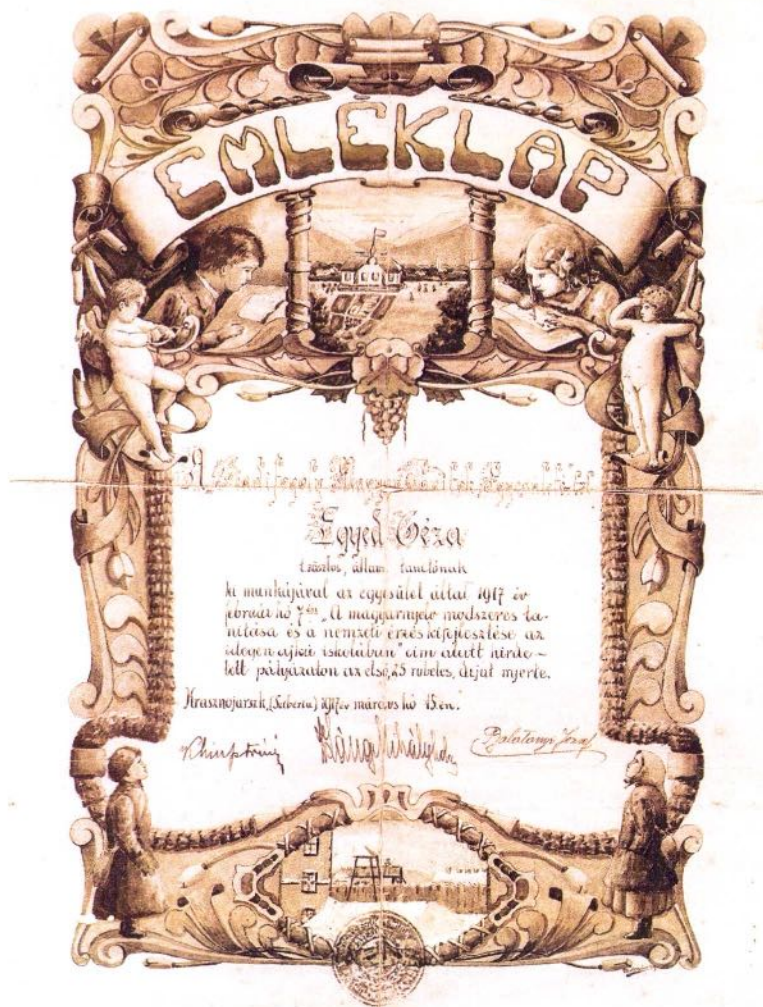
Egyed Géza
zászlós az
első világ-
háborúban

adóból teremttették elő, amelyet akkor a bibarcfalvi néptanács kezelt. A kő- és téglaszállítást önkéntes munkával a következő bodosi lakosok végezték: Bedő Dénes, Bitai Béla, Bodosi Károly, Bogdán András, Bogdán Mihály, Dávid Géza, Dávid I. Imre, Dávid Jenő, Dávid József, Egyed D. Lajos, Egyed József, Gálicza Gézané, Hegedüs Jeremiás, Józsa Álmos, Józsa Árpád, Józsa Bernát, Józsa Dénes, Józsa Gedeon, Józsa Géza felső, Józsa Géza idős, Józsa Imre ifj., Józsa Sándor, Molnár István, Németh Albert, Oláh Mihály, Szabó Endre, Szabó Géza, Szabó Lajos Szabó Sándor, Székely Lajos, Az épületfa behordásában a falu erdejéből segédkezett Bogdán Gyula, Dávid Árpád, Kovács Sándor.

Az avatási ünnepségre 1958-ban került sor, amelyen Egyed Géza *A kultúrház lelki bástya* című, erre az alkalomra írt verse is elhangzott. Az új kultúrházat

Petőfi Sándorról nevezték el. Azonban az 1989-es változások után minden település arra törekedett, hogy felkutassa a helybeli, jelentős életpályát felmutatott személyiségeket, és nevüket lehetőleg közösségi épületen megörökítse. Így került sor az iskola elnevezésére Budai József tudós pomológusról, aztán a kultúrotthon homlokzatára került fel vitéz Egyed Géza néhai igazgató-tanító s közösségi ember neve. A névadó ünnepséget 2002. július 28-án tartotta a szülőfalu. A meghívó közölte a programot: istentisztelet, névadó ünnepség, koszorúzás, kulturális műsor. Ennek megfelelően zajlottak le az események, az *Erdővidék* című hetilap pontosan beszámolt róla.¹⁴¹

Az ünnepségen mintegy kétszázan vettek részt, ott voltak a falu lakói, Biharugra testvértelepülés képviselői, Barót város önkormányzatának kül-

Emléklap Egyed Géza számára

döttei, megjelent a megyei önkormányzat képviselője is. Az istentiszteleten a biharugrai református lelkész hirdette az ígét. A templomból a gyülekezet a kultúrotthon előtti térre vonult, itt Sándor István bodosi lelkész méltatta a névadó, vitéz Egyed Géza tevékenységét. Az ünnepi beszéd bevezetőjében hangzott el a következő jellemzés: „Sokoldalú, családszerető, munkáját – a gyermek

és köznevelést – lelkiismeretesen végző, hazájáért, tágabb és szűkebb szülőföldjéért élő és munkálkodó ember volt. Kántori szolgálatot több mint 20 éven keresztül végzett, s hűséges munkája elismeréseképpen a gyülekezet emlékét márványtáblával jelölte meg a templom falán. Sírfelirata találóan jellemzi lelki alkatát: „Szeretett mindenkit, tanított, tanácsolt, jó emberbarát volt.”

Vitéz Egyed Géza életrajzi adatai röviden: 1892. július 1-jén született, apja Egyed Dániel földműves, hosszú ideig a falu bírója, édesanyja az olaszteleki származású Kolumbán Róza volt. Elemi iskoláit a szülőfaluban végezte, majd a baróti polgári iskolában tanult, aztán Kolozsvárt tanítói oklevelet szerzett. Mindenütt kitűnő minősítést kapott. Tanítói pályáját a Dés melletti Nyíresen kezdte, innen került 1914-ben az orosz harctérre. Harctéri helyállásáért több kitüntetést kapott, ezekért később vitézi címmel tüntették ki. A fogságból 1920-ban érkezett haza, 1921-ben feleségül vette Gáspár Albert leányát, Juliannát. A házasságból három gyermek született: Zoltán, Csaba és Ákos, aztán családtagként nevelték fel unokatestvérüket, Gáspár Juliannát (édesanyja röviddel az ő születése után meghalt).

Mint annyi korabeli férfiúnak, neki is kijutott a háborúból, mert a második világháború idején is kivezényelték a frontra. Mint századparancsnok 1944 augusztusában foglalta el egységével a kijelölt védelmi állást a Keleti-Kárpátokban, a Csobános-szorosban. A front összeomlása után az egység visszavonult Ausztriáig, ott angol fogságba került. Innen 1945 októberében került haza. Bodosban 1925-től 1952-ig tanított, hosszú ideig, több időszakban igazgató is volt. Nagyon szerette Bodos népét, a helyi hagyományokat jól ismerte, gyakran foglalt beszédébe egy-egy bodosi történetet. A művelődési otthonban és máshol szinte megszámlálhatatlan előadást tartott történelemről,

irodalomról, a magyarság és a székelység múltjáról. Verseiben a székelység életét, a családot, a falu életét idézte meg. Felkérésre gyakran írt lakodalmi köszöntőket, vőfélyeknek verses köszöntőket. Több versét közölték a lapok, írásai jelentek meg a Benedek Elek által szerkesztett *Erdővidéki Naptárban*.

Mint apának csendes, türelmes természetét szeretném kiemelni. Szívesen mondott mesét, történeteket. A gazdasági munkát otthon és a mezőn egyaránt szorgalmasan és hozzáértő módon végezte; akárcsak az iskolában és a művelődési életben a szellemi munkát. Minden kis sikernek tudott örülni, de férfi módon, kesergés nélkül viselte a csapásokat is.

Visszatérve a 2002. augusztus másodikán tartott névadó emlékünnepekre, megemlíti még a következőket: köszöntőt mondott Barót önkormányzatának képviselője, Dimény László alpolgármester, a megyei önkormányzat nevében Kiss Jenő könyvtáros, valamint Kiss Zoltán biharugrai polgármester. A kultúrház építésének történetét Dombi Réka-Hilda ismertette, Egyed Ákos a falu történetéről szólt röviden. Az ünnepség alkalmából a névadó több verset szavalták: *A mi iskolánk* című verset Dávid Adél, *Az Aranybálvány* címűt Józsa Tibor Levente mondta el. A református temetőben koszorúzásra került sor, este pedig a művelődési otthonban az ifjak előadása hangzott el, amely táncmulatsággal zárult. Mivel Egyed Géza tanítóként és szülőként nagyon szerette a gyermekeket, alább közöljük az egyik ilyen tárgyú versét.

Csoportkép a művelődési otthon névadó ünnepségéről 2002-ben

Ne bántsд a gyermeket

Ne bántsд a gyermeket,
Tanulni csak tőle lehet
Hűséget, ragaszkodást.
Ha mindenki elhagyott,
A melletted játszó gyermek
Lesz a leghűbb barátod.

Ne bántsд a gyermeket!
Ő az érző képzelet.
Ha gyűlölet vesz körül
s üldözöttek hiszed magad,
az ártatlan gyermeklélek
akkor is biztatód marad.

Ne bántsд a gyermeket!
Ő munkatársad neked.
Ha a meddő küzdelemben
unottan elfáradtál,
a gyermek kitartó esze
új küzdő teret talál.

Ne bántsд a gyermeket!
ő jövőд, örömed.
S mit elrabol a zord idő,
visszaadja vígságod.
Szeressed a kisgyermeket,
mint a nyíló virágot.

BODOS HÍRNEVE

Sokszor tréfálkoztak Erdővidéken a dombok közt meghúzódo falu „bedesz-kázásával”, a vasat kispórolt szekereivel, de alig esett szó Bodos neves szülöttéről: a gyenge talajon is jól gazdálkodó ősről, a jó kőművesmesterekről. A tanítókkal, papokkal az előző fejezetekben foglalkoztunk. Most néhány olyan adatot sorolunk fel, vagy hangsúlyozunk, amelyek azt bizonyítják, hogy Bodosnak a falu határain túl is voltak jó hírét keltő képviselői, már századokkal ezelőtt is.

Megbízható forrásból tudjuk, hogy 1639-ben a nagyúr Mikó Miklós fiának keresztelőjén Bodosi Bálint pap prédikált, aki nyilvánvalóan bodosi származású volt, és Sepsiszentgyörgyön lelkészként szolgált abban az időben.¹⁴² Az egyik történeti kútfőből azt is megtudjuk, hogy 1684-ben Bodosi István „iskolamester” volt a háromszéki Bodokon. Forrásunk pontosan közli, hogy a tanító a „miklósvárszéki Bodosból” való volt.¹⁴³ Nem sokkal ezután ugyancsak Bodosi István néven tűnik fel egy bodosi származású vitéz Rákóczi Ferenc udvari kapitányaként.¹⁴⁴ Néhány évtizeddel későbbi adatunk szerint 1752-ben Bodosi János volt „a bibarcfalvi reformata Ecclesia prédikátora”, 1768-ban pedig Bodosi András Bibarcfalva iskolamestere volt.¹⁴⁵ 1761–1815 között 13 olyan bodosi diákról van tudomásunk, akik Székelyudvarhelyen a Református Kollégiumban végezték a középiskolát. Ezek a következők voltak: Bodai István (1761), Nagy Márton (1765), Bodai Imre (1782), Bodai István (1789), Bodai József (1798),

Székely Dénes

Nagy Ferenc (1796), Jósa Dániel (1802), Incze József (1808), Dávid Dániel (1808), Jósa Lajos (1812), Dávid László (1814), Bodai József (1814), Fábián István (1715). Látható, hogy Bodos nem kevés tanulótt küldött továbbtanulni középiskolába. A legtöbbet a Bodai család, amelynek József nevű diákja 1827-ben már Budai néven tűnik fel a kimutatásban.¹⁴⁶ Hogy a későbbi korokban hányan és kik jutottak fontos szerephez Bodos szülöttei közül az élet valamely területén, nehéz volna felsorolni, mert nem rendelkezünk elég adattal erről a kérdéstről. Annyit mégis meg kell említenünk, hogy az újabb korokban is számos pap és tanító, tanár és tisztviselő került ki a faluból és működött akár a környező falvakban, akár távolabb. Ezek közt a legismertebb volt a tudós Budai József, akiről már bővebben írtunk, Fábián László, aki Baróton élt, ügyvéd és politikus volt. Újabban Dombi Réka-Hilda Barót város jegyzője.

A művészeti pályán szerzett jó nevet Székely Dénes (1935–2011), aki hosszú ideig volt a marosvásárhelyi Székely Népi Együttes koreográfusa, az ottani tanító-

A Hangya-szövetkezet vezetőisége az 1950-es években

képző főiskola tanára. A népi táncokkal kapcsolatos írásai, táncfeldolgozásai jelentek meg különböző lapokban, s kötete *Marosmenti táncok* címmel 1964-ben. Sokan vallják bodosi származásúaknak magukat olyanok is, akik nem ott születtek, de felmenőik valamelyike a faluban élt korábban. Hadd említsük meg közülük Józsa Bénéiamin és Józsa Miklós tanárokat, Jóska Piroska újságíró, és hagyjuk nyitva a névsort azok számára, akiket most nem neveztünk meg.

Itt említem meg azoknak a kiváló és jó gazdaembereknek a nevét, akikre gyermekként, majd felnőttként is „felnéztem”, s bizonyosan nemcsak én láttam őket a gazdatársadalom élenjáróinak, hanem mások is. A felsorolást Józsa Mártonnal kezdem nemcsak azért, mert a legjobb gazdaember hírében állt, hanem az újítások iránt mutatott érdeklődéséért is. Kevesen emlékeznek arra, hogy kísérletezett a nagy hozamú kanadai búza elterjesztésével is. Elismert gazda volt Dávid

Ferenc, Dávid Árpád, Dávid Géza, Dávid Imre, Dimény András, Gálicza Géza, Hegedűs Jeremiás, Józsa Dénes, Kovács Sándor, Molnár István és a sort lehetne folytatni. A kőművesmesterek és vállalkozók híre egész Erdélyt bejárta, sőt azon túl is terjedt. Dávid Jenő, Molnár János, Józsa Bernát, Németh Albert és többen mások a maguk idején keresettek voltak az építkező városokban. Újabban is többen kitűnnek a foglalkozásuk s termékeik által, akikről később fogunk szólni.

Bodost természetesen nemcsak egyes személyek által ismerte meg Erdővidék és Háromszék, de bizonyos közösségi nevezetességéről is, például a lakodalmairól.

„Úgy talál, mint a bodosi lakodalom”

Széles körben ismert mondás ez szerinte Erdővidéken és talán messzebb is az, hogy „Úgy talál, mint a bodosi lakodalom.”¹⁴⁷ Ezt általában, az eredetétől elvonatkoztatva, olyan valamire szokták

alkalmazni, ami nem is sok, de nem is kevés, hanem pontosan annyi, amennyi szükséges. Kissé tréfásan a bodosiak takarékoságára is vonatkoztatták, mivel – szokták mondani – a lakodalmakban éppen annyi ételt főznek, amennyi elég, de nem is marad meg belőle semmi. A mondás eredetéről Egyed Csaba tanító a *Megyei Tükör* című lap 1971. szeptember 9-i számában érdekes történetet közölt, amit a falu idős embereitől hallott. Eszerint Dávid György, megfontolt és igen takarékos gazda egyetlen lánya lakodalmát nagy gondnal és számítással készítette elő, és lakodalmas házában a vendégek jól is érezték magukat. Utána viszont szóbeszéd tárgya lett a faluban, hogy az ételek mennyiségét olyan jól kiszámították, úgy eltalálták, hogy mindenki jól is lakott, de másnapra még kóstoló sem maradt. Pazarlás tehát nem volt, ami egyébként is jellemzője volt a régi Bodosnak, mert takarékoságra készítette a helyzete. Legyen szabad a fentiekhez hozzáfűznöm: a történetnek lehetett igazságmagva, mert – amint a korabeli írásokból kiderül – Dávid György valóban jó gazda volt, de nagyon takarékos is.

E sorok írójának is van emléke a bodosi lakodalmakról, és különösen egynek az emlékét sokáig megőriztem. Történt, hogy az egyik szomszéd lány lakodalmára én is hivatalos voltam 10 éves gyermekként. Nagy volt a jókedv és szüntelen kínálták a szemet gyönyörködtető tortafélét és más süteményeket (tésztákat – ahogy Bodosban nevezték), de alig tudtam a főétel után valamit elfogadni, mert már tele voltam. Azonban, amikor a vakációról visszamentem a sepsiszentgyörgyi a Szé-

kely Mikó Kollégiumba, sokszor eszembe jutott a reggeli köménymaglevés után az a sok jó, amit meg sem kóstoltam. Így visszatekintve, bizonyos vagyok abban, hogy ott mindenki annyit evett, amennyit kívánt és bírt, de azt, hogy maradt-e másnapra a látogatóknak valami, nem tudnám megmondani.

Természetesen a lakodalom sok ünnepélyes szertartással járt Bodosban is. Erről Egyed András lakodalmas füzetéből bő tájékozódást szereztünk. Az előkészület a résztvevő családok kétszeri meghívásával kezdődött. Ez a vőfély kedves feladata volt, aki alkalmi rigmusokat mondott mindenhol. Amikor a kijelölt napon a vendégsereg összegyűlt a lakodalomra, sor került a menyasszonybúcsúztatóra a szülőktől, rokonoktól, szomszédoktól. A vőlegény búcsúztatója sem szokott elmaradni, de az kevésbé volt érzelmdús, mint a menyasszonyé. A násznép asztalhoz ültetésnek és az ételek kínálgatásának is megvoltak (vannak) a jól bevett szokásai. Közben a násznagy sem marad tétlen; arra vigyáz, hogy mindenki jól érezze magát. A menyasszonyi tánc alkalmat ad az ajándékok begyűjtésére, a menyasszony „elrablása” pedig a jókedv fokozására is.

A köszöntők tulajdonképpen „vándorolnak” faluról falura, de eredeti, helyi köszöntővers is van közöttük. Egyed Béla is sok vendégségben volt vőfély az utóbbi évtizedekben, de nem emlékszik olyan bodosi lakodalomra, ahol ne tálták volna bőségesen fel az ételeket és italokat. Úgy tűnik, hogy a régi adoma bodosi lakodalomról már a múlté. De azért a kedves adomák közé tartozik.

Emléktöredékek, történetek a szülőfaluról

A GYERMEKKORBÓL

Tízéves koromig éltem megszakítás nélkül Bodosban, és végig az akkori gyermeksereg bevett tagja voltam. Aztán csak vakációkat töltöttem otthon, de sok évig nem szakadtam el a gyermekek s aztán a felnőtt korúak társaságától, az életkoromnak éppen megfelelő nemzedéki csoportoktól. Számos emléket megőriztem minden korszakból, ezekből szeretnék feleleveníteni olyanokat, amelyek talán érdeklődésre tarthatnak számot, mégha többségük a régi faluról szól is – vagy talán éppen ezért.

Az óvoda és iskola

Már kisgyermek, olyan négy-öt éves koromtól, őrök emlékfoszlányokat, emlékkockákat a szülőfalu gyermekvilágából, a régi óvodáról és iskoláról. Arról, amely 1882-ben épült fából s egyetlen teremből állt. Igaz, az elég nagy és tágas volt. A falu közepén a Székely utcában, a mai iskolaudvar útja mellett, annak keleti részén állt. Ebbe az épületbe jártam óvodába 1933-tól 1936 között. Irénke óvónő alakja maradt meg legélesebben emlékezetemben, mert sok éneket s táncot tanított, s nagyon érdekes meséket mondott. Az elemi iskola első osztályába édesapám kézen fogva vezetett 1936

őszén. Azóta sem felejtettem el, milyen nagy örömmel mentem, amolyan iskolás öntudattal, hiszen ez már nagy lépést jelentett a felnőtté válásban, amire azért minden gyermek vágyott (és vágyik). És az sem volt mellékes, hogy nagyobb gyermeki társaságba kerülhettem.

Az első osztályban nem édesapám volt a tanítóm, hanem Nagy Sándor. Sántított, talán a világháborúban sebesült meg. Szerettük, mert igen „csendesesen” (kiabálás nélkül) tanított, és ami növelte tekintélyét: fényképezőgépe volt és fényképezett is vele, ami nagy újság volt akkoriban. Korábban még palatáblán tanulták a bodosi gyermekek az írást, de mi már füzetet (bodosiasan: „irkát”) használtunk, olvasókönyvünk is volt. A ceruzát, ami nagy értéket jelentett, s a radírgumit kis tokban tartották az országtársaim, amit „kalarózsia” néven emlegettünk. A felszerelést háziszóttos kis tarisznyában hordozták a gyermekek, de nekem vásárolt hátitáskám volt s bolti ceruzatartóm. Az a tény, hogy édesapám tanító volt, magabiztossá tett a bodosi iskolában: minden kérezkodás nélkül benyitottam abba az osztályterembe, ahol ő tanított – akár óra közben is. De a szünetekben a játszótársak nem vették tekintetbe, hogy tanítófiú vagyok, s éppen úgy földre gyúrtak birkózaskor, mint bárki mást.

Óvodások az 1930-as években

És éppen úgy elhagytak a futóversenyek során, bár egyik próbában nem voltam utolsó. A bodosi gyermektársadalomban teljes volt az egyenlőség, a demokrácia, kivételezést nem ismert. És ezzel édesapám teljesen egyetértett. Azt viszont nagyon szomorúan néztem és szinte kudarcként éltem meg, hogy az osztálytársaim már az elemi iskolában szép szekeret, lovat, bivalyt, ekét tudtak faragni kisbicskával, vagy kis házat építeni összetört cserépből, de nekem ilyenekre nem állt rá a kezem.

1937-től már román anyanyelvű tanítót is helyeztek a faluba, akitől román szavakat és verseket tanultunk. Az egyik román tanító gyakran nyúlt a pálcához, pofonokat is osztogatott, amikor rossz kedve volt. A verseket az évváró vizsgán a szülők előtt kellett elmondanunk. Magyar verseket édesapám tanított, főleg Petőfitől, és a református lelkész is, hogy a templomban időnként szavalhassunk.

Ősszel, ha nagy volt a sár a faluban, falában jártunk iskolába, ahol szünetben falásbas gyorsasági versenyeket tartottunk. Akkoriban gyermek faláb nélkül elképzelhetetlen lett volna. Nem volt rossz szerszám. Kíméltük vele a cipőt vagy csizmát, erősítette a lábat, valamint az egyensúlyérzékét. Emlékeim szerint sem az óvoda, sem az iskola nem vette annyira igénybe az időnket, hogy elvont volna a szórakozásoktól. Ennek összefoglaló kulcsszava a „keringés” volt.

A keringés

Kering szavunk jelenthet körözést, kóválygást, céltalan bolyongást, de szülőfalum gyermekszótárában a fentieket egyszerre mind kifejezte, sőt ennél többet is: egymás meglátogatását, a szülőházon kívül eltöltött időt. Azt jelentette, hogy a gyermek elment otthonról, és valahol a faluban tartózkodik, de nem

pontos céllal, hanem csak úgy szórakozásért. A keringés folytatódhatott egyik szomszédtól a másikig, vagy akár távolabb, ahol hasonló korú gyermekek éltek. Tudni kell, hogy a kis faluban a gyermekeknek magától értetődő szabad bejárásuk volt a szomszédokhoz, sőt majdnem mindenhol, ahol játszótárs akadt. A gyermekek naponta látogatták egymást, s hol az egyiknél, hol a másiknál kezdődött el valami játék, vagy történt valami érdekes, nézni való dolog, akár a felnőttek körében is. Hova mész? – kérdezte az édesanya, vagy aki éppen otthon volt a felnőttek közül. „Keringeni” – hangzott a rövid válasz. De emiatt nem aggódtak a felnőttek, mert a falu biztonságos hely volt, s a gyermek rendszerint idejében hazament ebédelni, mert delet jelzett az éhes gyomor és a harangszó.

A gyermektársadalom által önkéntesen elfogadott szabály volt, hogy a délutáni keringésből sötétedés előtt haza kell érkezni. Az egész faluról beszéltem, mint biztonságos helyről, de mégis volt egy képzeletbeli határ a falu közepén, és mi, alszegi gyermekek igazán csak a falu közepéig éreztük teljes biztonságban magunkat, mert a falu felső részében a felszegi gyermekek, ha a kedvük úgy hozta, visszaúzhettek. És ez fordítva is így volt. Ugyanis nem ritkán alakult ki viszályféle, csetepaté a két falurész gyermekei között. Ez azonban csak rövid életű volt, másnapra még az emléke is feledésbe ment. Hogy mit jelentett ez a keringési lehetőség? Nos, a mából visszagondolva: *végtelennek tűnő szabadságérzést jelentett minden gyermek számára.* Pontosabban csak a fiúk ki-

váltsága volt ez a nagy szabadság, mert a lánygyerekek másként éltek a „keringés” lehetőségével: ők inkább csak a közvetlen szomszédokhoz vagy rokonokhoz merészkedtek elmenni, és rendszerint el is kérezték otthonról.

Falusi gyermekéveimben én is kivettem a részemet a keringésből, és igyekeztem annak íratlan szabályait is betartani, a megszokott időre hazamenni, az öltözetre ügyelni. De ez nem mindig sikerült. Például egy alkalommal meszebb, a szomszéd faluba, Nagybaconba merészkedtem néhány oda igyekvő fiúhoz csatlakozva, de a közben keletkezett nagy vihar miatt csak jóval sötétedés után érkezhettem haza, természetesen futva, mert tudtam, hogy a szüleim már nagyon várnak. Amikor végre megérkeztem, a szüleimet aggódva a házuk kapujában találtam. édesanyám haragosan fogadott, már a kezét is felemelte, hogy megkapjam a figyelmeztető „nyaklevest”, de apám lecsillapította: fontos, hogy itthon van a gyermek – mondta, s ezzel szent volt a béke.

„Rosszul ereszt a kömény.”

A gyermekek hasznos munkájáról

A falusi gyermek nem csak keringéssel töltötte az időt, hanem sokféle hasznos munkával is, megerőltetés nélkül és jókedvvel. Ilyen volt a mezőn termő kömény gyűjtése, ami általában a gyermekekre hárult. Ennek a szülők örvendtek, mert a köménymagot nem kellett megvásárolni: megtermett a mezőn s játszva begyűjtötték a gyermekek. Azzal kezdődött a gyűjtés, hogy kimentünk valamelyik

kaszálóra, ahol bőven termett ez a növény, ott kiteptünk néhány csomóra-kévére valót, otthon a kerítésen megszáritottuk. Amikor pattogni kezdett a magja, kicsépeztük. Többes számot használok, mert rendszerint csoportosan végeztük a gyűjtést, igaz, az otthonit már inkább egyénileg fejeztük be. Erről őrzök egy kis történetet még zsenge gyermekkoromból.

Történt, hogy az udvaron lepedőt terítettem ki s azon „csépelni”, pontosabban morzsolgatni kezdtem a magam gyűjtötte-száritotta köményt. Ezt látva, édesanyám szólt Apámnak: „nézz oda, mit csinál a gyermek”. Jókedvűen figyelgettek, s édesapám viccesen megkérdezte: no, „hogyan eszt a kömény?” „Rosszul” – válaszoltam én. Erre jól kezdtek nevetni szüleim. Ugyanis hirtelen arra gondolhattak, hogy a gyermek már megtanulta a gazdáknak azt a mondását, hogy a gabona „rosszul eszt”. Ezt ezért szokták mondani a gabonacséplés kezdetén, hogy a végén annál nagyobb örömmel kijelenthessék: „megvan a család kenyere!” De szüleim olyant még nem hallottak előttem senkitől, hogy a kömény „rosszul eszt”. Persze a nevetésben benne volt az elismerés is, amit éreztem, s emlékezetemben mélyen elraktároztam életemnek ezt a kis epizódját.

A gombagyűjtés is beletartozott a gyermeki munkák sorába, ami szintén kellemes és hasznos munka volt. Kellemes, mert kis csoportban, esetleg ketten-hárman kimentünk az erdőre, s játszva szedtük a róka gombát (sárgagombának mondják a kolozsvári piacon), a keserű gombát, a kékhátút (amely voltaképpen

zöldhátú), ritkábban a csiperkét és a galambgombát. Ezek ismeretét a nagyobb gyerekektől tanulták meg a kisebbek, tőlük aztán a következő gyermeknemzedék. Érdekes, hogy nem gyűjtöttük a vargányát, amit „medvegombának” nevezünk és rendszerint felrúgtunk. Én is nagyon szerettem a gombászást, amire általában esős időben került sor, hiszen akkor nőtt a gomba, s biztosan gyűjtöttem a különböző ehető gombákat.

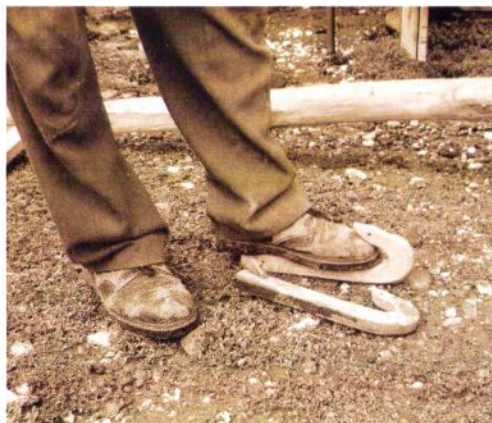
Egyszer mégis nagyon megréfélt a galambhátú gomba. De az már jóval később történt, amikor Bálványoson nyaraltunk. Sok gombát szedtem, köztük galambhátút is, amit feleségem megsütött és elfogyasztottunk. Késő este hányni kezdett Emese lányom és a feleségem is. Én ugyan nem éreztem semmit, de leírhatatlanul megrettentem, mert a legrosszabbra gondoltam: mérges gomba került bele a gyűjtésembe és ennek tragikus vége lehet – villant át az agyamon. De szerencsére a hányással befejeződött az ijedelem, megcsendesedett mindenki. Másnap a gombáskönyvből azonosítottuk a minket megréfélt „hánytató” piroshátú galambgombát, amelyet véletlenül összekevertem a jóféle társaival. Igaz, hogy ez nem okoz halált, csak hányást. Nagy tanulság volt számomra ez az eset, azóta több gombáskönyvet is beszereztem, amelyeket pihenésképpen is szívesen forgatok. Ilyenkor Bodos is, Bálványos is ott van a fejemben a gombás élményekkel együtt. Azt azonban el kell ismernem, hogy bodosi társaim annak idején alaposabban elsajátították a gombaismeretet, hiszen a szülőfaluból gombamérgezésről soha sem jött hír Kolozsvárra.

*Bodosi táj**Pásztor is voltam*

A pásztorkodás is a hasznos gyermeki munka körébe tartozott. Nagyon kedves foglalkozás volt: a mezőn szabadon lehetett játszani, nagy tüzet rakni, szalonnát, pityókat, tarlórépát sütni. Egyféle gyermeki nomádélet volt. Ez a szokás valószínű még abból a korból hagyományozódott át későbbre, amikor maguknak a családoknak kellett gondoskodniuk az állatok legeltetéséről, mert a közös csorda s a fogadott pásztor ismeretlen volt. A gyermekek pásztorkodására rendszerint késő ősszel került sor, amikor a közös legelőn már kevés volt az állatok élelme, de a kaszálókon, tarlókon még találtak legelnivalót. Több gyermek összebeszélt, s rávették szüleiket, hogy ne csapják ki a

csordába az állatokat, s engedjék, hogy maguk legeltessék azokat. Én is többször csatlakoztam valamelyik pásztorkodó csoporthoz. Jól telt, nem maradt el a birkózás, versenyfutás, a fáramászás, és sok egyéb tevékenység. Emlékszem egy különös játékra: egy baltát kellett egy megjelölt helyre eldobni, de a dobás csak akkor volt érvényes, ha a fejsze éle a földbe fúródott. Az lett a győztes, akinek ez a legtöbbször sikerült. Az sem volt ritka eset, hogy a velünk tartó kutyáink nagy csaholással vadnyulat hajtottak fel, s ilyenkor eleredtünk mi is utánuk, hogy megfigyelhessünk, melyik kutyának sikerül megfogni a nyulat. Ilyenkor egy kicsit vadászoknak képzeztük magunkat. Abban az időben még nagyon sok volt a vadnyúl a mezőn.

Persze a pásztorkodás csak csoportosan volt kellemes és kíváncsú. Egy alkalommal egyedül voltam a mezőn, mert a barátaim valami miatt elmaradtak, s unalmasan, nehezen telt az idő, fogtam magamat, s haza is hajtottam a két tehenet már kora délután. Otthon bizony megmosolyogták a „kicsi pásztort”. A pásztorelet azután is érdekelt s a nyári szabadságom idején az 1970-es években többször felkerestem a bodosi pásztorokat és riportot írtam róluk a *Falvak Népe*-be.

Bodosi „csáklya”

Hogyan sportoltunk?

Azt a szót, hogy sport, sportolás ki sem ejtettük a szánkón, de azért nagyon sokat „sportoltunk”.

Sok emléket őrzök a téli „keringések” köréből is, főleg a szánkázás jut gyakrabban eszembe. Ugyanis amikor az arra alkalmas hó lehullott, az egész gyerekserég és a nagyobb fiúk is, mind kitódultunk a hegyoldalra szánkázni. Erről a gyermeki szórakozásról, amit testedzésnek is nevezhetnénk, azért számolok be, mert különben örökre feledésbe merül azoknak az eszközöknek a neve, amelyeket használtunk. Már az is érdekes, hogy mindegyik évjárat gyermekeinek megvoltak a külön eszközei. A legkisebb, de már önállóan (vagy nagyobb testvérei felügyeletével, mint kezdetben magam is) szánkázni képes gyermeknek úgynevezett „korcsolya” járta, de nem az, amit a városiak annak neveztek, hanem egy kisszékhöz hasonló szerkezet, amelyet deszkából kialakított két csúszó talppal látták el. Ez annyira alacsony volt, hogy róla nagyot

esni nemigen lehetett. A nagyobb fiúk „szánkót” csináltak maguknak, de ha annak vascsúszója volt, „rodli”-nak nevezték. A szánka („szánkó”) teljesen fából készült, akárcsak a „gyalogszán”, ami elég erős volt ahhoz, hogy a nagyobb legényeket is megbírja. Utóbbi a gazdaságokban használt fa- és trágyahordó szán egy kisebb változata volt. Ma már elképzelhetetlen nyüzsgés, vidámság, jókedv kerekedett ki a szánkózásból, amihez, persze a hógolyózás is hozzátartozott. A mai értelemben vett korcsolyázásra nem volt lehetőségünk, sem igazi korcsolyánk, sem korcsolyapályánk nem volt, helyette egy fából készített úgynevezett „csáklya” terjedt el, amit a lábra kellett erősíteni, s így a síkossá vált domboldalokon jól le lehetett vele ereszkedni.

Egyik alkalommal kissé későre járt az idő, amire hazakerültem a szánozásból, s ráadásul a bakancsomra, harisnyámra és nadrágomra ráfagyott a jeges hó. Ezért igyekeztem elkerülni édesanyám tekintetét, s behúzódtam az egyik ágy alá, ahol morzsolgatni kezdtem a jeges

holmit. Persze a mama nyomban észrevette a kis csínyemet, a búvóhelyemről mosolyogva kitessekel, száraz ruhát adott rám, és a meleg kályha mellé ültetett, amelynek egyébként Bodosban közönségesen „füttő” (fűtő) volt a neve.

Ismerkedés a gőzgéppel s a cséplőgéppel

Nyár végén a faluban elkezdődött a gabonacséplés, s a cséplőgépet, valamint a gőzgépet udvarról udvarra húzták. A gyermekek már reggel gyülekezni kezdtek az illető ház udvarán, mert nagyon érdekelte őket a gőzgép (ennek Bodosban egyszerűen „kozán”, kazán volt a neve) és a cséplőgép működése, valamint az emberek gyors mozgása, hangoskodása (a gép zúgása miatt kiabálással értekeztek) is látványos-érdekes volt. A gépész, id. Bodosi László viszont nem örvendett a sok gyermeknek, egyrészt, mert veszélyes helyre is bemerészkedhettek, másrészt, mert ha éppen nem lehetett eléggé figyelmes, a gőzgép közelében álló vízi fecskendőt (vízipuskát) kezdték a merészebb gyermekek működtetni. Ilyenkor nagy hanggal kezdte szidni az elkövetőket: „... hogy az anyád ne sirasson! ...” Ezt a kegyes szidalmazást sehol sem hallottam azután se.

Gabonacséplésről esett szó az előbbieken, lássuk a kenyér becsületét – régen.

Egy szelet kenyér

A kenyérnek nagy becsülete volt, és „szűk” is volt különösen a sokgyermekes családokban. Minden édesanya szépen

kiporciózta, és rendszerint egy-egy szelet kenyér járt a reggelihez, ebédhez, vacsorához. Sokszor hallottam gyermektársaim szájából: játék közben: „édesanyám kérek egy szelet kenyeret”. Egy szelet egy szűk karéjnyi lehetett. Rendszerint meg is kapta a szeletet, lehet, hogy az egy kisse vékonyabbra sikerült, mint szeretete volna a kérő gyermek. A nagyobb gyermek már tisztában volt azzal, hogy meg kell elégednie az étkezéseknél szokásos porcióval, amiről édesapám a faluban szólássá vált esetet mesélt nekem. A sokgyermekes Borbáth családban történt, hogy a nagyocská fiú felügyeletére bízott kisebb gyermek kenyeret szeretett volna kérni és bejelentette a testvérének: „Tibi menyek (!) s kérek kenyeret.” – „Ne kérj, mert most ettünk.” – volt a válasz. „De én kenyeret nem ettem.” – erősködött a kicsi, de hiába, mert a bátyja ragaszkodott a szokáshoz s kimondta: „Eszel délkor levessel.” És a délebedig várnia kellett a kicsinek a karéj kenyérre. A kenyérrel való szűkös életet meg kellett mindenkinek tanulnia. Az természetes volt, hogy hetente kenyeret sütöttek minden családnál a kemencében. Ez a munka érdekes volt a gyermekszemnek is, mert be kellett gyújtani és hevíteni a kemencét jó száraz fával, ami égés közben nagy szikrákat szórt. De ennél fontosabb volt a megsült kenyerek kiszedése és „megverése”, vagyis a héjának lepattogatása, mert kiderült, hogy egy-egy kenyéren úgynevezett „púp” keletkezett, amit a közelebb álló, rendszerint nagyobb gyermek sietett elkapni, mert nagyon jóízű volt. Hogy a kisebbeknek is jusson az azonnali sütésből, az anyák ún.

Bevetett parcellák

„vakarút” is bevetettek a kemencébe abból a kenyértésztából, amit a teknő aljából s oldalából késsel összevakartak. Ez a kisebbik gyermeket illette meg. A friss kenyérből aztán mindenkinek jutott.

Manapság sok szó esik a teljes kiőrlésű lisztből készült kenyérről. Gyermekkoromban minden családban ilyen kenyeret sütöttek, mert külön volt kenyérliszt, illetve kalácsliszt. Igaz, hogy a kenyérliszt is lehetett többféle, ami attól is függött, melyik malomban őrlötték meg a búzát. Minden családnak megvolt a maga molnára, aki rendszeresen kijárt a faluba, amikor a lisztet hazaszállította és egyúttal összeszedte az őrlénivalót. Bodosba három molnár járt ki rendszeresen: a bodosi, a nagybaconi, a bibarcfalvi, de ritkábban a baróti is végigjárta a falut. Bodosban a 18. században malmos társaság működtetett egy

malmot, amely még a gyermekkoromban is megvolt. Akkora lehetett, mint egy közepes nagyságú lakószoba, őrlés közben az egész együtt mozgott a malmkövel. Később elbontották a régit és nagyobb malmot építettek helyébe, de ez már nem volt annyira érdekes.

A gyermekek számára élményt jelentett a bodosi malomárok takarítása, mert valósággal nyüzsögtek a halak benne a vízfolyás lezárása után. Az aprókat nyugodtan szedhették fel a gyermekek, a nagyobb halakat a molnár gyűjtötte össze, s vedrekből osztogatta azokat a legtöbbet őrlető gazdáknak. Az említettek vízimalmok voltak, csak a nagybaconi volt gőzre is berendezve, amit száraz időjárás idején igénybe vehetett a molnár. A falu lakói, különösen az asszonyok és a gyermekek már a lovak csengettyűinek hangjából is meg tudták állapíta-

ni, melyik molnár járta a falut, annyira másként szóltak a lovakra aggatott csengettyűk. A molnárok alapjában véve becsületesen végezték feladatukat, de 1948 után a szocialista rendszer mindnyájukat kuláknak, kizsákmányolónak minősítette, többet közülük elhurcoltak különféle kényszermunkákra, s így a rendszer felszámolta a magánmolnárság sok évszázados intézményét.

Én is voltam „gazdaember”

A front közeledte miatt 1944 tavaszán korán véget ért a tanév s én hazakerültem Bodosba, a szülőfaluba, ahol két évig én vezettem a gazdaságot 14–15 éves serdülökként. Ugyanis apám és két testvérem a fronton volt. Most is szívesen emlékszem vissza arra, ahogyan megtanultam búzát vetni kézzel. Józsa Gy. Domokos idősebb gazda tanított meg ennek a nagyon fontos munkának a helyes végzésére: a nyakamba akasztotta a zsákot az elszorandó vetőmaggal, ez esetben búzával, aztán megmutatta, hogy az első lépésnél a markomból jobb felé, a következőnél balra szórjam a magot a felszántott s szépen elboronált földbe. De egyenletesen kellett lépni s a vetőmagot szórni, különben vetetlen maradhatott egy-egy kisebb terület, ahol csak gaz nőtt, ami szegény volt a gazdára nézve. Nagyon igyekeztem, s ha nem is tökéletesen, de elég jól sikerült a vetés, szépen kikelt a búza, amiért dicséretet kaptam édesanyámtól. De ezzel nem ért véget az első búzavetésem története, mert nyár végén, aratáskor, már az aratáshoz felszerelt kaszával is tudtam bán-

ni, és gyakran elkértem a kaszát, hogy ezt be is bizonyítsam. Ezek a kis sikerek annyira megnövelték az önbizalmamat, hogy valóságos gazdaembernek kezdtem érezni magamat, s mindenhez hozzáfogtam, ami azzal a tevékenységgel járt. Mivel a román hadsereg elvitte a mi lovunkat is, vásároltam helyette másikat egyik szomszéd faluból. Ez a hasonulás a falusi gazdaélethez abban is megnyilvánult, hogy összejövelekre, bálókba is jártam, s jól éreztem magamat az ilyen közösségekben. Annyira megszerettem ezt az életmódot, hogy nem nagyon kíváncsoztam vissza a Székely Mikó Kolégiumba. De a háborúnak vége lett, édesapám s testvéreim is hazajöttek a fogságból, nekem pedig menni kellett vissza Sepsiszentgyörgyre, a középiskolába. De a szűk kétévi, gazdaemberként eltöltött idő nem volt káromra, ellenkezőleg: gyakorlatban is jobban megismertem a népi életmódot, annak vonzását. Ezért is mondhattam később, hogy számomra a szülőfalu olyan, mint egy laboratórium.

A SZOMSZÉDSÁGOK

A régi székely falu életében jelentős szerepük volt a szomszédsági viszonyoknak, bár ez nem volt olyan szervezett, mint a szászoknál a Nachbarschaft. Elsőként minden család a szomszéd családokkal építette ki kapcsolatait, ami érthető, hiszen a leggyorsabban a szomszédoktól remélhetett segítséget, ha szükség volt rá. És velük lehetett megbeszélni, sok esetben meg is oldani

a felmerülő kérdéseket. A nagyon régi székely falvakban tizedekre oszlott a falu: a tizedbe az egymás mellett lévő házakat sorolták. Bodosban a tízes rendszer nyomait nem sikerült megtalálnom, de a szomszéd családok közti együttműködés talán megőrzött valamit annak szelleméből. Ezért is legyen szabad kitérnem a szülői ház szomszéd-ságára.

Szüleim, Egyed Géza és Gáspár Juliánna 1925-ben költöztek haza Bodosba, egy évre rá építeni kezdték a családi házat. Ez 1928-ban elkészült, de az építés során felgyült adósság átnyúlt az 1929-ben kirobbant nagy gazdasági válság idejére, amikor a tanítói fizetést is csak több hónapos megszakításokkal folyósította az állam. Érthető, hogy a törlesztés sok gondot okozott. Emiatt különösen édesanyám nyugtalankodott sokat, aki egyébként is ideges természetű volt, éppen ellentéte édesapámnak, aki viszont a nyugaltságáról is híres volt. Tőle hallottam, nem is egyszer, hogy egy éjszaka, amikor javában aludt, hirtelen rázást érzett, felriadt és kérdezte: „Mi van, mi a baj?”, amire édesanyám: „Mikor tudjuk visszafizetni a sok adósságot?” Erre édesapám: „Hát Te ezért felköltöttél engemet a mély alvásomból? Majd elintézzük az adósságot, most az alvás ideje van.” És visszaaludt. Neki volt igaza. Az adósságot sikerült törleszteni, a ház azóta is áll. Innen indultam kis gyermekkoromban az óvodába és iskolába – édesapám kezét fogva, és „keringeni” is – önállóan. Ne felejtsem el: a szomszédságában akkor már a nagyapám s két nagybátyám háza állt.

Közvetlen szomszédunk keletre éppen a nagyanyám háza volt; nagyapám, Egyed Dániel (1878–1928) már nem élt. Nagyanyám, Kolumbán Róza (1859–1950) Olasztelekről származott, sokan „bíró Mámának” hívták; férje községi bíró volt, ő pedig valószínűleg gyakran beleszólt a falu ügyeinek intézésébe. Hosszú ideig egyedül élt. Sokszor beszélgettem hozzá, talán azért is, mert ősztől kora nyárig mindig adott nekem valamilyen almát, amit a nagy kertjéből gondosan begyűjtögetett és a ház egyik szobájában tárolt, amiről már belépéskor a kellemes almaillat árulkodott. Különösen örvendtem a tányérmának, mert az már igen ritka volt gyermekkoromban. Nagyanyám több mint 20 évet élt özvegyként, egyedül. Naponta talán többször is benézett hol Lajos, hol Béla fia családjához; hozzánk ritkán jött be, mert édesanyámmal nem igen értettek szót: olyan anyós-meny viszony alakult ki köztük, ami édesapámat láthatóan bántotta.

Nagyanyámon túl, ugyancsak keleti irányban állt egyik nagybátyám, Egyed Lajos (1886–1959) háza. Felesége Dávid Irma (1893–1977) 11 gyermeket szült, ebből 7 érte meg a felnőtt kort. Az alszegi gyermeksereg gyakran ütött tanyát tágas udvarukon vagy a nagy gyümölcsöskertben, és töltötte idejét játékkal, virtuskodással. Különös élményt jelentettek a Zsiga bátyám által vezetett kirándulások a közeli dombokra vagy a távolabbi Szálastetőre. Zsiga többször összeállított az udvaron körhintát, amelyet „cserkabolá”-nak neveztek. Lajos bátyám földműves és kőműves volt,

Egyed D. Lajosné Dávid Irma

sok állatot tartott. A gyermekek közül egyik, Géza, tanító lett, a többiek ott-hon maradtak és földművesek lettek, de időnként kőművesmunkára is eljártak; a lányok a szomszéd favakba, egyikük Sepsiszentgyörgyre ment férjhez.

A másik nagybátyám, Egyed Béla (1894–1950) szemben lakott velünk, az ősi családi házban. Hosszú ideig volt a falu bírója. Kertjében áll a Budai Domokos ősalmafa. Unokatestvéreim, Dániel és Ida jelentős szerepet játszottak a falu ifjúságának társasági életében, igen jókedélyű – éneket, táncot, tréfát kedvelő – fiatalok voltak. Gyermekeként mindennapos vendég voltam náluk, a szomszédbeli kisgyermekek is, mert Ida szívesen játszott velünk, még

Füvenytetőre is elvitt, ahol jól lehetett homokozni. Sajnos, a második világháború után az apa és mindkét gyermek meghalt. Ezután az özvegy, Elza néni, helyét nem találva, sokat „bolyongott” a szomszédságban. édesanyámmal naponta találkoztak hol egyiknél, hol a másikinál, megbeszélték a faluban történeteket.

Dávid Géza (1903–1989) és felesége, Székely Róza (1905–1978) családjá nem volt ugyan tőszomszéd, de a szomszédsághoz szorosan hozzátartozott. Hét gyermeket neveltek fel. Mindig is mintacsaládnak láttam a Dávid Gézát. Ő középgazdának számított, de azt, hogy gazdaemberként a falu legkiválóbbjai közé tartozott, úgy hiszem, senki sem vonta kétségbe. Minden gazdasági munkával idejében elkészült, és az öneltartó székely családi gazdaság legfigyelemreméltóbb típusát testesítette meg. Szép jármos teheneire most is emlékszem, azokon trágyafoszlányokat nem lehetett látni, és nagyon szépen bánt velük. édesapám sokszor szólította meg, ha cséplőgépet kellett behúzatni az udvarunkra, vagy más segítségért, és mindig a legnagyobb készséggel állt rendelkezésre. Feleségét lefoglalták a családi tennivalók, a gyermekek gondozása, akik a szülők szelídségét, jó tulajdonságait örökölték.

Házunkkal pontosan szemben, a patk jobb oldalán Rebeka Márton (1881–1971) lakott, feleségével, Putnoki Máriával (1889–1937), négy fiú és egy lány gyermekével. Márton bácsi (aki nagyon tudott haragudni arra, aki őt Marcinak nevezte) a falu egyik legérdekebb embere volt. Nagyhangú, ellenzéki

természetű ember volt, sokszor hallottam véleményét a szomszédság és a falu közös dolgairól, amikor testvérel, Józseffel a tornácban ülve és erősen pipálva, megbeszélték az éppen időszerű kérdéseket. Hirtelen haragú volt, a veszekedés sem állt távol tőle, de jól tudott „kevélykedni” is. Egy vasárnap a kapu előtt álldogált, amikor megkérdezte egyik arra járó: „Mit csinál Márton bá?”, s ő így határozta meg a helyzetét: „Kevélykedem – hallod-e.” Ezt a kifejezést akkor hallottam először és utoljára Bodosban, és máshol sem sokszor. Szerette a régi emlékeit ízesen elmondani. Egyik legjobb adatközlőm volt: a Budai családról, a régi szokásokról szívesen beszélt, amikor meglátogattam már tanárként, és kérdéseket tettem fel neki. A következő eset 1945-ben történt, amikor én is egész évben otthon voltam és részt vettem a falu életében. Egy aktivista érkezett Sepsiszentgyörgyről a faluba, aki a kocsmában, ahova Márton bácsi egy-egy féldeci pálinkára (de nem többre) el-ellátogatott, agitált a népi demokrácia érdekében, és nagy buzgalommal „testvéreknek” szólította a jelenlévőket, ami akkor szokatlan volt. Márton bácsi nem is hagyta szó nélkül: „Én magával még onokatestvér (!) sem vagyok!” – és jó éjszakát köszönve kilépett az ajtón. Különben Márton bácsi lótarató kiscigány volt, nem élhetett ló nélkül, nagyon szerette állatait, büszkén ült a szekéren, hangosan szólítgatva a lovait megállásra vagy indulásra. Nagy csapásként élte meg azt, hogy 1944 őszén a román hadsereg elkobozta a lovait szekereitől. Az ostor a kezében csak dísz volt. Egy-

szer a szemem megakadt azon, hogy a lovai kistermetűek, és azt találtam kérdezni. „Márton bácsi, maga miért tart ilyen apró lovakat?”, amire nem késett a frappáns válasz: „Tanár uram, ezek pontosan oda mennek, ahova a nagyok, de csak felét eszik, mint azok.” Megjegyeztem ezt a szellemes mondást, és előadásaim során többször elmondtam a hallgatóságnak, ha a székely kiscigány takarékoságáról esett szó.

Végül a közvetlen szomszédság számbavételében ejtsünk szót nyugati szomszédunkról, Dávid Ignácról (1855–1948). Két feleségétől 13 gyermeke született. Csak a másodikat, Ágnes nénit (Baló Ágnes) ismertem. Ignác bácsi csizmadia volt, akit csak a dikics székben szüntelen dolgozva láttam, ha nagy ritkán bementem hozzá valamiféle cipőjavítás-ügyben. Halomban álltak mellette a foltozásra ítélt csizmák és bakancsok. Mert nem felejtethjük el, hogy még a foltra is foltot vettek a bodosiak, hogy a jobb „lábbeliket” kímélik. Sok vicc, mendemonda járta a faluban Ignác bácsiról; amikor sürgette valaki a csizmája megjavítását, azt szokta mondani: „Abba járok, abba járok”. Neki azonban nem igen volt saját csizmája, legalábbis jó állapotban. Nagyon szegény család volt, a Dávidok szegényebb ágából. Nem érdektelen, hogy Attila és Ágoston fia sem korlátozta a gyermekáldást, sem az ő fia, István, akiről már esett szó, mint 7 leánygyermek apjáról. A legkisebb fia, Sándor azonban nem alapított családot, de a legények sokszor szórakoztak rajta, mert mindenki ajánlott, „szerzett” neki egy férjhez készülő lányt, lehetőleg a szebbek közül.

És ő ezeket az ugratásokat komolyan vette. De az édesanyja úgy védte, mint egy hős a várát; szerinte Sándor gazdaember volt és hibátlan, csak a legények voltak rosszak. Földje a családnak valami egy-két „vékaférejű”, néhány ár lehetett, de ő is „gazdaember”-nek tartotta magát, tiltakozott, ha napszámosnak mondták. Azonban a vágy és a valóság ebben az esetben messze állt egymástól: Dávid Sándor napszámból élt, igaz, hűségesebb napszámost keveset ismert a falu. Szorgalmasan dolgozott reggeltől estig, csak az volt a baj, hogy gyakran megkérdezte a gazdától: „Most mit csináljak?”, holott az, mondjuk szénacsínálásnál, takarásnál, aratásnál mindenki számára nyilvánvaló volt. Házuk egy szép udvaron épült, kicsi faház volt, formája szerint úgy kétszáz éves lehetett. Ma már nyoma sem maradt, kár, hogy nem készült róla fénykép, mert segítené rekonstruálni a régi falu képét.

A távolabbi falurészben is mind olyan családok éltek, akikről kellemes emlékeket őrzök bodosi éveimből és látogatásaimból. Kelet felé Dávid Árpád (1895–1976) családjával jó kapcsolatokat ápoltak szüleim. Mi pedig, mindkét részről való gyermekek sokat játszottunk, szórakoztunk együtt. Dávid Árpád érdeklődött történetkutatói munkámról. Németh Albert (1884–1951) családjával való viszonyunkról is az mondható el, hogy a kölcsönös tiszteletadás volt jellemző, sőt édesanyám és Aniska néni, Német Albertné gyakran látogatták egymást, és velük tartottam sokszor kisebb koromban magam is. Bitai Béla (1895–1974) csendes ter-

mészetű gazdaember volt, szívesen bekapcsolódott a kalákába. édesapám gabonahordáskor és cséplőgéphúzatás alkalmából olykor meghívta segíteni, erős bivalyfogatával ő nem is késlekedett eleget tenni a hívásnak.

Hálás szívvel gondolok ma is a szomszédságra a következőkért is. Történt 1938-ban, nyár végén, hogy édesapám kivételével az egész családnak hastífuszt kapott. Valamelyik mezei forrás fertőzött lehetett, amelyből ittunk. édesapám bevitt bennünket, édesanyámmal és három testvéremmel a baróti kórházba. Három hétig feküdtünk bent, ahol Kádár Béla doktor úr kezelt. Apám is ott maradt velünk, búsult, hogy mi lesz a gazdasággal távollétünk alatt. De – amint utólag kiderült – felesleges volt az aggodalma, mert amire gyógyultan haza kerültünk, a szomszédok, köztük az egyik kissé távolabbi, de ugyancsak alszegi Bedő Dénes, behordták a mezőről a gabonánkat és ki is csépeltek. Aztán még az őszi vetést előkészítő szántásban is segítettek. Amikor később Molnár Istvántól, aki bár a Felszegen, tehát messze lakott, de nem hiányzott a kalákások közül, megkérdeztem, miért jött el, a válasza egyszerű volt: a tanítónak „kijár” ez a segítség.

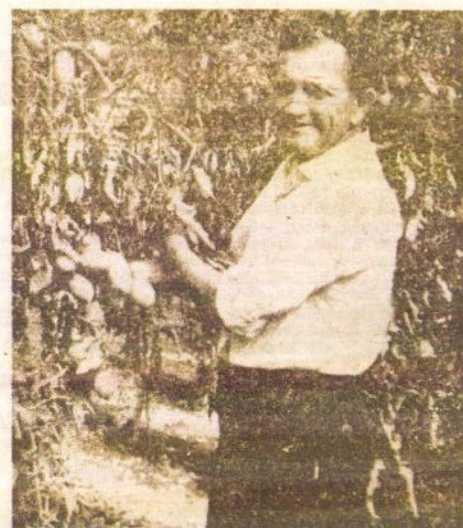
Falum minden lakóját személyesen ismertem, és sokakról őrzök emléket – nem csak a szomszédokról és rokonokról. Majdnem naponta felkerestem unokatestvéreimet Gáspár Elemér nagybátyám házában, ahol mindig került gyermekjátótárs: Elemér, Jenő vagy Pali.

A Gáspár-ház

Székely Dénesre, aki az iskola mellett a Székely utcában lakott szép családi házban, és földművesként, kőművesként, faragóként is kiváló volt, azért is ki kell térnem, mert nagyon szépen táncolt feleségével, Derzsi Annával a bálokon. A csárdást senki olyan egyszerűen, „könnyedén”, de mégis egyéni módra nem tudta járni. Ezért nem tartom véletlennek, hogy a fia, Dénes a táncművészetet választotta, hiszen örökölte a tánc iránti különös fogékonyságot. Itt említem meg, hogy Bodos nem bővelkedett a néptánc terén gazdag hagyománnyal. A csárdáson kívül, amelynek gyors változatát is gyakran járták a bálokon, ritkán keringőt és úgynevezett „vánsztepp”-et táncoltak.

Abban az utcában, ugyancsak az iskola szomszédságában állt Gál József (1895–1965), a falu dobosának a háza, akit a tisztségviselők között polgárként tartottak nyilván. Postás is volt, harangozó is, aki ilyen minőségében a templomi orgona fújtatóját is nyomogatta istentiszteletek alkalmával. Háza egyetlen szobából állt, kátránypapírral fedve,

Gáspár úr disszertációt tart

Gáspár Jenő kertész

olyan alacsony volt, hogy kinyújtott karal könnyen elérhető volt a boltozata. Ez nem nézett ki valami fényesen, de a jól rendben tartott kertjében gyakran kóstolgattam felesége, Gizi néni (Cserei Gizella) jóvoltából egest és ribizskét, ami eléggé ritka gyümölcs volt a faluban. Gál József, Jóska bácsi közismert ember volt, de a legnagyobb népszerűséget dobosként szerezte az anekdotát szerető férfiak, főleg legények körében. Ugyanis, ha jókedve volt, gyakran megviccelte a lányokat, s asszonyokat, amikor köréje gyűltek egy-egy házcsoporthoz, hogy meghallgassák a hirdetést. Ilyenkor Jóska bácsi hosszasán verte a dobot, a háziasszonyok siettek volna, mint általában, de a dob csak szólt és szólt, Jóska bácsi pedig tudomást sem vett az asszonyok türelmetlenségéről. De a sokadik „Mondja már, Jóska bá!” után nagy akkurátusan mégis elhangzott a

szokásos „közhírré tétetik”, utána pedig a hirdetés szövege, mondjuk ez: „A kutyáját mindenki ... vigye beoltás végett a község házához”. Erre a hallgatóság nagy morajlással, kommentálásokkal gyorsan szétoszlott, Jóska bácsi pedig egyet (csak egyet!) nagyot ütött dobjára és tovább ment. Utóirat: a kutyák rendszeres oltását a rövid magyar világ idején vezették be, amit sokszor kellett „közhírré tenni”, akárcsak a berekesztésükről szóló rendeletet, aminek a dobosok nem örvendtek.

A Székely utca lakója volt id. Dávid József. Háza igen csinos, gazdasági épületei mind rendben, maga rendszerető jó gazdaember. Már csak ezért is szólnom kell róla, meg azért is, mert feleségének, Lujza néninek Tordai családneve felhívta a családra a figyelmet, mivel az egyetlen ilyen név volt a faluban. Mégis mindezek mellett azért is nevezetes volt idős Dávid József, mert a legjobban ő értett az állatbetegségekhez és az állatok gyógyításához. Aligha volt olyan hét, amikor ne hívták volna több családhoz is. Nemcsak gyógyfüvet tudott ajánlani a beteg állat számára, de vállalkozott beavatkozásra is a nem ritkán előforduló nehéz elléseknél, vagy ha az állat például a yers herétől felfúvódott, ahogy mondták: „felfújta magát”. Visszagondolva csak arra, amit én láttam, elmondhatom, hogy benne összegződött a falu hosszú életében felhalmozódott tudás a népi állatgyógyászat területén. És ne maradjon említés nélkül: egyetlen szóra ment, ahová hívták – sokszor abbahagyva a saját munkáját. Leszármazottai sok jó tulajdonságát örökölték, például a kölcsönös segítségnyújtást.

A Templom utca sarkán fekvő házban élt Józsa Miklós (1866–1950) a nemes Józsaák nemzetségéből, aki – igazi székelyként – sok mindenhez értett. Elsősorban a fafaragáshoz, mindenféle ácsmunkához. Sok kopjafa került ki a keze alól, olyanok, amelyeket számon tartott a szakirodalom. Ő volt szülőfalum fogásza, a gyermekek és felnőttek gyakran fordultak hozzá (gyermekkoromban én is több alkalommal) fogfájással. Igaz, nem sokat vizsgálgatta a fájó fogat, hanem a lehető leggyorsabban előkapta a vakablakban tartott kis szerszámát, és még mielőtt a gyermeket a félelem hatalmába kerítette volna, kirántotta a fogát. Vigaszul aztán a kezébe nyomta azt. Így hirtelen megszabadultunk a fájdalomtól, és örültünk, hogy a „tettes”-t mutogathatjuk a szülőknek vagy játszótársaknak. De ne gondoljuk, hogy csak a gyermekek fordultak hozzá, sok felnőttön is segített, aki nem akart Barótra menni a fogorvoshoz vagy képzett fogtechnikushoz. Hogy valakit valamiféle fertőzés ért volna a nem éppen szakszerű kezelés miatt, sohasem hallottam. Az ilyenszerű fogorvoslás nagyon régi lehet a falvakban, eredete minden bizonnyal visszavezethető abba a korba, amikor még nem létezett képzett fogorvos. Tudtommal Józsa Miklós bácsi volt Bodosban az utolsó ilyen „foghúzó mester”.

A Józsa utca lakóiról már esett szó, de annyit még tegyünk hozzá, hogy Józsa József (Endre fia) itteni panzója a modernizálódás jeleként is értelmezhető.

Az Egyed utca az előbbi folytatásaként alakult ki a Völgyalja falurészben.

Az utca születése a régi nemzetségi rendszer maradványának tűnik, amikor a családfő kötelességének tartotta, hogy gondoskodjék a fiúgyermeknek bennvalóról, „életéről” (lakóház, melléképületek), hogy a házasság útja biztosítva legyen. Esetünkben így járt el idős Egyed András (1882–1946), akinek tíz gyermeke közül nyolc fiú volt. A fiúk közül egy gyermekkorban meghalt, ötnek egymás szomszédságában házat épített, akik mind családot alapítottak a felhúzott házakban. Mivel szokás szerint az ősi családi házat, amely a Filler utca sarkán állt, a legkisebb gyermeknek szánta, csak egynek, Gergelynek nem építettek hajlékot. Ezt sajnálta is András bácsi, magam is hallottam, de ez is megoldódott, mert ő Baróra költözött. Az építkezést elősegítette az, hogy az apa kőműves vállalkozó és mester volt, a fiak pedig, talán kettő kivételével, mind értettek a kőművességhez, tehát részt vettek az Egyed utca megépítésében. A sors azonban úgy rendezte, hogy a legkisebb fiú családalapítás előtt öngyilkos lett. Az apai házba így Ödön költözött feleségével. De egyik fiú családja sem lett olyan népes, mint az apjuké volt. A fiúk közül András, Dénes és Gyula földműves és kőműves lett, Vilmos pedig építővállalkozó és cséplőgép-tulajdonos, ő örökölte az apa tehetségét, hajlamát a vállalkozásra, de a kedélyességét is. Vilmos családi házában jelenleg lánya, Etelka, és lánya, Dombi Réka-Hilda, Barót város főjegyzője lakik. Jelenleg mind a Józsa utcát, mind az Egyed utcát gyéren lakják, ami a falu népességének fogyását is mutatja.

Édesanyám libája

Amíg tehetette, édesanyám évente többször küldött csomagot nekünk Kolozsvárra: élelmiszert, baromfihúst, rácsos tésztát, s minden jót, amire tellett. Egyszer, valamikor az 1970-es évek második felében, már sokadik évi özvegye idején, egy egész libát küldött, amiből még a nyaka sem hiányzott. De milyen libáról van szó?

Olyanról, amelynek tojásaiból tavasszal egyetlen pipe sem kelt ki. Valószínű, nem az ő hibájából, mert azelőtt jó anya volt, hanem a gúnáreből, amely nem termékenyítette meg a tojásokat. Így aztán egyedül maradt a liba, de annyira ragaszkodott a gazdájához, édesanyámhoz, hogy egész tavaszon és nyáron mindenhová olyan hűségesen kísérgette, mint egy kiskutya.

De eljött az ősz, és akkor már gondoskodni kellett egy új anyalúdról, mert hát nem lehetett biztosan tudni, hogy nem ismétlődik-e meg a terméktelenség. Ezért anyám hízóra fogta, s amikor annyira volt, levágásra került, és a csomagban megérkezett Kolozsvárra. A csomagban levél is volt, benne édesanyám ezeket írta: „Küldöm a libát, használjátok egészséggel, semmit sem hagytam magamnak belőle, mert egy falatot sem tudnék lenyelni, annyira összebarátkoztunk a nyáron.” Bizony én is nehezen faltam belőle, mert arra gondoltam: talán mégis jobb lett volna megbocsátani a libának, hogy ketten jobban elviselhessék az egyedüllét szomorúságát.

A bambuc

Voltaképpen ez a kis emlék is a bodosi gyermekkorhoz kötődik, mert annak idején mi a cukorkát bambucnak neveztük; a szövetkezeti boltban nem cukorkát vásároltunk, hanem bambucot. Lehet, hogy a bombócból, vagy a bambusznádból készült cukor elnevezéséből származik ez a furcsa kifejezés. Elég az hozzá, hogy amikor később hazalátogattam, mindig vittem Anyámnak egyebek mellett egy csomag cukorkát, amit igen várt, hiszen Kolozsvárról származott, s bizonyosan az sem volt mellékes, hogy az egyik fia hozta.

Egy alkalommal azonban az történt, hogy megérkezésemkor többen voltak a szobában s beszélgetésbe kezdtünk, amelybe egy kicsit valószínű bele is feledkeztünk. De egyszer azt vettem észre, hogy édesanyám hiányzik, s bizony időbe telt, mire hazaérkezett. „Hát Anyám, hol volt ilyen hosszú ideig?” – kérdeztem hirtelen. „Én bizony úgy megkívántam a bambucot, hogy felmentem a boltba s vettem egy kicsit.” – válaszolta. „Hát, édesanyám, mikor jöttem én úgy haza, hogy Magának ne hozzak bambucot?” – mondtam nagy hirtelen. Mire szegény elmosolyodott, de nem hagyta szó nélkül, hogy megérkezésem első perceiben nem vettem elő a neki szánt ajándékot. Ebből kiderült: nem is annyira a bambuccal volt baj, hanem azzal, hogy nem Vele foglalkoztam mindenekelőtt.

Édesanyám és a kolozsvári orvosok

Gyed Gézáné Gáspár Júlia

Édesanyám kolozsvári látogatásakor, ami nem minden évben történt meg, egészségi problémáival igyekeztünk a legjobb orvosokhoz fordulni. Mivel látásának romlásáról panaszkodott, felfigyeltük Fugulyán doktornőt a Kossuth utcai rendelőjében. Többen voltak előttünk, de minket is fogadott, s nyomban elkezdődött a próbaszemüveg cserélgetése. „Ezzel lát-e?” – kérdezte a kisé szigorú tekintetű, de kiváló szemorvos. „Ezzel nem.” – monda édesanyám. „Hát ezzel?” „Ezzel sem.” – válaszolgatta édesanyám félénken, de a valóságnak megfelelően. És ez sokszor megismétlődött, ezért a doktornő egy következő próbánál szinte kiáltva tette fel a kérdés. „EZZEL SEM LÁT!”, amire édesanyám csendesen: „Ezzel igen.” És megszületett a recept, megcsináltattam a szemüveget

és hazaküldtem Bodosba, mert közben Anyám elutazott. Nyugodt voltam, hogy ezt a kérdést jól megoldottuk. De tévedtem, mert egy bodosi hazalátogatásom alkalmából azt mondta édesanyám: „Ezt a szemüveget vidd vissza, mert nem látok vele”. Erre én: „De édesanyám, akkor miért mondta, hogy lát azzal a próbaszemüveggel?”. Édesanyám válasza „Hát nem hallottad, mekkorát kiáltott a doktornő!” Tiszta ügy volt: édesanyám, vidéki asszony lévén megijedt az orvosnő felemelt hangjától s hogy vége legyen a próbálgatásnak, igent mondott a meg nem felelő szemüvegre is. Ezt azóta Kolozsváron több szemorvosnak elmondtam, és nevetve fogadták a közlést, de, gondolom, a tanulságot is levonták ebből a kis történetből: a beteg mindig bízik is orvosában, de kissé fél is tőle, tehát a nyugodt hangvétel a jó viszony feltétele.

Egy másik alkalommal belgyógyászhoz kísértem el édesanyámat, ugyancsak jó nevű orvoshoz. Édesanyám gyomorfájdalomról és idegességről panaszkodott. A doktor úr megvizsgálta, kikérdezte a panaszokról, és több receptet is megírva elbocsátott mondván, hogy amennyiben a panaszok nem szűnnek, keressük fel újra. Kiváltottam a gyógyszereket, édesanyám este be is vett mindenikből egy adagot az előírás szerint. De reggel arra kért, hogy menjek vissza a doktorhoz, mert nem tudott éjszaka aludni, erősebben fáj mindene, mint korábban. Szót fogadtam és jelentettem a doktor úrnak a panaszt. Erre a válasz szakszerű volt ugyan, de kíméletlen: „Mondja meg a kedves édesanyjának, hogy egy éjszaka alatt nem

lehet meggyógyulni.” Ezt továbbítottam édesanyámnak, aki annyira rossz néven vette az orvos üzenetét, hogy többé nem kereste gyógyulását a kolozsvári orvosoknál, hanem a kevésbé híres baróti orvosokhoz járt, akik jobban értettek a falusi betegek nyelvén.

Most pedig pillantsunk bele a régi hiedelmek maradványaiba is.

„Kutyaharapást szőrivel”. A mágikus gondolkodás maradványai, babonák

Az írásbeliség, a művelődés terjedése visszaszorította a babonát és a mágikus gondolkodást a hétköznapi életből, de ez teljesen nem tűnt el, sőt időnként újra felerősödött. Foglalkoznunk kell ezzel a kérdéskörrel is, hiszen a falu életének részét képezte. És a különböző természeti csapások, emberi és állati betegségek, egyéneket, közösségeket ért károk elleni védekezés egyik ősi szokása, igaz, hogy babonás, gyakorlati eredmények nélküli formája volt. Tévedés volna csak a falusi életre vonatkoztatni ezt a gondolkodást, mert még a 18. században is gyakoriak voltak a városokban is a „boszorkányperek”, és bizony sok alkalommal meg is égették a szerencsétlen vádlottat. A boszorkányságnak Bodosban is sokféle formája élt, amelyek lehettek rontó szándékú, illetve gyógyításhoz kötődő hiedelmek. Ezek közül néhány-
nak az emlékét sikerült összegyűjtenem, amelyekről röviden a következőkben számolok be.

A „boszorkányság”-ról Bodosban 1746-ból írásos forrással is rendelkezünk. Ugyanis az egyik boszorkánynak

nevezett asszony, Jakab Mihályné a törvénszéken jelentette a szomszédját, Bodosi Bálintot. Azzal vádolta a felperes asszony a nevezett férfit, hogy megtámadta, véresen megsebesítette, káromkodással illette és boszorkánynak nevezte. Ezért vitte perre az ügyet, és nem eredménytelenül, mert Miklósvárszék bírója a támadóra tettéért és a káromkodásért, a boszorkányság emlegetéséért „nyilvánosan elvégzendő verést, botozást szabott ki.”¹⁴⁸ Vagyis a falu népe előtt megbüntették a törvények ellen vétőt. Ez bevett szokás volt egész Erdővidéken, még a 18. században és talán a 19. század első felében is. Esetünkben az is érdekes, hogy a boszorkánynak nevezett személy védelmet nyert.

A hiedelemkutatás szerint a „boszorkány” olyan erővel rendelkező személy, aki képes „szemmel verni” valakit, elvenni például valaki tehenének a tejét. Erre vonatkozóan kitűnő adatot találtam Bardocszék levéltárában az 1730-as évekből. Eszerint Magyarhermányban Farkas Gáborné zselléraszonyt Bocskor Andrásné azzal vádolta meg, hogy „az eszterhéjből lehuzott három szalmaszálat s azzal a tehenének úgy el vőtte az tejét, hogy semmit sem fejhetett belőle”. Erről Illyés falusbíró előtt többen tettek vallomást: Csog János primipilus azt vallotta, hogy Bocskor Andrásné „a közelebb elmúlt nyáron jára egy alkalmatossággal az én házamhoz, panaszképpen hozá elé, hogy holmi kenyérért Farkas Gáborné házához ment volt, mikor onnan elment az háza szalmájából az eszterhéből [!] kihúzott három szálat, ez uton a tehenének úgy elfogyott a teje,

hogy semmit belőle nem fejhet.” Alsó Pető Ferenc és Akácsos Bálint is hallotta a panaszt, utóbbi azt is, hogy a szalmaszálak mellett az asszony forgácsot is szedett a ház előtt. Váncsa Márkosné azt is elmondta, hogy Farkas Gáborné kantáros csuporban vette el a panaszos asszony tehenének a tejét, amit a kebelében hordott. Szerinte Bocskor Andrásné azzal fenyegette meg Farkasné: ha vissza nem bocsátja a tehen tejét, a falusi bírót reá küldi. A vallomásokból kiderül, Farkasné a helybeli pásztor felesége volt.¹⁴⁹ A boszorkánysággal kapcsolatos az a vargasi eset is, amikor Máthé Judit pert indított többek ellen, akik őt „sánta lüdercnek, sánta boszorkánynak, lüderc törpének” nevezték s azt kiabálták, hogy „az ördögök az egyik szememet kivájják, az másikat is tolják ki, világ csúfjának mondtak, sánta vén boszorkánynak, azt is mondtotta Molnár Jánosné felőlem: az a sánta vén boszorkány”.¹⁵⁰ Sajnos ennek a pernek az eredményéről nincsen tudomásunk.

Ezek az adatok távolabbi erdővidéki falvakra vonatkoznak, de hasonló esetek Bodosban is bizonyára előfordultak.

Amint már említettük, Bodosban élt ez a hiedelemtudás még a későbbi korban is. E sorok írója gyermekkorában nemegyszer volt fültanúja hasonló témájú beszélgetéseknek szomszédasszonyok között, akik két megnevezett öregasszonyról úgy „tudták”, hogy képes a mások tehenének tejét „elvenni”. Az illetőt meg is nevezték, akinek szép két tehene járt a csordába, és láthatóan jól tejelő állatok voltak. A hiedelem szerint a mások tehenétől elvett tejet a boszor-

kánysághoz értő asszony „átvitte” a saját tehene tőgyébe. Bogdán Maria 95 éves asszony úgy emlékszik, hogy a boszorkány kilétének kiderítése érdekében a tejet elvevő, boszorkánysággal gyanúsított személy lakásából el kellett hozni egy darab rongyot, amit addig kellett ütni-verní, míg a tettes a károsult gazda házában megjelent. Ez lehetett egyszerű látogatás, vagy valami motivált betoppadás, de ha ez bármilyen okból megtörtént, biztosan „tudták”, hogy ő vette el a tehén tejét. Egy másik emlékezet szerint a károsult gazda főcöveket vert az istállója földjébe, a tehén mellett, ennek azonban csak akkor lehetett eredménye, ha a cövekből semmi sem látszott, még a helye sem.¹⁵¹

A „kutyaharapást szőrivel” való „gyógyítás” szintén gyakori szokás volt. Ez a hiedelem gyógyító célú volt. Ilyenkor a bajt okozó kutya szőréből jó néhány szálat kitéptek, és a megharapott személy mellett elégettek; egy ilyen esetre magam is emlékszem. Az édesapám kutyája megharapta vagy csak megijesztette az egyik alszegi leánykát, akinek az édesanyja nyomban megjelent s szőrt tépetett a kutyából, amit otthon elégetett. A betegségek közül a szemhéjon keletkezett csomót „árpa, árpa learatlak” ráolvasással „gyógyították” a kuruzslók. Őket nem nevezték boszorkánynak, talán azért, mert ezt többen gyakorolták, mint a parázssal való gyógyítást is. Ez úgy történt, hogy égő szenet dobtak hideg vízbe, ezt a vizet aztán a betegnek meg kellett innia.

Érdekes hiedelem kapcsolódott a beteg lovak gyógyításához, amiért a „szép-

asszonyok” rontását kellett elhárítani. A szépasszonyok is boszorkányok voltak, de ezeket nem lehetett „azonosítani”. A „szépasszonyok” kártevése ellen a lovakat azzal védték, hogy „akasztott ember” (ideértve az öngyilkost is) köteléből egy darabot levágtak, és az istállóban (a „pajtában”) a lovak jászlára szegezték. Ez arra is jó volt, hogy a lovak sörényét ne fonják össze a boszorkányok.¹⁵² (Ismeretes, hogy a ló gyakran súrolja viszkető nyakát valami tárgyhoz s ilyenkor a sörénye nagyon összebogozódik.)

A rontással kapcsolatos hiedelmekhez tartozott, hogy román „kalugyerekkel” (călugăr) „csináltatták meg” „ráolvasással” azt a lányt vagy fiút, akit valaki nem akart befogadni családtagnak. Erről édesanyám mondott el nekem konkrét esetet a rokonsági körből: egy lányt akart a család „megcsináltatni” azért, hogy azt ne vehesse feleségül a család nőszülő tagja. De a mágikus gondolkodás maradványai, rituáléi az egészségügyi ellátás fejlődésével, az orvosok számának szaporodásával, a járványos betegségek elleni oltások kötelezővé tételével (1833-ban az orvos kétszer oltotta be a gyermekeket Bodosban), és a körorvosi intézmény bevezetésével sokat veszítettek erejükből még az iskolázatlan társadalmi rétegek szemében is.

„Tűz van, tűz van”

Két tüzesetre emlékszem. Az egyik éjszaka történt. A harang „félreverése” és nagy kiabálás: „tűz van, tűz van” ébresztett fel, és futottam én is az eset színhelyére. Pál Ignác csűrje égett, amikor oda-

értem, éppen az állatokat mentették, és minden ember vederrel próbálta oltani a tüzet. Tűz esetén erkölcsi kötelessége volt mindenkinek, hogy segítsen a bajba jutottakon. Ez olyan szabály volt, ami alól nem lehetett kivétel, csak a betegek számára. A közösség ereje ilyen alkalmakkor mutatkozott meg a legnagyobb mértékben. Nemcsak a tűz eloltásában való részvétellel, hanem a további segítségnyújtásban is. És valóban, néhány nap múlva már épült – a rokonok s szomszédok hathatós közreműködésével – a károsult számára az új csűr és istálló. Persze téma volt a tűz oka, okozója is. Ez esetben a károsult gazda pipájára összpontosult a gyanú. A másik tüzet viszont a villám okozta fényes nappal. Ekkor is ugyanazt a közösségi összefogást figyelhettem meg, mint korábban, csak hogy a falu lakóinak nagy része a mezőn volt, és emiatt kevesebben gyűlhetek össze oltani a tüzet. Ekkor viszont már tűzoltó fecskendőt is bevetettek a védekezés során. Az épületet azonban nem lehetett megmenteni. (Talán ennek a szerencsétlenségnek, nagy ijedelemnek is köze lehetett ahhoz, hogy a károsult később öngyilkos lett, pedig a közösség őt sem hagyta cserben.)

Az erkölcsi szokások közé tartozott a halottat búcsúztató család megsegítése, ahogy mondták: „kímélése”. Ilyenkor a szomszédsági rendszer lépett működésbe. Közismert volt, hogy a sírgödör kiásása a szomszédok, rokonok dolga, a koporsót is rendre ők viszik a temetőbe. De bizonyos helyi rituálék már elfeledtünk, amikre egyik szomszédunk figyelmeztetett. Az történt, hogy édesapám halálakor bátyám seperni kezdte az ud-

vart, hogy a látogatók rendben találják. Azonban az egyik szomszédunk nyomban megszólította, mondván: gyász esetén, amíg a halott a házban van, a család helyett a takarításról a szomszédoknak kell gondoskodniuk. Ennek az volt a célja, hogy a halottól méltóképpen tudjon búcsút venni a család. De lássuk a falu vidámabb arcát is.

BODOS HUMORÁBÓL

Miért nevezték Bodost kakukkfalvának?

Tény, hogy gyermekkoromban a bibarcfalvi gyermekek gyakran kiabálták utánunk, amikor találkoztunk: „kukukk” (így!). Ezt csúfolódásnak vettük, nem örvendtünk neki. A szólás eredete a falunak egy Baróttal folytatott vitájához kapcsolódott, amelyet Benedek Elek is érdekesnek tartott és leírt. Egy erdőrészt tulajdonjoga felett sehogy sem tudott a két település megegyezni, és végül abban állapodtak meg, hogy mindkét falu népe kimegy a vitatott hely közelébe, ott megvárja, amíg Barót felől is és Bodos felől is megszólal egy kakukkmadár, és amelyiknek a részén a kakukk tovább bírja, azé lesz az erdő. Mivel a bodosi kakukk szólt hosszabb ideig, a terület Bodosé lett. Csak hogy a bodosi „kakukk” voltaképpen egy ember volt, aki egy fa lombjai közt meghúzódva várta a baróti madár elhallgatását, hogy rázendíthessen a kakukkolásra, így nyerte meg a fogadást Bodos. Ez volt a Benedek Elek-féle változat, amely a bodosiak leleményességét, és enyhén szólva a furfangosságát is bizonyíthatná, ha a történet

Józsa József műhelyében

igaz volna. De nem így történt az eset, mert az, amit a nagy mesemondó feljegyzett, csak anekdotikus formája volt egy valóságos pernek, amelyet a baróti törvényszéken folytattak le.

A per iratait sikerült megtalálnom. Ezekből kiderül, hogy 1806-ban kezdődött, és mind Bodos, mind Barót részéről megbízottak és fogadott bírák mentek ki az erdőbe, több alkalommal is. A per 1822-ig húzódott, végül Bodosnak ítélte a bíróság a makkos csereerdőt, amelynek határán 1823-ban halmokat raktak. Ebből született az anekdotára hajlamos emberek száján a kakukkos történet, a most is élő mese, amelyen sokat mulattak az erdővidékiek és a bodosiak, akik számára egy kicsit még hízalgő is, azért tudnak mosolyogni rajta.

„Aki így jár ... mind így jár...”

A régi falunak joga volt megbüntetni azokat, akik nem tartották be a falu törvényeit. A büntetés sokféle lehetett, a legsúlyosabb a faluból való kiűzés volt. Azt nem hallottam, hogy Bodosban ilyen megtörtént volna, egészen a kommunista rendszerig, de akkor az állam üldözött ki egy családot a faluból. Édes-

apám többször elmondott egy korábbi humoros történetet, amelyről ő is csak hallomásból tudott, de megtörténhetett, hiszen még a vétkes nevét is megőrizte az emlékezet: állítólag Bodosi Péternek hívták. Az illetőt kisebb tolvajlásan érték, az ügy a faluszéke elé került, ennek kötelessége volt az ilyenkor szokásos büntetést kiróni és a végrehajtását is elrendelni. A tolvajt kalitkába (lécketrecbe) zárhatták, kiróhattak rá pénzbüntetést vagy kipellengérezhették, ami azt jelentette, hogy „szégyenszemre” kiállították, hadd lássa mindenki a tettes bűnhődését. A „kipellengérezés” szavunk megőrizte ezt a szokást. Bodosban is ilyenszerű büntetést hoztak az illetékesek, „szégyenszemre” való kitételre ítélték a tolvajt, akinek végig kellett mennie a falun, közben kiáltoznia kellett volna: „Aki lop, az mind így jár!” Ő azonban nem volt hajlandó azt kiáltani, hogy aki lop, az így jár, hanem váltig csak azt kiabálta: „Aki így jár ... mind így jár!”¹⁵³ Ezen jól szórakoztak a nézők, hiszen semmiképpen sem sikerült rákényszeríteni az illetőt arra, hogy a „lopás” szót kiejtse a száján. Egyébként valószínű, hogy csak valami apróbb vétséget követhetett el, mert a nagyobb eseteket a törvényszékre utasította a falu.

A bodosi gazda esete Nagybaconban

A bodosiak minden esztendőben „hatodoltak”, azaz fát hordtak a Hatod nevű erdőből a család szükségletére. A Hatod messze volt, legalább 10 kilométerre Bodostól, és Nagybaconon át kellett haladniuk a bodosiaknak kétszer

is, menet-jövet. Amikor az erdőbirto-kosság meghirdette a fahordás idejét, ahogy akkor mondták: „felszabadították” az erdőt, úgy október végén, reggelente 50–60 szekér indult ki a faluból a Hatod felé, ami érdekes látványt nyújtott. Gyermekként én is örömmel mentem édesapámékkal, mert érdekesnek találtam: megfigyeltem a hosszú szekérravánt, majdnem mindegyik szekéren a felnőtt férfi mellett egy-két gyermeket is felismertem, és persze a kutyák hűségesen kísérték gazdáikat. A Hatodra érve megtekintettük az ottan legelő növendék állatcsordát, amely tavasz óta fenn volt a legelőn. Aztán megrakták a szekereket, közben az ígás állatokat megetették, és máris indulhatott hazafelé a sok szekér.

Történt egy alkalommal, hogy az egyik bodosi gazda szekérének kereke eltörött Nagybaconban, ő pedig már késő este mit tehetett mást, az egyik baconi ismerőse ablakát megzörgette, és bekialtott: „*Aluszik-e, Ferenc bá?*” Mire a benti: „*Nem, nem!*” A bodosi ember: „*Adjon egy kereket!*”; jött a válasz: „*Aluszm, aluszm.*” Így humorizálták a történetet a bodosiak, aminek bizonyosan volt valós magva. Amikor elmondtam ezt a kis anekdotát Imreh Istvánnak, a *Rendtartó székely falu* című könyv szerzőjének, nagyot nevetett, mert jó kedélyű székelyként értette a tréfát. De tudta, hogy a bodosi gazdát bizonyosan nem hagyta cserben a baconi barátja, mert a segítőkészség mindig és minden körülmények közötti jellemzője volt a székely embernek. Bodosban is bizonyára csak humor kedvéért színezték ki olyan hangulatossan ezt a kis történetet.

A sepsiszentgyörgyi agitátor és a sarjút kaszáló bodosi legény

Bodosba sietett az egyik pártagitátor 1950 körül gyűlést tartani, és a falu bejárata előtt, a patak mellett sarjút kaszáló fiatalemberhez odaszólt – hadd lássa, milyen népszerű ember ő: „No, testvér, jó sarjút van-e?” A válasz rövid volt és kihegyezett: „Nem tudom, nem kóstoltam.” Abban az időben, amikor a kollektív gazdaságot szervezték, enyhén szólva nagyon nem szerették az aktivistákat, és lehetőleg szóba sem álltak velük, aki tehette, elbújt, ha nem tehette, ugyancsak kifejezte érzéseit azokkal szemben, akik arra próbálták rábeszélni, hogy álljon be a közös gazdaságba. Ez az eset is akkortájt történhetett.

3 b (bé) pont a szocializmus idején

A szocializmus legnépszerűbb időszakában úgynevezett pontrendszert vezettek be a közellátásban. A családok bizonyos számú pontot kaptak és arra vásárolhattak ruhaneműt s megnevezett élelmiszert. Volt a, b, és c kategóriájú pontkönyv, és mindegyikből három alkategória, így a b, „bé” pontból is. Bodosban – ezt ott hallottam nagy nevetés kíséretében – különlegesen magyarázták a három b pont értelmét: 1. pont: *A földet vedd bé*; 2. pont: *a termést add bé*, és 3. pont: *a szájadat fogd bé*. Egyébként ezzel a lényegre tapintottak a falu humoristái, mert pontosan elő volt írva a hivatalos szervek részéről, hogy a földet mivel kell bevetni, a terménybeszolgáltatás kötelező volt,

és ha valaki mégis szólni merészelt ez ellen, azt késedelem nélkül megbüntették, esetleg be is zárták.

*A cukorrépa „visszametszése” –
kapálás helyett*

A kollektív gazdálkodás utolsó időszakában a határ megművelése sok kívánni valót hagyott maga után nemcsak Bodosban, hanem általában mindenütt. De Ceaușescu látogatásának hírére mindent szépné és jónak kellett bemutatni. (Ez Kolozsváron sem volt másként; itt például az egyik gyár piszkos ablakait inkább kiverték nagy hirtelen, mert már nem volt idő a megtakarításukra.) De visszatérve Bodoshoz: az út mentén egy tábla cukorrépa kapálatlan volt, inkább a gyom látszott és nem a répa, amikor megjött a nagy látogatás híre. Bár az nyil-

vánvaló volt, hogy nem kerül sor Bodos meglátogatására, hiszen félreeső faluba nem szállt ki a pártvezér, de a látszatot itt is meg kellett szépíteni, ezért hirtelen lekaszálták a gyomot répástól az egész répaföldön. Este pedig ezen szórakozott néhány férfi a kocsmában, amikor az egyik „kitalálta”, mit válaszoljanak, ha valaki majd megkérdezi, mi történt a cukorrépa földdel. Hát azt fogják válaszolni, mondta az illető, hogy *„visszametszettük a répát, hogy gyökérben jobban fejlődjön, s ne a levelét növelje.”* Ezen jól nevettek, az egész falu (talán kissé keserűen) mulatott rajta. Szomorú, de igaz történet volt ez, és sokat elmond arról, mennyire nem számított a kár, amelyet okoztak a „visszametszéssel”: csak a *látszat* volt fontos. Ez volt az egyik oka a rendszer csúfos bukásának, amit ez a keserű, cinikus anekdota megőrzött.

Bodos mai szemmel. Gondok és biztató jelek

Ott szeretném folytatni a szülőfalum helyzetéről kialakult véleményemet, ahol Sándor István abbahagyta.

Bodos sohasem tartozott a gazdag falvak közé, de mindig megtalálta azokat a foglalkozásokat, amelyek a földművelés és állattenyésztés mellett a megélhetést biztosították. Ilyen volt a szekérgépezés, aztán a kőművesség, majd a bányászat. A bányászat jelentősége különösen 1989 után nagyon megnőtt, mert a határban külszíni fejtést indítottak, ennek lezárása után a bodosi bányászok is a baróti fejtésnél dolgozhattak. Néhány éve ezt a bányát is bezárták. Most pedig nagy gondot okoz a munkanélküliség, ami azért is öltött súlyos formát, mert az újabb nemzedékek nem tanulták meg a kőművességet, amelyhez – mint hagyományos foglalkozáshoz – visszatérhetnének a férfiak. Az építőipar ugyanis még mindig nyújthatna bizonyos lehetőséget a megélhetési nehézségek leküzdésére. Az 1989-es változás után a földművelés és állattenyésztés látható lendületet vett, sokan szereztek be gépeket, növelték a háziállataik számát. A falut felkereső Sepsiszéki Nagy Balázs néhány évvel a rendszerváltozás után, 1996-ban 35–40 lóról, mintegy 400 szarvasmarháról, 200 darab juhról szerzett tudomást. Az állatállomány gyors növekedése s a családok tulaj-

donát képező tíz traktor, valamint a 40 kaszálógép határozott jele volt a gazdálkodási kedv fellendülésének.¹⁵⁴ De az utóbbi években hanyatlás következett be: nagy területek maradtak műveletlenül, csökkent az állattartási kedv. Ismeretek a nehézségek: a vadkárok miatt nem érdemes megművelni a „Hátulsó határt”, az parlagon maradt. További gondokat szülhet az is, hogy a fiatalabb nemzedékek nem tanulhatják meg az apáktól a családi gazdaság vitelét, elszakadnak a földtől. Ez a falvak jövőjét is veszélyezteti, pedig sok igazság van abban, amit Kisgyörgy Zoltán írt 2012 októberében: Bodos „dolgos népét most is el tudja tartani földje”, ha megfelelően állnak hozzá a családok. Megszívlelendő.

Bodosban az élet mindig küzdelmes volt, de nem örömtelen. Nagy eredmény, hogy ma villanyvilágítás van minden házban s aszfaltos úton járhat bárki a faluban. A civilizációs vívmányok elterjedtek, a televízió és rádió beviszi a családi otthonokba a nagyvilág híreit, sokat lehet tanulni általa, bár terjesztik a silány minőségű szórakozást nyújtó műsorokat is. Ez egyik fő oka annak, hogy háttérbe szorulnak a hagyományok, a népdalok, a táncok. Ezzel szegényedik a székely falukultúra.

A megélhetési gondoknál is nagyobb baj a népességfogyás, pedig a falura

régebben a lakosság gyarapodása volt jellemző. Bodosnak 1800-ban mintegy 400 lakója volt, 1850-ben 453, 1910-ben 571, 1941-ben viszont 628 főt mutatott ki a népszámlálás. A bodosi családkönyv szerint általános volt a sokgyermekes család: nem ment ritkaság számba a 10 vagy annál több gyermek egy-egy családban. A 19–20. században 17 olyan családot jegyeztek fel, amelyben 10 vagy annál több gyermek született. Íme, néhány példa: Bedő János két felesége 16 gyermeknek adott életet, Borbáth Márton családjában 14, Józsa Miklóseban 13, Székely Jánoséban 14, Hegedüs Imrénében 12 gyermek született. Igaz, nagy volt a gyermekhalandóság, a népszaporulat folyamatossága nem szakadt meg, mégha a járványos betegségek időnként sok áldozatot követeltek is. Lényeges, hogy a népszaporulat nagyobb része a falu lakosságát gyarapította, ezért nőhetett a lélekszáma például 1850 és 1941 között 175 fővel. A családalapítás olyan természetes volt, hogy a legnagyobb ritkaságok között tartották számon, ha valaki agglegényként vagy vénlányként élte le életét. Viszont a 20. század második felében a családalapítás ezeréves folyamatában fennakadás következett be. Erre szeretnék a továbbiakban, részben saját megfigyeléseim alapján, valamivel részletesebben kitérni.

Nyaranta a szabadságom jó részét szülőfalumban töltöttem, nem mulasztottam el azt, hogy számba vegyem a változásokat, érdeklődjem a falu életéről. 1970 nyarán főleg a népesedés kérdése foglalkoztatott, mert többen szóvá tették, hogy egyre kevesebb az esküvő,

a házasságkötés. Hogy erről valós képet alakíthassak ki, vizsgálni kezdtem a református anyakönyv alapján a házasságkötésre érett férfiak és nők számát. És arra a következtetésre jutottam, hogy a faluban, 21 öreglegény (29–30 éves és idősebb), ahogy falusfeleim mondták „vénlegény” él, holott egy évtized alatt 31 lányt vittek férjhez a szomszéd falvakba, és csak ötöt hoztak máshonnan. Ezért következtek be az olyan évek, amikor kevés volt a gyermekáldás. Először a legényeket kérdeztem nőtlenységük okairól. Nem kis meglepetésemre azt a választ kaptam, hogy a hozzájuk illő lányok szívesebben mennek férjhez nagyobb falvakba, mint a helyben lakókhoz, akik a kollektív gazdaságban dolgoznak, vagy bányászok, mások pedig kőművesek, és általában távolabbi helyeken dolgoznak, csak hétvégén járnak haza.

Mivel egyre jobban érdekelt ez a kérdés, felkerestem azt a 70 éven túl lévő apát, Józsa Izsákot, akinek családjában 7 fiúgyermek született, és aki feleségével, Pál Lujzával gondosan felnevelte és mesterségre tanította őket. Mindegyik jól értett a kőművességhez. Vizsgálódásaim idején a gyermekek közül többen már nagyon is túlhaladták a párválasztás, illetve nősülés korát, de agglegények voltak. Ennek okairól az apa így vélekedett: „Nagy hiány van Bodosban lányokban. Idegenbe mennek.”¹⁵⁵ Pedig a gondos apa – a kőműves mesterséget űző gyermekei segítségével – már szép családi házakat is épített egymás mellett, hogy segítse a fiúk nősülését, ne legyen akadály a lakás hiánya. De csak egybe költözött be házaspár: Endre fia

ifjú feleségével. Aztán egy másik házat Endre fia, József és családja vett birtokába. A többi ház üres napjainkban is.

Ez az érdekes „leánykérdés” később is foglalkoztatott, és ezzel kapcsolatban az előbbihez hasonló, igaz, későbbi történet ragadta meg a figyelmemet. Nevezetesen az, hogy Dávid Istvánnak a felesége, Barabás Irén 7 leánygyermeket szült, mind felnőttek, de csak ketten maradtak Bodosban. A többiek a környékre vagy távolabbi településekre mentek férjhez.

Mindkét előbbi történet tanulságos azzal kapcsolatban, hogy milyen nehézségek léptek fel a 20. század második felétől a családalapításban egy kis faluban, történetesen Bodosban, és hogy a lakosság fogyását milyen sajátos okok

idézhetik elő. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1960-as években negatívra fordult népesedési mutató az 1989-es változás után, az 1990-es évek elején, kedvezően alakult: 1993-ban például 11 gyermeket kereszteltek, a születések számának növekedése 1994-ben is tartott, ami bizakodásra adott alkalmat a hazalátogató Józsa Piroskának.¹⁵⁶

Csak hogy a mérleg nyelve lassan ismét lefelé mozdult el, és 2005-ben Kisgyörgy Zoltán már stagnáló népesedésről számolt be a Háromszékben. A népesedés kérdéseiről pontos képet kapunk Sándor István lelkész kimutatásából, amelyet a kötet végén részletesen közreadunk. Itt az évtizedenkénti összegező adatokat láthatjuk.

Népesedési adatok Bodosban 1901-től 2010-ig

Évek	Esketések száma	Születések száma	Temetések száma	Szaporodás	Fogyás
1901–1910	59	197	113	84	
1911–1920	28	173	128	45	
1921–1930	40	171	86	85	
1931–1940	27	130	98	32	
1941–1950	49	145	81	64	
1951–1960	62	135	52	83	
1961–1970	46	70	52	18	
1971–1980	34	90	74	16	
1981–1990	34	74	55	19	
1991–2000	24	58	72		14
2001–2010	26	63	60	3	
Összesen	429	1306	871	449	14

A fenti adatok önmagukért beszélnek: 110 év alatt 429 esküvőt tartottak, 1306 gyermek született és 871 főt te-

mettek el, a tényleges szaporodás, vagyis a születések és halálozások különbsége 435 lélek. A statisztika pontosan

Iskolai kirándulás Benedek Elek szobrához

mutatja, hogy a népszaporulat 1961-től csökkenő pályára állt, de a természetes népesedésben még mindig volt gyarapodás. 1991–2000 között már 14 fővel apadt a lakosság száma, és az utolsó évtized is csak 3 fős szaporodást mutat. A gyermekvállalási kedv is lényegesen csökkent: az utóbbi két évtizedben egy házasságra 2,42 gyermekszülés esett. Ez még mindig a jobb arányok közé tartozott megyei összehasonlításban, csak hogy 2011–2012-ben ez az arány már 1,66-ra csökkent, vagyis a megszülető gyermekek már a szülők számát sem pótolják. Nem lehet érdektelen, ha pillantást vetünk a bodosi nemzetségek jelenlegi népességi helyzetének adataira.

A legnépesebb nemzetségek (amelyek lehetnek vérrokonok vagy csak névrokonok) 2013-ban a következők:

a Józsa családok tagjainak létszáma 62 fő, a Hegedüs 45, a Dávid 38, a Veres 25, a Fábián családoké 23, a Barabás 20, az Egyed 20, Bitai 17, Gáspár 17, Kovács 13, Virág 12, Székely 11, Rebeka 10, Sándor 9, Szabó 9, Gálicza 8, Antal 6, Datki 6, Fűrész 6, Bodosi 5, Égető 4, Farcas 4, Konsza 4, Molnár 4, Putnoki 4, Hamar 3, Jakab 3, Lőrincz 3, Zsigmond 3, Bedő 2, Bogdán 2, Cserei 2, Lukács 2, Toroczkai 2, Dombi 1, Mihály 1.

Látható, hogy legtöbben vannak a Józsa, Hegedüs, Dávid, Veres, Fábián, Barabás és Egyed családban. Jól képviselve vannak a Bitai, Gáspár, Kovács, Virág, Székely és Rebeka családok, de megfogytak a Szabó, Gálicza, Antal, Bodosi, Fűrész, Molnár, Lőrincz, Bedő, Bogdán, Cserei, Lukács, Toroczkai nevet viselő. A többi család külön kategóriába sorolható, mivel nem tartoznak a legré-

gebbi bodosi családok közé, bár teljesen bodosiakká is váltak. Ezek: a Sándor, Égető, Farcaș, Konsza, Putnoki, Hamar, Jakab, Zsigmond, Dombi, Datki, Mihály nevűek. Nem említettük azokat a családneveket, amelyek eltűntek Bodosból, pedig ezek száma nem kicsi.

A népesedési viszonyok kihatnak a falu jövőjére, ami lemérhető az iskola gyermekek számának alakulásában is. Ha nem születik elég gyermek, még az iskola fennmaradása is kérdésessé válhat, pedig – amint korábban bemutattuk – az iskolai oktatásnak szép hagyománya van a faluban. A Budai József nevét viselő iskolaépület és a felszerelése is megfelel a követelményeknek. 1989/1990-ben 14 tanulója volt az I–IV. osztálynak, aztán 2007/2008-ban már 29-re emelkedett a tanulók létszáma, és 2012/2013-ban még mindig 27-en látogatják az iskolát. 1989-től 1994-ig Gáspár Etelka, Lakatos Eleonóra és Simon Mária voltak Bodos tanítónői, azóta Dávid Anna-Gyöngyi, Rebeka Kinga, Máté Emőke, Benedek Erzsébet, valamint Tordai Magda. Jelenleg Dávid Anna Gyöngyi és Benedek Erzsébet tanítja az 1–4. osztályos gyermekeket. Az óvodásokat Sándor Magdolna neveli, számuk jelenleg 9 fő.

Bizony, kevés a gyermek, ezért óvatosan ugyan, de mégis fel kell tennünk azt a kérdést is: lesz-e, aki tovább éltesse ezt a több mint 600 éves falut? És miért ne lennének bizakodóak: Bodos élhető település, amit az ősök bebizonyítottak. Remény van rá, hogy ezt a fiatal nemzedék is tudja és érzi, és ha el is megy rendre világot látni és pénzt keresni, a többség

visszatalál a szülőfaluba, mint a bodosi postagalambok.

A biztató jelek közt említhető az is, hogy a közösségi élet folyama nem apadt el. Működnek az intézmények: az egyház, az iskola, a közbirtokosság és más szervezetek. Rendkívül fontos, hogy minden közösség, kicsi és nagy életjeleket küldjön magáról a messze vándoroltak irányába, hogy senki ne feledkezzék meg a szülőfaluról, az otthon maradtakról.

2013 májusában voltam a szülőfaluban, ahol több lányos ház kapuján „zöld ágat” láttam kitéve, ami nyomban felidézte bennem ennek a régi hagyománynak a jelentőségét. A „zöld ág” a két fiatal közt szövődő vonzalom jelképe. És a reményé is, mint más régi és újabb szokások, amelyekről adatközlőim beszéltek. Például arról, hogy a húsvéti locsolás szokása sem ment feledésbe, és kevés kivétellel a lányok és asszonyok sem feledkeztek meg a tojásfestésről, amivel a locsolóknak kedveskedhetnek. A munka mellett a vigasságra is kerül alkalom: március 8-án kosaras bál volt ebben az évben is, májusban pedig a fiatalok rendeztek majálist egy szép kies mezőn, Aprógyban. Új, de szép szokás az idősebb nemzedékek, az ötven, hatvan és hetven évesek napjának megtartása a templomban és a közösségi élet más kereteiben. Aztán a szilveszteri előadás megnézésére gyűl össze a falu a művelődési házban, hogy elbúcsúztassák a leköszönő esztendőt. Mindez azt mutatja, hogy a közösség képes együtt örülni, szórakozni, művelődni. Fennállnak a rokonsági és szomszédsági ha-

gyománnyok: a családok számíthatnak egymásra, egymás segítségére s együtt ünnepelhetnek születésnapot, névnapot és más jelentős alkalmat. Vannak olyan családok is, amelyek távol maradnak a közösségi élet eseményeitől, de szerencsére ezek száma nem jelentős.

Természetesen minden falu, minden közösség részét képezi a legnagyobb közösségnek: a nemzetnek. Bodos is együtt van lélekben minden március 15-én az egész magyar nemzettel, megemlékezik az 1848-as forradalomról és szabadságharcról. Jó, ha nem feledkezünk meg arról, hogy *1848. március 15-e a magyar nemzet újjászületésének a napja volt*, és ez a nap ma is a nemzeté, amely képes új reményeket ébreszteni a magyarságban, mint tette 164 évvel ezelőtt. Jó alkalom ez arra is, hogy megálljunk a cinteremben felállított bodosi hősi halottak emlékjelénél.

Bodos híre egyre terjed a zöldségtermesztés sikereivel is. Ez nagyrészt a Gáspár család nevéhez fűződik. Azzal kezdődött, hogy Gáspár Elemér főhadnagy az első világháború után hazatért Bodosba, és hozzáfogott a kertészkedéshez, főként a kitűnő adottságú Fosztó nevű határban. Több évig Tusnádfürdőre szállította a friss árut, de az 1930-as évek közepén hirtelen abbahagyta a termelést. Mégsem szakad meg a zöldségkertészet, mert id. Gáspár Albert, majd id. Gáspár Jenő sikerrel folytatta. Gáspár Jenő Fehérözön nevű paprikája vívott ki elismerést és hagymapalántái egész Háromszéken kelandók voltak. Ezt a hagyományt ifj. Gáspár Jenő viszi tovább. Nem véletlen hát,

hogy a mezőgazdaság helyzetét nyomon követő Kisgyörgy Zoltán Bodos kitörési lehetőségét a gyümölcskultúra mellett a zöldségtermesztésben véli megtalálni.¹⁵⁷ Benkő Levente a zöldségkultúra terjedését tartotta figyelemre méltónak.¹⁵⁸

Amint az előbbiekből kiderült, a falut felkereső közírók, írók, újságírók biztató jelenségeket figyelhettek meg Bodosban. A jelek még szaporíthatók. Árutermelő farmertípusú nagyobb gazdaságra Bitai Pál tudott áttérni, tehenészete jövedelmező, a tej egy részét Baróton értékesíti tejautomata által. Bár sok a gond, Bitai Pál nem szándékszik lemondani az állattenyésztésről, mert enélkül nem teljes a családi gazdaság. És mert a faluban állatgondozó technikus szerepét is betölti. A gazdasági felszerelése modern és elégséges a gazdaság fejlesztésére. További 11 család: Bitai Béla, Bitai Sándor, Gáspár Elemér, Gáspár Mihály, Hegedüs Jenő, Józsa Álmos, Józsa Levente, Józsa Rezső, Toroczkai Géza az önfenntartó családi gazdálkodást választotta foglalkozásul. Adatközlőim szerint 24 traktor, 45–50 ló áll a családok rendelkezésére a gazdálkodásban. A szarvasmarha-állomány a gazdasági válság kezdete óta csökkent, de még mindig 140–150 nagyállatot, többségében tehenet tartanak a bodosi gazdák. Ismét növekszik a bivalytartási kedv is, ami azért is öröndetes, mert Bodosnak nagy hagyományai vannak ezen a téren. A juhok száma mintegy 500, és ez is erősíti a gazdák helyzetét, különösen azokat, akik többet tartanak: Gálicza Géza, Szabó Tibor, Hegedüs Béla és Dávid Zoltán. A 103 nyugdíjas közül is többen

Március 15-iki ünnepség

foglalkoznak kis mértékben kertműveléssel s baromfitartással, ők természetesen saját szükségletükre termelnek.

Az eredmények kétségtelenül jelentősek, de nem hallgatható el az sem, hogy a falu szántóterületének mintegy fele része nincsen művelve, parlagon marad. Ezt a hasznosítható tartalékok közé sorolhatjuk.

Az ipari tevékenységek is elkezdődtek s eredményeket mutatnak fel. Dávid Alpár 1994-ben kisebb szabóműhelyt nyitott, amelyben rendelésre készített ruhát, de a külföldről behozott olcsó ruhaneművel nem tudott versenyezni. Ezért tért át a népviselet, különösen a női és férfi székelyruha, valamint nemesi viseletek s huszáröltözet előállítására, melyekkel vásárokat látogat. Emellett megrendelések is érkeznek hozzá. Ter-

mékei szépek s kitűnő anyagból készülnek, amelyek keresettek távolabbi helyeken is, ezért már a jövőre gondolva, a műhely bővítését és korszerűsítését tervezi. Kovács Béla id. és ifj., valamint Kovács Jenő a bőrműipar terén, különösen a nyergek s más lószerszámok gyártásával hívták fel magukra a figyelmet s váltak ismertté a megyében. Sőt a megyén túl is: a 2013. évi Kolozsvári Magyar Napokon sokan vásároltak kiállított ízléses áruiból. Józsa József asztalosmesterségben és iparművészetben találta meg a maga és családja kitörési lehetőségeit, s a faragást már művészi színvonalon műveli. Ő egy kis panziót is működtet, amely iskolai tanulók nyári táborozására is többször lehetőséget nyújtott. Asztalosműhelye van a Lukács családnak is, amelyhez egy kisebb fűrészgép tartozik.

Dávid Alpár férfi szabó munkája

Kovács Béla bőrdíszműves

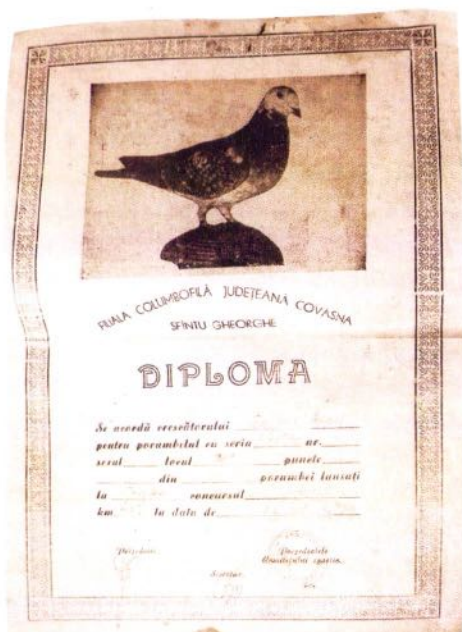
A lovak patkoltatásáért sem kell más faluba mennie a gazdáknak, mert Egyed Ödön és Hegedüs Béla helyben is elvégzi ezt a nem kis szakértelmet igénylő kovácsmunkát.

Az élelmiszeripar terén Józsa Albert sajtkészítő vállalkozása ígéretesnek látszik. Bodosi hagyományokból szökent szárba két családi vállalkozás: a Józsa Vilma kürtőskalács-sütődéje, valamint Dávid Ildikó kürtőskalácsot, mézespogácsát s házi csokoládét előállító kis üzeme. Józsa Vilma nagybárá az édesanyjától tanult hagyományok szerint készíti a kürtőskalácsot. Őt segíti férje, Józsa Ede a legjobban megfelelő liszt beszerzésében s abban is, hogy a termékek eljussanak a közeli piacokra, falunapokra és a megrendelőkhöz. Dávid Ildikó, ifj. Rebeka Vilmosné saját re-

ceptet is kikísérletezett s nagyon vigyáz arra, hogy csak megbízható alapanyagot használjon a készítményeihez; például mézet csak ismert termelőktől vásárol, hogy a mézespogácsa és a csokoládé minősége ne ingadozzék, így növeli a vásárlói bizalmát s áru kelendőségét.

Bár nem hajt anyagi hasznót, sőt nem jelentéktelen kiadással jár, mégis figyelmet érdemel id. Gáspár Áron postagalambászata, amellyel számos érmet, kitüntetést szerzett, mivel a galambjai akár több száz kilométerről is gyorsan visszatértek Bodosba.

A földművelés és az állattenyésztésben tapasztalt kezdeti sikerek, az utóbbi években, különösen a gazdasági válság kezdete óta, amit 2008-ra tehetünk, sajnos kissé megtorpantak. Több család fel is hagyott ezzel az ősi foglalkozás-

Gáspár Áron postagalamb tenyésztői oklevél

sal, aminek számos oka van. Ezek közé tartozik – a már felsoroltak mellett – a külföldi élelmiszerek tömeges behozatala, a határt pusztító vadállatok elszaporodása, s az ellenük való hatékony védekezés lehetetlenné tétele, elmaradása, valamint a gazdálkodáshoz értő s azt életmódnak tartó idős nemzedék megfogyatkozása.

A gazdasági szervezetek közül a közbirtokosságról mondható el, hogy jól megszervezett és működő intézmény. Újjáalakulása a kollektív gazdasági rendszer szétesése után történt meg, amelyben Egyed Csaba erdőmérnök kiemelkedő szerepet vállalt. Jelenlegi elnöke, Farcasné Fábíán Csilla hozzáértéssel és lelkiismeretességgel vezeti az intézmény ügyeit. A Közbirtokosság jelenleg a Hatodon s a falu határában 462,6 hektár

Józsa József által készített fajáték

erdő- s legelőterülettel rendelkezik, ami nagy értéket képvisel. A közbirtokosság évi rendszerességgel kiosztja az erdőjogok szerinti famennyiséget, illetve pénzbeli osztalékban részesíti azokat, akik nem természetben veszik ki jogsultságukat.

Bodos kissé félreesik az országtúttól, de a világ változásai ide is eljutottak s rendre eljutnak. Így van ez a „fogyasztói társadalom” szokásaival is. A napokban Bodosban járva arra figyelhettem fel, hogy naponta többször is megfordulnak a faluban a kenyérszállító pékség kis teherautói, s ezek a mindennapi kenyér mellett házhoz szállítják a megrendelt más árut is! Ez ugyancsak kényelmes lehet, az is a fogyasztók számára, de sajnálatos is, mert teljesen kiszorította a házi kenyérsütés sok évszázados hagyományát. Csak a karácsonyi és húsvéti kalácssütés őriz még valamit ebből a régi szokásból.

Az 1989-es változásokkal a székelység számára is kinyílt a nagyvilág, ami tovább bővült azzal, hogy Románia is tagja lett az Egyesült Európának. Ez

természetesen jó azért is, mert a szétzaggatott magyar nemzet is szorosabbra fűzhette a kapcsolatait. Bodosnak testvértelepülései vannak Magyarországon és ez a kapcsolat gyümölcsözik a kölcsönös látogatásokban is. És a magyar kulturális élethez is szorosabbá vált a kapcsolódás. Az európai nyitás következményeképpen a munkapiac is szabaddá vált. Manapság az alig több mint 400 lakosú Bodosból 50 személy dolgozik Magyarországon és más, főleg nyugat-európai országokban. Keresetük nem kis részét Bodosban költik el, például lakásvásárlásra, lakásfelújításra, illetve a civilizációs tárgyak beszerzésére, melyek kétségtávol segítik a falu civilizációs szintjének növekedését, az ott-honi élet minőségét is javítják. Lássuk, miről van szó.

Az 1989-es változások előtt talán csak néhány személykocsi járta Bodos sáros útjait, ma 50 személyautó s három kisbusz biztosítja a közlekedést kiváló aszfaltúton. Utóbbi a Baróttal való szorosabb kötődés eredménye. Bár földrajzi helyét nem változtatta meg, Bodos az utóbbi két évtizedben „közel” került a nagyvilághoz, mert: több mint 75 család rendelkezik vezetékes s mintegy 25 család műholdas televíziókészülékkel, s így a falu lakói éppúgy értesülhetnek a világ eseményeiről, mint bármely város

népessége. Ugyanakkor az írott sajtót is, a megye híreit valamivel több mint 50 napilap viszi házhoz. És a rádióról még szót sem ejtettünk, pedig a legtöbb családban hallgatják. Jól tükrözik a számok, hogy az információs forradalom eredményei Bodosban is jelen vannak. Idős emberek még emlékezhetnek azokra az időkre, amikor a bodosi aszszonyok térdig vízben állva a patakban ruhát mostak. Ma ezt a nehéz munkát automata mosógépek végzik, legalábbis nagyrészt. A kenyérsütés elmaradása, a mosás gépesítése sokat könnyített a női munkán, s így több idő juthat a gyermeknevelésre, a művelődésre és szórakozásra. Az életmód változásai élhetőbbé teszik a falut, miközben nem veszíti el a hagyományok előnyeit sem.

Nehéz lenne megállapítani azok létszámát, akik ugyan nem élnek most Bodosban, mert a máshol telepedtek le, de lelkiileg és kötődéseik alapján a szülőfaluhoz tartoznak. Lakjanak Baróton, Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Budapesten vagy máshol, az elszármazottak élénken követik a szülőfalu sorsának alakulását, vele éreznek, ha jó hírek érkeznek onnan, és akkor is, ha kedvezőtlenebb eseményekről értesülnek. A kapcsolatok fenntartását, sőt erősítését szeretné elősegíteni könyvünk is.

Következtetés

A falualapítástól napjainkig követtük nyomon Bodos történetét. Láttuk, hogy az első írásbeli adat róla 1459-ből, Mátyás király idejéből való. A falu az első említésnél bizonyosan korábban alakult, hiszen 1459-ben már kész településként szerepelt a Miklósvárszék felállítását kérő erdővidéki tíz falu között. Több mint hat évszázados történelme alatt megszámlálhatatlan helyi esemény színtere lehetett és volt a település, azonban viszonylag kevésről maradt fenn biztos emlék. Ezekből mégis összeállt egy folyamatos kép a múltról: egy szabad székelyek lakta kis falu története. Ez az egymást követő, egymásba fonódó nemzedéki láncról szól, amely nem szakadt meg még a legnehezebb időkben sem. Azért nem szakadt meg, mert a benne élők mindig megtalálták létfeltételeiket. Élt és működött a csalárendszer: a fiak megházasodtak, a lányok férjhez mentek, asszonyként gyermeket szültek és neveltek. A család nemcsak gondot, sok örömet is jelentett a szülőpárnak. És a családok sem a bajban, sem az örömben nem maradtak magukra, mindig érezheték, hogy közösségben élnek, körülvették őket a rokonok, szomszédok, barátok. A lelki életről gondoskodott az egyház.

Láttuk, hogy Bodos sokkal korábban épített templomot, mint eddig tudtuk, és miután az 1784-es földcsuszamlás

tönkretette a régit, újat épített. Bár Erdővidék legkisebb települése volt, már századokkal ezelőtt papok és tanítók kerültek ki lakói közül és működtek a környéken vagy jóval messzebb. Nem feledkeztünk meg a katonai múlttól, amely meghatározója volt Bodos társadalmának: szabad székelyek által lakott katonafaluként tartották nyilván századokon keresztül. Mint katonák a bodosi férfiak ott voltak a magyar királyok és erdélyi fejedelmek nagy háborúiban, sokan kitértek bátorságukkal. A megélhetés alapját mindig a földművelés és állattenyésztés képezte, amelynek kereke az önfenntartó családi gazdaság volt. Amikor arra szükség volt, lakói megtalálták azokat a foglalkozásokat, amelyek munkát és jövedelmet biztosítottak a szaporodó népességnek.

A megtartó életmód jellegzetességeként kitértünk a helyi szokásokra, a szorgalmas munkára és a takarékos életvitelre, amely nem volt színvonalatlan az adott történeti korszakokhoz mérten. Ezt tükrözik a történelem forrásai. Nem állt szándékunkban a múlt „megszépítése”, nem akartunk valamiféle „faluro-mantikát” írni, de a falu lakói életének örömeit, a gazdálkodás szépségeit sem hallgattuk el. Bodos az évszázadok folyamán olyan erényeket és értékeket mutatott fel, amelyek a külső szemlélőkben

is figyelmet keltettek: növelték a falu jó hírét az innen elszármazottak is: papok, tanítók, katonák s más foglalkozású személyek. Idők folyamán számos anekdota járta Bodosról Erdővidéken; a tréfálgatás része volt a székelyek szórakozásának. Kötetünk figyelmet fordított az anekdoták valóságos társadalmi háttérének felderítésére is, és arra a következtetésre jutott, hogy azok az anekdoták inkább az erények, semmint a gyengeségek birodalmához tartoznak.

Egyetlen település sem élhet teljesen elzárkózva az őt körülvevő világtól. Bodos szervesen benne élt Erdővidék

társadalmában, a székely történelemben. A történelem tele van tanulságokkal. Mint cseppben a tenger, úgy tükröződik Bodos történetében a székelység históriája. A falu élvezte a székely szabadságjogokat s teljesítette az ezekkel járó kötelességeket. És osztozott a székelység sorsában, akkor is, amikor a politikai viszonyok kedvezőtlen fordulatot vettek. Amiről nem feledkezhettünk meg: mindig kereste a továbbélés-továbblépés lehetőségeit. Gazdag történeti hagyomány birtokosa a szülőfalu, ennek megőrzése és továbbfejlesztése a jövő útját egyengetheti.

JEGYZETEK

1. Magyar Nemzeti Törvényes Gyűjtemény. Marosvásárhely, é.n. 112–126.
2. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népművelési szempontból. I. köt. Pest, 1868. 215–216.
3. Székely Zoltán válogatott tanulmányai. Szerk. Székely Zoltán – Tárnoki Judit. Szolnok, 2009. 20–24.
4. Kisgyörgy Zoltán: Háromszéki vártúra-kalauz. Barót, 2008. 185.
5. Magyar Zoltán: Erdővidéki népmondák. Barót, 2011. 122–123.
6. Egyed Géza tanítói kézikönyve.
7. Fábián Adorján Béla református lelkész kézirata a bodosi református egyházközség történetéről. (A továbbiakban Fábián Adorján Béla kézirata.)
8. Benkő József: Filius Posthumus. Sajtó alá rendezte Csáki Árpád és Demeter László. Barót, 2004. 134–135.
9. Orbán Balázs: i.m. 216.
10. Székely Oklevéltár (a továbbiakban SZO.). IV. köt. Közzéteszi Demény Lajos, Kolozsvár, 1998. 380–385.
11. SzO. VIII. köt. 91–92.
12. Részletesebben Miklósvárszék megalakulásáról I. Egyed Ákos: Erdővidék sajátos önkormányzati településrendszerének kialakulása és működése a székelyek megtelepedésétől 1876–1878-ig. In Sőfalvi András – Visy Zoltán szerk.: Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemségi kori történelméről. Énlaka–Székelyudvarhely, 2012. 52–79.
13. Szabó István: A középkori magyar falu. Budapest, 1969. 10.
14. SzO. II. 222. IV. (új sorozat) 71, 383–384, VII. 63. Balassa Iván: Erdővidék temetői. Erdővidéki Lapok, 2003. szeptember. IV. évf., (13. sz.) 5. old.
15. SzO. IV. 383–384.
16. Bodosi anyakönyv. Házasságkötések. 78.
17. Vass Miklós: Királyi könyvek székely oklevelei. Történelmi Tár, Új folyam. 40. sz.
18. Székely Nemzeti Lada Udvarhelyszék levéltárában. Kolozsvári Állami Levéltár (a továbbiakban KvÁlt.).
19. Bodoki Mikó Miklós családi krónikája. Közreadja Kelemen Lajos. Genealógiai füzetek, 1906. április–május–június.
20. A bodosi családkönyvben Bodai Anna, a bodosi anyakönyvben Budai Anna neve szerepel. Nyilvánvaló, hogy ugyanazon személyről volt szó.
21. SzO. IV. köt. 383–384.
22. Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a jobbágyokat az összeírás nem tartalmazza.
23. A miklósvárszéki nemesek, lófők és gyalogpuskások lajstroma. Székely székek a 18. században. IV. Háromszék 1701–1722 között. Sajtó alá rendezte Pál-Antal Sándor. Marosvásárhely, 2011. 85–86.
24. A bodosi Református Egyházközség anyakönyve.
25. Rebeka Márton szóbeli közlése.
26. Vass Miklós: i.m. 225.
27. Fábián Adorján Béla kézirata.
28. Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981. 70–71.
29. A bodosi határban egy darab földet műveltek a bibarcfalvi templom újjátásaira. Lásd Benkő József: Filius Posthumus. Kolozsvár, 2004. 152.
30. Köpeczi Sebestyén József véleménye.
31. Juhász István: A székelyföldi református egyházmegyék. Kolozsvár, 1947. 52.
32. Református egyházkerületi névtár 1886. In Potsa József szerk.: Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére. Sepsiszentgyörgy, 1892. 320.

33. Benkő József: Transsilvania specialis. Erdély földje és népe. II. köt. Fordította, bevezető tanulmánnyal ellátta és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György. Kolozsvár, 1999. 197. (A továbbiakban Benkő József 1999)
34. Magyar Hírmondó, 1783. 488.
35. Ua. 1784. március. Benkő József levelezése. A leveleket összegyűjt. és a jegyzeteket szerk. Szabó György és Tarnai Andor. Budapest, 1988. 221.
36. A szöveget a mai helyesírás szabályaihoz közelítve adjuk közre, de megtartjuk az eredeti kifejezéseket, esetenként a nagybetűket is. A rövidítéseket kiegészítjük.
37. Bodai István voltaképpen a falu tanítója volt, ő csak az közelebbről elhunyt papot helyettesítette.
38. Az Erdélyi Református Egyházkerület levéltára. Bodos levelezései. 117/1787.
39. Uo. 236/1787.
40. Magyarai Hunor – Szántó Tünde: Az Erdővidéki Református Egyházmegye templomai. Székelyudvarhely, 2009. 18.
41. Egyházközségi levéltár. 7. sz. jegyzőkönyv.
42. Máthé János. A magyarhermányi református egyházközség története. Barót, 2004. 38.
43. Máthé János idézi Benedek János emlékiratát a kisbaconi egyházközség levéltárából.
44. Benkő József 1999. I. köt. 10-11.
45. Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára 77/1773.
46. Máthé János: i.m. 29.
47. Fábíán Adorján Béla kézírata.
48. Dankanits Ádám: Az oktatásügy kezdeteiről a Székelyföldön. Korunk, 1970/11, 733–736. A falusi iskolákban olvasást és írást tanítottak.
49. Berecz Gyula: Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története. Brassó, 1893. 8.
50. Fábíán Adorján Béla kézírata.
51. SzO. V. 16.
52. Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp., 1927. 25.
53. Uo.
54. Egyed Ákos: A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig. I. kiad. Csíkszereda, 2006. 56. Lásd még Egyed Ákos: A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig. Javított, bővített kiadás. Csíkszereda, 2013. 58.
55. Miklósvárszék levéltára a KvÁlt-ban. II./55. csomó, 384. és következő old.
56. Uo. II/113, 1840.
57. Múlt és Jelen, 8. sz. 1846. január 27.
58. Miklósvárszék levéltára KvÁlt. 1775. II, 1577.
59. Miklósvárszék levéltára KvÁlt. 1818. II, 80. 185.
60. Imreh István: A törvényhozó székely falu. Bukarest, 1983. 5. Az első székely falutörvények az 1581-es dátumot viselik, nevezetesen Gyergyóalfalu és Sepsizalán falu törvénye.
61. Ezeknek a reális értékét nem könnyű meghatározni, mert az változhatott. A szóban forgó időben egy magyar forint 50 krajcárt ért, egy rénesforint 60 krajcárt. Egy krajcár 2 denárnak felelt meg. Abban az időszakban, amikor a falutörvény készült egy véka búza ára másfél magyar forint körül lehetett.
62. Bodos számadáskönyve.
63. „Bodosi József junior bodosi bíró percipált és erogált ezek szerint.”
64. Az adatokat lásd Bodos számadáskönyve 1735–1835. Kézirat. A számadáskönyv személyi tulajdon. Egyed Ákosnál található.
65. „A Sepsiszéki királybírónak”, amit Baritz főhadnagy írt be, kiegészítésként a jegyzőkönyvbe; ebben eredetileg csak ennyi volt feltüntetve: „Egy őzért.”
66. Uo. 1803.
67. Háromszék parasztvallomásai 1820-ban. Szerkesztette Takács Péter. Debrecen, 2002. 286.
68. Ennek emléke több mint 100 év múltán is élt Bodosban. Adatközlő Apám, Egyed Géza.
69. Garda Dezső: A székely közbirtokosság. I–II. Csíkszereda, 2002.
70. L. Függelék sz.
71. Janitsek Jenő: Miklósvárszék történeti és jelenkori hely- és családnevei. Budapest. 2004. 24, 420.
72. Benkő József 1999. 176.

73. Miklósvárszék Levéltára.
74. Maksay Ferenc: A magyar falu középkori településrendje. Budapest, 1971. 43.
75. Fábián Adorján Béla kézirata alapján.
76. Ifj. Bodosi László csűrének építéskor kerültek elő a temetkezés maradványai.
77. A bodosi Egyházközség irattára. 134–1912. szám.
78. Meghalt gyermekágyi lázban. L. Bodos anyakönyve és családanyakönyve.
79. Miklósvárszék lvt. 1771. II/24, 22. sz.
80. Benkő József: Udvarhely megye leírása. Erdélyi Ritkaságok sorozat. Szerkeszti Jancsó Elemér. Kolozsvár, 1944. 113–114.
81. Benkő József i.m. 176.
82. Fábián R. József (79 éves) visszaemlékezése 1972-ben.
83. Benkő József: Transilvania specialis. i. m. 192.
84. Erdővidéki lapok, III. évf. 4(10). szám. 2002. december.
85. Háromszéki parasztvallomások 1785-ből. Debrecen, 2011. 77–78.
86. Bodosban többen, például Rebeka Márton még az 1940-es években is ilyen koraérő, muskotály-kukoricát termelt, mert, amint mondta, ennek finomabb a puliszkája. Saját gyűjtéséből.
87. Háromszék parasztvallomásai 1820-ból. A forrásokat sajtó alá rendezte és kiadja Takács Péter. Debrecen, 2002. 290.
88. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban KvEkt). Ms. 1874.
89. Rebeka Márton és Fábián R. József emlékezése. 1972.
90. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár. V/91/1899.
91. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 2. Bp., 1904. 778–779.
92. Bodos község kataszteri birtokkéinek összesítése. A baróti Polgármesteri Hivatal levéltára. Bodos iratai.
93. Heller Ágnes: A mindennapi élet. Bp., 1970. 226.
94. Tamási Áron: A bölcső és környéke. Bukarest, 1976. 36.
95. Imreh István: Erdélyi hétköznapiak. Bukarest, 1979. 25.
96. Apór Péter: Metamorphosis Transylvaniae. Bukarest, 1978. 59–60.
97. Keményfi Katinka: A Kibéd vidéki székely köznép táplálkozása és a táplálkozás befolyása a közegészségre. 7. A megindult falu. Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Egyed Ákos. Bukarest, 1970. 80–109.
98. Saját gyűjteményem.
99. Bogdán Mariska tulajdonában levő parafernumlevél.
100. Farkasné Fábián Csilla megőrzésében lévő hozománylevél alapján.
101. Adatközlőm idős Bogdán Miklós, id. Dávid Árpád.
102. Adatközlőm Gálicza József, 75 éves.
103. Adatközlő Dávid Árpád, 77 éves és felesége.
104. Uő és felesége.
105. Dankanits Ádám, i.m. A Hét. 1977. március 11. és folytatásban.
106. Adatközlőm Fábián R. József, 79 éves.
107. Bardocz fiúszék lvt. 1751 II/19.
108. Adatközlőm id. Dávid Árpád, 77 éves.
109. Adatközlőm Fábián R. József, 79 éves.
110. Miklósvárszék lvt. 1797, II/53, 184.
111. Bodos számadáskönyve. 1816.
112. Idézi Szádeczky K. Lajos. i.m. 297.
113. Filius Posthumus, 2002. 92.
114. Ennek emlékét Egyed D. Lajosné, Dávid Irma őrizte meg.
115. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának levéltára. 1921/3229.
116. Kós Károly levelezése. Szerkesztette Sas Péter. Bp., 2003. 228.
117. Kós Károly levele a Bodosi Református Egyházközség levéltárában.
118. A Bodosi Egyházközség levéltára C. 44/2–3.
119. Az ünnepségeket részletesebben lásd az Erdővidéki Híradó 1930. augusztus 3. és 10. számában közölt, Egyed Géza „Bodos ünnepelt” című beszámolójában.

120. Az Erdélyi Consistórium Levéltára. 1938/2875.
121. Uo. 1937/642.
122. Máthé János: i.m. 30–31.
123. Erdővidéki Hírlap, v. évf. 3. sz. 1929. január 13.
124. Erdővidéki Hírlap, v. évf. 3. sz., 1929. január 13.
125. SÁL. 133.
126. Uo.
127. SÁL. F. 568. 1941. május 8.
128. A bodosi Erdőbirtokosság irattára. Jegyzőkönyvek. 1941. január 19.
129. Uo. 1947. január 26.
130. Vincze Gábor: Erdély, 1944.; Benkő Levente: Fogolykönyv. Sepsiszentgyörgy, 1999. 16.
131. Adatközlő Egyed Zoltán bátyám.
132. Jósza Piroksa: Egy erdővidéki település újjászületése. Erdélyi Napló, 1998. december 8.
133. A Sándor István által összeállított népeségi táblázatokat a kötet mellékletében közöljük.
134. Budai Domokos 1901-ben halt meg.
135. Erdővidéki Hírlap, 1925. december 1. I. évfolyam. 1. szám.
136. Részletesebben: Budai József: Milyen gyümölcsöt termeljünk Erdővidéken? Lásd Erdővidéki Hírlap, 1925. 1–3.
137. Székelység, 1932. II. évf. 87.
138. Uo. 88.
139. Gálos Rezső: Lukács István költeményei. Erdélyi Múzeum, 1908. 145–161.
140. Az alapítvány eredetije a bodosi Református Egyházközség irattárában.
141. Meghitt ünnep Bodosban. Erdővidék, 2002. augusztus 2. VI. évf. 31. sz.
142. Bodoki Mikó Miklós családi krónikája. Közreadja Kelemen Lajos. Genealógiai füzetek, 1906.
143. Az Eszterházi-Mikó család levéltára 20. csomó. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára. Állami Levéltár Kolozsvár.
144. Nemzeti Társalkodó 1841. 62.
145. Bardoc fiúszék lt. 1768. II/31.
146. Székelyudvarhely református és katolikus diáksága 1670–1871. Szeged, 2005.
147. Magyar Zoltán: Erdővidéki népmondák. Barót, 2011. 264.
148. Miklósvárszék lvt. protokollumok, 1746.
149. Uo. 1737, II/15.
150. Bardocszék lvt. 1764, II/18. 465.
151. Több változata Magyar Zoltán: i.m. 741, 745, 757. számú közlés.
152. Változatai Magyar Zoltán: i.m. 708, 721.
153. Egyed Géza közlése.
154. Sepsiszéki Nagy Balázs: Székelyföld falvai a huszadik század végén. Budapest, 1998. 276.
155. Hogy égjen a világ az asszonyváró házakban. Falvak Dolgozó Népe, 1970. szeptember 30.
156. Jósza Piroksa: A szülőföld vonzásában a Székelyföldön. Reformátusok Lapja, 1994. november 20.
157. Kisgyörgy Zoltán: Teremtő Bodos. Háromszék, 2003. április 29.
158. Benkő Levente: Most jöttem Bodosról. Háromszék, 1992. január 31.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adalékok Barót történetéhez. Szerkesztette Demeter László. Barót, 1999.
- Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest, 1979.
- Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. I–II. Budapest, 2012.
- Benkő József: *Transsylvania Specialis*. I–II. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Szabó György. Bukarest–Kolozsvár. é.n. (1999)
- Benkő József: *Filius Posthumus*. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Csáki Árpád és Demeter László. Kolozsvár, 2005.
- Benkő József: *Udvarhely megye leírása*. Erdélyi Ritkaságok sorozat. Szerkeszti Jancsó Elemér. Kolozsvár, 1944.
- Benkő Levente: *Fogolykönyv*. Sepsiszentgyörgy, 1999.
- Benkő Levente: *Szárazajta*. Barót, 2011.
- Berecz Gyula. *Háromszék vármegye népköltési intézeteinek története*. Brassó, 1893.
- Cserei Mihály: *Erdély története* (1661–1711). Budapest, 1983.
- Cserey Zoltán: *Erdővidék katonáskodó társadalma*. 1764–1848. Csíkszereda, 1999.
- Dankanits Ádám: Az oktatás kezdeteiről Székelyföldön. *Korunk*, XXIX. 1997. 11. sz. 733–736.
- Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981.
- Demény Lajos: *A fejedelmi székely politika és a székelyföldi népesség-összeírások* (1575–1627). Székely Oklevéltár. Új sorozat IV. Kolozsvár, 1998.
- Demeter Lajos – Kisgyörgy Tamás: *Életem, Háromszék 1. Boldog békeidők*. Sepsiszentgyörgy, 2011.
- Demeter László: *Erdővidék a szabadságharcban*. 1848–1849. Barót, 1998.
- Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig*. Csíkszereda, 2013.
- Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. Második kiadás. Csíkszereda, 2010.
- Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Második kiadás. Kolozsvár, 2002.
- Egyed Ákos: *Háromszék 1848–1849*. Forradalom és szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.
- Egyed Ákos: *Erdély metamorfózisa a hosszú 19. században*. II. köt. Csíkszereda, 2004.
- E. Keményfi Katinka: A Kibéd vidéki nép táplálkozása és a táplálkozás befolyása a közegészségügyre. In Egyed Ákos szerk.: *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomból (1948–1914)*. Bukarest, 1970.
- Gálos Rezső: Lukács István költeményei. *Erdélyi Múzeum*, 1908.
- Garda Dezső: *A székely közbirtokosság*. I–II. Csíkszereda, 2002.
- Garda Dezső: *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994.
- Gazda Klára: *A székely népviselet*. Budapest, 1998.
- Heller Ágnes: *A mindennapi élet*. Budapest, 1970.
- Háromszék parasztvallomásai 1820-ból*. Szerkesztette Takács Péter. Debrecen, 2002.

- Háromszéki parasztvallomások 1785-ből.*
A szöveget gondozta, a bevezetőt írta, a jegyzeteket összeállította Takács Péter. Debrecen, 2011.
- Imreh István: *A törvényhozó székely falu.* Bukarest, 1983.
- Imreh István: *Erdélyi hétköznapiak.* Bukarest, 1979.
- Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–49-re.* Budapest, 1881.
- Janitssek Jenő: *Miklósvárszék történeti és jelenkori hely- és családnevei.* Budapest, 2004.
- Juhász István: *A székelyföldi református egyházak.* Kolozsvár, 1947.
- Kisgyörgy Zoltán: *Erdővidék.* Sepsiszentgyörgy, 1973.
- Kisgyörgy Zoltán: *Kovácsna megye.* Úti könyv. Második kiadás. Csíkszereda, 2001.
- Kós Károly levelezése. Szerkesztette Sas Péter. Budapest, 2003.
- Magyar Zoltán: *Erdővidéki népmondák.* Barót, 2011.
- Magyar Hunor – Szántó Tünde: *Az Erdővidéki Református Egyházmegye templomai.* Székelyudvarhely, 2009.
- Magyar Statisztikai Közlemények.* Új sorozat 2. Budapest 1904.
- Maksay Ferenc: *A magyar falu középkori településrendje.* Budapest, 1971.
- Máthé János: *A magyarhermányi református egyházközség története.* Barót, 2004.
- Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái.* Pest, 1867.
- Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca.* 1848–1849. Kolozsvár, 1896.
- Nagyenyedi diákok 1662–1848.* Közzéteszi Jakó Zsigmond – Juhász István Bukarest, 1979.
- Orbán Balázs. *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból.* I–VI. Pest, 1868–1873.
- Papp Klára: *Erdélyi fejedelmek.* Debrecen, é.n. (2008)
- Pozsony Ferenc: *Zabola. Egy polgárosult orbaiszéki falu kulturális öröksége.* Sepsiszentgyörgy, 2012.
- Sepsiszéki Nagy Balázs: *Székelyföld falvai a huszadik század végén I. Háromszék.* Budapest, 1998.
- Sófalvi András: *Sóvidék a középkorban. Füzetek a székelység középkori történelméről.* Székelyudvarhely, 2005.
- Szabó István: *A középkori magyar falu.* Budapest, 1969.
- Szádeczki Kardos Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest, 1927.
- Székelyudvarhely református és katolikus diáksága 1670–1871.* Bevezetővel közléteszi Albert Dávid. Szeged, 2005.
- Tamási Áron: *A bölcső és környéke.* Bukarest, 1976.
- Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméről.* Szerk. Sófalvi András – Visy Zsolt. Énlaka–Székelyudvarhely, 2012.
- Vass Miklós: *Királyi könyvek székely oklevelei. Történelmi Tár.* Új folyam 40. sz.

Függelék

A szövegek közlési módjáról jegyezzük meg a következőket. A szövegeket a mai helyesírás alapján átírtuk, kivéve a személy- és helyneveket. Az indokolatlanul használt nagybetűket is kisbetűre írtuk át. A régies kifejezéseket megtartottuk, a rövidítéseket feloldottuk. A latin kifejezéseket a ma már szokásos ékezetekkel elláttuk.

1.

Benkő József erdővidéki esperes tudósítása a Magyar Hirmondóban a bodosi földcsuszamlásról

Középajta, 1784. március

[...] Mondják tovább azt is, hogy miklósvári székben az a hely is, melyen áll a bodosi templom, ugyanazon Böjtmás havának 31 napján másfél ölnyi szélesre megrepedett, és a torony is azon egy úttal összedűlt. Az új templom is, mely még csak félben épült, sok helyeken annyira meghasadozott, hogy teljes összedüléssel fenyegetőzik. Több más házak is azon időben alább süllyedtek. Ezen csudának az oka a földindulás láttatik lenni, melyről többet írunk mihelyest mi is bővebb tudósítást vehetünk.

Benkő József levelezése. Budapest, 1988. 221.

2.

Benkő József levele az egyházi Főtanácshoz Bodos temploma ügyében

Középajta, 1887. március 23.

Tekintetes Consistoriális Secreárius Úr, drága nagy jó uram, fautorom!

Még Boldogasszony havának 16-dikán hozzám írni méltóztatott levelét tekintetes Uramnak igen későre vettem, de teljes tisztelettel és úgy óhajtva, mint akinek nagy vágyásom volt a tekintetes úrral való esmerkedésre. Ezért igen szívesen felelek mind most, mind ennek utána minden kívántató alkalmatosságokban ezen panaszomnak ide függesztésével, hogy bár találhatnók ki az alkalmatosságot, mellyel leveleink és még a consistoriális commisiók is (már ide szolgál a császári közönséges posta) gyorsabban járhatnának. Most feleltem ezek:

1. A bodosi néhai tekintetes pap az alatt, hogy a tekintetes Úr levelét vette, meghalván, mások, úgymint az oskola-

mester és eklésia előjárói megtették a panaszt információt az elomlott templomról és parochiáról, melyet, imé, idefogalva küldök. De már beszéllettünk az inspektor tiszteletes kurátor urakkal az aránt, hogy a militaris tiszttől vegyünk jó móddal való testimoniumot azon ruínokról eo cum stilo, mely feleséges Urunknál nem kicsiny motivum fog lenni, hogy az eklésia pure militaris. Minekutána ezt kezünkhöz vesszük, legottan a tekintetes úrnak felküldjük.

2. A tiszteletes papok és mesterek neveit ezen traktusból igen könnyen küldhetném, azok nem sokan és mind emlékezetemben lévén, de hogy az hallgatók száma is igazán tudva légyen, minden eklésiába rendelést adtam ki a lelkeknek conscriptiójáról, mely is, úgy hiszem, hogy ad 28-vum praesentis végbe mégyen, és abból én a lelkek számát specifikálni, s az elsőbben említett írással együtt a tekintetes úrhoz küldeni el nem mulatom. Addig is, és örökösön, magamot továbbra ajánlván, vagyok szíves tisztelettel tekintetes secretarius úrnak

Köpéajtán, 1787. 23. martii.

alázatos szolgája Benkő Josef erdővidéki református esperest

Az Erdélyi Református Consistórium Levéltára, 117/1787.

3.

Benkő József esperes újabb levele az egyházi Főtanácshoz

Barót, 1787. május 14.

Erdélyi Méltóságos Főconsistórium, kegyelmes és méltóságos nagy Patrónus Uraink!

Ezen erdővidéki tractusban a bodosi református Eklésia maga megromladosított templomát újraépítvén jó materiálékból és jó mesteremberek keze által, mikor már szintén minden munkájának vége volna, s az Eklésiának is teljességgel minden fundusa rea elkölt volna, akkor ez hazában, a földön megsokasodott nedvesség sok helyeken süllyedéseket és károkat szerezvén, miképpen rontotta meg a bodosi templomot, tornyot és papi házat, arról való relatióját a bodosi Eklésiának még a minap, mi közölünk edgyik elküldötte volt a főconsistoriális secretarius tiszteletes Cseh János úr kezébe. De annál még hathatósabbnak ítélvén mi, ha a militaris tiszttől urakkal is megvizsgáltatnók azokat a süllyedés által esett nagy romlsokat, és testimoniumot vennénk róla, imé véghezvitték érdemes hadi tiszttől urak, úgymint Felleki kapitány és Siegl főhadnagy uraink, és adtanak róla valóságos testimoniumat, magok is kívánván, hogy a bodosi *pure militaris* Eklésia consolatiót nyerhetne. Mely testimoniumat adcludalunk és küldünk excellentiátoknak és nagyságtoknak oly alázatos és bizodalmas ajánlással, hogy mint ennekelötte is azon bodosi Eklésiának maga erejéből meg nem lábballható kárvallását atyai szívekre venni, s a felséges királyi Guberniumnak az hazában való collekta végett feladni méltóztattak, úgy újabban is a nagyobb consolatio végett kegyelme s szemekre venni, s a Felséges Udvarnak hathatósan

feladni méltóztassanak kegyelmesen és egyéb feltalálható okok mellett, azzal ajánlani, hogy az Eklésia *pure militaris*, e pedig minden tehetségét úgy kiadva azokra a véletlenül elpusztult épületekre, hogy a reménységnek még csak árnyékával sem bír az aránt, hogy valaha maga költségén templomot építhessen, bár a parókiát építhetné fel. Azért méltóztatnék Ő Felsége ez hazában a collektát megengedni, vagy a szűk és nehéz időhöz képest, melyben a collecta is kevésre mégyen, maga tárházából kegyelmesen segíteni. Az hadi tiszt urak itten nagyon biztatnak azzal, hogy ő Felsége az hathatós feladásra, nem fogná segedelmét megvonni.

Melyek után egyéb ügyeinket is minden időre, és magunkat excellentiátok és nagyságtok kegyelmébe ajánlván, vagyunk nagy bizodalommal és mélységes tisztelettel excellentitoknak és nagyságtoknak

Baróth 1787. 14. maji

alázatos szolgálai az Erdővidékii református Tractusnak ispector curátorai és esperestje Cserei Josef mp. insp. curátor, Ostváth László mp. insp. curátor és Benkő József esperest

Az Erdélyi Református Consistórium levéltára 136/1787.

4.

Népesedési adatok a Bodosi Református Egyház Családkönyve alapján 1901–2013

Év	Esketés	Keresztelés (házasságban, ill. házasságon kívül születettek)			Temetés		
		Fiú	Leány	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
1901	5	7	9	16	7	5	12
1902	9	9	7	16	4	1	5
1903	3	15	6	21	5	3	8
1904	4	8	8	16	12	8	20
1905	3	12	7	19	7	4	11
1906	6	5	7	12	4	2	6
1907	3	13	9	22	4	7	11
1908	7	9	10	19	6	10	16
1909	8	7	8	15	9	6	15
1910	7	18	8	26	8	1	9
1911	5	13	13	26	10	2	12
1912	3	9	6	15	3	3	6
1913	5	13	12	25	5	6	11
1914	2	12	8	20	8	9	17
1915		13	7	20	11	8	19

Év	Esketés	Keresztelés (házasságban, ill. házasságon kívül születettek)			Temetés		
		Fiú	Leány	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
1916	2			10	3	4	7
1917	2	9	3	12	6	5	11
1918		6	9	15	8	10	18
1919	4	8	9	17	8	8	16
1920	5	2	11	13	6	5	11
1921	5	11	7	18	2	6	8
1922	4	12	6	18	9	2	11
1923	4	10	8	18	3	1	4
1924	3	7	10	17	4	5	9
1925	4		17	17	7	5	12
1926	5		15	15	3	4	7
1927	3	10	14	24	4	3	7
1928	5			16	5	3	8
1929		3	11	14	3	7	10
1930	7	8	6	14	5	5	10
1931	2			20	7	2	9
1932	1			12	7	11	18
1933	5			13	5	6	11
1934	4			12	7	5	13
1935	4			15	3	5	8
1936	2			12	1	4	5
1937	4			14	2	5	7
1938	1			7	4	3	7
1939	3			10	4	5	9
1940	1			15	5	6	11
1941	5			21	2	10	12
1942	3			21	2	3	5
1943	5			18	3	6	9
1944				18	3	6	9
1945	5			11	4	3	7
1946	4			10	6	3	9
1947	6			5	5	3	8
1948	9			14	5	1	6
1949	5			10	3	3	6
1950	7			17	6	4	10
1951	6			11	3	1	4
1952	6			20	3	1	4
1953	9			12	2	2	4
1954	3			17	6	3	9
1955	5			9	3	2	5

Év	Esketés	Keresztelés (házasságban, ill. házasságon kívül születettek)			Temetés		
		Fiú	Leány	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
1956	8			17	1		1
1957	6			12	1	2	3
1958	6			14	5	2	7
1959	7			14	4	3	7
1960	6			9	4	4	8
1961	6			11	5	3	8
1962	9			5	1	2	3
1963	3			9		3	3
1964	4			4	5	1	6
1965	6			3	3	1	4
1966	2			6	2	2	4
1967	5			7	2	3	5
1968	3			5	1	3	4
1969	3			6	6	2	8
1970	5			14	5	2	7
1971	3			5	3	1	4
1972	5			8	2	1	3
1973	1			8	4	3	7
1974	6			12	5	4	9
1975	2			8	7	1	8
1976	–			11	8		8
1977	3			15	2	10	12
1978	4			7	5	6	11
1979	8			11		4	4
1980	2			5	4	4	8
1981	5			11	2	1	3
1982	3			10	3	4	7
1983	3			9	3	3	6
1984	4			5	2	4	6
1985	5			8	2	1	3
1986	3			3	2	4	6
1987	3			9	1	4	6
1988	6			7	3		3
1989	–			9	2	7	9
1990	2			3	2	4	6
1991	2			6	3	6	9
1992	1			4	4	4	8
1993	2			11	7	2	9
1994	6			6	5	2	7
1995	2			6	3	3	6

Év	Esketés	Keresztelés (házasságban, ill. házasságon kívül születettek)			Temetés		
		Fü	Leány	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
1996	1			3	3	6	9
1997	2			6		3	3
1998	4			4	3	2	5
1999	2			7	7	2	9
2000	2			5	5	2	7
2001	4			6	3	1	4
2002	4			10	8	4	12
2003	3			4	7	4	11
2004	4			9	2		2
2005				3	1	1	2
2006	4			4	5	2	7
2007	1			9	1	3	4
2008	3			4	1	6	7
2009	1			9	4	2	6
2010	2			5	2	3	5
2011	3				2	1	3
2012				3	3	1	4
2013	1			4	1		1

Sándor István összeállítása

5.

Bodosi családok 2013-ban

Ház-szám	Név
1	<i>Molnár Zoltán</i>
2	<i>Molnár Dénes</i>
3	<i>Konsza Géza</i>
	Virág Lujza
	Konsza Géza
	Konsza Cintia
4	<i>Dávid Á. Imre</i>
	<i>Józsa Álmos</i>
	Józsa Erika, szül. Józsa
	Józsa Márk
	Józsa Máté

5	<i>Józsa J. József</i>
	Józsa Márta, szül. Dávid
	Józsa Noémi
	Józsa Réka
6	<i>Veres János</i>
	Veres Katalin, szül. Lungu
	<i>Veres Attila</i>
	Veres Erzsébet, szül. Lukács
	Veres Attila
	Veres Andrea
	<i>Trinfa Attiláné, szül. Veres Edit</i>
8	<i>Dávid Albert</i>
	Dimény Kató

9	Özv. Dávid Józsefné, szül. Józsa Jolán
10	özv. Dávid Árpádné, szül. Bedő Ida
11	Józsa Levente
	Józsa Erika, szül. Molnár
	Józsa Tímea
	Józsa Levente
12	Veres György
	Veres Erzsébet, szül. Dénes
	Veres Győző
	Veres Csaba Miklós
	Veres Zsuzsa, szül. Györgypál
	Veres Tímea
	Veres Emília
	Veres Emő
	Veres Csaba György
13	üres lakás
14	üres lakás
15	Bitai T. Pál
	Bitai Edit, szül. Domokos
	Bitai Zsuzsa Mária
16	üres telek
17	Datki Imre ifj.
	Datki Mária, szül. Dávid
	Datki Aletta
	Datki Tamás
18	Bedő József
19	üres telek
20	Gálicza Elemér
	Gálicza Enikő, szül. Rebeka
	Gálicza Ervin
	Gálicza Eliza
21	Bodosi Sándor
	Bodosi Piroska, szül. Dávid
	Bodosi Bőborka
	Bodosi Judit
	Bodosi Dóra
22	Bedő Erzsébet, szül. Hegedüs
23	üres telek
24	üres telek
25	üres lakás

26	Rebeka Vilmos ifj.
	Rebeka Hajnal Lujza, szül. Józsa
27	özv. Gáspár Jenőné, szül. Bakó
	Gáspár Jenő
	Gáspár Márta, szül. Nagy
	Gáspár Titanilla
	Gáspár Fruzsina
28	Szabó Tibor Gy.
	Szabó Rózsika, szül. Józsa
	Szabó Zoltán
29	üres lakás
30	Józsa Rezső id.
	Józsa Lujza, szül. Józsa
31	Dávid István
	Dávid Gizella, szül. Józsa
32	Dávid Béla
	Dávid Erzsébet, szül. Benedek
	Dávid Szilárd
33	Fábián Zoltán id.
	Fábián Ibolya, szül. Dávid
	Fábián Zoltán ifj.
	Fábián Lehel
34	Fábián Albert
	Fábián Edit, szül. Józsa
	Fábián Szilamér
	Fábián Attila
35	Rebeka András id.
	Rebeka Zsuzsa, szül. Józsa
	Rebeka András ifj.
	Rebeka Réka, szül. Nagy
	Rebeka Krisztián
	Rebeka Vivien
36	Kovács Béla id.
	Kovács Gizella, szül. Máté
	Kovács Béla ifj.
37	üres lakás
38	Rebeka Anna
39	Lakott – név nélkül
	név nélkül
	Veres András ifj.

	Veres Enikő, szül. Veres
	Veres Ramóna
40	Józsa Péter
	Pánczél Mónika
	Pánczél Mihály
41	üres telek
42	Virág Imre id.
	Virág Mária, szül. Nicuj
43	özv. Dávid Gézané, szül. Oláh Lujza
44	üres telek
45	üres telek
46	Egyed József
47	Egyed Ödön id.
	Egyed Viola, szül. Dávid
	Egyed Ödön ifj.
	Egyed Ottó
48	Kovács Jenő
	Kovács Ildikó, szül. Józsa
	Kovács Szabina
	Kovács Dorottya
49	Dávid I. Tibor
	Dávid Rita, szül. Gáspár
	Dávid Rita
	Dávid Barbara
50	Egyed Artúr
51	üres lakás
52	üres lakás
53	Veres Sándor id.
	Veres Aurelia szül. Cociodar
	Veres Sándor ifj.
54	Józsa Ede
	Józsa Vilma, szül. Józsa
55	Bitai József id.
	Bitai Margaréta, szül. Józsa
	Bitai Gyöngyi
56	Bitai József ifj.
	Bitai Adél, szül. Hermán
	Bitai Andrea
	Bitai Adorján
57	Bogdán Miklós

	Bogdán Ella, szül. Józsa
58	Józsa Béla id.
	Józsa Éva, szül. Dávid
	Józsa Béla ifj.
	Józsa Gerda, szül. Vinczi
59	Józsa Albert
	Józsa Zita, szül. Boér
60	Torockai Géza
	Torockai Lujza, szül. Józsa
61	Dávid Dániel
	Dávid Lévína, szül. Dávid
62	özv. Szabó Sándorné, szül. Fábián Olga
	üres telek
63	Hegedüs Béla Csaba
	Hegedüs Jolánka, szül. Csíki
	Fábián Mónika
	Fábián Erika
64	Dávid Zoltán
	Dávid Ildikó szül. Rebeka
	Dávid Zoltán
65	Szabó D. Rudolfné
66	özv. Székely Ilona, szül. Tarcsafalvi
	Székely Károly
	Székely Melinda, szül. Peszternák
	Székely Tamás
67	Hegedüs János
	Hegedüs Izabella, szül. Józsa
	Hegedüs Edina
	Hegedüs Tihamér
68	Gáspár Áron id.
	Gáspár Irén, szül. Kovács
	Gáspár Elemér
	Gáspár Rózsika, szül. Pánczél
	Gáspár Elemér
	Gáspár Beáta
69	özv. Józsa Imréné, szül. Bencze Erzsébet
	Józsa Imre
	Józsa Gyöngyike, szül. Bodosi

	Józsa Ingrid
70	Bitai Sándor id.
	Bitai Éva, szül. Rebeka
	Bitai Sándor ifj.
71	üres lakás
72	üres telek
73	ürestelekek
74	üres lakás
75	Hegedüs Jenő
	Hegedüs Edit, szül. Csog
	Hegedüs Jenő Balázs
	Hegedüs Tamás
76	üres telek
77	Barabás János
	Barabás Hajnal, szül. Dávid
	Barabás Józsefné, szül. Szakáts Rozália
	Barabás Sándor
	Barabás Mária, szül. Lingurar
	Barabás József
	Barabás Sándor
	Barabás András
	Barabás Dávid
	Barabás Aranka Mária
	Barabás Levente
	Jakab Klára Ibolya
	Barabás Alpár Levente
	Barabás Izabella Mária
	Barabás János Tibor
	Barabás Enikő
	Barabás Zsuzsa
	Barabás Attila
	Barabás Emese
78	üres telek
79	Veres József
	Veres Etelka, szül. Opra
	Veres Etelka
	Veres Réka
	Veres József
	Józsa János

	Józsa Mária
80	özv. Dávid Ferencné, szül. Józsa Teréz
	Dávid László
	Dávid F. Tibor
	Dávid Emese, szül. Fűrész
	Dávid Emese Delinke
81	Hegedüs Ferenc id.
	Hegedüs Blanka, szül. Pethő
	Hegedüs Ferenc ifj.
82	üres telek
83	Hegedüs Károly
	Hegedüs Aranka, szül. Cserei
	Hegedüs Levente
84	Józsa G. József
	Józsa Anna, szül. Égető
	Józsa Kázmér
85	üres lakás
86	Hamar László
	Hamar Irén, szül. Pintyi
	Hamar László Levente
87	üres lakás
88	üres lakás 88a Gáspár Áron ifj.
89	Kovács Gábor
	Zsiga Rómeó
90	Református Templom
91	Sándor István
	Sándor Magdolna, szül. Molnár
	Sándor Anikó
	Sándor Boróka
92	Hegedüs Zoltán
	Hegedüs Éva, szül. Fűrész
	Hegedüs Zoltán ifj.
	Hegedüs Vilmos
	Hegedüs Balázs
	Hegedüs Szabolcs
	Hegedüs Tímea
93	Jakab Csaba
	Jakab Mária Réka
	Jakab Andrea

94	Lőrincz József ifj.
	Kocsis Ágnes
95	Lőrincz József id.
96	Józsa Árpád
	Józsa Emőke, szül. Molnár
	Józsa Evelin
	Józsa Nikolett
97	Józsa Tamás
	Józsa Piroska, szül. Dávid
98	üres
99	Gálicza Géza id.
	Gálicza Judit, szül. Bodosi
	Gálicza Géza ifj.
	Gálicza Judit ifj.
100	Kovács Lajos
	Kovács Katalin, szül. Egyed
	Kovács Júlia
101	Gyülekezeti ház
102	Józsa Árpád id.
	Józsa Erzsébet, szül. Rebeka
	Józsa Á. Erzsébet
103	Fábián László
	Fábián Erika Lujza, szül. Kusztos
	Fábián Eszter
	Fábián Tamás
104	Égető Attila
	Égető Dalma, szül. Virág
	Égető Diána
	Égető Imelda
105	Kultúrotthon
106	Szövetkezeti épület
107	üres lakás
108	Antal Mihály
	Antal L. Loreta, szül. Munteanu
	Antal Izabella Krisztina
	Antal Mihály
	Antal Szende Mónika
	Antal Lóránd
109	özv. Fábián J. Józsefné, szül. Józsa Irma

110	Szabó Tibor ifj.
	Szabó Zita, szül. Kusztos
111	özv. Fábián Albertné, szül. Bitai Mária
112	Lakott – név nélkül
	név nélkül
	név nélkül
113	Dávid Csaba
	Dávid Enikő, szül. Józsa
	Dávid Beáta
	Dávid Cecilia
114	Dávid Albert
	Dávid Piroska, szül. Fűrész
115	Iskola
116	üres telek
117	üres telek
118	Datki Imre id.
	Datki Ilona, szül. Hegedüs
	Hegedüs Lajos
119	Fábián Miklós
	Vajna Irén
	Mihály Zoltán
	Fábián Judit Emese
120	Székely Csaba
	Székely Noémi Zsuzsánna
121	üres lakás
122	Dávid I. Imre
	Dávid Vilma, szül. Bitai
	Dávid Alpár
	Dávid Anna Gyöngyi, szül. Rebeka
	Dávid Alpár ifj.
	Dávid Krisztián
123	Hegedüs Sándor id.
	Hegedüs Irén, szül. Ráduly
	Hegedüs Sándor ifj.
	Hegedüs Irén ifj.
124	üres telek
125	üres lakás
126	üres telek
127	üres telek

128	Virág József
	Gáspár Mária
	Virág Kristóf
129	Hegedüs D. Béla
	Hegedüs Béla
	Vaszelka Bernadett
	Vaszelka Krisztián
	Hegedüs Márk
	Hegedüs Bernadett
130	Kovács Ferenc
131	Hegedüs Béla id.
	Hegedüs Erzsébet, szül. Bogdán
	Hegedüs Attila
	Hegedüs Kinga, szül. Rebeka
	Hegedüs Attila ifj.
	Hegedüs Kinga ifj.
133	Zsigmond Levente
	Hamar Csilla
	Zsigmond Renáta
134	özv. Lukács Istvánné, szül. Both Erzsébet
135	Lukács Valéria
136	Hegedüs Lidia
	Hegedüs Dezső
137	Józsa József
	Józsa Ildikó szül. Szász
	Józsa Anita
	Józsa Szilvia
138	üres lakás
139	Józsa Endre
	Józsa Juliánna, szül. Hegedüs
140	üres lakás
141	üres telek
142	üres telek
143	Dávid Á. István
144	Fűrész Ferenc id.
	Fűrész Magdolna, szül. Tóncs
	Fűrész F. József
	Fűrész Margit
	Fűrész Kincső

	Fűrész J. Attila
145	Sándor Dezső
	Sándor Mátyás I.
	Sándor Melinda, szül. Gubás
	Sándor Renáta
	Sándor Botond
146	Virág József id.
	Virág Krisztina, szül. Hegedüs
	Virág Imre ifj.
	Virág Veronika, szül. Péter
	Virág Leonárd.
147	Egyed Ernő
	Egyed Aranka, szül. Rebeka
148	Egyed Dénesné szül. Józsa Erzsébet
	Egyed Dénes
	Egyed Annamária, szül. Dávid
	Egyed Csilla
	Egyed Dénes
149	Egyed Ftelka
	Dombi Réka H.
150	Egyed Csaba
	Egyed Ilona, szül. Datki
	Egyed Emőke
	Egyed Boglárka
	Egyed Anetta
151	üres lakás
152	Fábián M. József
	Fábián Piroska, szül. Fűrész
	Fábián Báborka
	Fábián Szidónia
153	Barabás Karolina
154	Hegedüs Imre id.
	Hegedüs Imre ifj.
	Hegedüs András
	Gáspár Enikő
	Hegedüs Nóra Iringó
155	Gáspár Mihály
	Virág Krisztina
	Gáspár Renáta Szidónia
	Gáspár Amanda Abigél

	Gáspár Olivér Mihály
156	Cserei Sándor
	Cserei Lévína, szül. Lőrincz
157	Józsa Álmos
	Józsa Rozália, szül. Szőcs
158	özv. Józsa Erzsébet, sz. Baló
	Józsa Domokos
	Józsa Erzsébet, szül. Egyed
	Józsa Domokos ifj.
159	Székely Sándor E.
	Székely Gizella, szül. Baló
	Székely E. Bernadett
	Székely Sándor ifj.
160	üres telek
161	üres telek
162	üres telek
163	Józsa Attila
	Józsa Enikő, szül. Molnár
	Józsa Enikő ifj.
164	Józsa Rezső ifj.
	Józsa Ida, szül. Csog
	Józsa Sándor
	Józsa Tünde
	Józsa Csongor
	Józsa Rezső ifj.

165	üres telek
166	Bitai Béla id.
	Bitai Béla ifj.
	Bitai Erzsébet, szül. Tamás
167	Virág Tibor
	Virág Erzsébet, szül. Józsa
168	Rebeka Jónás
	Orosz Anna
169	üres lakás
170	Dávid Szeréna
171	üres
172	Németh Albert
	Németh Hunor
	Németh Hanna
	Németh Dániel
173	Bitai Ida
174	Fărcaș Viorel
	Fărcaș Enikő Csilla, szül. Fábán
	Fărcaș Viorel
	Fărcaș Viorica
174	Józsa Viktor
175	Putnoky Márton
	Putnoky Lujza, szül. Józsa
	Putnoky Attila
	Putnoky Szabolcs

Összesen: 432 fő (214 férfi és 218 nő). A családfők neve kiemelve.

BODOS FAJ. HATÁRNEVEI

A belterület helynevei

Filler utca	Józsa utca
Barót útja	Református templom
Cigány kert	Román templom
Cigány utca	Szakosmart
Dimény kert	Székel utca
Egyed utca	Temetőkert
Fő utca	Templom utca
Incekert	Tér utca

A külső határ

Aprógy	Bérc	Deckás-tető
Árnyék	Bércoldal	Egerszeg
Alsócsere	Beseárka	Egres oldal
Alsócsihányos	Besenyő	Egres-pataka
Alsóbiserét	Beserét	Egrespataka-feje
Alsó-előás	Beserét-karéja	Egrespataka-kaszáló
Alsó-hegy	Beserét-lapálya	Egres tető
Alsóhegy-útja	Besenyő dombja	Eke út
Alsó-Pálszege	Besenyő-pataka	Előás
Ásott út	Bibarcfalva felőli határ	Falu erdeje
Bacon felőli határ	Bodos-pataka	Farkaslika
Balogföldje	Bornahordó	Fésűcsere
Barót felőli határ	Büdöskút	Felső-Előás
Barót útja	Bükkfej-útja	Felsőhegy-útja
Barót útja-szántók	Cserbentyű	Fosztó
Bedefefe	Cseredomb	Füvenytető
Bedefefe-pataka	Csere dűlő	Gödrös
Bedeköz	Csere oldal	Gyertyános árka
Bede-oldal	Csereköz-útja	Gyertyános erdő
Bede-pataka	Csere tető	Halovány
Benke-hegye	Csiga-hegy	Haraszt
Benke-pataka	Csihányos	Heveder-patak
Benkepataka-feje	Deckás oldal	Hidegkút

Horgas	Nagyerdő	Szénamező-pataka
Hosszú-nyíl	Nagyföld-lapos	(hosszúnyíl)
Hosszúnyíl-útja	Nyíres út	Szénamező-útja
Juci-kert	Nyíresút-alja	Szénanyíre
Kádár-kert	Nyírfelett	Szőkeszege
Karujos-pataka	Omlás	Tér
Képnél	Omlás-pataka	Tértető
Kerek-hegy	Orotás	Tilalmas
Kerekhegy-farka	Pálszege	Tószeg
Kisnyír (Kisnyíl)	Pálszege-gödre	Új-osztás
Kihágó	Pálszege-teteje	Új-vágott
Kislikat-pataka	Patvaros-feje	Vágás orra
Komlósajla	Patvaros-töve	Vágotút-dűlő
Komlósajla-forrása	Péter aszalványa	Vágotút-töve
Kopac-domb	Péteraszalványa-büte	Várbükk
Kosáralja	(pityókaföldek)	Várgödre
Kosárbérc	Rabkert	Várgödör-kaszáló
Köleskert	Rabkertalja-forrás	Vár-patak
Köleskert-útja	Sánta-havas	Várpatak-kaszáló
Köves-patak	Sántahavas-árka	Vártető
Kövespatak-erdeje	Sáros-patak	Verőfő-gödre
Külső-bornahordó	Sáskút	Verőfő-teteje
Küsliget	Szárazajta felőli határ	Völgyalja
Küsliget-nyire	Szálas (erdő)	Vögycsere
Ludas-pataka	Szegdomb	Vögyfeje
Lüget	Szegdomb-alja	Vögy-pataka
Mezővágás	Székkút	Malomkert
Mezővágás-alja	Székkút-árka	Petrásfenyő
Nádasajla	Szénamező	Petrásfenyős-teteje
Nádas-dombja		Várarka

Janitsek Jenő: *i. m.* 80–86. Janitsek Jenő közleményét mai helyesírás szerint adjuk közre. Az egyes helynevekhez fűzött jegyzeteit elhagytuk, néhány helynevet saját gyűjtésem és ismereteim alapján kiigazítottam. Itt szeretném megjegyezni, hogy Janitsek alapvető munkát végzett, amiért illesse köszönet.

REZUMAT

Acest volum prezintă istoria satului Bodoș, un sat secuiesc din județul Covasna. Prima atestare documentară a așezământului datează din 1459, când, împreună cu alte 9 sate, a solicitat înființarea scaunului Micloșoara. La fel ca toate așezămintele secuiești, și satul Bodoș a fost organizat pe principii militare, ceea ce a influențat istoricul său. Locuitorii săi au fost primipili (care au luptat călare) sau pedites (pedestri), serviciul militar acordându-le importante privilegii: scutire de la plata impozitului, dreptul la legatul secuiesc (siculica haereditas), adică dreptul de a avea în proprietate personală pământul prelucrat, precum și scutirea de la iobăgie. Temporar, aceste privilegii au fost retrase după răscoala secuiască de după 1562, însă la începutul anilor 1600, populația și-a recăștigat în totalitate drepturile sale. Bărbații au prestat serviciul militar în slujba principelui Gabriel Bethlen, respective în slujba altor domnitori ai Transilvaniei.

Locuitorii satului Bodoș s-au ocupat în primul rând de prelucrarea pământului și de creșterea animalelor, însă, odată cu creșterea numărului populației, s-a înmulțit și numărul meșteșugurilor populare: asamblarea de căruțe, zidăritul și mineritul. În perioada reformatiei, sătenii au părăsit Biserica Romano-Catolică și au trecut la calvinism. După anexarea Transilvaniei de către Imperiul Habsburgic, în 1764, a fost organizat sistemul unităților confinare secuiești, care a

existat până în anul 1848, aici fiind inclus și satul Bodoș. Numărul populației este în permanentă creștere: în 1567 sunt consemnați aproximativ 120 de persoane, în 1775 numărul locuitorilor se ridică la 365 de persoane, în anul 1910 sunt înregistrați 571 de persoane, iar în 1930 numărul populației a crescut la 606.

În timpul regimului comunist s-a trecut la măsurile de „colectivizare forțată” a agriculturii, sistem în care erau obligați să intre toate familiile care se ocupau de prelucrarea pământului. Sistemul colectivului a fost desființat în 1989, iar familiilor li s-au retrocedat terenurile, acestea începând din nou prelucrarea individuală a pământului. După anumite succese înregistrate la început, procesul de retrocedare a încetinit în urma crizei economice din perioada recentă, însă reprezintă și astăzi un eveniment foarte important în viața satului. Închiderea minelor reprezintă iarăși o mare problemă, deoarece a contribuit la creșterea ratei de șomaj.

În prezent, populația satului Bodoș numără 427 de persoane, dintre care 50 de adulți lucrează în străinătate.

De-a lungul istoriei, în acest sat s-au născut mai multe personalități importante: preoți, dascăli, profesori și ofițeri militari, care au activat apoi în diferite regiuni ale Transilvaniei și dintre care trebuie menționat aici pomologul József Budai, de numele căruia se leagă hibridarea mai multor soiuri de mere.

SUMMARY

This volume aims to present the history of Bodos (Romanian: Bodoș), a Szekler village in present day Kovászna county (Romanian: Covasna), Romania. The village is first mentioned in 1459, when, along with 9 other villages, it petitioned the authorities to establish Miklósvárszék district (Romanian: Micloșoara). As it was the case of all Szekler villages, Bodos was also organized on military principles, a structure of deep impact over its history. The inhabitants were either mounted soldieres (primipili), either foot soldiers (pedites). Due to the military service the village obliged to, it was also granted important privileges: tax exemption, the right to the so called Szekler heritage (siculica haereditas), meaning they were entitled to private ownership over the lands they were working on, as well as the interdiction of subjugation. These privileges were temporary lost after the Szekler revolution from 1562, but by the beginning of the 17th century, the entire village population has regained its freedom. Subsequently, the men fought in the military campaigns of Gabriel Bethlen, the Prince of Transylvania, as well as in the service of other Transylvanian rulers.

The main endeavour of the population was farming and animal husbandry, but in time, due to the increasing number of the inhabitants, more and more crafts began to present themselves in

the village: manufacturing of carriages, stone masonry and mining. During the Reformation, the village renounced Roman-Catholicism in favour of the Calvinist Church. After Transylvania was annexed by the Habsburg Empire, the village was included in the 1764 border defense system, which functioned until 1848. The growth of the population was slow but constant: about 120 people in 1567, then 365 in 1775, a number of 571 persons in 1910 and 606 in 1930. During the communist regime the so called "collective farms" were organized, and every small-farmer family was forced to enter into this system. This system ended after the 1989 revolution, the families got back their lands and small scale family farming began anew. While not without success, this activity came to a halt as a result of the current economic crisis, but still represents a very important part in the life of the village. A major problem is unemployment, after the mines were shut down.

Bodos is the birthplace of several Transylvanian personalities: many a priest, teacher, academic and military officer who lived and worked in different Transylvanian regions were actually born in the village of Bodos. One must mention here the renowned pomologist, József Budai, who perfected by hybridization several contemporary apple sortiments.

„Nem nyereségre dolgozom. Nálam a munkálkodás életszükséglet, a tétlenség halálom lenne. Elvem: munkámból nyerjen a köz, nyerjen a haza,... dolgozzunk mindnyájan, minden téren ott, ahol legtöbbet használhatunk a szerencsétlen hazának: dolgozzunk egész a munkabírás határáig. Ne csüggedjünk a balsorsban, mert a csüggedés a jövő feladását jelenti.”

Budai József

ISBN 978-606-93290-3-0

ISBN 978-606-93290-5-4